

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДОВГА МИРОСЛАВА МИРОСЛАВІВНА

УДК 378:364-43:347.61

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ, ЩО
ПОТРЕБУЮТЬ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

за спеціальністю 015-професійна освіта (за спеціалізаціями)

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.М. Довга

Науковий керівник: Михайлишин Галина Йосипівна, доктор філософських
наук, професор

Івано-Франківськ – 2021

АНОТАЦІЯ

Довга М. М. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю «015-професійна освіта (за спеціалізаціями)». ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Міністерство освіти і науки України, Івано-Франківськ, 2021. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Міністерство освіти і науки України, Івано-Франківськ, 2021.

Дисертаційна робота є теоретико-методологічним та експериментальним дослідженням професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення. Вона присвячена дослідженню проблем професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями в умовах сучасного розвитку громадянського суспільства та правової держави як в Україні, так і за кордоном.

За результатами проведеного аналізу було виявлено брак досліджень та визначено основні проблеми зміни сімейних відносин серед молодих сімей, зокрема: руйнація сімейних відносин; зниження виховної функції сім'ї, зумовлена зменшенням спілкування і контролюванням дітей, батьківського впливу; підвищення ризику розлучень та зростання неповних сімей; відмирання сімейних традицій, що є основою збереження сімейних цінностей та ідентифікації родини.

У дослідженні обґрунтовано важливість даної професійної підготовки зумовленою відсутністю належного соціально-правового захисту з боку держави щодо молодих сімей. Задля подолання низки проблем, що виникають серед молодих сімей, державою має здійснюватися їх підтримка у таких визначених нами напрямках: вивчення проблем молодих сімей, причини їх виникнення; фіксація статистичних даних щодо проблем, які

виникають у молодих сім'ях; пошук можливостей їх вирішення; аналіз науково-теоретичної та методико-практичної діяльності у роботі з молодими сім'ями; розроблення та виконання соціальних проектів щодо вирішення проблем молодих сімей; вдосконалення чинного законодавства та впровадження нових нормативно-правових актів.

Узагальнення психолого-педагогічних досліджень, досвіду роботи закладів вищої освіти щодо професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями дали можливість виділити компоненти такої успішної підготовки:

- аналіз сучасного розвитку нашого суспільства;
- узгодженість з умовами сучасного розвитку суспільства змісту системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників;
- організація процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями в освітніх закладах;
- відповідність змісту ступеня підготовки фахівців соціальної сфери у всіх закладах вищої освіти;
- застосування сучасних методів навчання в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями;
- розробка власних методик та форми роботи у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, які б відповідали сучасним реаліям суспільства.

Відповідно, визначено й обгрунтовано професійну підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями; охарактеризовано особливості соціально-педагогічної роботи соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями; розроблено піраміду проблем молодих сімей; розроблено групові заняття у роботі з молодими сім'ями на основі запропонованих методик та проведеного анкетування серед молодих сімей; розроблено інформаційний посібник для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» та для соціальних працівників для використання у професійній діяльності.

Задля цього уточнено та конкретизовано значення наступних понять у аспекті дослідження: «молода сім'я», «соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями», «професійна підготовка майбутніх соціальних працівників», «професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями», «соціально-правовий захист», «педагогічні умови», «організаційно-педагогічні умови», «організаційно-педагогічні умови для підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями», «компетентності», «компетенції», «професійна компетентність», «соціальний проєкт», «соціальне проєктування».

На підставі систематизації та обґрунтування різних досліджень у контексті наукового пошуку визначено переваги професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у зарубіжних країнах порівняно з вітчизняною підготовкою, а саме: професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у європейських країнах є інтегративною, містить міждисциплінарні зв'язки, базується на сучасних концепціях; існує розбудована система допрофесійної і початкової професійної підготовки; результати допрофесійної і початкової професійної підготовки враховуються при вступі у заклади вищої освіти, а в деяких університетах – це обов'язкова умова вступу; професійна підготовка передбачає формування фахівця не широкого профілю, а для роботи з конкретною групою клієнтів; незалежно від спеціалізації обов'язковим є вивчення певних дисциплін, а потім, залежно від обраної спеціалізації, продовжується вивчення спеціальних курсів, що відповідають визначеній специфіці роботи майбутнього соціального працівника; участь майбутнього фахівця у суспільних організаціях та соціальних акціях; співпраця закладів вищої освіти з різними соціальними агенствами та закладами, за рахунок чого відбувається поєднання студентами навчання і роботи; сприяння роботі студентів за кордоном; підготовка здобувачів освіти спрямована на практичну діяльність, де 40-50% відводиться практиці; ефективний спеціальний відбір кваліфікованих

викладачів для здійснення якісної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Для визначення стану професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями у закладах вищої освіти було здійснено: дослідження та аналіз освітніх програм «Соціальна робота» й відповідних робочих навчальних планів для підготовки бакалавра з галузі знань 23 «Соціальна робота» з кількох закладів вищої освіти для з'ясування наявності у них можливостей професійної підготовки майбутніх соціальних працівників для роботи з молодими сім'ями у закладах вищої освіти. Виявлено, що в навчальні плани включені дисципліни, які є важливими у формуванні професійних знань майбутнього соціального працівника (наприклад, «Теорія і методика соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Соціальна політика» тощо). Проте зміст цих навчальних предметів потрібно підсилити значенням цілі й змісту майбутньої професії задля подальшої професійної самовизначеності, бо стандартний опис документації та технічної роботи не достатній. Щодо вибіркового компонента в освітніх програмах досліджуваних закладів вищої освіти, то він відповідає рівню вибору студента стосовно власних знань, умінь, зацікавленості та викликів суспільного розвитку. Окремо розглянуто практику як завершальний етап професійної підготовки бакалаврів для роботи з молодими сім'ями.

Дослідження освітніх програм та робочих навчальних програм підготовки бакалаврів соціальної роботи у закладах вищої освіти дало змогу прослідкувати кількість кредитів на вивчення навчальних дисциплін і виокремити серед дисциплін загальні, спеціальні (фахові) та дисципліни сімейного напрямку. Набуті знання у процесі вивчення навчальних дисциплін для підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями ми диференціювали на соціальні, психологічні, педагогічні, технологічні, соціально-правові та медичні. Для більш професійної та фахової підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями нами розроблено програму навчальної

дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей», силабус до неї та успішно впроваджено в освітній процес в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота».

На основі аналізу наукових джерел та проведеного анкетування соціальних працівників (64 особи) і студентів (експериментальна група (ЕГ) – 136 осіб, контрольна група (КГ) – 164 особи) нами виділено причини недостатньої підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями:

1. Система організації та проходження практики (навчальної та волонтерської практики, виробничої практики в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та територіальних центрах надання соціальних послуг) у закладах вищої освіти не дає змоги здійснити ефективної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери до своєї професійної діяльності через короткий термін проходження практики.

2. Відсутність спеціалізованої професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи саме з молодими сім'ями;

3. Відсутність методичних посібників, навчально-методичних комплексів, рекомендацій щодо роботи соціальних працівників з молодими сім'ями.

4. Відсутність технологій підготовки та моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Розглянуто та виділено організаційно-педагогічні умови для професійної підготовки студентів як майбутніх соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями (забезпечення мотиваційного аспекту професійної підготовки студентів; впровадження інноваційних технологій в освітній процес; сприяння міждисциплінарного забезпечення у процесі професійної підготовки; розширення практичної складової у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями).

В основі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та організаційно-педагогічних умов такої підготовки лежить *результат* – *професійна компетентність*. Описано структурні компоненти професійної компетентності майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: мотивувальний, особистісний, когнітивний, діяльнісно-оперативний та інструментальний компонент (соціальне проектування).

Розроблено соціальний проект «Освіта молоді сім'ї», що стосується створення Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї для підвищення рівня соціально-правової грамотності молодих сімей та їх соціально-правового захисту.

Теоретико-методологічне обґрунтування контексту порушеної проблеми дало підстави для моделювання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення. На основі аналізу наукової літератури та досвіду закладів вищої освіти виокремлено основні *критерії* професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями (мотиваційний, особистісний, теоретичний (когнітивно-змістовий) та діяльнісно-практичний) та *рівні* такої підготовки (низький (елементарний), середній (базовий) та високий (творчий)). На основі запропонованих критеріїв, показників та рівнів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями обрано наступний діагностичний інструментарій для визначення вираженості даної професійної підготовки: Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса, Мотивація успіху і боязнь невдач (опитувальник Реана), Методика визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості, авторська анкета, метод експертних оцінок.

Визначено структурні блоки структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту: цільовий, теоретико-методологічний, організаційно-змістовий, процесуально-змістовий та

діагностичний. Зроблено припущення, що на процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями ефективно впливатиме впровадження у закладах вищої освіти розроблена нами навчальна дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» та методики її реалізації на основі обґрунтованих організаційно-педагогічних умов підготовки в контексті даного дослідження.

Позитивні зміни за результатами експериментальної перевірки розробленої нами структурно-функціональної моделі на етапі констатувального експерименту щодо визначення загального рівня професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями засвідчують після проведення формувального експерименту підвищення високого (творчого) рівня (на 16,415% у ЕГ та на 6,405% у КГ) та середнього (базового) рівня (на 10,39% у ЕГ та на 5,29% у КГ). Відповідно зменшився низький (елементарний) рівень на 26,86% у ЕГ та на 11,7925% у КГ.

Достовірність результатів дослідження щодо професійної підготовки студентів на визначених рівнях ми здійснили за допомогою критерію χ^2 (хі-квадрат) при рівні значимості $\alpha = 0,01$, тобто з імовірністю 0,99. Отриманий позитивний результат засвідчив правильність обраних організаційно-педагогічних умов щодо їх впливу на професійну підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у напрацюванні навчально-методичного забезпечення, що відображено у Освітньо-професійній програмі 231 «Соціальна робота» (розроблена відповідно до Стандарту вищої освіти України галузі знань 23 Соціальна робота), навчальній дисципліні «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» та силабусі. Його доцільно впроваджувати для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота».

Висновки та результати наукового дослідження можуть бути корисними для магістрів, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти, а також

рекомендовані до використання в процесі підвищення кваліфікації соціальних працівників для роботи з молодими сім'ями.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх соціальних працівників, соціально-правовий захист, молоді сім'ї, організаційно-педагогічні умови, соціально-правова компетентність, соціальний проєкт, рівні вираженості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

ABSTRACT

M. M. Dovha Professional training of future social employers to the work with young families in need of legal support. Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty "015-professional education (by specializations)". SHEE "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University", Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2021. SHEE "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University", Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2021.

The dissertation is a theoretical and methodological and experimental study of professional training of future social workers to work with young families in need of legal support. It is devoted to the study of the problems of professional training of future social employers to work with young families in the current development of civil society and law country both in Ukraine and abroad.

The results of the analysis revealed a lack of research and identified the main problems of changing family relationships among young families, in particular: the destruction of family relationships; reduction of the educational function of the family, due to reduced communication and control of children, parental influence; increasing the risk of divorce and the growth of single-parent families; the demise of family traditions, which is the basis for preserving family values and family identification.

The study substantiates the importance of this training due to the lack of proper social and legal protection by the state for young families. In order to overcome a number of problems that arise among young families, the state should support them in the following areas: study of the problems of young families, the causes of their occurrence; recording statistics on problems that arise in young families; search for opportunities to solve them; analysis of scientific-theoretical and methodological-practical activity in work with young families; development and implementation of social projects to address the problems of young families; improvement of current legislation and implementation of new regulations.

Generalization of psychological and pedagogical research, the experience of higher educational establishments on the training of future social workers to work with young families made it possible to identify components of such successful training:

- analysis of the modern development of our society;
- consistency with the conditions of modern development of society, the content of the system of professional training of future social workers;
- organization of the process of professional training of future social workers to work with young families in educational establishments;
- compliance with the content of the degree of training of social specialists in all establishments of higher education;
- application of modern teaching methods in the process of professional training of future social workers to work with young families;
- development of own methods and forms of work in the process of professional training of future social workers to work with young families, which would correspond to the modern realities of society.

Accordingly, the professional training of future social workers to work with young families is defined and substantiated; features of social and pedagogical work of social workers in work with young families are characterized; developed a pyramid of problems for young families; developed group classes in working with young families on the basis of the proposed methods and questionnaires among young families; developed an information manual for students majoring in 231 "Social Work" and for social workers for use in professional activities.

For this purpose the meaning of the following concepts in the aspect of research is specified and specified: "young family", "social and pedagogical work with young families", "professional training of future social workers", "professional training of future social workers to work with young families" "pits", "social and legal protection", "pedagogical conditions", "organizational and pedagogical conditions", "organizational and pedagogical conditions for the

preparation of future social workers to work with young families", "competence", "competence", "Professional competence", "social project", "social design".

On the basis of systematization and substantiation of various researches in the context of scientific search the advantages of professional training of future social workers in foreign countries in comparison with domestic training are defined, namely: professional training of future social workers in European countries is integrative, contains interdisciplinary connections, is based on modern concepts ; there is an developed system of pre-vocational and initial vocational training; the results of pre-vocational and initial vocational training are taken into account when entering higher educational establishments, and in some universities it is a mandatory condition for admission; professional training involves the formation of a specialist not a broad profile, but to work with a specific group of clients; regardless of specialization it is mandatory to study certain disciplines, and then, depending on the chosen specialization, the study of special courses that meet the specifics of the future social worker continues; participation of the future specialist in public organizations and social actions; cooperation of higher educational establishments with various social agencies and institutions, due to which students combine study and work; promoting the work of students abroad; training of students is aimed at practical activities, where 40-50% is given to practice; effective special selection of qualified teachers for the implementation of quality training of future social workers.

To determine the state of professional training of future social workers to work with young families in higher educational establishments, the following was carried out: research and analysis of educational and professional programs "Social Work" and relevant work curricula for bachelor in knowledge 23 "Social Work" with several higher educational establishments to find out whether they have opportunities for professional training of future social workers to work with young families in higher educational establishments. It was found that curriculum includes disciplines that are important in the formation of professional knowledge of the future social worker (for example, "Theory and methods of social work",

"Technologies of social work", "Social policy", etc.). However, the content of these subjects needs to be strengthened by the importance of the purpose and content of the future profession for further professional self-determination, because the standard description of documentation and technical work is not sufficient. As for the selective component in the educational programs of the studied higher educational establishments, it corresponds to the level of the student's choice regarding their own knowledge, skills, interests and challenges of social development. Practice is considered separately as the final stage of professional training of bachelors to work with young families.

The study of educational programs and working initial programs for bachelors of social work in higher educational establishments made it possible to trace the number of credits for the study of academic disciplines and to distinguish between general, special (professional) and family disciplines. We differentiated the knowledge acquired in the process of studying academic disciplines for the preparation of future social workers to work with young families into social, psychological, pedagogical, technological, socio-legal and medical. For more professional and professional training of future social workers to work with young families, we have developed a curriculum "Fundamentals of social and legal protection of young families", syllabus to it and successfully implemented in the educational process at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University for students 231 "Social work".

Based on the analysis of scientific sources and a survey of social workers (64 people) and students (experimental group - 136 people, control group - 164 people), we identified the reasons for insufficient preparation of future social workers to work with young families:

1. The system of organization and practice (training and volunteer practice, industrial practice in the centers of social services for families, children and youth and territorial centers of social services) in higher education institutions does not allow for effective training of future social professionals to their professional activity through a short period of practice.

2. Lack of specialized professional training of future social workers to work with young families;

3. Lack of methodical manuals, educational and methodical complexes, recommendations on work of social workers with young families.

4. Lack of training technologies and models of professional training of future social workers to work with young families.

The organizational and pedagogical conditions for professional training of students as future social workers in working with young families (providing the motivational aspect of professional training of students; introduction of innovative technologies in the educational process; promoting interdisciplinary support in the process of training; expanding the practical component in the process). professional training of future social workers to work with young families).

The basis of professional training of future social workers and organizational and pedagogical conditions of such training is *result - professional competence*. The structural components of professional competence of future social workers to work with young families are described: motivational, personal, cognitive, activity-operational and instrumental component (social design).

The social project "Education of a young family" has been developed, which concerns the creation of a Mobile group to provide social, legal and psychological assistance to young families to increase the level of social and legal literacy of young families and their social and legal protection.

Theoretical and methodological substantiation of the context of the raised problem gave grounds for modeling the professional training of future social workers to work with young families in need of legal support. Based on the analysis of scientific literature and experience of higher educational establishments, the main *criteria* of professional training of future social workers to work with young families (motivational, personal, theoretical (cognitive-semantic) and activity-practical) and *levels* of such training (low (elementary), medium (basic) and high (creative)). Based on the proposed criteria, indicators and levels of training of future social workers to work with young families, the

following diagnostic tools were selected to determine the severity of this training: Methods of diagnosing personality for motivation for success T. Ehlers, Motivation for success and fear of failure (Rean's questionnaire), Methods for determining the level of formation of general creative abilities of the individual, author's questionnaire, method of expert evaluations.

The structural blocks of the structural-functional model of preparation of future social workers for work with young families in need of social and legal protection are determined: target, theoretical-methodological, organizational-semantic, procedural-semantic and diagnostic. It is assumed that the process of professional training of future social workers to work with young families will be effectively influenced by the introduction in higher educational establishments of our discipline "Fundamentals of social and legal protection of young families" and methods of its implementation based on reasonable organizational and pedagogical training conditions. in the context of this study.

Positive changes in the experimental verification of the structural-functional model developed by us at the stage of the ascertainment experiment to determine the general level of professional training of future social workers to work with young families show an increase in high (creative) level (by 16.415% in EG and by 6.405% in CG) and the average (base) level (by 10.39% in EG and by 5.29% in CG). Accordingly, the low (elementary) level decreased by 26.86% in EG and by 11.7925 in CG.

The reliability of the results of the study on the training of students at certain levels, we carried out using the criterion χ^2 (chi-square) at a significance level of $\alpha = 0.01$, ie with a probability of 0.99. The obtained positive result testified to the correctness of the chosen organizational and pedagogical conditions regarding their influence on the professional training of future social workers to work with young families.

The practical significance of the study lies in the development of educational and methodological support, which is reflected in the Educational and Professional Program 231 "Social Work" (developed in accordance with the Standard of Higher

Education of Ukraine 23 Social Work), discipline "Fundamentals of social and legal protection of young families" and syllabuses. It is advisable to implement it for students majoring in 231 "Social Work".

The conclusions and results of the research can be useful for masters, graduate students, teachers of higher educational establishments, as well as recommended for use in the training of social workers to work with young families.

Keywords: professional training of future social workers, social and legal protection, young families, organizational and pedagogical conditions, social and legal competence, social project, levels of expression of professional training of future social employers to work with young families.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Посібник та методичні рекомендації

1. Довга М. М. Методичні рекомендації навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» для студентів спеціальності 231 Соціальна робота: Педагогічний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 127 с.

2. Довга М. М. Подолання проблем серед молодих сімей і формування міцної сім'ї в сучасному українському суспільстві : інформаційний посібник для студентів спеціальності «соціальна робота» та соціальних працівників у професійній діяльності. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 112 с.

Статті у фахових виданнях України

3. Halyna Mykhailyshyn, Miroslava Dovha. Formation of social and legal competencies of future social workers in the process of preparation to work young families. Journal of Stefanyk Precarpathian National University. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2021. Vol. 8, No. 1. pp. 7-16.

4. Dovga M. M. Academic and methodological aspect of training future social workers for professional activity with young families. *ScienceRise : Pedagogical Education*. Харків : НВП ПП «Технологічний Центр», 2020. № 5(38). С. 28–32.

5. Довга М. М. Ефективність моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Гельветика, 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 313–320.

6. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Аналіз життєвих проблем молодих сімей у суспільстві. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного

педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Гельветика, 2020. Вип. 34. Т. 4. С. 207–215.

7. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: поняття та загальна характеристика. *Освітні обрії*. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2019. № 2(49). С.75–77.

8. Михайлишин Г., Довга М. Розробка та результати впровадження структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту. *Social Work and Education*. Ternopil-Aberdeen : ПФ ТНПУ ім.. В. Гнатюка, 2020. Vol. 7, No. 4. pp. 497–513.

Статті у закордонному фаховому виданні України

9. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest : Keszult a Rozsadomb Contact Kft nyomdajaban, 2019. VII (79). Issue : 197. P. 20–23.

Статті у не фахових виданнях України та у закордонних наукових виданнях

10. Довга М. М. Нормативно-правове забезпечення молодих сімей. *Вісник науково-методичних досліджень Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу*. Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2019. Вип. 4 (32). С. 128–134.

11. Довга М. М. Особливості роботи соціального працівника з молодими сім'ями. *Virtus: Scientifis Journal* / Editor-in-Chief M. A. Zhurba. Ukraine Canada : NGO Sobornist (Ukraine) CPM «ASF» (Canada), 2019. № 30. С. 86–89.

12. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Правова проблема суспільства через призму молоді сім'ї. *Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology Monograph 24*. Katowice : Wyzszej Szkoły Technicznej, 2019. С. 483–488.

13. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Соціальне проектування як один із прогресивних засобів подолання проблем молодих сімей у Івано-Франківській області. *Освітній простір*. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2019. № 17. С.139–146.

14. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Стан професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: регіональний аспект та зарубіжний досвід. *Наукові записки* : збірник наукових статей. Серія : педагогічні науки. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – Випуск СХХХХV (145). С. 91–101.

***Матеріали і тези міжнародних та всеукраїнських конференцій,
які засвідчують апробацію матеріалів дисертації***

15. Довга М. М. Провідні чинники професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Людина віртуальна: нові горизонти* : зб. наукових праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції. Монреаль: СРМ «ASF», 2019. С. 113–116.

16. Довга М. Трансформаційні зміни молоді сім'ї на сучасному етапі розвитку українського суспільства. *Формування професійно мобільного фахівця: європейський вимір* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпро: Літограф, 2019. С. 81–83.

17. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Зміна сімейних цінностей як складова життєдіяльності суспільства. *Розвиток сімейної політики міста* : статті, за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон : Гельветика, 2019. С. 67–70.

18. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Змістовий контент процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки* : зб. тез Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції / за ред. Н. І. Богданець-Білокаленко. Київ : Педагогічна думка, 2020. С. 94–98.

19. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Інноваційні технології як організаційно-педагогічна умова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. *Соціокультурологічні та психолого-педагогічні аспекти становлення особистості в сучасному суспільстві: тенденції і перспективи* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті професора Володимира Костіва. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. С. 5–8.

20. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Категорія соціально-правового захисту у соціальному забезпеченні сім'ї. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль : СМП «ТАЙП», 2019. Ч. 2. С. 48–51.

21. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Роль організаційно-педагогічних умов у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. *Традиції та новації у сфері педагогіки та психології* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С. 108–112.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	23
ВСТУП.....	24
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ.....	34
1.1. Теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.....	34
1.2. Соціально-правовий захист як складова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.....	60
1.3. Молода сім'я як одна із категорій роботи соціального працівника.....	71
РОЗДІЛ 2. СТАН ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ.....	96
2.1. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.....	96
2.2. Орієнтація змісту професійної підготовки на формування комплексних знань із соціально-правової діяльності майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.....	112
2.3. Методика та організація констатувального експерименту.....	136
2.4. Структурно-функціональна модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.....	152
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО	

РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ.....	167
3.1. Аналіз результатів дослідження професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.....	167
3.2. Перевірка ефективності впровадження розробленої структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.....	193
3.3. Практична апробація та узагальнення результатів дослідження....	208
ВИСНОВКИ.....	241
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	245
ДОДАТКИ.....	278

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗВО – заклад вищої освіти

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

КЗпП – Кодекс законів про працю

КМУ – Кабінет міністрів України

МОН – Міністерство освіти і науки

ООН – Організація об'єднаних націй

СК – Сімейний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сьогоднішній час в Україні збільшується потреба у соціальних працівниках, які мають відповідати за своєю професійною підготовкою потребам суспільного розвитку та задовольнити його вимоги. Підготовка соціальних працівників переживає складний етап свого розвитку, потребує оновлення і повинна адекватно реагувати на нові зміни з урахуванням сучасних та перспективних умов розвитку суспільства, де особливу роль відводиться системі вищої освіти, в основі якої лежить підготовка компетентного фахівця. Підготовка таких фахівців здійснюється на підставі нормативних документів, правовою базою яких становлять Закон України «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти, Державна національна програма «Освіта» та ін.

У сучасному українському суспільстві соціальна робота трансформується у соціальний інститут. Оскільки зростає кількість молодих сімей, які опинилися у важких життєвих ситуаціях і потребують соціально-правового захисту, то саме професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молодими сім'ями має сприяти не тільки успішному застосуванню набутих знань та вмінь на практиці, але й аналізувати, прогнозувати та надавати правову допомогу молодим сім'ям шляхом їх інформування та консультування з питань прав, обов'язків та відповідальності усіх членів сім'ї у різних видах зайнятості, вивчення законодавства щодо пільг, законодавчих і нормативних документів. Тому професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями щодо надання їм соціально-правового захисту, враховуючи сучасні реалії життя, є одним із пріоритетних напрямків професійної підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти (ЗВО). Майбутня професійна діяльність соціального працівника з молодими сім'ями передбачає на основі набутих знань, вмінь і навичок комунікування з різними молодими сім'ями, регулювання сімейних відносин, здійснення

соціально-правового захисту, забезпечення умов для їх розвитку та побудові важливих сімейних цінностей.

Проблеми професійної освіти та професійної підготовки фахівців досліджуються у працях С.Гончаренка, О.Кондур, Г.Михайлишин, Т.Поясок, С.Старикова, Л.Сущенко тощо. Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери розглядалися у працях В.Андрущенка, В.Байденко, С.Батишева, В.Беха, Г.Бордавського, Т.Зінченко, О.Карпенко, А.Ковальова, Н.Кривоконь, Г.Лещук, Т.Матвійчук, І.Мельничук, І.Миговича, Н.Микитенко, Н.Останіна, В.Поліщук, Л.Романовська, І.Савельчук, С.Товщик, С.Харченко, Р.Чубук тощо. Також загальні теоретичні питання та окремі аспекти професійної підготовки фахівців соціальної сфери, зокрема і соціальних працівників, розглянуто у працях О.Безпалько, І.Боднарчук, О.Будник, Г.Васянович, Г.Єфремова, І.Зверєва, Н.Кривоконь, О.Лейбович, Н.Мукан, Е.Нероба, В.Нікітін, М.Полісадова, Г.Попович, О.Протас, В.Савицька, І.Соколова, Л.Хоменко-Семенова, М.Шубович тощо.

Достатня кількість досліджень присвячена аналізу організаційно-педагогічних умов професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, зокрема розглядали: інноваційні педагогічні технології (І. Галиця, Б. Гречаник, Т. Коленіченко, Н. Кривоконь, О. Палига, В. Савицька, П. Третьяков, М. Чошаков тощо), професійну мотивацію (В. Багрій, Т. Гардеев, І. Зверєва, А. Капська тощо), практичну підготовку (О. Бартків, Т. Голубенко, О. Карпенко, В. Поліщук, Г. Попович тощо), міждисциплінарні зв'язки (С. Гончаренко, І. Зверєва, А. Коломієць, С. Покудіна, Л. Теряєва тощо), педагогічну взаємодію (К. Багрій, А. Бойко, М. Боришевський, Н. Голярдик, І. Зязун, С. Максименко, М. Пирогов тощо), професійну компетентність (В. Андрущенко, С.Батишев, Б. Бирик, Н.Брюханова, М.Головань, Н.Горішна, О.Деркач, В.Дударьов, В.Дьомін, І.Зимня, С.Калашнікова, В.Краєвський, А.Маркова, І.Міщенко, І.Підласий, Н.Пов'якель, А.Хуторський тощо) та інші умови.

Важливі аспекти моделювання професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери досліджували такі науковці, як Г. Бурлак, Р. Вайнола, Б.Глинський, Р.Гришкова, Л. Завацька, А.Капська, О.Карпенко, Л.Міщик тощо. На актуальності формування професійно-правової компетентності майбутніх соціальних працівників наголошують Н.Бакланова, Г.Кошевніук, А.Мекшун, Н.Розіна, С.Ящук та інші.

Питаннями соціальної роботи з молодими сім'ями займалися О.Агарков, І.Літяга, Р.Михалкін. Професійну підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями розглядали О. Бобак та М.Марій. Проте відсутні соціальні дослідження та відповідні методики підготовки студентів як майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, з урахуванням специфіки діяльності фахівців соціальної сфери з даною категорією осіб, тобто загалом не достатньо досліджень, які були б спрямовані на удосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи саме з молодими сім'ями.

У студентів, як майбутніх соціальних працівників, мають формуватися як соціальні, так і правові знання та вміння, технології їх застосування на практиці у роботі з різними категоріями сімей, в тому числі молодих сімей. Це впливає на якісну підготовку спеціалістів, які мають вміти використовувати набуті знання із соціально-правового захисту молодих сімей у своїй професійній діяльності, повинні проявляти творчу активність, високу культуру та суспільну свідомість.

Отже, виникає потреба у соціальному працівникові для роботи з молодими сім'ями, що свідчить про актуальність в сучасних умовах підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями при недосконалості відповідного навчально-методичного забезпечення.

Необхідність дослідження професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення, її актуальність, результати теоретико-практичного аналізу дозволили нам виділити низку *суперечностей* між:

– об’єктивними потребами українського суспільства у конкурентноспроможних соціальних працівниках, здатних до постійної самоосвіти і сомовдосконалення, взаємодії з молодими сім’ями, та недостатньою підготовленістю майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з даною категорією сімей та наданні різної види допомоги, в тому числі соціально-правової;

– невизначеністю організаційно-педагогічних умов професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім’ями та недостатнім розробленням навчально-методичного забезпечення потребам освітнього середовища щодо організації цього процесу;

– необхідність професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім’ями, що потребують правового забезпечення, та не розробленістю моделей даного освітньо-виховного процесу.

Соціальна значущість забезпечення підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім’ями, яким потрібна соціально-правова допомога, її недостатня розробленість та потреби у вдосконаленні такої професійної підготовки зумовлюють актуальність вибраної теми дослідження «Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім’ями, що потребують правового забезпечення».

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дослідження є складовою частиною науково-дослідної теми кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти «Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності в умовах трансформації суспільного устрою з інтегрування в Європейський освітній простір» (2017 – 2022 рр., Державний реєстраційний № 0106U009432) і науково-дослідної теми кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи «Забезпечення якості надання освітніх послуг закладом вищої освіти: управлінсько-організаційний, методичний, економічний аспекти» (2017-2022 рр.,

Державний реєстраційний № 0118U004074), які реалізуються у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 10 від 30.10.2018 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 5 від 27.11.2018 р.).

Мета дослідження – науково обґрунтувати й експериментально довести ефективність організаційно-педагогічних умов і структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати та теоретично обґрунтувати методологічні основи та стан професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

2. Дослідити сутність та стан формування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.

3. Визначити та обґрунтувати організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.

4. Розробити структурно-функціональну модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту, визначити критерії, показники та рівні такої підготовки.

5. Експериментально перевірити ефективність запропонованої структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови забезпечення підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.

Методи дослідження. Відповідно до мети та для вирішення завдань використано такі методи:

– *теоретичні:* аналіз і систематизація наукових досліджень з педагогіки, психології – для визначення теоретико-методологічних основ та стану професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту; синтез, узагальнення та формалізація – для обґрунтування методологічних і методичних основ дослідження, понятійного апарату дослідження та формулювання висновків і рекомендацій;

– *емпіричні:* діагностичні (анкетування соціальних працівників та студентів; методики, авторські анкети, метод експертних оцінок студентів) – для виявлення стану професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із молодими сім'ями; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) – для виявлення рівнів вираженості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із молодими сім'ями, порівняння й узагальнення кількісних і якісних результатів у ході експериментальної роботи;

– *статистичні:* статистична обробка результатів педагогічного експерименту з метою перевірки достовірності результатів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що

вперше: *визначено і науково-обґрунтовано* організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутнього соціального працівника до роботи з молодими сім'ями; розроблено та обґрунтовано структурно-функціональну модель професійної підготовки майбутніх соціальних

працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту;

уточнено сутність і структуру поняття професійної підготовки та професійної компетентності майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями;

розроблено методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей», інформаційний посібник і соціальний проєкт по наданню соціально-правової та психологічної допомоги;

набули подальшого розвитку підходи до аналізу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.

Практичне значення одержаних результатів дослідження підтверджено впровадженням в освітній процес вищої школи структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту шляхом забезпечення відповідних організаційно-педагогічних умов; розроблено і впроваджено методичні рекомендації до навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та інформаційний посібник для студентів спеціальності «Соціальна робота»; впроваджено соціальний проєкт з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї на рівні місцевих громад Івано-Франківської області.

Матеріали дослідження можуть бути використані в ЗВО; центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; ОТГ, соціальних агентствах та створених мобільних групах.

Результати впровадження дисертаційного дослідження знайшли своє відображення в освітньому процесі ДВНЗ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» (акт № 03.04-29/65 від 23.03.2021 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (акт

№ 1138 від 11.12.2020 р.) та Івано-Франківського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (довідка № 195/49-21/35в від 15.11.2019 р.)

Апробація матеріалів дисертації. Положення та результати дослідження висвітлено й обговорено на 1 науково-практичному семінарі, 1 тренінгу на 7 науково-практичних конференціях, у тому числі:

міжнародних: «Людина віртуальна: нові горизонти» (Канада-Сербія-Азербайджан-Польща-Україна, 2019р.); «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності» (Тернопіль, 2019 р.), «Соціокультурологічні та психолого-педагогічні аспекти становлення особистості в сучасному суспільстві: тенденції і перспективи» (Івано-Франківськ, 2019р.); «Традиції та новації у сфері педагогіки та психології» (Київ, 2021р.);

всеукраїнських: «Стратегічний поступ освіти в умовах сталого розвитку Карпатського регіону (Івано-Франківськ, 2019р.), «Формування професійно мобільного фахівця: європейський вимір» (Дніпро, 2019р.), «Розвиток сімейної політики міста» (Бровари, 2019р.); «Україна моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки» (м.Івано-Франківськ, 2020р.), тренінг «Основи сім'ї» (Івано-Франківськ, 2019р.).

Особистий внесок здобувача в працях, опублікованих у співавторстві. У статтях фахових видань [7] (у співавторстві з Г. Михайлишин) (2019) авторові належить теоретичний аналіз та виділення організаційно-педагогічних умов (0,2 др.арк.); у публікації [6] (у співавторстві з Г. Михайлишин) (2020) – теоретичний аналіз проблем молодих сімей, їх опитування та побудова піраміди проблеми молодих сімей (0,6 др. арк.); у публікації [8] (у співавторстві з Г. Михайлишин) (2020) авторським є розробка та результати впровадження структурно-функціональної моделі (0,9 др.арк.); у статті [3] (у співавторстві з Г. Михайлишин) (2021) викладено структуру формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі підготовки до роботи з молодими сім'ями

(0,6 др.арк.); у іноземній фаховій статті [9] (у співавторстві з Г. Михайлишин) (2019) дисертантом здійснено теоретичний аналіз проблем професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями (0,3 др.арк). У статтях не фахових видань [12] (у співавторстві з Г. Михайлишин) (2019) авторові належить опрацювання проблем молодих сімей через соціальні зміни суспільства (0,4 др.арк.); у статті [13] (у співавторстві з Г. Михайлишин) (2019) дисертанту належить розробка соціального проекту по створенню Мобільної групи (0,5 др.арк.); у публікації [14] (у співавторстві з Г. Михайлишин) (2019) дисертантом проаналізовано професійну підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями у українських закладах вищої освіти (0,7 др.арк.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи висвітлено 21 науковій публікації (із них 6 одноосібних), серед них: 7 відображають основні результати дисертації (1 закордонне наукове періодичне видання), 7 мають апробаційний характер, 5 додатково відображають результати дослідження.

Також положення та результати дисертаційної роботи висвітлено у інформаційному посібнику для студентів спеціальності «Соціальна робота» та соціальних працівників у професійній діяльності «Подолання проблем серед молодих сімей і формування міцної сім'ї в сучасному українському суспільстві» та методичних рекомендація до навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей».

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (302 найменувань, з яких 17 іноземних) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 378 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 219 сторінках. Додатків 22, що становлять 101 сторінку. Робота містить 17 таблиць та 34 рисунки .

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ

1.1. Теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями

На сучасному етапі розвитку суспільства постає проблема у підготовці фахівця соціальної сфери, який був би конкурентоспроможним на ринку праці та готовим до виконання своїх професійних обов'язків. Саме така професійна підготовка має здійснюватися на рівні ЗВО із застосуванням традиційних та інноваційних методів навчання. А оскільки професія соціального працівника тісно пов'язана із соціальними проблемами нашої держави, то саме правильна професійна підготовка майбутнього соціального працівника з наданням відповідної якісної професійної освіти допоможе подолати проблеми суспільства та допомогти багатьом категоріям осіб у вирішенні їхніх труднощів.

Професійна підготовка працівників соціальної сфери відіграє важливу роль у регулюванні економічних, соціальних, правових відносин, що проявляється у здійсненні соціально-правового захисту усіх членів суспільства. Така підготовка потребує особливої уваги, адже соціальні працівники надають відповідні соціальні послуги найбільш незахищеним верствам населення (у нашому випадку – молодій сім'ї) для надання допомоги та вирішенні різних проблем. Тому професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодією сім'єю має проявлятися у наданні кваліфікованої допомоги щодо реабілітаційної, профілактичної та патронажної діяльності молоді сім'ї, створюючи при цьому умови для успішної соціалізації новоствореної сім'ї.

У результаті проведених реформ у вищій українській освіті виникають протиріччя між суспільними вимогами до майбутніх соціальних працівників та рівнем їх підготовки у ЗВО щодо виконання ними своїх професійних обов'язків. Тому професійна підготовка майбутніх соціальних працівників перебуває у тісному взаємозв'язку із досягненнями галузі професійної освіти, що ґрунтується на теоретичних та практичних дослідженнях у соціальній роботі.

Теоретичні положення соціальної роботи описували у своїй працях такі українські вчені як І. Грига, М. Лукашевич, В. Полтавець та інші. Аналіз проблем загального реформування системи освіти, модернізації інфраструктури закладів та інші питання щодо професійної підготовки майбутніх соціальних працівників знайшли своє відображення у працях О. Іванова, І. Курляка, Н. Лавриченка тощо [161, с. 212].

У численних працях вітчизняних дослідників (К. Бакланов, Р. Вайнола, Л. Завацька, Г. Лактіонова, М. Малькова, Л. Міщик, О. Лісовець, А. Капська та інші) та зарубіжних учених (В. Бочарова, М. Галагузова, Н. Кузьміна, О. Маркова, В. Нікітін та інші) розкрито важливі аспекти моделювання професійної підготовки працівника соціальної сфери в цілому і соціального працівника зокрема [90, с. 93]. Так, у працях В. Бочарова, О. Карпенко, Н. Клименко, В. Курбатова, В. Поліщук, В. Полтавець, В. Сластьоніна, С. Харченко Н. Шмельової закладені засади становлення соціального працівника як фахівця своєї справи.

Також проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників висвітлено у працях В. Андрущенко, В. Байденко, С. Батишева, В. Бега, Г. Бордовського, А. Войтенко, М. Головатого, Г. Дмитренка, І. Зверєвої, А. Комарова, Г. Лактіонової, М. Лукашевича, О. Ляшенка, І. Миговича, М. Михальченко, Л. Міщик, А. Панова, О. Холостової, К. Шендеровського тощо. Питаннями професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з молоддю сім'єю займалися О. Бобак та М. Марій. У багатьох працях зазначених вчених та інших дослідників

розглянуто важливі параметри моделі професійної підготовки соціальних працівників, що ґрунтується на вимогах сучасного соціального середовища та відповідності майбутній професії. Але у свою чергу на даний момент відсутні соціальні дослідження, які б показали підготовку майбутнього соціального працівника до роботи з молодими сім'ями та специфіку діяльності фахівців соціальної сфери з даною категорією осіб.

Галина Михайлишин серед основних завдань фахової підготовки молоді на сучасному етапі розвитку освіти в Україні виділяє формування особистості, яка може творчо, свідомо, самостійно визначати свою майбутню діяльність, здатна до саморегуляції, що забезпечить досягнення цієї мети. Оскільки суспільству потрібен фахівець, який працюватиме на конкретний результат, то першочерговим завданням має бути правильна організація не лише освітнього, а й виховного процесу у ЗВО [175].

З кожним роком збільшується потреба у фахівцях, котрі відповідають за своєю професійною підготовкою міжнародним стандартам. Система соціальної освіти перебуває на стадії реформування в Україні, виступаючи як свого роду освітня інновація. Соціальна освіта та професіоналізація соціальної роботи у багатьох розвинутих країнах світу має давні традиції, що становить певний інтерес для України, тому науковці розглядають фахову підготовку соціальних працівників як «потужний антикризовий, стабілізуючий і творчий чинник розвитку суспільства» [246, с. 334].

Професійна освіта як соціокультурний інститут – система організацій та установ, що забезпечує відтворення й удосконалення кадрового потенціалу всіх сфер суспільного, матеріального і духовного виробництва, сприяє економічному, політичному, культурному функціонуванню і розвитку держави, особистісному становленню індивіда [86, с. 32]. Професійна освіта – процес і результат професійного становлення і розвитку особистості, які супроводжуються набуттям знань, навичок і умінь за конкретними професіями і спеціальностями [21].

Професійна освіта, на думку С. Гончаренко, є підготовка в закладах освіти фахівців різної кваліфікації для діяльності в певній галузі господарства [58, с. 89], а Т. Поясок розуміє її як безперервний процес постійного професійного росту особистості впродовж усього життя, зумовлений розвитком сучасних технологій [223, с. 58].

С. Старикова зазначає, що важливим завданням сучасної професійної освіти є підготовка спеціалістів, здатних сприяти реалізації державно-суспільного підходу до розвитку освітнього простору, інтеграції соціальних інститутів у вирішені пріоритетних соціально-економічних питань [259, с.49].

Невід'ємною складовою професійної освіти Л. Сущенко виділяє професійну підготовку [262, с. 28].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», професійна підготовка трактується як здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю [93].

В Українському педагогічному словнику визначається поняття професійної підготовки як сукупність спеціальних якостей, досвіду і норм поведінки, а також знань, навичок та умінь, що сприятимуть успішної професійної роботи [57]. У довідковій літературі професійна підготовка трактується у відповідності до Закону України «Про вищу освіту» [84, с. 159].

Професійна підготовка є сукупністю заходів, які сприяють формування професійної готовності та знань, навичок, умінь до майбутньої діяльності і її важливою складовою є саме педагогічна практика [122].

На думку А. Капської, під професійною підготовкою майбутніх соціальних працівників слід розуміти сукупність загальних і спеціальних знань і умінь, які забезпечують можливість їхньої роботи за спеціальністю та набуваються під час навчання у закладі вищої освіти [110, с. 18].

У свою чергу В. Поліщук доводить необхідність формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів, яка «є синтезом

професійних знань і вмінь, індивідуального стилю професійної діяльності, інноваційного, творчого підходу до роботи, педагогічної рефлексії» [214 с. 185]. Тоді як В. Савицька вважає, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників – це процес складний та різнобічний, в основі якого лежать теоретичні знання та практичні вміння, норми соціальної роботи, якості та потреба у самоосвіті, саморозвитку і самовдосконаленні [235, с. 7].

У «Міжнародній енциклопедії освіти» є дефініція «професійної підготовки» у контексті подальшої трудової діяльності як набуття певних знань та умінь, притаманних для певної спеціальності та з метою виконання конкретної роботи [293, с.204].

Науковець С. Батишев виділяє такі основні види професійної підготовки, які потребують відповідної професійної освіти – вищої, середньої спеціальної, початкової професійної чи елементарної [21].

Поряд з цим, аналіз наукової соціально-педагогічної та соціальної літератури показав, що сучасні дослідники визначають термін «професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів/соціальних працівників» дещо по-різному: поетапний процес досягнення успіхів у навчанні, що проявляється у рівні готовності до професійної діяльності (І. Боднарчук) [26]; цілісний неперервний процес становлення особистості спеціаліста, що починається з моменту вибору з урахуванням своїх інтересів, можливостей і здібностей, триває протягом усього професійного життя і завершується при припиненні професійної діяльності (М. Полісадова) [213, с. 81]; формування нового фахівця, здатного професійно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в установ і закладах соціального спрямування (Г. Єфремова) [85, с. 10]; процес багатогранний, інтегративний, педагогічний, що забезпечується створенням необхідних педагогічних умов для оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками, професійним досвідом з метою формування особистісно-професійних якостей, які необхідні для успішного функціонування у системі міжособистісних відносин, результатом чого є формування професійної компетентності соціальних педагогів до роботи»

(Р. Чубук) [277, с. 13]; цілеспрямований процес, що проявляється в організації навчальної діяльності студента з набуттям теоретичних знань, розвитком теоретичного мислення та здійснення діяльності у визначеній сфері (М. Шубович) [281]; процес і результат оволодіння цінностями соціальної та соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, формування професійно важливих особистісних якостей, які є основою готовності до професійної соціальної та соціально-педагогічної діяльності (В. Поліщук) [51, с. 233]; формування в майбутніх соціальних працівників компетентності щодо особливостей індивідів та соціальних груп і наданні їм конкретної допомоги у розв'язанні проблем (Л. Хоменко-Семенова) [271, с. 252].

На думку О. Лейбовича, поняття «професійної освіти» та «професійної підготовки» також не можна вважати тотожними. Під професійною підготовкою в широкому розумінні автор розуміє як форми здобуття професійної освіти, а у вузькому – форма набуття професійних навичок. У свою чергу, професійну освіту він трактує як процес / результат становлення та розвитку особистості щодо набуття нею визначених конкретних знань, умінь та навичок за обраною професією та спеціальністю [144].

Поняття «професійна підготовка» Е. Нероба розглядає як цілеспрямований організований процес, спрямований на оволодіння певною професією [191]. О. Карпенко вважає, що професійна підготовка соціального працівника дозволяє забезпечити високий рівень готовності студентів до професійної діяльності у соціальній сфері [117, с. 13]. В. Нікітін визначає професійну підготовку як «освітньо-виховний процес, що включає в себе вивчення дисциплін, практику з профілю спеціальності, виховання, навчання навичкам та вмінням аналітико-дослідницької та науково-педагогічної діяльності» [192, с. 41].

Під професійною підготовкою розуміють систему заходів, що сприяють формування професійної спрямованості, знань, навичок, умінь і професійної

готовності, що, визначається як суб'єктивний стан особистості підготовленої до виконання своєї діяльності [43].

Поняття «професійна підготовка» розглядається у контексті системного підходу як система організаційних і педагогічних заходів, що забезпечують формування в особистості знань, умінь, навичок, професійної готовності та спрямованості [244].

У свою чергу Н. Мукан в системі професійної підготовки передбачає розвиток професійних знань, встановлення мінімальних меж компетентності та реалізацію відповідної системи оволодіння нею [182].

На думку Н. Кривоконь, головним у технології підготовки соціальних працівників є принцип діяльнісного підходу до розуміння професії, суть якого полягає в першочерговій орієнтації навчання на оволодіння вміннями і навичками практичної діяльності в соціальних службах [138]. У свою чергу І. Соколова розглядає цю дефініцію як складну поліфункціональну систему з особливостями ієрархічності побудови, системоутворювальними зв'язками (внутрішньосистемними, міжсистемними) тощо [247, с. 19].

О. Карпенко вважає, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників складається з трьох етапів: перший – орієнтовний (адаптивний), другий – це оволодіння теоретичними знаннями, третій етап – це оволодіння практичними навичками [119].

На основі думок вчених нами запропоновано авторське тлумачення поняття *«професійна підготовка майбутнього соціального працівника»* як сукупність професійних вмінь та навичок набутих студентами в процесі навчання у освітніх закладах, що виражає високий рівень готовності до здійснення ними своїх професійних обов'язків у відповідній соціальній сфері діяльності, та застосування набутих теоретичних знань на практиці, де проявляться здобуті ними компетентності [163].

Професійна підготовка працівників соціальної сфери в українській державі розпочалася в 90-х роках ХХ століття [222], тому вона потребує використання досвіду інших країн. У 1992 році була створена Українська

асоціація педагогів та спеціалістів з соціальної роботи, яка в 1994 році приєдналася до Міжнародної федерації соціальних працівників, а з 1998 року розпочала проєкт із соціальної освіти в Україні за підтримки ЮНІСЕФ, активної участі Християнського дитячого фонду в Україні та сприяння уряду Швейцарії. В Україні були створені центри професіоналів у закладах освіти та підготовлені сотні практичних соціальних працівників, соціальних педагогів, тренерів, волонтерів. Нині розгорнута робота курсів для підготовки недипломованих спеціалістів соціальних служб, ініційовано їхнє дистанційне та прискорене навчання практиків без дипломів. У консультативному навчальному посібнику «Соціальна робота в Україні» були уніфіковані дефініції понять «соціальна робота» і «соціальний працівник». У 2000 році презентовано два проєкти «Етичного кодексу соціальних працівників України». У них ураховувалися положення й вимоги документа «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти», ухваленого Міжнародною федерацією соціальних працівників на конференції в Коломбо у Шрі-Ланці в 1994 році [252].

За твердженням Н. Дружиніної професійна підготовка ставить собі за мету не підвищити у студентів їх освітній рівень, а набуття ними необхідних вмінь та навиків здійснення майбутньої професійної діяльності [81].

Метою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО є створення раціонального освітньо-виховного простору, забезпечення діагностики щодо відповідності рівня підготовки з освітнім стандартом та визначення спеціалізацій і місць роботи [256].

Етапами професійної підготовки є допрофесійна освіта (загальноосвітні заклади, заклади фахової передвищої освіти, школи майбутнього соціального працівника) та вища освіта (у ЗВО) [278].

Реформування вищої школи спрямоване на єдність та різноманітність освітнього простору в контексті проблеми підготовки фахівців, що потребує змін у системі вітчизняної освіти внаслідок неврахування ризиків використання недостатньо якісно підготовлених фахівців, що не

відповідають сучасності [176]. Вивчення системи професійної підготовки соціальних працівників у ЗВО України дає підстави визначити деякі особливості. Зокрема, сьогодні підготовкою цих фахівців в системі вищої освіти на всіх освітніх рівнях займаються близько 70 університетів країни. До 2016-2017 навчального року спеціальність «соціальна робота» відносилась до галузі знань 1301 «Соціальне забезпечення». Проте у зв'язку із введенням у дію Постанови КМУ «Про затвердження переліку галузей, знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29.04.2015 № 266, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [218], ця спеціальність віднесена до окремої галузі знань 23 «Соціальна робота», що показує тенденції розвитку як самої спеціальності, так і професії, а також її важливість для українського суспільства. Тепер кожен ЗВО, який здійснює підготовку соціальних працівників, має можливість в рамках цієї спеціальності впроваджувати ще і освітні програми. Кожна освітня програма – це «система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти» [93].

Проблемою постає у відсутності розподілу обов'язків та близькістю змісту роботи фахівців соціальної (соціальний працівник) та педагогічних (соціальний педагог) сфер [142], і тому вона розглядається у таких аспектах: формування особистості на виконання освітніх, консультаційних, правових та інших функцій тощо і формування спеціаліста, який володіє як основними професійними вміннями, так і соціально-правовими вміннями [264].

Безумовно, що поняття підготовки соціального педагога і соціального працівника не є одним і тим самим, вони є самостійними, тісно пов'язаними і водночас різними. При цьому можна сказати, що підготовка соціального

працівника поглинає в себе підготовку соціального педагога, яка відповідно є довшою у процесі навчання. Адже, соціальна робота полягає у роботі з різними категоріями людей, які потребують допомоги. Вона тісно пов'язана із соціальною педагогікою та водночас соціальною сферою суспільства.

Рівень професійної підготовки майбутніх соціальних працівників полягає у можливості розв'язати складні задачі у процесі навчання та вирішити складні життєві проблеми у своїй професійній діяльності [40].

Основою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є кваліфікаційні вимоги до змісту освіти майбутнього спеціаліста із соціальної роботи, які служать для:

- 1) визначення первинних посад випускників вищої школи;
- 2) визначення потреб у фахівцях відповідної спеціальності та освітнього рівня;
- 3) розробки і коригування освітньої програми підготовки фахівців спеціальності;
- 4) професійної орієнтації здобувачів фаху;
- 5) державної акредитації спеціальності [210].

Відповідно до змісту прийнятих стандартів відсутня єдиність щодо їх вимог, які ставить суспільство, що зумовлюється необхідністю вирішення численних економічних, правових, політичних, соціальних, особистісних проблем населення, розробки та реалізації ефективних механізмів соціального захисту громадян [158].

Особливість процесу професійної підготовки соціальних працівників в системі вищої освіти полягає у неперервності та багаторівневості системи підготовки, про що свідчить наявність всіх освітніх рівнів за цією спеціальністю. Також підготовка фахівців із соціальної роботи є сфера практичного застосування знань та навичок випускників спеціальності «соціальна робота» в професійній діяльності. Сьогодні можна спостерігати потребу в соціальних працівниках не тільки в галузі соціального захисту

населення, а і в державній сфері, бізнес-структурах, громадських організаціях, що говорить про «універсальність» цієї професії [243].

На думку І. Курляка, кожен ЗВО має право на творчий підхід в результаті наповнення курсів з вибіркового компонента змісту освіти [142]. Тому підготовка майбутнього соціального працівника до роботи з молодими сім'ями у ЗВО має впливати з сімейної політики, яку здійснює наша держава, сучасних проблем молодих сімей та практичної діяльності тих соціальних служб, які працюють з сім'ями. І на основі зібраних даних ми спробували створити підходи до відповідної організації навчання, змісту навчальних планів та навчальних програм.

Ми пропонуємо визначення поняття *«професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями»* – це надання ЗВО відповідних професійних вмінь та навичок у процесі навчання, що виражає високий рівень готовності спеціалістів соціальної сфери до здійснення ними різних форм роботи з молодими сім'ями та застосування набутих теоретичних знань на практиці для подолання сімейних проблем, стабілізації стосунків та соціалізації кожного з членів молодих сімей».

Також для того, щоб професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями була успішною нами виділено такі *компоненти*:

- 1) аналіз сучасного розвитку нашого суспільства;
- 2) узгодженість з умовами сучасного розвитку суспільства зміст системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників;
- 3) організація процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями у ЗВО;
- 4) відповідність змісту ступеня підготовки фахівців соціальної сфери у всіх ЗВО;
- 5) застосування сучасних методів навчання в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями;

6) розробка власних методик та форми роботи в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, які б відповідали сучасним реаліям суспільства.

Підготовка фахівців соціальної сфери залежить від якості змісту університетської освіти [19, с.2]. Професійна діяльність бакалавра із соціальної роботи проявляється у реалізації функцій шляхом здійснення процедур праці, прийнятті рішень в межах професійної компетенції, підготовці програми професійної діяльності та інше [258]. Тому випускник даної спеціальності може продовжити навчання на рівні магістратури задля отримання повної професійної підготовки як майбутнього соціального працівника, підвищення своєї компетентності у результаті здобуття вищого освітнього рівня.

Ще на одну проблему у сфері підготовки соціальних працівників нашої країни звертає увагу І. Мигович - диспропорція підготовки фахівців, зокрема нестача соціальних працівників є в органах соціального управління, інтернатах тощо [1607].

Однією з найменш вирішених проблем соціально-педагогічної галузі є діяльність вищої школи по вдосконаленню форм та змісту стратегії і тактики освітнього процесу. Сьогодні гостро стоїть проблема наукового забезпечення підготовки фахівців до соціальної роботи у різних сферах життєдіяльності сім'ї, дітей та молоді. Йдеться про розробку та затвердження сталих навчальних планів, що відповідають вимогам Болонської декларації Євросоюзу та нормам ЄКТС за всіма напрямками підготовки, спеціальностями та освітніми рівнями [110].

Проблема програмно-методичного забезпечення освітньо-виховного процесу у різних навчальних закладах освіти досліджена такими науковцями, як Я.Болубаш, Р.Вайнола, А.Дубасенюк, О.Карпенко та інші [54, с.57].

Підґрунтям навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців соціальної та освітньої сфери є навчально-методичний комплекс, до складу якого входять:

- навчальні плани;
- робочі навчальні програми дисциплін;
- силабуси;
- конспекти лекцій;
- електронні версії навчальних посібників та підручників;
- плани і методичні вказівки до семінарських та практичних занять;
- методичні вказівки до організації самостійної та індивідуальної роботи студентів;
- тематика курсових, дипломних та магістерських робіт;
- завдання та форми модульного контролю знань;
- програми навчальних та виробничих практик;
- навчально-методичне забезпечення дистанційного навчання студентів.

Системність у підготовці фахівців соціально-педагогічної сфери забезпечується єдністю блоків циклу професійно-орієнтованої підготовки («Психологія», «Педагогіка», «Вступ до спеціальності», «Соціальна педагогіка», «Технології соціально-педагогічної роботи», «Соціально-педагогічна робота з сім'єю», «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю», «Прикладні методики») і специфікою варіативної частини циклу [110].

Враховуючи складені освітні традиції з організації підготовки соціальних працівників, умовно можна виділити регіони країни, де навчають майбутніх фахівців із соціальної роботи. Отже, у більшості регіонів України підготовка бакалаврів та магістрів спеціальності 231 «Соціальна робота» здійснюється за двома освітніми програмами: «соціальний працівник» та «соціальний педагог». Однак є деякі області, які навчають студентів ще за іншими освітніми програмами, які входять до цієї спеціальності. Наприклад, на сході країни є ЗВО, в яких готують за освітніми програмами «Практична психологія», «Соціальне забезпечення», «Соціально-правовий захист», «Анімаційна соціально-педагогічна діяльність». На заході країни до цього переліку ще додаються «Організатор

роботи з учнівськими об'єднаннями», «Соціальна робота в громаді». На Київщині, окрім зазначених вище освітніх програм, в рамках спеціальності «Соціальна робота» ЗВО готують фахівців за освітніми програмами «Соціальна реабілітація», «Управління міжнародними проектами і програмами», «Соціально-психологічне консультування», «Соціальна робота на інтерактивні технології», «Соціальна педагогіка; консультативна психологія». В переміщених ЗВО з Донецької та Луганських областей готують студентів за освітньою програмою «Соціально-реабілітаційна діяльність в пенітенціарних закладах». Це дозволяє готувати соціальних працівників, які, з одного боку, будуть володіти всіма основами соціальної роботи як професійної діяльності, а, по-друге, матимуть «вузьке» направлення своєї діяльності, що дозволить їм бути фахівцями в конкретному напрямку соціальної роботи [243].

При аналізі змісту навчання у ЗВО, зокрема ДВНЗ «Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника», Києво-Могилянській академії, Херсонському державному університеті та Подільському спеціальному навчально-реабілітаційному соціально-економічному коледжі щодо професійної підготовки бакалаврів соціальної роботи нами розглянуто освітні програми та робочі програми навчальних дисциплін галузі знань 23 «Соціальна робота» зі спеціальності 231 «Соціальна робота», де викладаються базові (нормативні) та вибіркові навчальні дисципліни. Велику роль у підготовці майбутніх соціальних працівників слід віднести практиці.

Аналіз діючих освітніх програм та робочі навчальні плани з підготовки бакалаврів соціальної роботи з молодими сім'ями відбувається в процесі вивчення таких дисциплін у названих ЗВО [174] (див. табл. 1.1.1):

Таблиця 1.1.1*

№ п/п	ЗВО	Навчальні дисципліни (обов'язкові)
1	ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	– обов'язкові дисципліни циклу загальної підготовки та обов'язкові дисципліни циклу професійної підготовки: «Загальна соціологія» (1 курс), «Основи консультування» (2 курс), «Основи родинного виховання» (2 курс), «Педагогіка і психологія родинних взаємин» (1 курс), «Правові основи соціальної роботи» (3 курс), «Соціальна педагогіка» (1 курс), «Соціальна психологія» (1 курс), «Соціальна профілактика» (2 курс), «Теорії соціальної роботи» (2 курс) – обов'язкові дисципліни за такими напрямками, які стосуються сімей: практична психологія та соціальна реабілітація – «Соціально-медичний патронаж» (4 курс).
2	Києво-Могилянська академія	обов'язкові компоненти: «Правові основи соціальної роботи» (1 курс), «Психологія для соціальної роботи» (1 курс), «Основи соціальної політики» (3 курс)
3	Херсонський державний університет	обов'язкові компоненти: «Правові основи соціальної роботи» (2 курс), «Теорія соціальної роботи» (2 курс), «Основи консультування» (2 курс), «Соціальна педагогіка» (2 курс), «Технології соціальної роботи» (2 і 3 курси)
4	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж	обов'язкові компоненти поділені на нормативні навчальні дисципліни загальної підготовки та нормативні навчальні дисципліни професійної підготовки: «Основи соціальної політики» (1 курс), «Право соціального забезпечення» (3 курс), «Соціальна робота з сім'ями, дітьми та жінками» (2 курс), «Теорія соціальної роботи» (1 курс), «Методика і технологія соціального

		роботи» (2, 3 і 4 курси), «Право в соціальній роботі (сімейне, трудове, адміністративне, господарське)» (2 курс).

* Структуровано за результатами опрацювання джерел [200; 201; 202; 227].

Серед дисциплін, обраних студентами до роботи з молодими сім'ями, відносимо наступні (див. табл. 1.1.2):

Таблиця 1.1.2*

№ п/п	ЗВО	Дисципліни за вибором студентів для підготовки до роботи з молодими сім'ями
1	ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	«Правознавство» (3 курс)
2	Києво-Могилянська академія	«Соціальна психологія» (4 курс)
3	Херсонський державний університет	«Правознавство» (3 курс), «Сімейне консультування та супровід» (4 курс)
4	Подільський спеціальний навчально- реабілітаційний соціально- економічний колед	«Соціальна педагогіка» (1 курс), «Практична психологія в системі соціальної роботи» (4 курс)

* Узагальнено з [200, 201, 202, 227]

Проаналізувавши освітні програми по підготовці бакалаврів спеціальності 231 «Соціальна робота», зазначимо, що впродовж перших 2 років навчання викладаються здебільшого однаковим переліком навчальних дисциплін, зокрема «Соціальна педагогіка», «Соціальна психологія», «Основи консультування», «Теорія і методика соціальної роботи», «Психологія для соціальної роботи», «Правові основи соціальної роботи», «Технології соціальної роботи» тощо.

У результаті вивчення робочих програм навчальних дисциплін ми виокремили питання, які розглядаються студентами даної спеціальності, зокрема:

- умови життя та етапи життєвого циклу сім'ї; типологія сучасних сімей; основні тенденції і проблеми розвитку сучасної сім'ї в Україні та світі («Загальна соціологія», «Соціологія»);

- зміст та форми соціально-педагогічної роботи з різними типами сімей; соціальна підтримка молодих сімей («Соціальна педагогіка»);

- сім'я як мала соціальна група; типи і функції сімей; сім'я як об'єкт соціально-психологічних досліджень; отримувачі соціальних послуг: психологічний аспект; подружні пари, що мають серйозні подружні конфлікти («Соціальна психологія», «Психологія соціальної роботи», «Практична психологія в системі соціальної роботи»);

- стан та основні тенденції розвитку сім'ї в Україні; сімейна політика в Україні на сучасному етапі; характеристика системи допомоги сім'ям з дітьми («Основи соціальної політики», «Соціальна політика», «Право соціального забезпечення», «Правові основи соціальної роботи»);

- права та обов'язки подружжя, батьків та дітей; укладення та припинення шлюбу («Право в соціальній роботі (сімейне, трудове, адміністративне, господарське)», «Правознавство»);

- соціальна робота з сім'ями; соціальні служби підтримки сім'ї («Практикум із соціальної роботи», «Соціальна робота в системі соціального захисту та послуг»);

- поняття та види взаємовідносин у сім'ї; методи та технології, практичні завдання соціальної роботи з сім'єю; організація надання допомоги («Теорії соціальної роботи»);

- завдання соціальної роботи з сім'єю; технології сімейної терапії, консультування, інспектування, соціального патронажу; специфіка роботи соціального працівника з молододою сім'єю; методика організації сімейного

клубу та сімейне консультування («Технології соціальної роботи», «Методика і технологія соціальної роботи»);

- зміст, завдання та проблеми сімейного консультування; стратегія і технологія сімейного консультування; індивідуальне та групове сімейне консультування; особливості психологічного консультування подружніх пар; особливості консультування молодят; технології роботи з подружніми парами та проблем з розподілу ролей; життєвий цикл сім'ї; взаємини між подружжям; сучасні проблеми та сімейні кризи; зміст та напрям соціально-педагогічної діяльності з сім'єю («Основи консультування», «Теорія і практика консультування», «Сімейне консультування та супровід», «Соціальний супровід»);

- соціальна профілактика в роботі з молодими родинами; перша консультація; вивчення проблем родини; психокорекція сімейних відносин та психокорекція порушення функцій молодих родин; соціальна профілактика в діяльності центрів соціальних служб для молоді («Соціальна профілактика»);

- соціальна робота з сім'єю та її особливості; молода сім'я та технології роботи з сім'єю («Соціально-медичний патронаж»);

- характеристика різних видів сім'ї; форми та методи соціальної допомоги молодій сім'ї; шляхи подолання сімейних конфліктів («Соціальна робота з сім'ями, молоддю та дітьми», «Соціальна робота з сім'ями й дітьми, жінками»);

- стан сім'ї в сучасному суспільстві; витоки та тенденції розвитку сім'ї в сучасному світі та українському суспільстві; психологічні особливості молодих родин; життєві цикли сім'ї та критичні періоди у житті сім'ї; функціонально-рольова та структура сім'ї; сімейні сварки та конфлікти; умови створення психологічно-здорової сім'ї («Основи родинного виховання», «Педагогіка та психологія родинних взаємин»).

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників на бакалавраті передбачає опанування освітніми компонентами в обсязі 240 кредитів. У навчальні плани в базових ЗВО включені дисципліни, які є

важливими у формуванні професійних знань майбутнього соціального працівника (наприклад, «Теорія і методика соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Соціальна політика» тощо). Що ж стосується змісту навчальних предметів, то у них потрібно вкласти більше значення цілі і змісту майбутньої професії у подальшій професійній самовизначеності, а не стандартний опис документації та технічної роботи тощо. Оскільки соціальний працівник має бачити та відчувати проблему з середини і вміти її вирішити враховуючи усі аспекти конкретних груп клієнтів.

Для більш професійної та фахової підготовки майбутніх соціальних працівників в навчальні плани включені спеціальні елективні курси, які покликані допомогти ґрунтовніше підготувати фахівця соціальної сфери до роботи з молодими сім'ями.

Важливе значення у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями має практична підготовка, на якій реалізуються засвоєні теоретичні знання. Так у ДВНЗ «Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» у навчальному плані для спеціальності 231 Соціальна робота передбачено навчальна практика на першому курсі, виробнича волонтерська практика на другому курсі, виробнича практика в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та виробнича практика в територіальних центрах на третьому курсі, виробнича практика на четвертому курсі (загалом – 18 кредитів) [227]. У Києво-Могилянській академії на другому курсі ознайомча практика, на третьому курсі п'ятого та шостого семестру навчальна практика 1 і на четвертому курсі сьомого семестру навчальна практика 2 (загалом – 16 кредитів) [200]. У Херсонському державному університеті передбачено на другому і на третьому курсі навчальна практика, а на четвертому виробнича (21 кредит) [202]. У Подільському спеціальному навчально-реабілітаційному соціально-економічному коледжі передбачено два види практики: з методики та технології соціальної роботи та виробнича

практика (6 кредитів) [201]. Отже, із загальних 240 кредитів по усіх чотирьох названих ЗВО в середньому 25 кредитів належить практиці.

Безумовно, що потрібно розширити базу практики та збільшити термін для студентів та контролювати її проходження, для того, щоб майбутні соціальні працівники могли поспілкуватися з молодими сім'ями, зрозуміти їхні проблеми, шукати способи їх вирішення та навчитися виконувати надані їм обов'язки тощо.

Тому на основі аналізу робочих навчальних програм та освітніх програм *причинами недостатньої підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями* ми виділили:

1. Система організації та проходження практики (навчальної та волонтерської практики, виробничої практики в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та територіальних центрах надання соціальних послуг) у ЗВО не дає змоги здійснити ефективною підготовку майбутнього фахівця соціальної сфери до своєї професійної діяльності, зумовлене малим терміном проходження практики та відсутністю контролю за її проходженням;

2. Відсутність спеціалізованої підготовки професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи саме з молодими сім'ями;

3. Відсутність методичних посібників, навчально-методичних комплексів, рекомендацій щодо роботи соціальних працівників з молодими сім'ями;

4. Відсутність технологій підготовки та моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

В Європі спостерігається тенденція до збільшення державної відповідальності за освіту, яка раніше була приватною. Підтвердженням цього є поступова ліквідація чіткого розмежування між соціальною роботою та іншими спорідненими формами діяльності. Помітний перехід від середнього до вищого рівня підготовки. Але реалізація цих тенденцій, у більшості випадків, визначається особливостями національних систем

підготовки соціальних працівників. Це накладає певний відбиток на формування їхньої професійно-педагогічної культури [56, с.48].

У 80–90-х роках ХХ ст. у світі було проведено кілька порівняльних досліджень з метою виявлення спільних та відмінних рис у підготовці соціальних працівників. Так, Х. Браунс і Д. Крамер проаналізували діяльність шкіл соціальної роботи у 21 європейській країні та дійшли висновку, що накопичення європейського досвіду соціальної педагогіки та соціальної роботи є поширена тенденція до створення загальноєвропейських спілок, які ініціюють наукову дослідну діяльність в цьому напрямку, організовують міжнародні конференції, де формуються завдання для цієї професії та визначаються її здобутки [290]. Дж. Корнеліссен здійснив аналогічне дослідження на матеріалах 12 країн цього ж регіону [292].

Навіть ті ЗВО, які розробляли інноваційні освітні програми за міжнародними зразками і випереджали розвиток ринку соціальних послуг, опинились у ситуації, коли вони змушені переглядати навчальні програми відповідно до потреб теперішнього ринку праці і нормативно-правових документів [300]

Тому нам слід розглянути як відбувається підготовка майбутніх соціальних працівників в деяких зарубіжних країн і проставити відмінність та переваги між їхньою підготовкою та підготовкою на території України. Європейським країнам в плані підготовки майбутніх соціальних працівників притаманні загальні особливості: міждисциплінарність і інтегративність, застосування теретичних концепцій та практична складова [257] та практична складова [137].

У багатьох країнах діє добре розбудована система допрофесійної і початкової професійної підготовки (США, Великобританія, Франція). Дуже часто така підготовка здійснюється шляхом участі у волонтерській діяльності, або у процесі роботи помічником соціального працівника. В деяких країнах (Велика Британія) ця підготовка має багаторівневу структуру. В ході такої діяльності претендент має змогу професійно самовизначитися, а

фахівці об'єктивно оцінити ступінь його придатності до даного виду діяльності. Документально оформлені результати такої діяльності враховуються при вступі претендента у заклади вищої освіти, а в деяких країнах (Німеччина) вони є обов'язковими [255, с.257]. Соціальна робота Поліщук В свою чергу в Україні участь у волонтерській діяльності чи інші діяльності щодо оцінки придатності до соціальної роботи як умова вступу в заклади вищої освіти відсутня.

Передумовою вступу в Німеччині на факультет соціальної роботи/соціальної педагогіки служить наявність атестату про повну середню освіту, або свідоцтва про середню спеціальну освіту у соціальній галузі чи еквівалентного їм сертифікату. Крім цього, багато ЗВО висувають власні вимоги допуску абітурієнтів до навчання, які мають свої відмінності у різних федеральних землях. Навчальні плани університетів і вищих фахових шкіл для підготовки майбутніх соціальних педагогів/соціальних працівників передбачають два рівні: бакалаврату та магістратури. Для одержання освітньо рівня бакалавра студентам необхідно навчатися шість-вісім семестрів, що дає їм право практичної соціально-педагогічної діяльності. Керівна посада, спеціалізовані завдання або діяльність у сфері наукових досліджень вимагають здобуття магістерського ступеня. Магістерський курс, який триває, зазвичай, два роки, може мати більш прикладне, або науково-дослідне спрямування. Зважаючи на різноманіття сфер діяльності соціального педагога та соціального працівника, їхня професійна підготовка повинна, з одного боку, забезпечувати універсальні теоретичні знання і практичні навички, з іншого – вести до обраної спеціалізації. Тому багато ЗВО Німеччини, крім загального навчального напрямку «Соціальна робота/соціальна педагогіка», пропонують окремі спеціалізовані програми, зокрема такі як «Педагогіка дитинства і сімейне виховання», «Допомога у вихованні», «Сімейна освіта», «Сімейне консультування» тощо [287, с. 91].

У багатьох університетах Німеччини складовою частиною навчальної програми є відвідування соціальних закладів, адже навчання практично

орієнтоване, то майбутні соціальні працівники повинні пройти декілька видів практики. Тому ЗВО Німеччини, розробляють власну концепцію практичної підготовки студентів, яка, як правило, включає в себе: упровадження практично зорієнтованих технологій навчання; структуру і програми різних видів практики; вивчення практично зорієнтованих курсів: «Сфера професійної діяльності», «Методика професійної діяльності»; залучення студентів до волонтерської роботи, до участі у розробці й реалізації соціальнопедагогічних проектів і програм. Практика може супроводжувати теоретичне навчання, наприклад, у ході проектного навчання [295].

Професійна підготовка у Великобританії характеризується багатоступеневістю та інваріативністю, що передбачає три рівні підготовки: диплом спеціаліста, диплом бакалавра, диплом магістра. Програма такої підготовки передбачає 4 роки для бакалавра, один рік для аспірантури та 2 роки для осіб, що не закінчили повний курс університетського навчання. В кінця завершення навчання випускникам вручаються кваліфікаційні дипломи і сертифікати [209, с. 8].

Підготовка соціальних працівників у Великобританії здійснюється завдяки співпраці з різними соціальними агентствами, які беруть спільну відповідальність з університетами або коледжами за підготовку та відбір студентів. Тому протягом двох років студенти соціальної роботи для одержання диплома практичного спеціаліста частину часу навчаються в коледжі або університету, а решту в установах під керівництвом компетентного соціального працівника. Під кінець підготовки починається підготовка в конкретній установі по певних напрямках чи категоріях осіб: цивільне право, робота з людьми похилого віку тощо. І в самому кінці підготовки практичного соціального працівника студентів оцінюють про набуття ними відповідних знань, вмінь, навичок у вирішенні життєвих труднощів [205].

У всіх ЗВО Великобританії дана підготовка передбачає навчання на трьох рівнях: базовому теоретичному (суспільні знання, психологічні,

медичні, правові, спеціальні курси відповідно до напрямку), теоретико-практичному (знання теорії, концепції, моделей, методів, прийомів, форм соціальної роботи), практичному (підготовка на робочих місцях) [209, с. 8].

Підготовка майбутніх соціальних працівників у Швеції здійснюється поступенево: 1) основний курс (4 семестри (2 роки); 2) практична робота, (5 семестр (20 тижнів безперервно); 3) поглиблені курси з різних напрямків спеціалізації, зокрема практичних навичок роботи, одержаних в процесі проходження польової практики (6–7 семестр (20 тижнів). Студент отримує 20 шведських балів, що відповідає 30 ECTS [139].

Функції соціального працівника в країнах європейської спільноти, а також Канаді та США спрямовані на надання необхідної допомоги та підтримки доволі широкому колу інших категорій споживачів соціальних послуг (неповносправні діти та дорослі, діти-сироти, дезадаптована молодь, узалежнені від психоактивних речовин (тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія) та від процесів (азартні ігри, інтернетоголізм, шопоголізм і ін.), дисфункційні сім'ї, особи в кризових станах тощо). В країнах ЄС та США останнім часом все більшого значення в процесі надання соціальної допомоги потребуючим відіграє «третій» сектор (родина, друзі, сусіди, локальна спільнота, недержавні неприбуткові організації) [255, с. 257].

У більшості навчальних закладів Великобританії не готують фахівців широкого профілю, а фахівців конкретного напрямку та спеціалізації відповідно до спецкурсів майбутньої категорії клієнтів соціального працівника (з інвалідами чи в сфері соціального захисту тощо). Проте, навіть за таких умов, обов'язковим є вивчення та знання базових дисциплін [134].

В українських ЗВО в свою чергу підготовка соціального працівника є: 1) загальною, де їх готують до роботи в державних структурах соціальної допомоги; 2) більшість предметів є загальними дисциплінами, ніж спеціальним до конкретної категорії клієнтів; 3) відсутній поділ спеціальних курсів щодо відповідної спеціалізації. Якщо в нас більшість дисциплін є

загальноосвітніми та гуманітарними, то в зарубіжних країнах вони є фаховими і спеціальними до конкретного виду діяльності.

Зокрема, навчальна програма професійних училищ Німеччини, які готують фахівців по догляду за сім'єю, розрахована на два-три роки навчання залежно від федеральної землі. Вона передбачає одно-дворічну теоретично-практичну підготовку і поглиблену практику у сфері допомоги сім'ї або в закладах допомоги молоді тривалістю 6–12 місяців. Крім загально-освітніх та психолого-педагогічних предметів майбутні фахівці по догляду за сім'єю вивчають основи ведення домашнього господарства, приготування їжі, догляд за житлом та одягом, догляд за немовлятами та породіллями, догляд за хворими і людьми похилого віку, надання першої медичної допомоги тощо. Навчання завершується державним іспитом, після якого випускникам присвоюють звання «державно визнаний фахівець по догляду за сім'єю» і видають відповідний сертифікат [297, с. 91].

Практичній складовій професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у зарубіжних країнах приділяється більша увага, ніж в Україні. Для прикладу, у Великобританії та Швеції практика становить цілий другий курс від 9–12 місяців (це приблизно 40-50 % від усього терміну освітнього процесу), тоді як в Україні вона закінчується кожного року одним місяцем її проходження, що в сумі становить 8–12 % усього освітнього процесу.

Для прикладу, польова практика в США полягає в тому, що студенти оцінюють результати своєї практики внаслідок надання допомоги, розвивають навички поведінки та спілкування, відчуття відповідальності перед клієнтом, вчаться розуміти цінність своєї праці для оточуючих [216].

Такий зарубіжний досвід він доволі є позитивним, оскільки студент під час навчання протягом року проходження практика зможе усвідомити повністю усі аспекти професії у подальшій своїй професійній діяльності.

Провідне значення під час практичної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери у Великобританії надається педагогу-наставнику від професійної компетентності якого залежить успіх практики в цілому [256].

Тож на основі зазначеного вище ми виділили *переваги професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у зарубіжних країнах, а саме:*

- 1) професійна підготовка майбутніх соціальних працівників є інтегративною;
- 2) містить міждисциплінарні зв'язки;
- 3) впроваджуються та застосовуються сучасні освітні та соціальні концепції;
- 4) розбудована система допрофесійної і початкової професійної підготовки;
- 5) результати допрофесійної і початкової професійної підготовки враховуються при вступі у ЗВО, а в деяких університетах є обов'язковою умовою вступу;
- 6) готують фахівця не широкого профілю, а фахівця до роботи з конкретною групою клієнтів;
- 7) незалежно від спеціалізації, обов'язковим є вивчення певних дисциплін, а потім залежно від обраної спеціалізації продовжується вивчення спецкурсів, що відповідають специфіці роботи майбутнього соціального працівника;
- 8) участь здобувачів освіти у суспільних організаціях та соціальних акціях;
- 9) співпраця ЗВО з різними соціальними агенствами та закладами за рахунок чого відбувається студентами поєднання навчання і роботи у них;
- 10) сприяння роботі студентів за кордоном;
- 11) підготовка студентів спрямована на практичну діяльність (40-50% освітнього процесу відводиться практиці);
- 12) здійснюється підбір кваліфікованих педагогів для якісної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Таким чином, у процесі усього освітнього процесу студенти набувають комплексних теоретичних знань та вмінь, які можуть застосувати в практичній діяльності. Тобто відбувається системний та послідовний

розвиток майбутнього фахівця соціальної сфери. Використання зарубіжного досвіду дозволить вдосконалити та розширити професійну підготовку майбутнього соціального працівника в українських ЗВО.

Оскільки, молоді сім'ї як незахищена верства суспільства, що відчувають усі суспільні проблеми, потребують особливої допомоги з боку спеціалістів соціальної сфери, то останні мають бути відповідно підготовленими у роботі з даною категорією клієнтів. Адже молоді сім'ї потребують допомоги у консультуванні, з позицій педагогічних, психологічних та правових аспектів, у корегуванні їхніми відносинами, що дасть можливість у складних сімейних життєвих ситуаціях подолати труднощі та зберегти новостворену сім'ю.

1.2. Соціально-правовий захист молодих сімей як складова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників

Зміна суспільних відносин зумовлює розвиток та затвердження міцної системи соціального захисту для найбільш вразливих верств населення, зокрема і для молоді сім'ї.

Сфера соціальної політики цікавила таких науковців як С. Алексєєву, В. Куценко, О. Лукашевої, В. Поліщук та інші. Їхні праці присвячені системам соціального захисту в плані соціальної роботи соціальними працівниками, на яких покладаються важливі питання доступності соціальних служб клієнтам [194].

Ситуація, що склалася в державі на сьогодні, потребує пошуку шляхів створення цілісної, комплексної системи державної сімейної політики. Пріоритетом у діяльності всіх гілок державної влади, органів місцевого самоврядування повинна стати українська родина [181].

Правове регулювання сімейних відносин здійснюється державою, а призначення і надання відповідної соціальної допомоги здійснюється на підставі нормативно-правових актів, виданих державою, в яких і

зкладаються основи соціально-правового захисту в системі соціального забезпечення сім'ї.

Сучасний стан розвитку системи соціально-правового захисту сім'ї зумовлює необхідність вивчення думки науковців про соціальний захист та соціальне забезпечення сімейного колективу. Питанням сім'ї в аспекті соціального забезпечення досліджували Н.Б. Болотіна, В. Я. Бурак, Т.З. Герасиміва, Т.І. Іванкіна, Л.В. Кулачок, М. Ю. Малюга, В.Д. Новиков, П. Д. Пилипенко, М.І. Полупанов, І.М. Сирота, І.С. Ярошенко тощо.

Аналіз дисертаційних досліджень останніх років також підтверджує складність і актуальність досліджуваної проблеми. Так, у дисертаціях Бориченка К. В. розкриваються питання щодо дослідження теоретичних та практичних проблем правового регулювання соціального захисту сімей з дітьми [31] та розвиток теорії права соціального забезпечення щодо юридичного механізму забезпечення прав на соціальний захист [32].

Сім'я має велике значення для держави, вона впливає на життя суспільства, оскільки їй належить вирішальна роль у процесі репродукування самої людини, продовження людського роду, на неї лягають великі обов'язки у вихованні дітей, підлітків, у фізичному і духовному розвитку особистості [65, с.50]. Відповідно сім'я як один із важливих об'єктів державної соціальної політики потребує правового регулювання з боку держави, яка гарантує їй підтримку та має забезпечити необхідні умови для нормального і здорового існування сімейних відносин.

На початку 90-х р. до соціально орієнтованої економіки та наближення до міжнародних стандартів у правовому полі українського законодавства стали використовувати термін «соціальний захист», оскільки система соціального забезпечення вже не відповідала завданням, які стоять перед соціальною державою, яка повинна, виконуючи свою головну функцію, забезпечити достойний життєвий рівень кожної людини і громадянина [280, с. 16].

Поняття соціального захисту є одним із центральним у Конституції України (ст. 46), де зазначається, що соціальний захист є право на забезпечення громадян у випадку втрати працездатності, годувальника, безробіття, старості та в інших випадках передбачених законодавством [133]. Також у Конституція України закріплюються соціальні права та соціальні гарантії, зокрема право на житло, достатній життєвий рівень, охорону здоров'я, медичну допомогу та страхування, право на освіту.

В науковій літературі, особливо соціальній та юридичній, є різноманітна кількість визначень соціального захисту.

На переконання О.Є. Мачульської, соціальний захист трактує як діяльність держави, яка спрямована на формування та розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних факторів [154, с. 48]. Тоді як П.Д. Пилипенко та Л.Ю. Малюга відзначають, що ототожнення цих понять є недоцільним, оскільки вони різні за значенням та опосередковують дещо відмінні між собою суспільні явища, котрі співвідносяться як частина і ціле. Тобто «соціальний захист» є поняттям досить містким та ширшим за змістом, на відміну від «соціального забезпечення», що властиве для системи суспільних відносин, які існують в сфері такого захисту [207, с. 4].

За твердженням Ю.О. Сердюка термін «соціальний захист» фактично замінив термін «соціальне забезпечення», причому в останній момент прийняття чинної Конституції України (проект Конституції містив термін «соціальне забезпечення») [239, с.18].

Варто сказати, що соціальний захист здійснюється за допомогою соціального забезпечення, яким займається наука – право соціального забезпечення. Зокрема, Н. Б. Болотіна під правом соціального забезпечення розуміє як систему правових норм, якими регулюються суспільні відносини з соціального забезпечення, та обслуговування внаслідок появи соціальних ризиків [30, с. 32].

За твердженням О. Лісовця соціально-правовий захист – це комплекс заходів з боку державних та недержавних соціальних інститутів щодо

забезпечення оптимальних умов життя, задоволення потреб, можливості реалізації своїх прав особистості, різних соціальних категорій і груп. Соціально-правовий захист включає і правову, і освітню, і культурну діяльність інститутів соціальної сфери, програми соціальної адаптації, соціального захисту чи соціального обслуговування населення, діяльність з перекваліфікації та працевлаштування безробітних тощо [147, с. 17].

Із цього приводу доречно також згадати точку зору С.Г. Приходька, який вважає соціальний захист однією із функцій держави. Це система різних заходів, що полягає у забезпеченні усім рівних можливостями для нормального рівня життя та підтримки у разі настання обставин, що від нас не залежать, наприклад непрацездатності тощо [224, с. 16].

Таким чином, поняття «соціальний захист» є правовою категорією і застосовується як на законодавчому рівні, так і науковій доктрині. Дане поняття є досить дискусійним і розглядається науковцями по різному: одні ототожнюють соціальний захист із соціальним забезпеченням, другі стверджують, що це різні поняття, а треті – соціальне забезпечення є вужчим поняттям і входить в систему соціального захисту, яке є ширшим від нього.

Тому на основі зазначеного вище ми визначаємо поняття *«соціально-правовий захист»*, під яким слід розуміти систему заходів створених державою інститутів соціального захисту, спрямованих на забезпечення благополуччя кожного громадянина суспільства (в нашому випадку кожного члена сім'ї) у відповідних конкретних суспільних умовах, що склалися та здійснення регулювання даних відносин на основі створених законів».

Таким чином, соціально-правовий захист – це 1) захист щодо створення і функціонування сімейних відносин; 2) захист щодо розвитку кожного з членів сімейних відносин; 3) захист щодо розвитку середовища сімейних відносин, де має панувати порядок та гармонія; 4) захист щодо надання соціальної допомоги та пенсійного забезпечення сім'ї у складних життєвих обставинах; 5) захист прав членів сім'ї, в кризовій ситуації [168].

Соціальний захист в державі складається з двох великих, проте не рівнозначних частин: державне соціальне забезпечення та недержавне соціальне забезпечення. Перша складова містить в собі загальну систему соціального забезпечення (загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державна соціальна допомога), спеціальне та додаткове соціальне забезпечення. До недержавного соціального забезпечення відносяться недержавне пенсійне забезпечення та недержавні соціальні послуги [240, с.120].

В останній час в Україні приділяється дуже велика увага законодавчому регулюванню сімейних відносин, державній підтримці та соціальному захисту сім'ї, приймається багато нормативно – правових актів, які спрямовані на реалізацію державної сімейної політики. Держава спрямовує сили на формування у свідомості людей розуміння важливості ролі сім'ї у житті суспільства, вихованні нового покоління, забезпеченні суспільної стабільності та прогресу тощо[208]. Правове регулювання основ соціально-правового захисту сім'ї здійснюється на основі міжнародних нормативно-правових актів, законодавчих актів, актів державного значення тощо.

До міжнародних нормативно-правових актів, що здійснюють соціально-правовий захист сім'ї, слід віднести наступні: Загальна декларація прав людини (10 грудня 1948 р.) та Європейська конвенція з прав людини (4 листопада 1950 р.), Декларація прав дитини (20 листопада 1959 р.) та Конвенція ООН про права дитини (20 листопада 1989 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (16 грудня 1966 р.) та Міжнародний пакт громадянських і політичних прав (16 грудня 1966 р.), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (4 листопада 1950 р.), Декларація соціального прогресу та розвитку (11 грудня 1969 р.)

Основні міжнародні акти регулювання сімейних відносин [74]:

1) Загальна декларація з прав людини визначає п.3 ст. 16, що сім'я є основним стрижнем суспільства і має право на державний захист. А в п.1 та

п.2 ст.16 зазначається про вільність та рівність чоловіків і жінок щодо одруження, розірвання шлюбу, заснування сім'ї без будь-яких обмежень за різними ознаками [89]. До найбільш вразливих груп населення відносить дітей та жінок та сім'ю в цілому, тому дитинству та материнству належить особлива опіка та піклування.

2) Конвенцію ООН про права дитини по іншому називають дитячою Конституцією або Конституцією дітей, що є основою для законодавчих актів інших країн. Вона закликає піклуватися про свої дітей, виховувати в колі люблячої сім'ї та здійснює соціальний захист дитини.

Конвенція про права дитини 1989 року, основна мета якої полягає в проголошенні вимоги щодо максимального захисту дитини, при цьому вона закликає держави, які її ратифікували, створити умови, за яких діти можуть брати активну участь у вирішенні своїх проблем.

Відповідно до Конвенції про права дитини дитиною вважається особа до 18 років. Дана Конвенція визнає, що реалізація громадянських, економічних і культурних прав невіддільна від здійснення інших прав та рівність в користуванні своїми правами незалежно від будь-яких обставин. Визначає свободу як необхідністю розвитку дитини її здібностей, окрім всього іншого, від здорової та безпечної навколишньої ситуації, наявності доступу до лікування та забезпечення мінімальних норм щодо харчування, одягу, житла.

Конвенція захищає дітей від всіх форм експлуатації, злочинності, привертаючи увагу до дітей представників національних меншин та груп корінних народів, а також проблем зловживання наркотиками та відсутності турботи про дітей. Конвенція визнає першорядну роль сім'ї та батьків у турботі про дітей та їхньому захисті, а також обов'язок держави допомагати родині у виконанні її обов'язків [215, с.133].

3) Європейською конвенцією з прав людини здійснюється захист права на шлюб (ст.12) та право на повагу до приватного та сімейного життя (ст.8). Також такий захист здійснюється і Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

4) Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права здійснюється охорона сім'ї та шлюбу, заснованих на вільній згоді сторін; охорона матерів до і після пологів, в тому числі і працюючих матерів; охорона дітей і підлітків без будь-якої дискримінації, тобто рівність усіх і в усьому.

5) У Декларації соціального прогресу та розвитку важливу роль відводиться сім'ї як природному середовищу для добробуту всіх її членів, особливо дітей та молоді [215, с.133].

Нормативні положення про соціальний захист сімей можна віднести законодавчі акти, серед яких Конституція України, кодекси (Сімейний кодекс (СК) тощо) та інші Закони України («Про державну допомогу сім'ям з дітьми» тощо). До підзаконних нормативно-правових актів відносяться укази та розпорядження Президента України, постанови Верховної Ради України тощо.

Відповідно до Конституції України, на державу покладено один із основних обов'язків – охороняти сім'ю та створювати передумови для нормального її функціонування та виховання дітей, утримання дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування [123].

Найголовніші положення про сім'ю як соціальний інститут закріплені у СК України, зокрема основи шлюбу, права і обов'язки подружжя, батьків і дітей тощо [46]. Важливим є те, що звертається увага на такі конкретні аспекти: виконання батьківських права та обов'язків батьками, що є неповнолітніми; роз'яснено тлумачення поняття особи, що потребує матеріальної допомоги; вирішення правовідносин, коли дитина спільно не проживає зі своїми батьками та захист прав і інтересів у порядку встановленим судом [242].

У ч.6 ст.7 СК зазначено принцип рівності шлюбно-сімейних правовідносин чоловіка та жінки. Даний принцип знайшов своє відображення і у КЗпП. Зокрема, надається декретна оплачувана відпустка 70 днів до пологів та 56 днів після пологів, яка у деяких випадках

(післяпологових ускладнень та одночасного народження 2-х і більше дітей) може продовжитися до 14 днів. Щодо права на відпустку по догляду за дитиною має право як мати, так і батько дитини [126].

Принципи та форми роботи з сім'ями та іншими соціальними групами знайшли своє відображення у Законі України «Про соціальні роботи з сім'ями, дітьми та молоддю» [95], система соціального страхування та соціальної допомоги закладено у Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», система підтримки малозабезпечених сімей міститься у Законі України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»[29].

Питання адресності надання соціальної допомоги можна знайти у ЗУ «Про прожитковий мінімум», Постанові КМУ «Про запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» тощо [268, с.3].

Одним із основних видів соціального забезпечення сімей з дітьми є державні соціальні допомоги. Першу (основну) групу становлять допомоги, суб'єктом-одержувачем яких є дитина. Це передусім щомісячна допомога на неї, яку може одержувати мати чи інша особа як законний представник дитини. Той факт, що за призначенням допомоги звертається мати (іноді інша особа), не спростовує цього висновку, а свідчить, що законні права й інтереси дітей у соціальному забезпеченні реалізують їх представники (мати або інша особа як законний представник дитини). Другу групу становлять виплати, адресовані безпосередньо матері або особі, яка її замінює. Йдеться про такі допомоги, як-от: а) по вагітності й пологах; б) при народженні дитини; в) щомісячна до досягнення дитиною 3-х років; г) з приводу тимчасової непрацездатності на період догляду за хворою дитиною. Суб'єктом відносин при одержанні зазначених допомог однозначно є мати. В окремих випадках, коли догляд за дитиною здійснює батько, усиновитель, опікун, попечитель, бабуся, дідусь чи інший родич, суб'єктами відносин виступають ці особи [284].

Розмір одноразової допомоги з нагоди народження дитини, порядок її надання змінювалися неодноразово. Він визначався й у твердій сумі, і кратною стосовно мінімальної оплати праці [126].

Запроваджено одноразову адресну допомогу при народженні дитини у пологовому будинку – пакунок малюка [94].

Так, ст. 179 СК України закріплює право дитини на одержання аліментів від своїх батьків, але реалізація цього права не завжди забезпечується в умовах реального життя [219].

Також законодавством передбачено пільги для багатодітних сімей у розмірі 50 % від загальної суми оплати. З 1 квітня 2019 року затверджено надання щомісячної допомоги багатодітним сім'ям у розмірі 1700 грн. Щодо малозабезпечених сімей, то вони одержують матеріальну допомогу не нижче прожиткового мінімуму враховуючи при цьому дохід сім'ї.

Правові приписи держави, які містять норми, спрямовані на захист вагітних жінок, зокрема, у постанові КМУ «Про заходи щодо посилення охорони материнства та дитинства», в Основах законодавства України про охорону здоров'я, у Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», без сумніву, мають на увазі забезпечення кращих умов для народження й розвитку дитини, створення бази для її наступного здорового життя. Держава здійснює заходи щодо захисту дитини з моменту її народження вже безпосередньо, а не через матір, як це має місце до народження [284, с. 23].

Ст. 10 Законі України «Про сприяння становленню та розвитку молоді в Україні» визначає житлові умови молоді [123]. Відповідно до даного закону молодим сім'ям надається допомога у вигляді грошей при наявності у сім'ї неповнолітніх дітей, квоти на одержання земельних ділянок під забудову, пільгові довгострокові кредити [96].

Відповідно до Постанови «Про внесення змін до постанови Кабінету міністрів України від 24 жовтня 2012 р. № 967» термін дії державної програми «Доступне житло» забезпечення молоді житлом продовжено до

2020 року. Серед джерел фінансування програми до 2020 року – кошти спеціального фонду державного бюджету, кошти місцевих бюджетів, а також залучені ресурси. Протягом усього періоду дії даної програми скористалося більше 30 тисяч молодих сімей [71].

Проте Державна програма «Доступне житло» не отримує потрібного фінансування. Свідченням цього є звернення голови правління Держмолодьжитла С. Комнатного до учасників бюджетного процесу «Кілька років поспіль ми пропонуємо передбачити 1 млрд. грн.. на програму «Доступне житло» і 865 млн. грн.. на молодіжне житлове кредитування. Але жодного разу не виділено кошти в такому обсязі. На «Доступне житло» дають десяту частину від потреби. Це означає, що лише одна з десяти потребуючих родин змогла придбати квартиру. А сотні тисяч переміщених осіб, учасників АТО, учителів, лікарів та інші громадяни залишаються без даху над головою. На 2019 рік у бюджеті країни було закладено 100 млн грн на «Доступне житло» і 29 млн – на кредитування придбання житла молоддю. Такі суми не дають змоги реалізувати потенціал державних житлових програм» [130].

В умовах сучасної України фінансові ініціативи видаються найбільш актуальним інструментом впливу на дітородну поведінку та матеріальний добробут сімей з дітьми. Крім власне покращення матеріального становища батьків та дітей, багатьма дослідженнями також доведено певний позитивний вплив фінансових ініціатив на дітородну активність. Сімейна політика не є демографічною політикою, однак тісно з нею пов'язана. При цьому, вона не може вплинути на поведінкові установи і індивідуальні рішення населення, однак, може мотивувати на формування і розвиток сильної та стабільної сім'ї. І як наслідок, підвищити соціальні показники і зміцнити рівень економічного розвитку країни [230, с.23].

В європейських країнах підходи до реалізації сімейної політики суттєво відрізнялися протягом тривалого часу. Це пояснювалося тим, що в різних країнах акцентувалась увага на різних способах впливу держави на сім'ю та

сімейне життя, а також у різному ступені реалізації цього впливу [4]. Слід звернути увагу на те, що сімейна політика у більшості європейських країнах досить відрізняється, але соціальний захист сімей, так і інших соціальних груп базується спільно зусиллями усіх громадян в результаті їх фінансування через сплату податків.

Тому для розуміння рівня підтримки інституту сім'ї в інших країнах та засобів, які задіяні в цьому процесі наведено окремі виразні приклади:

1. Франція: податкові пільги; субсидій на підтримка; впровадження з 1921 р. та дія програми «Велика сім'я». Приклад, сім'я з чотирма дітьми звільняється від оподаткування в незалежності від матеріального статку всієї сім'ї.

2. Німеччина: податкові бонуси; субсидій на підтримка; безкоштовна шкільна та університетська освіта .

3. Польща: видатки багатодітним сім'ям; безкоштовна дошкільна, шкільна та університетська освіта. Приклад, подвійні видатки за наявності в сім'ї дитини інваліда, якщо один з батьків за ним доглядає і не працює [42, с.39]. З 2016 року в Польщі реалізується Державна програма «Сім'я 500 плюс», основними цілями якої є підвищення якості життя сімей; зниження рівня бідності населення і покращення демографічної ситуації в країні через збільшення дітонародження [229].

4. Чехія: субсидій на підтримка; зменшення пенсійного віку. Приклад, кожна новонароджена дитина зменшує на один рік пенсійний вік матері.

5. Японія: оплачувані відпустки дородові, після народження дитини та по догляду за дитиною за кошти держави, спецфондів і працедавців. Одноразові дитячі виплати, пенсії по втраті годувальника. Допомога з боку працедавців, надання житла в оренду, існування фондів взаємодопомоги (при народженні дитини, при вступі дитини до школи та ін.). Надання пільг для користування медичними послугами.

6. США: безкоштовна шкільна освіта; безкоштовна або пільгова вища освіта за рахунок держави; дотації на отримання медичних та житлових послуг.

7. Канада: існування двох рівнів: федеральний та провінційний. Види: оплачувані відпустки окремо для обох батьків; безкоштовна освіта; щомісячні виплати; одноразові виплати; звільнення від оподаткування. Рівень виплат та допомоги залежить від доходів сім'ї та кількості дітей [40, с.40].

За результатами дослідження такі країни як Швеція (матеріальна допомога зростає з народження кожної наступної дитини) та Фінляндія (підтримка затверджується на різних видах дотацій) визнані як країни з найбільш високим рівнем підтримки сімейного інституту [23].

Щодо сімейної політики України, то окремі її елементи деякою мірою є розвинені, але при цьому не маючи чітко сформованої та вираженої концепції розвитку сімейного інституту. Ми вважаємо, що сімейна політика в першу чергу має бути спрямована на створення необхідних умов функціонування інституту сім'ї, постійна підтримка сімей, пропаганда збереження сімейних цінностей, закладення у свідомості людей значення сім'ї та потреби у її створенні, укладенні шлюбу, стану материнства та батьківства. Тому рівень сімейного життя досить великою мірою залежить від рівня розвитку держави.

Отже, формами соціального захисту молодих сімей виступають пільги, соціальні та компенсаційні виплати і соціальні послуги. Соціально-правовий захист сім'ї як первинного осередка суспільства має сприяти створенню середовища для функціонуванні сім'ї та реалізації нею своїх сімейних інтересів. розробити механізми та заходи захисту щодо подолання проблем, які стоять перед нею.

В українській державі з усіх видів соціальних допомог найбільш важливою є одноразова допомога при народженні дитини, що проявляється у напрямі сімейної політики щодо подолання низької народжуваності.

Враховуючи економічну ситуацію держави, де люди, особливо сім'ї невпевнені в завтрашньому дні, в майбутнє своїх дітей, в постійних житлових, матеріальних та інших труднощах, така допомога позитивно впливає на активність дітонародження. Правове регулювання основ соціально-правового захисту сім'ї здійснюється на основі міжнародних нормативно-правових актів, законодавчих актів та актів державного значення, в основу яких покладено створення середовища для функціонуванні сім'ї та реалізації нею своїх сімейних інтересів, механізми та заходи захисту щодо подолання проблем, які стоять перед молодістю сім'єю.

1.3. Молода сім'я як одна із категорій роботи соціального працівника

Впродовж тисячоліть наше суспільство зіткнулося із важливими проблемами соціально-педагогічної роботи, зумовленими економічною нестабільністю, ускладненням сімейної адаптації, матеріальним забезпеченням тощо, які супроводжуються зменшенням кількості народження дітей та збільшення кількості розлучених сімей. Саме соціальна допомога, соціальна реабілітація, соціальна профілактика даної категорії сімей та надання відповідних соціальних послуг, як форм роботи соціального працівника, є однією із складових діяльності держави відносно суспільних відносин в цілому, що зможе забезпечити підвищення якості їхнього життя та подолання інших сімейних проблем, що є характерним для нашого суспільства.

Соціальні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві позначаються на моделі сучасної сім'ї, яка відіграє важливу роль та здійснює незворотний вплив на його розвиток. Сім'я є первинною соціальною ланкою будь-якої держави, навколо якої виникають та вирують політичні, економічні, демографічні, психологічні та інші соціальні проблеми. Розвиток сім'ї залежить від економіки держави, від політики, розвитку культури, в

тому числі і правової культури, а сімейне життя в свою чергу впливає на цей рівень культури, економічний та політичний стан громадянського суспільства. Тому політика, яку здійснює наша держава має об'єктивно оцінюватися з умовами існування суспільства та його основного осередка – сім'ї. Це у свою чергу проявляється у двоїстій характеристиці сім'ї, що відіграє важливе значення як для кожної окремо взятої особи, так і для суспільства в цілому.

Сім'я є основою будь-якого суспільства та ланкою на якій це суспільство тримається і розвивається, адже сімейна політика з боку держави має бути спрямована на поліпшення життєвого рівня та умов життя сімей, всебічного розвитку кожного із своїх членів сім'ї, підвищення ролі виховання та значення сім'ї як первинного осередку формування світоглядно-ціннісних орієнтацій та саморозвитку особистості, де закладаються важливі сімейні цінності та пріоритети. Тому одним із стратегічних завдань держави є і завжди має бути соціально-педагогічна підтримка сімей, зокрема молодих сімей.

Важливими є дослідження у сімейній сфері, зокрема положення, що стосуються сучасної сім'ї та проблем, які стоять перед нею [283]. Актуальні проблемні аспекти молодих сімей, їх особливості та функціонування, їх сімейного становлення розглянуто у працях А.Антонова, В.Берегового, В.Бойка, О.Боднарчук, Є. Виноградської, Л.Гордон, Т. Гурко, І.Гребінникова, Є.Груздевої, А.Губенка, Т.Гурко, А.Капської, І.Каткова, В.Коваленко, В.Лисенка, В.Постового, Б.Урланіс, В.Торохтій та інші. Вивченням питань в плані роботи з молодими сім'ями безпосередньо займалися О.Агарков, І.Літяга, Р.Михалкін, І.Титаренко та інші. Рзгляд основних проблем молодих сімей, розроблення відповідних форм і методів діяльності з ними здійснюють фахівці соціологічних центрів та інститутів України, зокрема О.Борисова, В.Медкова, Т.Руденко та інші.

Сучасні аспекти дослідження соціальних проблем молодих сімей в Україні представлені в роботах українських дослідників, зокрема теоретичні

основи соціально-педагогічної діяльності сім'єю (І.Зверєва, Г.Лактіонова, Л.Штефан, С.Харченко), зміст роботи з сім'єю, підготовка молодих людей до сімейного життя (В.Кравець), формування свідомого батьківства і їх компетентності (Т.Алексєєнко, З.Зайцева), культури стосунків сім'ї та батьківської педагогічної культури (В.Костів, М.Стельмахович) [12, с.2].

Питання сімейної проблематики цікавило багатьох науковців, зокрема питаннями теорії та методики сім'ї займалися Л.М. Завацька, І.Д. Зверєва, М.С. Мацковський, А.Г. Харчев, М.Я. Хом'як тощо; дослідження питань молоді сім'ї, готовність до її створення та укладення шлюбу належать Т.М. Гурко, І.Ф. Дементьєвій, А.Й. Капська, М.В. Кузнєцовій, В.Т. Лісовському тощо. Щодо питань виконання державою сімейної політики та молодіжної політики дослідження здійснювали Т.С. Зубкова, С.В. Дармодехін, С.В. Ничипоренко, Н.В. Тимошина тощо. А питаннями правової природи громадянського суспільства займалися Ю. Бальцій, В.Б. Ковальчук, С.М. Петров, В.Ф. Погорілко тощо.

Сім'я – категорія соціальна, юридична, біологічна, економічна, тому думки вчених в її визначенні розділяються. З. В. Ромовська зазначає, що «сім'я – це багатогранна структура. На неї не можна дивитися лише з однієї точки зору, бо це неодмінно дасть змогу побачити лише один із її спектрів» [232, с. 7].

Сучасна сім'я – це соціальна група, яка утворюється з чоловіка та жінки, які перебувають у шлюбі, їх дітей (власних чи прийомних) та інших осіб, що з'єднані родинними вузами, родичів по крові і виконує своє існування на основі їх спільного укладу, взаємної відповідальності та виховання дітей [216, с.108].

У ст. 3 СК України [242] вперше зроблена спроба надати легальне визначення сім'ї, згідно з яким це первинний та основний осередок суспільства та виділяє три важливі її ознаки: спільний побут та проживання, права та обов'язки побудовані на взаємності.

Науковці Т.С. Зубкова та Н.В. Тимошина дають визначення сім'ї як групи осіб, що має між собою зазначені законом права і обов'язки, відносини між якими регулюються нормами сімейного права, дають назву як сімейно-правові та базою яких виступають конституційні норми [104, с.32].

Сім'я як соціальний інститут і першооснова розвитку будь-якого суспільства пов'язана з усіма сферами життєдіяльності людини та охоплює всі рівні соціальної практики: від особистісного – до державного, від матеріального – до духовного [68, с. 47]. Виходячи з цього визначення можна сказати про важливість та необхідність взаємодії сімейного інституту з іншими суспільними інститутами як сферами життєдіяльності особистості до подальшого формування та становлення сімейних цінностей.

З категорій сімей, які опинилися в центрі економічної, демографічної, політичної та культурної кризи нашої держави, є саме молода сім'я як перший стадія формування сімейних стосунків та створення сім'ї. Тому вона потребує особливої соціально-педагогічної підтримки з боку соціальних працівників в плані підготовки молодих людей до майбутнього їх сімейного життя, стабілізації їхніх стосунків та допомога у вирішенні проблем сімейного виховання.

Вперше поняття «молода сім'я» як суб'єкта відновлення суспільства та об'єкта соціальної політики в можна зустріти в офіційних документах та наукових джерелах на початку 1980-х років [149].

Молода сім'я – це подружня пара з дітьми чи без них в першому шлюбі, термін сумісного проживання яких до 5 років, а вік становить не більше 30 років [266].

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» поняття молодої сім'ї трактує як подружжя віком не більше 30 р. або неповна сім'я, в якій батьки віком до 30 р. [96].

На думку В. Постового, молода сім'я характеризується відчутною зміною умов душевного спілкування двох людей, незалежно від віку,

поєднання їх економічної взаємодії, що проявляється на створенні матеріальної бази сім'ї, активному дітонародженні та засвоєнні виховної функції [110].

Натомість А.Губенко аргументує складність дати визначення поняттю молодой сім'ї у зв'язку з віком, що має широкий діапазон і однозначно не відповідає конкретному віку та пропонує відносити до них подружні пари, сімейний стаж яких налічує 10 р. Проте інші дослідники вважають по іншому: за Т.Гурко – 3 р., В.Лисенко – 4 р.; І.Каткова, Б.Урланіс – 5 р. Зокрема, Л.Гордон, Є.Груздева відносять до молодой сім'ї подружжя без дітей та молодше 40 років. Вчений А.Антонов під молодую сім'єю розуміє дружину і чоловіка вік яких не перевищує більше 30 р., а спільне життя разом становить 5 років. Вчений В.Зацепін дає визначення молодой сім'ї, яка не більше 3 р. спільного сумісного життя і поділяє її на сім'ю молодят, молоду сім'ю та сім'ю, що чекає дитину [7].

На думку В.І. Костіва, молода сім'я виступає основою розвитку суспільства, що спричиняє розвиток людської цивілізації. Зміна функцій молодой сім'ї здійснюється шляхом формування соціальних та культурних реформ, спричинили до їх порушення, зокрема виховної функції)[135].

За твердженням Т. Алексеєнко молода сім'я – це сім'я від першого шлюбу з дітьми дошкільного віку та вік батьків до 30 років [119], а А.Капська зазначає, що молода сім'я є соціальною групою, де вік чоловіка та дружини не більший 35 років, формується на юридичній формі шлюбу або співжиття на основі взаємодовіри; здійснює життєдіяльність в результаті спільного сімейного побуту, матеріально-економічної взаємодіяльності, народженні і вихованні дітей [62].

На основі огляду літератури щодо проблем молодих сімей ми пропонуємо визначення поняття «*молода сім'я* – це мала соціальна група двох людей (чоловіка та дружини) з дітьми чи без них, які проживають разом не більше 5 років у громадянському шлюбі чи на основі взаємної довіри, що взяли на себе матеріальну та моральну відповідальність за всіх членів сім'ї,

мають сприяти загальному добробуту та саморозвитку кожного із них, вести спільний побут, довіряти один одному і брати безпосередню участь у народженні та вихованні своїх дітей, а вік одруженої пари не може перевищувати 35 років».

Отже, молода сім'я по-перше, мала соціальна група; по-друге, складається молода сім'я з дружини, чоловіка та з дітьми або без них; по-третє, співжиття разом не більше 5 років; по-четверте, проживають у шлюбі зареєстрованому у актах цивільного стану або проживають без реєстрації шлюбу; по-п'яте, вік членів молодих сімей не перевищує 35 років; по-шосте, сімейні відносини побудовані на взаємовідповідальності, веденні спільного побуту, саморозвитку кожного з членів сім'ї та вихованні дітей.

Сучасна сім'я, а особливо її проблеми відносяться до актуальних питань сьогодення. Оскільки, враховуючи сучасні зміни (урбанізація, секуляризація, мобільність населення тощо) сім'я перебуває на етапі кризи свого існування, що призводить до падіння сім'ї як інституту суспільства, її сімейних цінностей та зміну місця серед ціннісних орієнтацій суспільства [274, с.9].

Вперше в Україні проблеми молодих сімей вивчали Галустян Ю.М. та Якубова Ю.М., результати яких висвітлено у дослідженні «Молода сім'я в Україні 90-х»: 80% опитаних говорили про погіршення матеріального становища через соціально-економічну ситуацію в державі [182].

Для того, щоб проаналізувати всі проблеми, які виникають у сучасній молодій сім'ї, її необхідно розглядати у взаємозв'язку з соціальним оточенням (батьки подружжя, найближчі родичі, соціальні інститути) для розвитку та реального виконання функцій сім'ї [136, с.454].

Сім'я виконує ряд функцій, таких як [6, с. 55–72 ; 18, с. 82–94] :

1. Матеріально-економічна функція, тобто сімейний бюджет, організація діяльності, участь у виробництві, професійне самоствердження, відновлення втрачених сил на виробництві.

На життєдіяльність сім'ї та на сімейні відносини безпосередньо впливає економічний стан суспільства, внаслідок чого збільшується число конфліктів.

Фахівці визначають, що в матеріально забезпечених сім'ях суперечки, як правило, пов'язані з різними проблемами подружніх відносин виховання дітей, а в малозабезпечених сім'ях до цих конфліктів додаються суперечки, зумовлені різного роду фінансовими проблемами. Складна економічна ситуація в суспільстві позначається на сім'ї неодноразово. Ускладнення матеріальних проблем одні сім'ї руйнує, а інші зміцнює завдяки почуття обов'язку, любові, поваги, відповідальності, що позначається на стилі взаємин у сім'ї. Це залежить від рівня моральної культури, глибини почуття та розуміння значимості сім'ї для людини [136, с.456].

Важливою проблемою сім'ї є її матеріальне забезпечення, тобто загальний добробут. Вона є тим фундаментом, який дає змогу кожній сім'ї одержати все необхідне для усіх її членів і, особливо, для дітей [272]. Таким чином, матеріальне забезпечення молодій сім'ї набула особливої актуальності, що проявляється у незадоволенні такої проблеми більшістю молодих сімей, що потребує врегулювання державою соціально-економічних відносин на законодавчому рівні в осередку якого знаходиться саме молода сім'я з низьким рівнем прибутків та відсутністю власного житла.

2. Функція житлово-побутова полягає у забезпеченні житлом, веденні господарства, організації побуту.

Значні зміни поліпшення становища сімей передбачені в житловому законодавстві. До першої черги надання житлових площ відносять пільгові категорії сімей (багатодітні, загиблих під час здійснення державних або громадянських обов'язків тощо). При виділенні земельних ділянок для забудови органи місцевого самоврядування затверджують квоти на ділянки, які надаються молодим сім'ям під будівництво житла. Молодим сім'ям затверджують квоти на ділянки під будівництво. Також гарантується отримання пільгових довгострокових державних кредитів на будівництво і одержання будинків і квартир, на облаштування домашнім господарством [193, с.36]. Тому як ми бачимо молода сім'я потребує підтримки з боку держави у вирішенні житлової проблеми як і всіх інших проблем, адже така

сім'я немає чіткої перспективи отримати житло, що згубно впливає на внутрішнє спілкування в сім'ї, тобто його мікроклімат.

В Україні існує проблема низького грошового доходу та проблема працевлаштування членів сім'ї. Вона гостро торкається саме багатодітні молоді сім'ї, перед якими стоять особливо матеріально-побутові, житлові, виховні, комунікативні та рекреативні проблеми. Важливого значення для молоді багатодітної сім'ї набуває вирішення проблеми працевлаштування матері, тому що участь матері у професійній діяльності позитивно проявляється на вихованні дітей, на їх інтелектуальному розвитку, де швидше знаходиться контакт з дітьми, усуваються сімейні суперечності. У зв'язку з цим молодим сім'ям, особливо багатодітним потрібно допомагати у працевлаштуванні чоловіків, а матері – працювати неповний робочий день за змінним графіком [88, с.118].

Значне погіршення матеріально-побутового становища переважної кількості населення України не сприяє готовності молодих людей до побудови сімейного життя: зростає кількість розлучень, у тому числі з ініціативи жінок, в результаті чого зростає кількість неповних сімей і дітей, які виховуються переважно з матір'ю та зростає чисельність позашлюбних дітей [111]. Оскільки як відомо, що в більшості сімей є тільки одна дитина та велика кількість сімей у яких немає дітей як у міських, так і сільських місцевостях. Така проблема виникає через скрутну матеріально-побутову та житлову ситуації, що негативно проявляється саме на народжуваності, продовження свого роду. Це згубно впливає на молодих людей, які внаслідок складних життєвих обставин починають вживати алкоголь, наркотики, розлучаються (кожний другий або третій шлюб). Тому перед нашою державою стоїть важливе завдання для подолання зазначених проблем, що в подальшому сприятиме якісному відтворенні населення, де будуть формуватися психологічно-здорові сім'ї з нормальним достатком для задоволення звичних матеріальних та духовних потреб.

3. Репродуктивна (демографічна) функція сім'ї полягає у народженні фізично і психічно здорових дітей.

Репродуктивна функція полягає не тільки в кількісному, але і в якісно здоровому відтворенні населення. Дана функція включає в себе елемент інших функцій, зокрема виховної. Коли в сім'ї одна дитина процес здійснення виховання ускладнюється, оскільки відсутнє повноцінне формування сімейного колективу на відміну від сімей, коли є декілька дітей. У дітей розвиваються такі характеристики як товарииськість, дружність, переживання один за одного, колективізм тощо. Важливою ознакою сучасної молоді сім'ї є малодітність, бездітність, відкладання народження дітей на невизначений період [113].

На думку О. Протас, одними із основних завдань державної сімейної політики, з огляду на демографічну кризу, є підтримка сім'ї, турбота у сфері зайнятості, сприяння збільшенню народжуваності. Допомогу сім'ї нададуть заклади соціального обслуговування населення, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центри допомоги сім'ї та дітям, кризові центри для жінок, телефони довіри тощо. Ці та інші відповідні служби можуть допомогти у важкій ситуації, вчасно надати професійну допомогу й сприяти тому, щоб сім'я вийшла з таких ситуацій і надалі жила автономно та не обов'язково за підтримки держави [225, с.149].

4. Комунікативна функція сім'ї – це спілкування усіх її членів (батьків і дітей, подружжя), затишний мікроклімат, психічно-емоційний стан тощо.

До проблем, що входять у комунікативну функцію виділяють погіршення стосунків батьків з дітьми, зневажливого ставлення до потреб та почуттів членів сім'ї або і взагалі ігнорування, спілкування з частою появою конфліктів тощо [5, с.67]. Таким чином, молодим сім'ям на початку створення сім'ї потрібна допомога з боку соціальних працівників, де вони повинні підготувати молоді сім'ї до труднощів, які можуть виникнути та сформувати вміння подолати ці труднощі для гармонізації сімейних стосунків.

Нестабільність шлюбу серед сучасних сімей спричиняє нерозуміння значення самої сім'ї, в чому її важливість впливу на фізичний та моральний розвиток усіх її членів, тобто сім'я має бути духовно здоровою [282, с.15]. Тому в подружньому житті потрібно бути альтруїстом, а не егоїстом, безкорисливим, а не шукати користі з когось, відповідальним, а не безвідповідальним. Якщо нам дана можливість створити свою власну сім'ю, то ми маємо берегти та цінувати це і старатися зробити все можливе, щоб найрідніші на світі люди почувалися щасливими.

5. Виховна функція передбачає виховний потенціал сім'ї, що проявляється у передачі соціального досвіду від дорослих до дітей, їх прикладу та педагогічної культури.

Виховання як сімейна проблема ускладнюється завдяки різним змінам в суспільстві, що проявляються в житлово-побутових та матеріальних сімейних труднощах. Також відносять психологічну атмосферу, життєвий досвід, професійний досвід, психологічну атмосферу, педагогічну культуру, розподіл обов'язків, організація сімейного дозвілля [263, с.56].

6. Рекреативна функція сім'ї виконує роль збереженні сім'ї та єднанні подружжя у емоційному плані, що проявляється у сімейному відпочинку та організації вільного часу [267, С.74–76].

На рекреативну функцію як функцію дозвілля, зміцнення здоров'я та взаємодопомоги покладається значенні у збереженні сім'ї шляхом зміцнення, емоційного поєднання, виховання та її культурного значення на формування, розвиток та передачу цінностей та норм закладених у конкретних сім'ях. Дана функція постійно розвивається у стабільно здорових сім'ях, тоді як у нестабільних – конфлікти через погані житлові умови, постійне незадоволення та відсутності можливості змінити своє дозвілля поза домом [113].

Також, крім проблем функціональних, потребують розкриття проблеми становлення молодої сім'ї, які є взаємопов'язаними і впливають одні з одних, зокрема проблема створення сім'ї, її збереження та розширення.

Р. Вайнола стверджує, що недоліки підготовки молоді до сімейного життя в українському суспільстві опосередковано впливають на соціально-економічне становище та умови життя всіх категорій сімей. Особливо вони позначилися на молодих сім'ях, від становлення й соціального самопочуття яких залежить і сьогодення, і майбутнє України. Неготовність молоді створювати стабільні сім'ї, невідповідність індивідуально-особистісних характеристик юнаків і дівчат, недостатність знань молоді про шлюб і проблеми, які спіткають молоде подружжя, низький рівень умінь, якими необхідно володіти, плануючи та виховуючи дитину, та низька мотивація до створення сім'ї спричиняють низку негативних процесів у інституті сім'ї взагалі. Актуальність порушених проблем підтверджують положення СК України та Державної цільової програми підтримки сім'ї до 2016 року. У цих документах утверджено значущість молодої сім'ї для розвитку суспільства, зацікавленість держави у створенні міцної сім'ї, необхідність створення сприятливих умов для її розвитку та реалізації, деталізовано соціальні засади роботи з молоддю, яка готується вступати у шлюбне життя [39, с. 64].

Процес створення сім'ї надзвичайно складний. Третина конфліктів в молодих сім'ях пов'язані з помилковістю шлюбу, зокрема легковажність, вимушені шлюби тощо [135, с.454]. Через наслідки глобалізаційних криз молоді люди невпевнені у майбутньому житті, що проявляється у відкладенні створення сім'ї, реєстрації шлюбу та народженні дітей [64].

Широке поширення отримав фіктивний шлюб: 10-12 % пар офіційно не реєструють подружні відносини, в основному це молодь до 35 років [245]. А це в свою чергу призводить до зростання кількості позашлюбних дітей та відповідно збільшення кількості неповних молодих сімей [79].

Щодо збереження сім'ї, то це одна з найважливіших проблем дестабілізації сімейних стосунків. Якщо у 1999 році шлюбів укладало 344, 9 тис. жителів, з них 175, 8 тис. розлучалися (51,0 %), то до 2020 року укладення шлюбу зменшилося до 167 974 тис. жителів, а кількість розлучень зросла до 119 253 тис. (70, 1%). За роки незалежності в період 1999-2020 рр.

70% розлучень у судовому порядку згідно даних Державної служби статистики України [68].

Для прикладу у Івано-Франківській області за статистичними даними у 2000 році було укладено 8652 шлюби, з них 4304 розлучень [70, с.32, 39],. Схожі статистичні дані по кількості зареєстрованих шлюбів та розлучень у Івано-Франківській області взятих із Головного територіального управління юстиції в Івано-Франківській області можна побачити і за останні роки: 2018 рік [Додаток 1.3.1], 2019 рік [Додаток 1.3.2] та 2020 рік [Додаток 1.3.3] відображено на рисунку 1.3.1

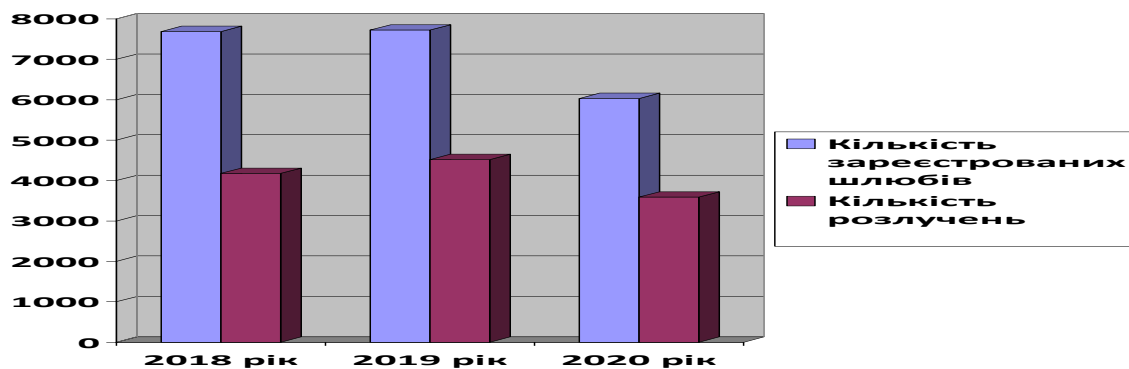

Рис. 1.3.1. Статистичні дані по кількості зареєстрованих шлюбів та розлучень у Івано-Франківській області за 2018, 2019 та 2020 роки

Зібрані нами дані подано у таблиці «Кількість зареєстрованих шлюбів та розлучень у регіоні Івано-Франківська у період 2000-2020 років» [Додаток 1.3.4] та візуалізовано на рисунку 1.3.2:

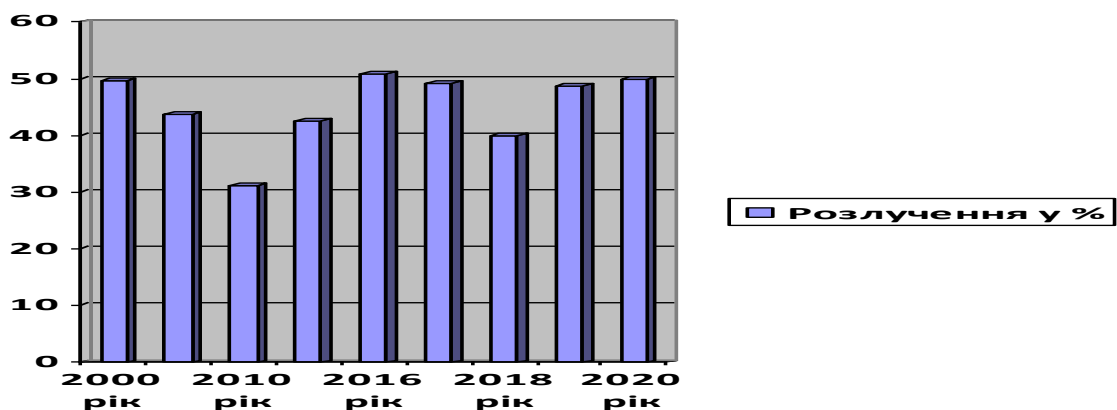

Рис. 1.3.2. Розлучення у регіоні Івано-Франківська у період 2000-2020 рр.

Як ми бачимо, що за останні роки спад розлучень не зменшився, а навпаки збільшився (з 2018 року по 2019 рік з 54,3% до 58,5%, а у 2020 році зріс до 59,5%), що є свідченням низького рівня розвитку інституту сім'ї та малосформованої свідомості молодих людей щодо потреб у сім'ї та її збереженні. Ці статистичні дані стосуються сімей загалом, щодо молодих сімей, то саме вони становлять більшість по розлучених сім'ях (70% зі 100% розлученими є саме молоді сім'ї).

Також багато є таких сімей, в яких формально сім'я зберігається, але функціонально її немає або не функціонує певним чином. Тоді тут уже потрібна допомога соціальних працівників та фахівців соціальної сфери по роботі з молодими сім'ями для стабілізації їхніх стосунків.

Значна увага має приділятися сім'ям, які знаходяться на межі розлучення. Причинами розлучень можуть бути соціально-економічні (матеріальні), соціальні і біологічні (хвороби членів сім'ї, подружня невірність, пияцтво, наркотична залежність), психолого-педагогічні (соціальна і психологічна несумісність, неповага один до одного, різні життєві цінності) і фізіологічні (фізіологічна несумісність, імпотенція, велика різниця у віці) прояви. Як свідчить практика, переважають соціально-психологічні причини, які стають основою сімейних конфліктів і призводять до розлучення. Взагалі, конфлікт вважається рушійною силою розвитку сім'ї; відкриті або приховані конфлікти виникають у всіх сім'ях. Але існують такі сім'ї, в яких конфлікти відбуваються постійно [67, с.289]

Важливою проблемою є також розширення сім'ї. Оскільки, демографічна ситуація в Україні є кризовою, зумовлена скороченням чисельності сім'ї в результаті розлучення, низького рівня народжуваності тощо [180]. Виділяють сім'ю з розвитком дисфункціональності та суперечності щодо орієнтації сім'ї як проблеми її розвитку [5, с.67].

Сім'я є основою соціального середовища, де формується і розвивається особистість. Вчений Ничипоренко С.В. констатує, що «на функціонування інституту сім'ї безпосередньо надзвичайно великий вплив здійснюють

тенденції розвитку сучасного суспільства, зокрема свобода вибору, індивідуалізація тощо. Це викликає послаблення внутрішньо-сімейних відносин та виникнення позашлюбних зв'язків, збільшення кількості неповних сімей, зменшення народжуваності тощо [193, с.7].

Зауважимо, що більшість молодих сімей мають статки на рівні або нижчі від прожиткового мінімуму, фінансової допомоги з сторони самої держави не вистачає, тому проблема матеріального забезпечення сім'ї виступає найбільш актуальною для молодого подружжя, а неможливість її вирішити позначається на виконанні сім'єю інших функцій: репродуктивної, комунікативної, виховної [261].

Необхідно виділити таку сімейну проблему як поява конфлікту, особливо у молодих сім'ях, коли починаються формуватися сімейні стосунки. Існує щонайменше два аспекти конфлікту:

- 1) в більшості випадків подружжя сприймає конфлікт як проблему, хоча потрібно розуміти, що конфлікт – це одна зі складових будь-якої спільності. Тому він має розглядатися як абсолютно природний фрагмент подружнього життя;
- 2) причини конфліктів лежать у площині зовнішніх чинників та особистісних якостей партнера. У результаті подружжя або відмовляється помічати конфліктну ситуацію (тоді конфлікти накопичуються, нашаровуються один на другий і рано чи пізно перероджуються у великий конфлікт, причину якого неможливо ідентифікувати) або просто звинувачують та критикують один одного.

При роботі з молододою сім'єю важливо переконати, що подружжя має навчитися доходити згоди без сварок, оскільки бажання та вміння знаходити компромісні рішення конфліктних ситуацій виступають важливими умовами того, що людина зможе побудувати щасливу сім'ю [36, с.62].

Варто виокремити таку важливу проблему як соціально-правовий захист молодих сімей. Оскільки, подолання зазначених проблем та пошук виходу із кризової ситуації потребує створення міцної, справедливої та оптимістичної системи здійснення державою сімейної політики.

Основними завдання державної політики щодо сімей є: забезпечення правового та соціального захисту сім'ї; сприяти високому життєвому рівню, відповідних умов для розвитку дітей; розвитку високої психологічної та педагогічної культури молоді сім'ї на принципах національних звичаїв, педагогічної доктрини, кращого світової практики виховання; розвиток свідомих молодих людей щодо свого здоров'я, зокрема формування в молоді відповідального відношення до репродуктивного здоров'я, планування та функціонування сім'ї, відповідального батьківства; допомога зусиль самих сімей, батьків або осіб, які їх замінюють у забезпеченні належних умов для освітньо-виховної діяльності щодо дітей [193, с.40].

Таким чином, державна сімейна політика зорієнтована на підтримку молоді сім'ї і має створити умови для її подальшого розвитку, тобто сприяти нормальному функціонуванню молоді сім'ї та дати можливість реалізувати її інтереси.

По розглянутих проблемах становлення та функціонування молоді сім'ї, які є взаємопов'язаними та впливають одні з одних нами розроблена піраміда проблем молодих сімей [Додаток 1.3.5], що характеризує аналіз життєвих проблем у молодих сім'ях [164].

Розширення соціальної політики в плані економічного та соціально-правового захисту молодих сімей сприяло б зменшення різних проблем, в тому числі і подолання демографічної ситуації в країні. Тому вона має включати різні гарантії та заходи щодо самостійності сім'ї, зокрема податкові та пільгові кредити, практична допомога в розвитку сімейного підприємництва, малих сімейних підприємств тощо [136, с.458].

Розглянувши проблеми молодих сімей, для їх подолання та зменшення ми пропонуємо *напрямки підтримки молодих сімей з боку держави* [170]:

- 1) вивчення проблем молодих сімей, причини їх виникнення;
- 2) фіксація статистичних даних щодо проблем, які виникають у молодих сім'ях;

3) пошук можливостей їх вирішення, оскільки проблеми молодих сімей впливають із соціальних змін суспільства на даному етапі розвитку;

4) аналіз науково-теоретичну та методико-практичну діяльність у роботі з молодими сім'ями;

5) розроблення та виконання соціальних проектів щодо вирішення проблем молодих сімей;

6) вдосконалення чинного законодавства та впровадження нових нормативно-правових актів, які б повинні відповідати ситуації, в якій знаходиться молода сім'я. Зокрема, це б мало полягати у підтримці щодо поліпшення житлових умов молодих сімей, можливо придбання нового житла, яке б було доступним для молодих сімей, вигідне кредитування тощо.

Безумовно, що важливе значення відіграє задоволення сімейним життям, як основи життя сім'ї, де її члени відчують гармонію та затишок. Якість сімейного життя має проявлятися у всіх його компонентах, таких як задоволення членів сім'ї ступенем фізичного (активність членів сім'ї), психологічного (відчуття щастя або страждання в сімейному житті), соціального (участь в суспільній діяльності, контакти, сімейний відпочинок) та духовного благополуччя (душевний затишок, сприйняття сімейного стану, його благополуччя).

Таким чином, процес розвитку суспільства зумовив *зміну сімейних цінностей* [165], які проявляються у:

1) руйнації сімейних відносин, що тягне за собою послаблення родинних зв'язків;

2) зниженні виховної функції сім'ї зумовлена зменшенням спілкування і контролювання дітей, батьківського впливу;

3) підвищенні ризику розлучень та зростанні неповних сімей, що тягне за собою породження сімейного насильства;

4) відмиранні сімейних традицій, що є основою збереження сімейних цінностей та ідентифікації певної родини.

Молода сім'я відіграє провідну роль у формуванні та збереженні сімейних цінностей, що проявляється у вихованні та розвитку дітей щодо їх готовності у побудові сімейних відносин та відповідно збереженні сімейних цінностей. Оскільки, від того, який ціннісний сімейний фундамент буде сформований залежатиме благополуччя та здоров'я сім'ї, що тягне за собою стан розвитку українського суспільства.

Тому молода сім'я як одна із категорій роботи соціальних працівників щодо надання комплексної соціальної підтримки потребує застосування універсальних технологій практичної соціальної роботи згідно із тими проблемами, які стоять перед молодими сім'ями.

Українська сім'я на сучасному етапі розвитку українського суспільства втрачає свої самобутні сімейні традиції та наближається до європейських сімей. Свідченням цього є збільшення шлюбного віку (чоловік – 30 р. і жінка – 27 р.), спільне сімейне життя без реєстрації шлюбу тощо. З давніх давен в українських сім'ях панувало взаємоповага, взаємопідтримка та взаєморозуміння, а зараз не розуміння один одного, несприйняття думки іншого, непоступливість, вимогливість один до одного, безвідповідальність за майбутнє сімейне життя та відсутність рівності у стосунках. В більшості випадків це і стає причиною розпаду більшості сімей (6 з 10 шлюбів, а з них 50–60 % – молоді сім'ї). Зазвичай розходяться подружні пари, які не встигли ще побудувати модель своєї сім'ї [274, с.12].

Стабільна благополучна сім'я створюється та може функціонувати в результаті готовності та підготовці молодих людей до спільного сімейного життя [105]. Безумовно, що соціальна робота серед молодих людей дуже має великий вплив на становлення та побудову сімейних стосунків молодих сімей.

Соціально-педагогічна робота з сім'єю – це система діяльності соціальних органів та сім'ї, спрямована на покращення матеріально-побутових умов життя сім'ї, розширення її можливостей у застосуванні прав

і свобод, визначених документами, забезпечення розвитку усіх її членів, залучення до суспільно-творчого та трудового процесу [67].

Важливим принципом роботи з молодю сім'єю є самозабезпечення, що полягає в організації соціальної допомоги та вирішення проблем усіх членів сім'ї, тобто мати, батько, дитина та інші [149].

Соціально-педагогічна діяльність з сім'єю передбачає основні технології роботи, такі як соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж та соціальна реабілітація, а також види допомоги: соціально-медична, соціально-психологічна, психолого-педагогічна, психотерапевтична, інформаційно-консультативна та юридична [155]. Результатом соціально-педагогічної діяльності є формування в сім'ї здатності до самовизначення, саморегуляції, адаптації до змінних умов, відповідно до її можливостей та особливостей соціального середовища [251, с.266].

Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної роботи полягає у реалізації заходів, спрямованих на ліквідацію умов та причин появи проблем, профілактики сімейного неблагополуччя, суперечок, розлучень, сімейних стресів, відповідального батьківства, збереженні здоров'я молодих людей, запобігання помилок, в тому числі і в сімейному вихованні [156]. Тоді, як у широкому розумінні соціальна профілактика ставить за мету підвищення якості життя людей, збереження та зміцнення їх здоров'я [100, с. 38].

Важливим аспектом сімейної політики, є соціальна допомога, що спрямована на збереження сім'ї: стабілізація сім'ї; робота щодо розвитку членів сім'ї, вдосконалення сімейних стосунків; може бути й екстрена соціальна робота – термінова, надзвичайна допомога (надання притулку, негайне видалення із сім'ї членів родини, що перебувають в небезпеці, які зазнають насилля тощо). Організація роботи із сім'єю не визначена відповідними документами і не входить до функціональних обов'язків посадових осіб (окрім інструктора по роботі з сім'ями військовослужбовців). Важливе значення має адресна допомога, до форм якої входить натуральне

забезпечення, гуманітарна та грошова допомога, пільги та послуги. Соціальне оздоровлення сім'ї здійснюється в основному у співробітництві із шкільними та позашкільними дитячо-підлітковими установами, закладами культури, спортивними організаціями тощо [16].

В свою чергу соціальна допомога молодій сім'ї проявляється у наданні соціальних послуг (психолого-педагогічних, соціально-медичних, матеріальних та правових), які будуть слугувати нормальному існуванню сім'ї [180], а типи такої допомоги впливають із самих проблем, з якими стикаються молоді сім'ї, зокрема соціально-педагогічна, соціально-правова, соціально-демографічна, психологічна, матеріально-житлова та медико-соціальна допомога.

Соціальний патронаж полягає у відвідуванні сім'ї вдома у невимушених та неформальних умовах задля підтримки зв'язків із сім'єю, надання допомоги та вирішувати проблеми за засадах конфіденційності, добровільності та самовизначеності сім'ї [112]. Соціальний патронаж входить в зміст соціально-педагогічної роботи, що спрямований на постійне супроводження сімей, яким потрібна систематична підтримка.

Соціальна реабілітація як технологія соціальної роботи, передбачає подолання кризи та дисгармонії у стосунках, суперечок, різноманітних труднощів сімейному житті, які з'являються в результаті тяжких захворювань, майнових витрат, конфліктних взаємостосунків, нервово психічних захворювань, а також допомогти тим, хто залишився у стані безвихідності, безпорадності чи самотності [88, с.115]. Даний напрям соціально-педагогічної роботи може проводитися як індивідуально з кожним членом сім'ї, так із усіма разом [26].

Збільшення досліджень інституту сім'ї в плані практичної роботи сприяли зростанню установ та організацій діяльність яких спрямована на подолання проблем сім'ї. Діяльність таких організацій та установ забезпечується та функціонується на державному рівні (напр., Центри

соціальних служб для молоді, Інститут соціальної і політичної психології АПН України та інші [195, с.232].

Центри соціальних служб для молоді здійснюють підтримку молодих сімей, насамперед планування та створення сім'ї застосовуючи такі методи як тренінги, консультації, тестування, лекції та семінари, проєктивні методики діагностування тощо. Також дані центри тісно співпрацюють з соціальними педагогами [22, с.4]. Вони впроваджують державну програму підготовки молоді до шлюбу та сімейного життя, стабілізації стосунків, подоланні сімейного неблагополуччя та дисгармонії, реалізації сімейних функцій [220].

Серед основних форм соціальної роботи І. Зверєва виділяє: індивідуальна, соціальнозначуща діяльність, соціальне навчання, соціально-психолого-педагогічна та юридична підтримка, консультування та науково-обґрунтовані й своєчасно застосовані дії держави [206, с.197].

Також до форм роботи з молодими сім'ями відносяться спеціалізовані служби (Телефон довіри, Школа молодого подружжя, Школи молодих матерів, Школи батьківської підтримки, Служба підтримки молодої сім'ї тощо), навчально-консультативні пункти, консультативні центри та навчально-практичні курси, гімназії, клуби, лекторії тощо [88]. Напрямки їхньої роботи полягають у психолого-педагогічній підготовці до сімейного життя, підтримці сімейних відносин, до народження дітей, до вирішення різних проблем виховання тощо. Дані організації вони діють у різних областях України, зокрема у Донецькій області (Школа майбутніх наречених, Служба адаптації молодої сім'ї, Служба підтримки молодої сім'ї), Чернівецькій областях (жіночі гімназії, консультативні центри по кредитуванню), у Івано-Франківську (Івано-Франківський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Івано-Франківське Регіональне Управління Держмолодьжитла, Обласний центр планування сім'ї) тощо.

Ефективною формою роботи конкурсні та культурно-розважальні форми роботи, зокрема обряди, релігійні свята, День матері тощо [91].

На основі здійснення огляду основних характеристик поняття соціально-педагогічної роботи з молодю сім'єю ми виокремили *особливості соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями* [75].

- 1) різновид професійної діяльності;
- 2) діяльність працівників та соціальних служб;
- 3) організаційна, консультативна та правозахисна діяльність;
- 4) визначається міжнародними та вітчизняним законодавством, яке потребує постійного оновлення та удосконалення;
- 5) надання допомоги у вирішенні суперечностей, безвихідних ситуацій, супроводження сімей, надання послуг та сприяти постійному розвитку кожного з сім'ї тощо;
- 6) змістом такої роботи є соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж, соціальна реабілітація, а також надання різних видів підтримки щодо покращення умов життя молодих сімей.

На підставі цього визначаємо *«соціально-педагогічну роботу з молодими сім'ями* як різновид професійної діяльності працівників та соціальних служб, змістом діяльності яких є соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж та соціальна реабілітація, а також надання різного виду допомоги та підтримки щодо вирішення суперечностей, безвихідних ситуацій, супроводження сімей, результатом діяльності якої має виступати покращення умов життя молодих сімей та їхньому постійному соморозвитку кожного із членів сім'ї, і така діяльність зазначається у міжнародному та вітчизняному законодавстві та загалом включає в себе організаційну , консультативну та правозахисну діяльність».

На думку Г. Васянович та О. Будник, соціальний працівник діє не лише у «кризових ситуаціях», горизонти його діяльності є значно ширшими, оскільки він надає конкретну дієву матеріальнопобутову і морально-правову допомогу, духовну підтримку людям, що потребують такої допомоги постійно і щоденно [41, с.63].

Спеціалісти в галузі соціальної роботи, здійснюючи функцію соціально-правового захисту населення, мають справу не стільки з конституційними правами і обов'язками громадян, які є спільними і рівними для всіх, скільки з суб'єктивними обставинами їхньої реалізації, що проявляється в конкретних випадках життєдіяльності громадян Конституція України та інші закони передбачають певні правові пільги окремим категоріям громадян, основне призначення яких полягає в здійсненні соціальної справедливості в суспільному житті [212, с.134].

Отже, *соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями* полягає у допомозі, підтримці та супроводі життєдіяльності сімей, вирішенні сімейних проблем для того, щоб допомогти молодим сім'ям реалізувати свої сімейні функції і ефективність такої роботи буде залежати саме від соціальних працівників, які повинні володіти знаннями, мати здібності, навички та вміння у своїй професійній діяльності. А для того, щоб володіти належним рівнем знань для надання допомоги молодим сім'ям майбутні соціальні працівники мають пройти професійну підготовку на університетському рівні.

Соціальна робота з молододою сім'єю є одним із різновидів професійної діяльності соціальних працівників, що характеризується своєю специфікою та відповідною структурою. Спеціалістів соціальної сфери потрібно готувати до роботи з молодими сім'ями так, щоб вони могли усунути різні негативні суспільні прояви, здійснити корекцію та зменшити або і взагалі ліквідувати ті соціальні проблеми, що проявляються у молодих сім'ях. Формами такої роботи є бесіда (індивідуальна чи сімейна), лекції та семінари, практикуми для молодих сімей, рольові ігри, тренінги тощо. Також важливо майбутнім соціальним працівникам співпрацювати з громадами для взаємодії з молодими сім'ями. Це у свою чергу по-перше, підвищить рівень реалізації соціальної політики на місцевому рівні шляхом надання належної інформації молодим сім'ям, консультацій з представниками молодих сімей відповідної територіальної громади, здійснення індивідуальної та групової роботи з

ними, а по-друге, допоможе подолати сімейні проблеми, зберегти сім'ю та зменшити кількість розлучень серед молодих сімей.

Отже, соціально-педагогічна діяльність з молодими сім'ями має забезпечити повноцінний саморозвитку усіх її членів (духовний, моральний, фізичний), сприяти покращенню умов життя, реалізацію прав та інтересів і проводити консультування та соціально-правовий захист молодих сімей. Сім'я здійснює величезний вплив на соціалізацію дитини, і для того, щоб цей вплив був позитивним потрібно спочатку подолати сімейні проблеми за підтримки держави та відповідних соціальних структур. Державна підтримка має здійснюватися в плані фінансування та забезпечення усіх рівнів навчання. Необхідно вдосконалити підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями та стимулювати підготовку викладацького складу в процесі здійснення ними педагогічної діяльності щодо такої підготовки. Тому саме професійна підготовка майбутнього соціального працівника до роботи з молодими сім'ями відіграє дуже важливу роль як для соціалізації дитини, так і стабілізації інституту сім'ї в цілому українському суспільстві.

Висновки до першого розділу. На основі аналізу думок вчених з урахуванням контексту досліджуваної проблеми та специфіки професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення уточнено сутність поняття *«професійна підготовка майбутніх соціальних працівників, яка є сукупністю професійних вмінь та навичок набутих студентами в процесі навчання у освітніх закладах, що виражає високий рівень готовності до здійснення ними своїх професійних обов'язків у відповідній соціальній сфері діяльності та застосування набутих теоретичних знань на практиці де проявляться здобуті ними компетентності»*. Визначено, що *«професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями – це надання закладами*

освіти відповідних професійних вмінь та навичок в процесі навчання, що виражає високий рівень готовності спеціалістів соціальної сфери до здійснення ними різних форм роботи з молодими сім'ями та застосування набутих теоретичних знань на практиці для подолання сімейних проблем, стабілізації стосунків та соціалізації кожного з членів молодих сімей».

Аналіз досліджуваного контексту проблеми у ЗВО дав змогу виділити *компоненти* успішної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями та *переваги* професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у зарубіжних країнах.

На основі розгляду загальних положень соціального захисту визначено «*соціально-правовий захист* як система заходів створених державою інститутів соціального захисту, спрямованих на забезпечення благополуччя кожного громадянина суспільства (в нашому випадку кожного члена сім'ї) у відповідних конкретних суспільних умовах, що склалися та здійснення регулювання даних відносин на основі створених законів».

З огляду на думки науковців уточнено сутність поняття «*молода сім'я*, яка є малою соціальною групою двох людей (чоловіка та дружини) з дітьми чи без них, які проживають разом не більше 5 років у громадянському шлюбі чи на основі взаємної довіри, що взяли на себе матеріальну та моральну відповідальність за всіх членів сім'ї, мають сприяти загальному добробуту та саморозвитку кожного із них, вести спільний побут, довіряти один одному і брати безпосередню участь у народженні та вихованні своїх дітей, а вік одруженої пари не може перевищувати 35 років».

Здійснено аналіз життєвих проблеми молодих сімей, розроблено піраміду проблем молодих сімей і складено таблиці щодо кількості зареєстрованих шлюбів та розлучень в регіоні Івано-Франківська в період з 2000 р. по 2020 р. та таблицю кількості зареєстрованих шлюбів та розлучень по районах Івано-Франківська за 2018, 2019 та 2020 р.

З огляду на низку виділених особливостей соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями, конкретизовано, що «соціально-педагогічна

робота з молодими сім'ями – це різновид професійної діяльності працівників та соціальних служб, змістом діяльності яких є соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж та соціальна реабілітація, а також надання різного виду допомоги та підтримки щодо вирішення суперечностей, безвихідних ситуацій, супроводження сімей, результатом діяльності якої має виступати покращення умов життя молодих сімей та їхньому постійному саморозвитку кожного із членів сім'ї, і така діяльність зазначається у міжнародному та вітчизняному законодавстві та загалом включає в себе організаційну, консультативну та правозахисну діяльність».

РОЗДІЛ 2.

СТАН ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

2.1. Організаційно-педагогічні умови формування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями

У сучасному українському суспільстві збільшується потреба у соціальних працівниках, які мають відповідати за своєю професійною підготовкою міжнародному стандарту. Підготовка соціальних працівників переживає складний етап свого розвитку, потребує оновлення і повинна адекватно реагувати на нові зміни з урахуванням сучасних та перспективних умов розвитку суспільства. Умовою зменшення, а можливо і подолання соціальних проблем у сучасній українській державі є підготовка спеціалістів до майбутньої професійної діяльності [269].

Недоліками підготовки майбутніх соціальних працівників І.Мельничук називає невідповідність професійної підготовки до готовності майбутніх соціальних працівників до професійної роботи, недостатня інтеграція знань з професійними вміннями, екстрактивний емпіричний рівень та фрагментність використання інноваційних технологій навчання [159, с.5].

Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери розглядалися у працях Т.Зінченко, О.Карпенко, А.Ковальова, Н.Кривоконь, Г.Лещук, Т.Матвійчук, І.Мельничук, Н.Микитенко, Н.Останіна, Л.Романовська, І.Савельчук, С.Товщик, Р.Чубук тощо. Також окремі моменти професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери розглянуто в працях таких науковців, як О.Безпалько, І.Зверева, А.Капська, Г.Попович тощо. Серед них І.Зверева, А.Капська, О.

Карпенко та В. Андрущенко займалися теоретико-методологічним дослідженням.

Вчені аналізували наступні організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців: інноваційні педагогічні технології (І. Галиця, Б. Гречаник, Т. Коленіченко, Н. Кривоконь, О. Палига, В. Савіцька, П. Третьяков, М. Чошаков тощо), професійна мотивація (В. Багрій, Т. Гардеев, І. Зверєва, А. Капська тощо), практична підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери (О. Бартків, Т. Голубенко, О. Карпенко, В. Поліщук, Г. Попович тощо), міждисциплінарні зв'язки (С. Гончаренко, І. Зверєва, А. Коломієць, С. Покудіна, Л. Теряєва тощо), педагогічна взаємодія (К. Багрій, А. Бойко, М. Боришевський, Н. Голярдик, І. Зязун, С. Максименко, М. Пирогов тощо), професійна компетентність (В. Андрущенко, Б. Бибик тощо) та інші.

О. Карпенко стверджує, що «формування професійної діяльності соціального працівника має здійснюватися на основі єдності теорії і практики навчання, реалізації у навчальній діяльності репродукції і творчості, раціонального і емоційного...» [117, с. 55]. При цьому підготовка майбутніх соціальних працівників має ґрунтуватися на основних дидактичних принципах (фундаментальності, системності та єдності) [117, с. 56]

Результат професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери становить їх професійну компетентність, що у свою чергу залежить від розвитку особистісних якостей фахівця та здійснює продуктивну функцію майбутнього соціального працівника. Тому вона виступає основою майбутньої професійної діяльності. Оскільки, необхідність професійної підготовки соціальних працівників залежить від провідних чинників та умов такої підготовки, що у кожній державі мають свою специфіку, а кожний навчальний заклад складає власну модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Безумовно, навчання фахівців залежить від конкретних умов, що зумовлюють появу інших умов та його характеристики [38, с. 1601].

Проблема трактування терміна «педагогічні умови» розглянута у працях В. Андрєєва, Ю. Бабанського, В. Белікова, В. Беркова, А.Вербицького, О.Галкіної, М.Данилова, С.Диніної, А.Дьоміна, В. Загвязинського, М. Зверєвої, І. Зязюна, Н.Іпполітової, Н.Кузьміної, Б.Купріянова, Н.Михайлової, А. Найна, І. Підласого, О. Пехоти, С. Рубінштейна, В.Сластьоніна, Н.Стерхової, І. Фролова, А. Хуторського, Н.Яковлевої та інших (переважно російських) дослідників. Водночас аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що різні аспекти поняття «умови» не розкриті повною мірою ні в педагогічних словниках, довідниках та енциклопедіях, ні в підручниках і навчальних посібниках, хоч цей термін давно й активно вживається у психолого-педагогічній літературі, наукових публікаціях і дисертаційних роботах, а нині зустрічається в більшості науково-педагогічних розробок [146, с. 44].

Під педагогічними умовами розуміють такі обставини організації навчально-виховного процесу, які забезпечують реалізацію поставлених цілей [153, с.35].

Наука педагогіка розрізняє різноманітні підходи до тлумачення поняття педагогічні умови.

На думку О. Г. Бражнич, педагогічні умови забезпечують позитивне досягнення мети завдяки сукупності змісту, методів, форм та можливостей виконання педагогічного процесу [34]. Тоді як науковець О. Назарова під педагогічними умовами розуміє сукупність можливостей, змісту, форм, методів, прийомів і середовища, метою яких є розв'язання саме завдань дослідницького характеру[186].

А. Найн розглядає педагогічні умови як сукупність певних об'єктивних можливостей, що спрямовані на підвищення навчально-виховного процесу та успішного виконання досліджуваних завдань [187]. З визначенням А. Найн погоджується І. Ю.Аксаріна і робить висновок про те, що педагогічними умовами є саме ті умови, що виникають в освітньому процесі [3, с.12].

Під педагогічними умовами деякі дослідники розуміли як чинники, зокрема А. А. Аюрзанайн, А. М. Алексюк і П. І. Підкасистий, що поділяли їх на зовнішні (місце навчання, відносини між суб'єктами педагогічного процесу тощо) та внутрішні (індивідуальні, тобто особливості студента) [199]

А. Багдуєва вважає, що педагогічні умови спрямовані на досягнення дидактичних цілей, основою виступають обставини педагогічного процесу результатом яких виступає зміст, методи та форми навчання [14, с.12]. А Н. Пархоменко, Р. Серьожнікова і Л. Яковицька розглядають педагогічні умови як сукупність усіх його складових, зокрема змісту, педагогічних прийомів тощо [241, с.40]. На думку О. Ф. Федорової педагогічні умови є сукупністю об'єктивних можливостей педагогічного спрямованих на успішне виконання поставленого завдання [270]. Тоді як В. І. Андрєєв вважає, що педагогічні умови – це результат використання змісту, методів, форм навчання спрямованого на досягнення поставлених цілей [9, с. 124].

Таким чином, під поняттям «педагогічні умова» одні вчені розуміють сукупність об'єктивних можливостей, форм, другі – сукупність чинників, треті – обставина, а четверті – як результат тощо.

Аналіз наукових джерел посилення на інші джерела свідчить про те, що педагогічними умовами є зовнішніми обставинами [121]. Вимогами педагогічних умов є системність, структура та її зв'язки, особливості професійної підготовки студентів [13].

На думку І. Підласого, організація як педагогічна категорія – «...це впорядкування дидактичного процесу за певними критеріями, надання йому необхідної форми для найкращої реалізації поставленої мети» [253, с. 25], причому форма (від лат. *forma* – зовнішній вигляд, оболонка) у цьому контексті розглядається науковцем як спосіб існування навчального процесу, оболонка для його внутрішній сутності, логіки та змісту, пов'язана з порядком його здійснення. Організація є одним із чотирьох основних компонентів динамічної системи – педагогічного процесу. Цей компонент називають також організаційно-управлінським або діяльнісним, і він разом із

цільовим, змістовим та результативним компонентами утворює означену систему [253, с. 162–164].

Одним із видів педагогічних умов є організаційно-педагогічні умови, під якими Б. Г. Чижевський наголошує, що вони проявляються у різних проявах в результаті залежності складових педагогічного явища від комплексу об'єктів [276, с.82]. А. Зубко [103] поділяє їх на умови, які з однієї сторони забезпечують процес навчання (рівень професійності та готовності), а з іншої удосконалюють його (методичне, технічне забезпечення).

На основі розгляду думок науковців щодо педагогічних умов ми визначили поняття *«педагогічна умова»* як сукупність системних, структурованих та міждисциплінарних зв'язків елементів змісту, форми, методів та прийомів здійснення і покращення освітньо-виховного процесу зумовленими об'єктивними обставинами, що спрямовані на досягнення конкретного результату. В свою чергу під *«організаційно-педагогічними умовами»* ми розуміємо один із видів педагогічних умов, що являє собою сукупність взаємопов'язаних умов спрямованих на вдосконалення та забезпечення навчального процесу як цілісної системи його функціонування.

Н. Житник визначає умови успішної діяльності, зокрема новітні технології, науково-методичне забезпечення, диференціація, організація самостійної роботи, стимулювання та налагодження діяльності викладача зі студентами [87]

На думку Л. А. Гаврутенко, такі організаційно-педагогічних умови формування умінь як позитивна мотивація, міжпредметні зв'язки та застосування активних методів навчання [47, с.3].

Ю.Рябова виділяє педагогічні умови підготовки соціальних працівників діяльності в багатонаціональному суспільстві: застосування культурологічного підходу до професійної підготовки майбутніх соціальних працівників; міжпредметна координація; ціннісне ставлення до міжкультурних відмінностей; мотивація до взаємодії носить позитивний характер [233, с.82].

Підготовка соціальних працівників у європейських країнах на сучасному етапі розвитку суспільства має такі загальні тенденції: міждисциплінарні зв'язки (філософія, психологія, акдагогіка тощо); інтегрованість щодо впровадження теоретичних концепцій [257]; практична складова, що є надзвичайно важливою у підготовці соціальних працівників, адже термін проходження практики становить 9–12 місяців, напр. у Великобританії, Франції [137].

Опираючись на дослідження ми сформулювали визначення *поняття «організаційно-педагогічних умов для підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями* як сукупність взаємопов'язаних умов дії та взаємодії щодо покращення цілісної функціональної системи професійної підготовки майбутніх спеціалістів у ЗВО, спрямованої на формування компетентностей та готовності до виконання своїх професійних обов'язків». Тому визначені нами організаційно-педагогічні умови обумовлені як структурою, так і особливостями для професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Враховуючи вище наведених особливостей дозволяє виділити *наступні організаційно-педагогічні умови, дотримання яких, на нашу думку, забезпечуватиме ефективність професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями* [169]:

1. Забезпечення мотиваційного аспекту професійної підготовки студентів;
2. Впровадження інноваційних технологій в освітній процес;
3. Сприяння міждисциплінарного забезпечення у процесі професійної підготовки;
4. Розширення практичної складової у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Першою організаційно-педагогічною умовою ми відносимо *забезпечення мотиваційного аспекту професійної підготовки студентів* як одну із головних організаційно-педагогічних умов професійної підготовки

соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що є свідченням її результативності у виконуваний роботі та становить потенціал професіонала соціальної сфери. Правильно сформована мотивація буде сприяти цілеспрямованості, самовдосконаленню та саморозвитку у професійній діяльності і спонукатиме до виконання своїх професійних обов'язків. Тому мотиваційна аспект професійної підготовки є основою успішно виконаної роботи щодо такої категорії клієнтів як молодих сімей.

Проблема мотиваційної сфери є досить актуальною, оскільки соціальний працівник повинен допомогти вийти клієнтові з важких життєвих обставині при цьому постійно підвищуючи свій професійний рівень. А без мотивації до професійної діяльності він не зможе вивчити усіх аспектів професійної діяльності, не зможе нікому допомогти та не досягне успіху, адже не буде розвивати в собі відповідальність, наполегливість, безкорисливість та любов до своєї професії у наданні допомоги клієнтам (в нашому випадку молодим сім'ям). Тому питаннями професійної мотивації розглядали низка вчених, серед яких можна назвати В. Багрія, Т. Гардєєву, І. Звєєреву, А. Капську тощо.

У професійній діяльності соціального працівника як динамічному процесі розрізняють два види мотивації, зокрема трудова (вибір, розвиток та постійне вдосконалення діяльності обраної особою зумовлене потребами, бажаннями, ідеалами тощо) та професійна мотивація (сукупність певних чинників, що спонукають до вивчення та реалізації діяльності особистістю і є рушійною силою розвитку її професіоналізму [204].

Т. Гардєєва підкреслює, що професійна мотивація – це сукупність процесів та чинників, які відбиваються у свідомості особистості та спонукають її до продуктивної професійної діяльності [49, с.25].

Механізм формування мотивації до професійної діяльності – це сукупність закономірних зв'язків зумовлених закріпленням особою цінностей, правил поведінки та норм соціального характеру та формування у відповідних орієнтацій та установок [8].

Досить важливим чинником успішності майбутньої діяльності виступає мотивація, яка має бути спрямованою та активною до професійної підготовки у закладі вищої освіти [66, с.44].

Мотиви професійної діяльності характеризуються спрямованістю, активністю та напруженістю. До них відносять: відповідальність до професійних обов'язків, вдосконалення майстерності, новаторство, альтруїстичні досягнення, реальна суспільна користь тощо [238].

Тому мотивація майбутнього соціального працівника до роботи з молодими сім'ями складається з конкретних інтересів, потреб та цінностей, що передбачає позитивну взаємодію та співпраця з такими сім'ями; сприйняття та розуміння проблем та відносин у конкретній новоствореній молодій сім'ї; прагнення що вирішення суперечок у молодих сім'ях і одночасно до свого професійного зростання та підвищення професійного рівня соціального працівника у роботі з даною категорією клієнтів; досягнення конкретного результату як із сторони молодих людей, так і соціального працівника.

Концепція соціальної роботи є відносно новаторською для української держави, тому проблема професійної підготовки фахівців вимагає інноваційного підходу до організації навчання студентів у закладах вищої освіти. На думку Н.Кривоконь, головним у технології підготовки соціальних працівників є принцип діяльнісного підходу до розуміння професії, суть якого полягає в першочерговій орієнтації навчання на оволодіння вміннями і навичками практичної діяльності в соціальних службах. Тому перед викладачами закладу вищої освіти поставлені завдання: формувати у студентів цього профілю соціологічне мислення, забезпечувати їх фундаментальною теоретичною і широкою методичною підготовкою з різних напрямків соціальної допомоги, проводити спеціальну підготовку майбутніх фахівців до виконання ними професійних функцій. А це стимулює процес переходу від репродуктивного засвоєння студентом комплексу знань до підготовки фахівця шляхом використання інноваційних педагогічних

технологій, які забезпечать підготовку компетентних фахівців [231, с.225]. Звідси, логічним є визначення нами першої організаційно-педагогічної умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями – *інноваційні технології у навчально-виховному процесі* [167].

Як зазначає Савіцька В. В. інноваційні підходи є умовою модернізації сучасної освіти [235, с.9]. Інноваційні технології навчання спрямовані на підвищення якості викладання та формування у суб'єктів педагогічного процесу нового мислення, зокрема підвищити активність, змінити орієнтації та установки у студентів. У своїх дослідженнях М. А. Чошанов, П. І. Третьяков дійшли висновку, що результатом навчання в процесі застосування інноваційних технологій навчання сприятиме становленню суб'єктивності студента [107]. Зокрема, появиться активна позиція, відповідальність, самостійність, системність знань та дій, зміна мотивації, перехід на творчий рівень та перші ознаки компетентності [127].

Отже, важливу роль відіграє вдосконалення професійної підготовки фахівців соціальної сфери на основі впровадження інноваційних технологій навчання, щоб майбутній соціальний працівник умів адаптуватися до мінливих умов професійно діяльності та допомогти клієнтові знайти себе за таких умов, самостійно засвоювати нові знання, приймати рішення і відповідати за його результати в непередбачуваних ситуаціях.

У проблемі формування міждисциплінарних зв'язків ми вбачаємо наступну організаційно-педагогічну умову професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. Проблема формування міждисциплінарних зв'язків в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями є доволі актуальною і недостатньо дослідженою на сучасному етапі розвитку суспільства. Тому значення між предметних зв'язків в професійній підготовці майбутнього соціального працівника до роботи з даною категорією людей зростає.

Питаннями міждисциплінарних зв'язків цікавило багатьох науковців, серед яких слід виділити С. Гончаренка, І. Зверєву, А. Коломієць, С. Покудіну, Л. Теряєву тощо.

На думку І. Зверєва, поняття «міждисциплінарні зв'язки» передбачає «взаємну узгодженість змісту освіти з різними навчальними предметами, побудову і відбір матеріалу, які визначаються як загальними цілями освіти, так і оптимальним урахуванням навчально-виховних завдань, зумовлених специфікою кожного навчального предмета» [99, с.6].

Тоді як О. Гончаренко стверджує, що міжпредметні зв'язки відображають комплексний підхід до виховання й навчання [59, с.210]. У професійній освіті він полягає у адаптації змісту освіти до сучасних ринково-виробничих відносин [212, с.9]

Міждисциплінарний підхід має значну кількість переваг: мотивація до глибокого вивчення певного курсу та застосування одержаних теоретичних знань у процесі проходження практики; можливість по-новому представити вже відомий матеріал; самостійність та творчість; розширення знань, умінь та навичок, їх інтеграція та єдність між собою; можливість реалізації принципів навчання [228, с.87]. Важливу роль відіграє міжпредметна координація, що полягає у узгодженій взаємодії викладання дисциплін відповідно до розроблених тем та програм, результатом якого виступає послідовність та системність подання матеріалу та формування у студентів певних знань та вмінь [198, с.5].

Під педагогічною взаємодією розуміється система взаємних впливів суб'єктів педагогічного процесу, що входить у основу професійної підготовки [17, с.175].

Педагогічна взаємодія викладача і студента має бути від початку знайомства суб'єктів навчальної діяльності. Оскільки, неправильна педагогічна взаємодія спричиняє погане ставлення до викладача, потім до його предмету, а в кінці – до небажання набути конкретні знання і навчитися ними володіти у практичній діяльності. Тобто взагалі втрачається мотивація

до навчання як одна із важливих організаційно-педагогічних умов професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з конкретною групою клієнтів (у нашому випадку молодих сімей), що тягне за собою небажання саморозвиватися та самоудосконалюватися.

Над проблемами педагогічної взаємодії викладача і студента в процесі професійної підготовки до майбутньої діяльності працювала низка науковців, серед яких слід назвати А. Бойка, М. Боришевського, Н. Голярдика, І. Зязуна, С. Максименка, М. Пирогова тощо.

У процесі педагогічної взаємодії відбувається особистісне зростання, духовно-творче збагачення обох сторін. У межах цього процесу провідна роль належить викладачу, функції якого мають специфічні якості й ознаки, а особистісні психологічні характеристики здатні впливати як на навчально-виховний процес загалом, так і на особистісний розвиток кожного студента. У певному сенсі викладач є центральною фігурою у закладі вищої освіти, йому належить і стратегічна роль у розвитку студента протягом професійної підготовки [55].

М.І. Пирогов вважає, що головним у закладі вищої освіти виступають взаємини викладача і студентів, які мають базуватися на взаєморозумінні та співробітництві [98]. Тобто, в основі цього лежить уміння та бажання викладача навчити, а студента бажання прийняти поданий матеріал [17, с.176].

На думку А.М. Бойко, міжособистісна взаємодія в педагогічному процесі – це педагогічна взаємодія, підґрунтям якої є педагогічно доцільні відносини [28, с. 24].

На підставі аналізу наукових досліджень суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача і студента також розглядають як двосторонній взаємозв'язок рівноправних партнерів, які охоплені спільною діяльністю, виявляють з власної ініціативи високу активність, спрямовані на досягнення спільної мети, захоплені процесом [124, с. 113]. У такому сенсі педагогічна взаємодія ґрунтується на співпраці, налагодженні й підтримці рівноправних стосунків

прийнятті й розумінні кожного, організації діалогу. Рівноправність і партнерство суб'єктів навчального процесу у вищій школі виявляється в об'єднанні викладача і студентів у спільноту, в організації взаємодіяльності з позиції «ми», «разом». Механізми суб'єкт-суб'єктної взаємодії означають погодженість дій викладача і студентів на когнітивному, емоційно-мотиваційному, діяльнісному рівнях та охоплюють їхнє взаєморозуміння, співпереживання й спільне захоплення процесом, співпрацю. У єдності зазначені механізми забезпечують психологічний контакт між суб'єктами навчального процесу. Однак умовою виникнення контакту є прояв кожним партнером поваги один до одного, толерантності й емпатійності [237, с.339].

Основними вимогами до відносин «викладач – студент», «студент – викладач» є: взаємодія об'єктивних та суб'єктивних чинників співпраці викладача та студентів, їх корпоративності, спільної діяльності та колегіальності; взаємодії щодо організації виховного процесу; орієнтація на формування особистості з розвиненою самосвідомістю в процесі педагогічного спілкування; професійний інтерес студентів [98].

Педагогічні труднощі, як показали дослідження у педагогічній психології зумовлена саме у сфері професійно-педагогічного спілкування викладача зі студентами та вибором стилю керівництва з боку викладача, зокрема автократичний, авторитарний, демократичний, стиль ігнорування, конформний та неспослідований стиль керівництва [106, с. 128].

Ефективна взаємодія викладача зі студентами полягає у чіткому розумінні та усвідомленні мети та змісту навчання, що характеризується самоактивністю [33, с. 218].

Таким чином, професійна підготовка студентів до професійної діяльності у ЗВО відіграє надзвичайно важливу роль у особистісному зростанні та професійному формуванні їх як майбутніх фахівців. Тому така підготовка має базуватися на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, коли викладач і студент розуміють та сприймають один одного, мають повагу до особистості викладача, а викладач до особистості кожного із студентів і співпрацюють як

партнери по навчальній діяльності. Якщо вони між собою правильно побудують педагогічну взаємодію, то відповідно і буде відповідний результат у викладача як педагога, а у студентів – успіх у майбутній професійній діяльності.

Соціальні працівники здійснюють різноманітні конкретні операції виконуючи свої професійні обов'язки в соціальних службах установ освітнього, медичного та культурного характеру, відомчих підприємствах та організаціях тощо [25, с.24]

До основних напрямів міждисциплінарного підходу відносять зв'язки між науками не порушуючи самостійності та своєрідності одного курсу щодо іншого і об'єднанні наук, створення та появи чогось нового (міждисциплінарних об'єктів) [129, с.77]

На основі аналізу освітніх програм у закладах вищої освіти (ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника», Києво-Могилянської академії, Херсонському державному університеті та Подільському спеціальному навчально-реабілітаційному соціально-економічному коледжі) щодо професійної підготовки бакалаврів соціальної роботи до роботи з молодими сім'ями відбувається в процесі вивчення таких взаємопов'язаних навчальних дисциплін, як : «Загальна соціологія» (1 курс), «Соціальна педагогіка» (1, 2 курси), «Соціальна психологія» (1 курс), «Психологія для соціальної роботи» (1 курс), «Практична психологія в системі соціальної роботи» (4 курс), «Основи соціальної політики» (3 курс), «Право соціального забезпечення» (3 курс), «Правові основи соціальної роботи» (1 курс), «Право в соціальній роботі (сімейне, трудове, адміністративне, господарське)» (2 курс), «Правознавство» (3 курс), «Теорії соціальної роботи» (1, 2 курси), «Технології соціальної роботи» (2, 3 курси), «Методика і технологія соціальної роботи» (2, 3 і 4 курси), «Основи консультування» (2 курс), «Сімейне консультування та супровід» (4 курс), «Соціальна профілактика» (2 курс), «Соціально-медичний патронаж» (4 курс), «Соціальна робота з сім'ями й дітьми, жінками» (2 курс), «Основи

родинного виховання» (2 курс), «Педагогіка та психологія родинних взаємин» (1 курс).

Таким чином, сприяння міждисциплінарного забезпечення у процесі професійної підготовки як одна із організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників містять в собі інформацію між дисциплінами по конкретній підготовці спеціалістів, що складається із матеріалу інших дисциплін по підготовці до роботи з молодими сім'ями та теми, яка може повторювати і в інших дисциплінах тощо (напр., у дисциплінах «Основи соціальної політики», «Право соціального забезпечення» та «Правові основи соціальної роботи» повторюються теми про стан та основні тенденції розвитку сім'ї в Україні; сімейна політика в Україні на сучасному етапі). Така взаємодія має бути послідовною, систематичною та тривалою, що допоможе студенту як майбутньому працівникові із молодію сім'єю сформувати власне розуміння місця та ролі навчальних дисциплін і вміння застосувати набуті знання у практичній діяльності.

Ще однією організаційно-педагогічною умовою нами визначено *практичну діяльність підготовки майбутніх соціальних працівників*.

Теоретико-методологічний аспект практичної діяльності щодо підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери розглянуто у працях О. Бартків, Т. Голубенко, О. Карпенко, В. Поліщук, Г. Попович тощо.

Варто розглянути поняття «педагогічна практика», яке обґрунтовується в теорії навчання. Насамперед, це – форма професійного навчання у вищих і середніх педагогічних навчальних закладах, провідна ланка практичної підготовки майбутніх вчителів. Проводиться в умовах, максимально наближених до професійної діяльності [188].

На думку О. С. Бартків соціально-педагогічна практика полягає у постійному особистісно-професійному становленню майбутній фахівців своєї справи завдяки взаємозв'язку між теоретичним навчанням та практикою.

Особливостями соціально-педагогічної практики є інтегрованість, базовість та компонентність [20, с.72].

Ю. Галагузова соціально-педагогічною практикою розуміє процес пізнання видами діяльності у різноманітних професійних ролях [48].

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників складається з практичного компонента, тобто інструктаж студентів із основами практичної діяльності під керівництвом відповідної особи (педагог-наставник) з урахуванням професійної свідомості практикантів; умови, які перешкоджають теоретичні знання втілити у практичну діяльність та умови проходження практики; відносини між студентами та педагогом-наставником і вироблення здібностей щодо оцінки результатів такої діяльності, певних умінь та навиків [50].

Процес практичного навчання базується на принципах:

- відповідності змісту та організації практики вимогам, що висуваються до соціального працівника;
- систематичності, неперервності, ускладнення її методів організації від курсу до курсу;
- зв'язку практики з вивченням теоретичних курсів, єдності науково-теоретичної обґрунтованості практики та реальності навчально-виховного процесу;
- комплексному характері практики, який передбачає освоєння міжпредметних зв'язків різних дисциплін для опанування патронажною роботою з людьми похилого віку;
- інтеграційних зв'язків між навчальним закладом та базами практик;
- диференціації й індивідуалізації змісту та організації практичного навчання [115, с.153].

Форма, тривалість і терміни проведення практики визначаються навчальними планами професійної підготовки майбутніх соціальних працівників з урахуванням особливостей освітнього рівня. Відповідно, професійно орієнтована практика є інтегрованим базовим компонентом

особистісно-професійного становлення фахівця, процесом взаємозв'язку теоретичного навчання із самостійною роботою в закладах соціальної сфери, оволодіння різноманітними видами професійної діяльності, у якому цілеспрямовано створюються умови для самопізнання, самовизначення, самоствердження, розвитку потенційних творчих можливостей студента під час виконання різних професійних ролей, формування потреби самовдосконалення [226, с.128].

Головними принципами практики студентів педагогічних закладів вищої освіти є неперервність, послідовність та інтеграція, що є важливою та нерозривною складовою освітньо-професійної підготовки фахівця. Така практична підготовка має сприяти постійному розвитку майбутнього фахівця як особистості з притаманними теоретичними знаннями, професійними вміннями, методами та формами роботи [72, с.111]. Крім основних принципів практична підготовки можна ще віднести такі принципи підготовки майбутніх соціальних працівників як наступність, поліфункціональність, динамічність, перспективність, співробітництво, творчий характер та свобода вибору, взаємозв'язок між теорією та практикою [109].

В свою чергу, стратегія виховної дії щодо розвитку особистості студента в умовах практики будується із «основного соціокультурного постулату сучасності» [24, с. 14].

Таким чином, практика є важливою організаційно-педагогічною умовою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, що є свідченням готовності їх до роботи з молодими сім'ями. Така готовність закріплюється під час проходження практики старших курсів у різних соціальних установах. Завдяки практиці студенти вчаться використовувати набуті теоретичні знання у навчальному закладі по навчальних дисциплінах (зокрема, «Історія соціальної роботи», «Теорія та методика соціальної роботи», «Правові основи соціальної роботи», «Технології соціальної роботи» тощо, а щодо молодих сімей – «Соціальна робота з сім'ями», молоддю та дітьми, «Сімейне консультування та супровід» тощо. Також

набираються професійного досвіду і розвивають професійні вміння та професійні знання.

Отже, визначені нами організаційно-педагогічні умови в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями сприяють розвитку особистості майбутнього соціального працівника, формують певну позицію (активну чи пасивну) до навчання і орієнтують до взаємодії та співпраці. Такі умови мають функціонувати в відповідній сукупності та системності для вдосконалення та покращення активного педагогічного процесу, щоб майбутній соціальний працівник був мобільним, приймав конкретні рішення з успішним конкретним результатом у роботі з групою молодих сімей та постійно удосконалював свій професійний рівень.

2.2. Орієнтація змісту професійної підготовки на формування комплексних знань із соціально-правової діяльності майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями

Впродовж останніх років низка науковців досліджували питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до їх практичної діяльності. Серед них, Т. Голубенко, І. Зимня, А. Капська, О. Карпенко О. Плахотнік, В. Поліщук, А. Попова, Л. Тюптя, О. Янкович, Т. Яркіна тощо. Але у працях цих та інших авторів неповністю розкрито питання змісту професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, в тому числі змісту комплексних знань із соціально-правової діяльності.

Соціальна робота вимагає оволодіння певною спеціальною базою знань і вмінь, володіння якою і визначає рівень професійної компетентності. Компетентний соціальний працівник повинен володіти методами, прийомами, технологіями соціальної роботи, а також вміннями, необхідними для їх застосування. Компетентна професійна діяльність

передбачає: усвідомлений вибір знань, необхідних для вирішення професійних завдань; єдність професійних знань і цінностей; відображення цього синтезу у відповідній професійній діяльності [299, с. 139].

У більшості країн до змісту професійної компетентності входить базовий та спеціальний рівні освіти, а практичному навчанню приділяється особлива увага, а компетентність студента оцінюють за шістьма критеріями:

- комунікабельність;
- уміння захищати права клієнтів;
- уміння оцінювати і планувати соціальну ситуацію;
- уміння включатись в ситуацію і допомагати клієнту вийти з кризового стану;
- уміння працювати в команді;
- бажання підвищувати професійну компетентність [196].

Поняття компетентності, професійної компетентності та її компонентів цікавили низку вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, теоретичний аналіз компетентності та компетенцій (Н.Брюханова, М.Головань, Н.Горішна, В.Краєвський, А.Хуторський тощо), теоретичний аналіз професійної компетентності та професійної компетентності фахівців соціальної сфери, структура та її складові (О.Андрусь, С.Батишев, Л.Ващенко, І.Зимняя, О.Ігнат'єва, О.Деркач, В.Дударьов, В.Дьомін, С.Калашнікова, А.Капська, А.Маркова, І.Міщенко, Ф.Мухаметзанова, І.Підласий, О.Пометун, В.Савіцька, Г.Скачкова, Н.Пов'якель, С.Харченко, Е.Царькова тощо).

Під компетентністю Н. Брюханова розуміє як властивість здійснювати та реалізовувати своїми діями різні напрями та етапи професійної діяльності за конкретних обставин особою, яка є професіоналом [35].

Компетентність тісно пов'язана із компетенцією, але це є різні поняття. В.В.Краєвський і А.В.Хуторской зазначають, що компетенція свідчить про

обізнаність і досвід людини, а в свою чергу компетентність полягає у поєднанні знань і здібностей у певній галузі діяльності [273, с. 56].

На думку Н. Горішної термін «компетенція» стосується кола питань, щодо яких певна особа володіє знаннями та досвідом, або ж повноважень певного закладу чи особи. Компетенція фахівця визначається нормативними документами організації і відображається у посадових інструкціях. Компетентність є показником сформованості відповідних навичок та вмінь ступенем їх володіння. Тобто, в основі професійної компетентності лежать сформовані знання, уміння та навички професійної діяльності [60, с.115].

В свою чергу, М. Головань під компетенцією розуміти норму вирішення професійного завдання, а компетентність – оцінка досягнення норми [83].

Д. Мак-Клеланд компетентність розглядав як базисні, провідні, особистісні характеристики, які обумовлюють досягнення «найкращого» виконання професійних обов'язків [298].

Компетенція – це повноважень та норми, що передбачені нормативно-правовими актами [1,с.409].

Отже, щодо поняття компетентності ми погоджуємося з думкою науковців щодо того, що компетентність і компетенція це не тотожні поняття, але тісно є пов'язаними між собою. Тому нами визначено поняття «компетенції як норми, стандарту, який закріплений у законодавстві щодо освітньої підготовки певної категорії осіб». Щодо поняття «компетентності – це рівень сформованих знань та здібностей, умінь та навичок набутих в процесі здійснення професійної діяльності, тобто заданих нормами компетенцій». Отже, компетентність є ширшим поняттям, оскільки включає в себе сукупність професійних компетенцій.

Термін «професійна компетентність» у «Енциклопедії освіти» є інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця та його моральну позицію [112].

Професійна компетентність соціальних працівників визначають як якісну характеристику суб'єкта діяльності, що відображає інтегральний

характер його підготовки та готовність особистості до реалізації цієї діяльності [285, с. 56].

Професійна компетентність, на думку О. Деркача, це єдність якостей позицій, аксіологічних варіантів та знань, умінь і навиків професійної діяльності [2].

У контексті досліджень Н.Пов'якеля вказує на те, що компонентом професіоналізму виступає саме професійна компетентність [211].

На основі розглянутих положень компетентнісного підходу ми розуміємо під *«професійною компетентністю»* – сукупність сформованих на теоретичному та практичному рівні знань, умінь і навичок, особистісно-психологічних якостей набутих в процесі професійно-предметної діяльності».

Безумовно, що професійна компетентність є утворенням з різних компонентів, системою певних складових та особистісно-психологічних властивостей особистості, що включає в себе знання, вміння, навики, особистісні характеристики та організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх спеціалістів.

О. Кондур стверджує, що у системі вищої освіти необхідно формувати нове покоління фахівців, які мають стати конкурентоспроможними, творчими, креативними і критично думаючими, із затребуваним на ринку праці науковим, загальнокультурним та професійним рівнем. Тому посилюються вимоги до змісту та якості формування професійної компетентності спеціалістів, зокрема її управлінської складової [132, с.95].

Стиль поведінки соціального працівника (професійна компетентність) полягає у сукупності професійних знань, умінь та навиків, психологічних особливостей, здібностей та якостей. Здатність досягати найвищих успіхів залежить саме від самоосвіти, постійного самовдосконалення та самоконтролю як професійно важливих здібностей [203, с.208]. А життєвий оптимізм, ознаки лідера та гарна пам'ять і можливість передати знання та навчити інших відносять до професійно важливих якостей, що полягає у

спрямованості на іншу людину як одна із властивостей особистості соціального працівника [25, с.25]. Тому майбутній соціальний працівник під час своєї діяльності має вміти керувати своїми почуттями, думками, поведінкою, що становлять основу самоорганізації професійної діяльності, які в подальшому будуть сприяти безперервному самовдосконаленню та професійному зростанню майбутнього фахівця [78].

Безумовно, професійна компетентність майбутнього соціального працівника як результат професійної підготовки має включати в себе професійні знання, вміння і навички, інтелектуальні та креативні здібності, сферу цінностей та мотивацію тощо і постійно розвиватися та самовдосконалюватися шляхом самоорганізації та саморегуляції. В свою чергу не слід забувати про готовність та взаємодію у соціальній сфері з конкретними групами клієнтів (в нашому випадку молодих сімей), що проявляється у вмінні аналізувати конкретну ситуацію та вмінні її вирішити.

Враховуючи сучасні реалії суспільства та потреби клієнтів соціальний працівник має ефективно та професійно зреагувати на всі запити конкретних груп клієнтів. А для того, щоб його діяльність допомогла іншим потрібно володіти широким спектром знань теоретичного та прикладного характеру. Саме знання закріплюються під час проходження практики, яка є однією із важливих умов професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. А для того, щоб така підготовка була більш успішною для подальшої професійної діяльності потрібно розширити мережу закладів соціальної роботи, які могли б забезпечити базу для проходження майбутнім фахівцям соціальної сфери практики у процесі їх професійної підготовки.

Враховуючи невеликий досвід організації надання соціальних послуг та новостворений інститут соціальної роботи та професійної підготовки фахівців соціальної сфери, необхідно заакцентувати увагу на тому, що у програмах даної підготовки за змістом переважають накові дисципліни психолого-педагогічного циклу [221, с.105].

Реформуванню змістової (інформаційної) складової освітнього процесу закладів вищої освіти України сприяє і той факт, що кожен із них на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми відповідно до певної спеціальності розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність їх вивчення, форми проведення занять та їх обсяг, графік освітнього процесу, а також форми поточного й підсумкового контролю. У зв'язку з цим заклад вищої освіти може реалізовувати право на інформаційне наповнення навчального процесу дисциплінами, які сприяють збереженню національної культурної спадщини й національній самоідентифікації в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів [302, с. 68].

В результаті дослідження освітніх програм та робочих навчальних програм підготовки бакалаврів соціальної роботи у закладах вищої освіти нами виділено навчальні дисципліни за допомогою яких студенти набудуть відповідні знання та компетентності, що будуть становити зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. Деякі аспекти діяльності соціального працівника викладені у дисциплінах загального характеру, де загалом розкрито мета, завдання, основні поняття, технології роботи з різними категоріями громадян. Щодо особливостей та характеристик роботи соціального працівника з молодими сім'ями передбачено в окремих темах, або і взагалі виділено у окремих питаннях. Тому ми розглянуті навчальні дисципліни по професійній підготовці майбутніх соціального працівника до роботи з молодими сім'ями розділили на *загальні* (формуються базові компетентності), *спеціальні* (формуються спеціальні компетентності по роботі з усіма видами клієнтів) та *дисципліни сімейного напрямку* (формують компетентності по роботі з сім'ями) [163], що відображено в табл. 2.2.1

Таблиця 2.2.1

**Навчальні дисципліни професійної підготовки
майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями**

№ п/п	Заклади вищої освіти	Навчальні дисципліни		
		Загальні дисципліни (формують базову компетенцію)	Спеціальні дисципліни (формують спеціальну компетенцію по роботі з усіма видами клієнтів)	Дисципліни сімейного напрямку (формують компетенцію по роботі з сім'ями)
1	ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	- «Загальна соціологія» - «Основи консультування» - «Правознавство» (вибіркова дисципліна)	- «Правові основи соціальної роботи» - «Соціальна педагогіка» - «Соціальна психологія» - «Соціальна профілактика» - «Теорії соціальної роботи» - «Соціально-медичний патронаж»	- «Основи родинного виховання» - «Педагогіка і психологія родинних взаємин»
2	Києво-Могилянська академія		- «Правові основи соціальної роботи» - «Психологія для соціальної роботи» - «Основи соціальної політики» - «Соціальна психологія» (вибіркова дисципліна)	
3	Херсонський державний університет	- «Основи консультування» - «Правознавство» (вибіркова дисципліна)	- «Соціальна педагогіка» - «Правові основи соціальної роботи» - «Теорія соціальної роботи» - «Технології соціальної	- «Сімейне консультування та супровід» (вибіркова дисципліна)

			роботи»	
4	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж	- «Право соціального забезпечення»	- «Основи соціальної політики» - «Теорія соціальної роботи» - «Методика і технологія соціальної роботи» - «Право в соціальній роботі» - «Соціальна педагогіка» (вибіркова дисципліна) - «Практична психологія в системі соціальної роботи» (вибіркова дисципліна)	- «Соціальна робота з сім'ями, дітьми та жінками»

Серед спеціальних (фахових) компетентностей виділяють здатності до аналізу та оцінки соціально-політичних процесів, проблем, потреб, специфічних особливостей та ресурсів клієнтів тощо. Тобто майбутній фахівець із соціальної роботи має володіти знаннями із психології, соціології, політології, медицини, менеджменту, юриспруденції та інших дисциплін, що показує мультидисциплінарність даної професії. Через це професійна підготовка соціальних працівників також має здійснюватись комплексно [239, с.129]. Також практичний досвід майбутньої професійної діяльності у роботі з сім'ями студенти набувають в процесі проходження навчальної та волонтерської практики, виробничої практики в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та територіальних центрах надання соціальних послуг.

Професійна компетентність як показник успішної соціалізації є активним процесом, що полягає у її професійному становленні протягом усього трудового життя [80].

Складовими професійної компетентності є знання, уміння і навички людини, а також її особисті здібності, мотиви, самооцінку та ступінь домагань [260, с. 63]. Однак, наявність відповідної освітньої кваліфікації випускника закладу вищої освіти як претендента на зайнятість не гарантує успішного виконання ним професійних функцій та потребує періоду довготривалої адаптації, набуття досвіду [44, с. 23]. Отже, критеріями професійної компетентності майбутнього фахівця є сформованість професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які необхідні для його професійної діяльності. Їх набуття здійснюється поступово, виходячи з компонентів успішної професійної діяльності майбутнього фахівця – професійного відбору, рівня підготовки, особистісних якостей молодшої людини, її мотивів, прагнень, рівня домагань, первинної у процесі професійної підготовки фахівця відповідно до вимог суспільства (галузевих стандартів вищої технічної освіти), досвіду, кваліфікації, умов праці [10, с. 287].

На думку, І.Підласого компонентом професійної компетентності визначає знання, необхідні для професійної діяльності, та вміння застосовувати ці знання на практиці; І.Міщенко виділяє наявність спеціальної освіти, загальної та спеціальної ерудиції, постійне підвищення професійної підготовки; А.Капська відносить до компонентів володіння теоретичними знаннями і уміннями використовувати адекватні технології і виконувати відповідні соціальні ролі у професійній діяльності тощо. Проте, перераховані компоненти можуть бути доповнені іншими, не менш важливими складовими [131].

Характеризуючи соціального працівника як цілісного суб'єкта професійної діяльності дослідниця О. Карпенко, дотримуючись позицій різних шкіл соціальної роботи, визначила такі групи професійно-педагогічних знань, якими має володіти фахівець: методологічні знання, теоретичні знання, методичні знання і технологічні знання [114, с.93].

Так, методологічні знання передбачають володіння знаннями загальних

принципів вивчення педагогічних явищ, закономірностей впливу на особистість об'єктивних і суб'єктивних чинників, навчання і виховання, факторів соціального становлення особистості.

Теоретичні знання включають знання змісту всіх компонентів діяльності у сфері соціального захисту і підтримки клієнта, цілі і завдання соціальної роботи, сучасні дослідження з означеної галузі, знання індивідуальних і вікових особливостей клієнтів, знання шляхів розв'язання конфліктів, організації і здійснення соціальної, психолого-педагогічної допомоги клієнту, окремій групі чи громаді.

Група методичних знань включає знання стосовно ідеального проектування конструювання діяльності фахівця у соціальній сфері, знання прийомів і засобів соціально-педагогічного чи психологічного впливу на особистість, знання змісту, методів, формоорганізації соціальної підтримки і допомоги.

Що стосується технологічних знань, то вони передбачають такі, як знання конкретних шляхів, прийомів соціально-психологічного, педагогічного впливу в окремих соціальних ситуаціях і в конкретному середовищі [120, с. 38].

Туми ми виділяємо види знань, які набудуть майбутні соціальні працівники в процесі навчальної діяльності, що становить когнітивний (змістовний) компонент. Оскільки, тема нашого дослідження стосується молодих сімей, то нами визначено *види знань, які набувають студенти в процесі вивчення начальних дисциплін уже попередньо згаданих ЗВО:*

1. *Соціальні знання* (Соціальна профілактика, Основи соціальної політики, Загальна соціологія);
2. *Психологічні знання* (Соціальна психологія, психологія для соціальної роботи, Практична психологія в системі соціальної роботи, Педагогіка і психологія родинних взаємин);
3. *Педагогічні знання* (Соціальна педагогіка, Теорія соціальної роботи, Основи консультування, Сімейне консультування та супровід,

Основи родинного виховання, Педагогіка і психологія родинних взаємин, Соціальна робота з сім'ями, дітьми та жінками);

4. *Технологічні знання* (Технології соціальної роботи, Методика і технологія соціальної роботи);

5. *Соціально-правові знання* (Правові основи соціальної роботи, Право в соціальній роботі, Правознавство, Право соціального забезпечення);

6. *Медичні знання* (Соціально-медичний патронаж).

Відомий дослідник професійної компетентності В.А. Дьомін відзначає, що основною складовою професійної компетенції є вміння. Проаналізувавши різні підходи до вивчення вмінь, він зводить сутність професійної компетентності до рівня вмінь особистості, що відображає ступінь відповідності певної компетенції та дозволяє діяти конструктивно в змінюваних соціальних умовах [143].

Н. Горішна вважає, що професійні знання знаходяться в основі професійних вмінь, але це не дасть успіху у майбутній соціальній роботі без необхідних професійних навиків [60, с. 116].

Вміння соціального працівника полягають у вмінні слухати, збирати інформацію, формувати і підтримувати відносини, спостерігати за поведінкою, використовуючи набуті знання, завойовувати довіру, обговорювати та вирішувати проблеми, проводити дослідження з інтерпретацією результатів та бути посередником тощо [249, с.78-88].

Окрім знань соціальний працівник повинен демонструвати певні вміння і навички, а саме:

- навички і вміння індивідуальної роботи;
- навички, вміння представництва і посередництва;
- навички і вміння діловодства;
- навички оцінювання;
- навички активної профілактичної роботи;
- навички обслуговування [45, с. 135].

Структура професійної компетентності соціального працівника складається з певних видів компетенцій: функціональної (професійні та спеціальні педагогічні знання й уміння, способи діяльності), нормативно-правової (знання основних положень державних нормативно-правових актів, що регулюють функціонування соціальної сфери в Україні), соціальної (відповідальність за результати своєї праці, прагнення до суверенізації), комунікативної (вміння узгоджувати свої дії, обирати оптимальний стиль спілкування без повчальних дій в різних ситуаціях) [254, с. 23].

Науковець С. Калашнікова [108] виділяє такі види компетенцій як знаннєві, уміннєві та поведінкові.

Академік С.Л. Батишев, визначаючи професійну компетентність включає в неї не лише уявлення щодо кваліфікації спеціаліста (професійні навички, як досвід діяльності, вміння і знання), а й соціально-комунікативні індивідуальні здібності, що є засвоєні і забезпечують самостійність професійної діяльності. На думку вченого, професійна компетентність є основою професійних якостей особистості [118].

І. Зимня стосовно соціального працівника визначила такі компоненти професійної компетентності [101]: особистісна характеристика; спеціальні знання і вміння з вирішенням завдань у професійній діяльності; налагодження контактної взаємодії.

В. Дударьов представив професійну компетентність соціального працівника в її компонентах: мотиваційний, ціннісно-смысловий, когнітивно-професійний, дієво-професійний, аутопсихологічний та регулятивний компонент [82].

Компоненти професійної компетентності виділяє Карпенко О. Г, зокрема функціональний, особистісний та предметний аспект діяльності [120, с.33].

Типологічна характеристика поняття «професійна компетентність» наведена у роботах А.К.Маркової, де виділяють такі її види [152, с.44]: спеціальна, соціальна, особистісна та індивідуальна компетентність.

Інший аспект подано у працях Ф. Мухаметзянової, зокрема у структурі професійної компетентності вона виділяє соціально-правову, спеціальну, персональну та аутокомпетентність [185].

Внаслідок виконання відповідних професійних завдань та обов'язків соціальні працівники здійснюють різні види діяльності, що практично відповідають видам його компетентностей. Оскільки, ми живемо у правовій державі, де правові знання зараз є необхідністю враховуючи сьогоденні умови рівня життя та соціально-правовий захист з боку держави. Тому ми б хотіли охарактеризувати соціально-правову діяльність соціальних працівників та показати формування комплексних знань у соціального працівника з молоддю сім'єю.

Американський професор Д. Бредвея одним із перших намагався обґрунтувати і виділити правову складову підготовки соціальних працівників. У своїй книзі «Право і соціальна робота; введення в вивчення нормативно-соціальної сфери для соціальних працівників» він переконує, що не ставить за мету зробити соціального працівника юридичним консультантом клієнтів, але розбиратися в правових аспектах соціальних випадків соціальний працівник повинен. У цій і в інших працях Д. С. Бредвей наводить діючі на той час норми права соціального забезпечення, які слугували довідником, порадином для соціальних працівників. Також він пропагує ідею міжпрофесійного співробітництва соціального працівника і юриста, та розробляє теорію і практику підготовки студентів до такого співробітництва [289].

Відповідно до професійного стандарту «Фахівець із соціальної роботи» [189] одним із видів професійної діяльності є група – Професіонали в галузі соціального захисту населення (код 2446.2) [189, с.1]. Також відповідно до даного наказу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України компетентності фахівців із соціальної роботи поділяються на загальні компетентності та трудові функції, тобто професійні компетентності за трудовою дією або групою трудових дій, що входять до

них [189, с.5]. Однією із трудових функцій фахівців із соціальної роботи є А. Виявлення осіб / сімей, які опинилися у складних обставинах життя та потребують соціальних послуг. До даної функції, що стосується соціального захисту сімей та входить у соціально-правову діяльність відносяться:

1. професійні компетентності: А1. Здітність орієнтуватися в системі нормативно-правових актів, що діють в сфері соціального захисту, потребують підтримки і надання соціальних послуг, захисту прав дітей;

2. знання: А1.31. Нормативно-правові акти в сфері соціального захисту населення; А1.32. Державні стандарти соціальних послуг України; А1.33. Нормативно-правові акти, які регулюють професійну діяльність фахівця із соціальної роботи; А1.34. Основи сімейного, житлового, трудового, цивільного, адміністративного, кримінального законодавства України; А2.35. Інструкції та відомчі документи;

3. уміння та навички: А1.У1. Аналізувати та застосовувати у професійній діяльності нормативно-правові акти, що діють в сфері соціального захисту та потребують соціальної підтримки і надання соціальних послуг; А1.У2. Правильно тлумачити та застосовувати на практиці норми законодавства при розв'язання конкретних соціальних проблем; А2.У6. Використосувати нормативно-правові акти з питань соціального захисту населення на різних рівнях рівнів [189, с.12].

На думку американського професора Р. Альберта, для ефективного реагування на соціальні проблеми і виклики соціальний працівник повинен мати правову підготовку, «думати як юрист», бути додатковим джерелом правової інформації [286].

Під соціально-правовою компетентністю розуміється певних якостей, що становлять готовність, кваліфікацію, рівень знань, умінь та навиків і здатності, пов'язані із здійсненням соціально-правової діяльності. Її структурними компонентами є мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий та рефлексивний компоненти [250].

У структурі соціально-правової компетентності соціального працівника О. Лісовець виділяє такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, функціонально-діяльнісний, рефлексивно-оціночний та блоки: охоронно-захисні компетенції, координаційні, контролюючі, профілактичні, інформативно-просвітницькі та правовиховні компетенції [148, с.135-137].

На основі розглянутої соціально-правової діяльності соціальних працівників ми пропонуємо визначення поняття *«соціально-правової компетентності соціального працівника»* як сукупність сформованих знань, умінь та навиків на набутому теоретичному та практичному рівні професійної підготовки під час роботи у сфері соціально-правового захисту завдяки наявному мотиваційному компонентові та особистісних якостей соціального працівника».

Першим до структури формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі підготовки до роботи з молодими сім'ями ми визначаємо *когнітивний компонент*. Знання з соціально-правової діяльності для роботи з молодими сім'ями ми поділили на види за такими критеріями:

1) Соціально-правові знання за галузями права:

а) знання набуті з галузі сімейного права (Сімейний кодекс України – Розділ II. Права та обов'язки подружжя, Розділ III – Права та обов'язки матері, батька і дитини тощо);

б) знання набуті з галузі цивільного права (Цивільний кодекс України – ст. 1178 Відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою тощо);

в) знання набуті з галузі трудового права (Кодекс законів про працю України – ч.1 ст.179 щодо відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами тощо);

г) знання набуті з галузі адміністративного права (Кодекс України про адміністративні правопорушення – ст. 184 тощо);

д) знання набуті з галузі кримінального права (Кримінальний кодекс України – ст. 166 тощо);

е) знання набуті з інших галузей права (господарське, земельне тощо)

2) Соціально-правові знання одержані за ступенем їх ієрархії у законодавстві:

а) знання одержані з міжнародного законодавства (Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини тощо);

б) знання одержані з законодавчих актів національного права (Конституція України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Кодекс законів про працю в Україні, Закони України);

в) знання одержані з підзаконних нормативно-правових актів (укази та розпорядження президента України, постанови Верховної ради України та Кабінету міністрів України);

г) знання одержані з внутрішніх локальних нормативних актів (нормативні акти(накази, положення рішення, розпорядження), які приймаються роботодавцем на підприємстві та відповідають вищому законодавству і стосуються зазвичай внутрішнього трудового розпорядку, оплати праці тощо).

3) Соціально-правові знання за ступенем сформованості:

а) навчально-виховні знання (сформовані в процесі вивчення дисциплін правового характеру у педагогічних закладах вищої освіти. Напр., Правознавство, Право соціального забезпечення, Право в соціальній роботі, Правові основи соціальної роботи тощо);

б) практичні знання (сформовані в процесі здійснення практичної діяльності правового характеру);

в) навчально-практичні (сформовані в процесі засвоєння теоретичних знань набутих під час навчання та закріплення цих знань у практичній діяльності)

4) Соціально-правові знання за ступенем використання набутої інформації:

а) теоретичні (володіння даними знаннями по різних галузях права);

б) теоретико-практичні (застосування отриманих знань з різних галузей в процесі соціально-правової діяльності, уміння використовувати різноманітні технології для допомоги молодим сім'ям)

Тому на основі наведеної класифікації знань з соціально-правової діяльності по роботі з молодими сім'ями соціальний працівник повинен знати, що становить когнітивний компонент соціально-правової компетентності:

- 1) норми нормативно-правових актів та поширення дії законів;
- 2) терміни юридичного характеру, що є необхідними у роботі з молодими сім'ями соціальному працівникові;
- 3) положення про сім'ю (в нашому випадку молоду сім'ю);
- 4) різні види соціальної допомоги молодим сім'ям;
- 5) умови надання, джерела фінансування, організації з надання соціальної допомоги та організації з розробки програм по допомозі молодим сім'ям.

Також щодо набутих соціально-правових знань відповідно формуються вміння і навички соціально-правової діяльності, що становить *діяльнісно-оперативний компонент* соціально-правової компетентності, що є другим компонентом даної структури:

— вміння і навички індивідуально-організаційної роботи (використовувати та відбирати основні положення нормативно-правових документів, вміти їх аналізувати до конкретного випадку здійснення соціально-правової діяльності; інформувати молодих сімей про наявність їхніх прав щодо соціального забезпечення, обслуговування та обов'язків; організовувати та здійснювати допомогу в сфері соціально-правової діяльності щодо молодих сімей)

— вміння і навички з прогнозовано-проектувальної роботи (планувати і прогнозувати взаємодію з клієнтами та організаціями, наслідки з такої взаємодії, робити оцінку своїх дій на допомогу молодим сім'ям з вирішення своїх професійних обов'язків;

– вміння і навички з консультативно-захисної роботи (надання допомоги молодим сім'ям; співпраця сімей, батьків, громадськості та їх правова освіта; захищати права молодих сімей в різних інстанціях; допомагати у написанні різних документів соціально-правового характеру).

Третім компонентом ми визначили *мотивувальний компонент*. Також щодо набутих теоретичних та практичних знань, умінь та навичок має бути присутня мотивація для набуття відповідної соціально-правової компетентності (мотивувальний компонент соціально-правової компетентності) та присутні особистісні характеристики майбутнього соціального працівника (особистісний компонент).

О. І. Тополь зазначає, що мотивація є необхідною складовою позитивної професіоналізації соціального працівника та сприяє його придатності до професійної діяльності [265].

На думку Т. А. Голубенка, мотиваційно-ціннісне навчання є однією із основних частин процесу навчання спрямованого на установку свідових особистістю цілей [53].

Мотиваційний фактор передбачає перетворення знань, умінь і навичок в засоби особистісного і професійного зростання, тим самим посиляючи якість діяльності клієнта і якість діяльності соціального працівника як професіонала [116]. Тож вона є свідченням самостійності, творчості та ініціативності майбутнього спеціаліста соціальної сфери у соціально-педагогічній діяльності.

Ще однією складовою структури соціально-правової компетентності ми відносимо *особистісний компонент*. В основі особистісного компоненту лежать особистісні якості як характеристики особистості соціального працівника до здійснення ним відповідних соціальних ролей, таких як емпатійність, щирість, можливість до творчості та натхнення, душевного тепла та здорового глузду, ініціативності, гнучкості та наполегливості [151, с.115].

Науковці виділяють такі групи особистісних якостей соціального працівника: психофізіологічні якості як психічні процеси (мислення) та стани (тривожність), увага та вольові прояви (наполегливість); психологічні якості, що характеризують соціального працівника як особистість (самоконтроль, самокритичність, самооцінка власних вчинків, стресовитривалість (фізична тренуваність, самонавіювання, вміння переключатися й керувати власними емоціями); психолого-педагогічні якості (комунікабельність, емпатійність атрактивність та красномовність [45, с. 132].

Структура потенціалу соціального працівника як спеціаліста соціальної сфери включає в себе такі складові: кваліфікаційний потенціал (знання, вміння, навички), освітній (здібності інтелектуального характеру), психофізіологічний (працездатність), комунікативний (професійна співпраця та тісна взаємодія), творчий (креативність) та морально-етичний потенціал (цінності) [25, с.25].

Етичний кодекс Міжнародної асоціації соціальних працівників визначає систему ціннісних регулятивів та орієнтацій, основними з яких є: цінність і гідність особистості; право на повагу, автономність та конфіденційність; право індивіда і сім'ї на власний вибір; потенційні можливості локальних громад; право на захист у випадку образи, експлуатації та насилля [294].

Тому, що без цих двох компонентів соціально-правова діяльність не буде здійснюватися та розвиватися соціально-правова компетентність. Безумовно, що усі компоненти є взаємопов'язаними та розвиваються разом, що свідчить про постійний особистісний саморозвиток та самовдосконалення соціальних працівників.

Четвертим компонентом формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі роботи з молодими сім'ями ми визначили *інструментальний компонент*. До цього компоненту ми відносимо сучасні інформаційні ресурси та технології, комунікативні

технології та продукти тощо, що застосовують в соціальній діяльності соціальні працівники у роботі з молодими сім'ями.

Важливе значення у професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями в подальшій професійній діяльності відіграє і застосування сучасних прогресивного інструмента, яким виступає соціальне проектування, що перебуває на етапі становлення та розвитку.

Питаннями соціального проектування, її проблематикою, історичними аспектами, теоретичними та практичними основами займалися низка українських та вітчизняних науковців, зокрема Г. А. Антонюк (основоположник теорії соціального проектування та досліджував соціальне проектування в теорії державного управління), Т. М. Дрізд (основоположник низки підходів до соціального проектування), О. В. Антонова, В. І. Безспалько, М. С. Коган, В. І. Курбатова, Д. В. Ланде, В. А. Лукова, Е. А. Самбуrowa (теоретичні основи соціального проектування), Бутченко Т.І. (практичні основи соціального проектування), О. І. Пометун (вивчав підготовку молоді до реалізації соціальних проектів) та багато інших дослідників, які вивчали різні питання соціального проектування.

Соціальне проектування – це конструювання індивідом, групою чи організацією дії, спрямованої на досягнення соціально значущої мети, яка є локалізованою за місцем, часом і ресурсами. Сутність соціального проектування полягає в конструюванні бажаних станів майбутнього [97, с.120].

Курбатова В. І. під соціальним проектуванням розуміє теоретико-практичну діяльність створення проектів враховуючи тенденції соціального розвитку [140]. Тобто, соціальне проектування тісно переплітається з новими тенденціями соціального розвитку і тому має бути інновацією в соціальному розвитку суспільства.

Соціальне проектування та соціальний проект не одне і теж саме. Соціальне проектування є інноваційною діяльністю в результаті якої саме

створюється проект соціальної роботи. Тобто соціальний проект – це результат соціального проектування.

М.С. Коган визначає соціальний проект як опис ситуації конкретного характеру в основі чого лежить послідовність та системність її покращення через методи реалізації [125].

Проект, на думку В. А. Лукової – це конструкція змін мисленнєвого характеру, що спрямована на реалізацію задуманого [150].

На основі аналізу думок вчених ми пропонуємо визначення поняття *«соціальний проект, що є свого роду нововведення по вирішенню конкретних соціальних проблем з створення, покращення чи підтримки відповідних цінностей зазначеної цільової групи організаторами та виконавцями проектної діяльності, яке має здійснюватися послідовно»*.

Натомість, на нашу думку *«соціальне проектування – це самостійна теоретична та практична інноваційна діяльність індивіда, групи осіб чи організації, яка спрямована на конкретну цільову групу з наданням відповідно до її особливостей послуг за допомогою визначених ресурсів, конкретного часу, місця, методів та заходів спрямованих на досягнення очікуваних результатів (кількісні та якісні)»*.

Соціальний проект має бути ідеальною моделлю, баченням майбутнього соціального існування. Предметом соціального проектування є сфера належного, що повинна ґрунтуватися на певному наборі цінностей, який піддається регулюванню на місцевому рівні, майже культивуватися. Забезпечення належного стану уможливорюється шляхом використання нормативного та ситуативних підходів. Причому критерії соціального проектування (соціальна-економічна ефективність, екологічна оптимальність, соціальна інтегрованість і керованість) мають бути визначені саме з реальної практики існування місцевих спільнот [11, с.7].

В результаті швидких соціальних змін суспільства у складних обставинах опинилася саме молода сім'я. На початку створення сім'ї у перші роки життя молодих людей закладаються основи формування тих

пріоритетних цінностей, переваг та зразків поведінки, які є важливими для їх майбутнього сімейного життя. Тому стан розвитку молодого сім'ї потребує особливої уваги до себе, а відтак розробки активної і ґрунтовної державної соціальної політики для подолання проблем, що стоїть перед громадянським суспільством. Оскільки, подолання сімейних проблем та пошук виходу із кризової ситуації потребує створення міцної, справедливої та оптимістичної системи здійснення державою сімейної політики, яка полягатиме у наданні належних умов розвитку та функціонування усіх членів сім'ї, розвитку їх культури, виховання дітей, забезпечення їх соціального та правового захисту тощо. Таким чином, державна сімейна політика зорієнтована на підтримку молодого сім'ї і має створити умови для її подальшого розвитку, тобто сприяти нормальному функціонуванню молодого сім'ї та дати можливість реалізувати її інтереси.

Таким чином, молода сім'я як один із важливих суспільних інститутів має вирішальне значення як для життя кожної людини, так і для розвитку усього суспільства, тому потребує особливого соціально-правового захисту. Адже, однією із проблем є низький рівень правових знань молодих людей, які є дуже суттєвими і проявляються у неготовності до сімейного життя. Тому робота з молодими сім'ями має бути спрямована на аналіз, прогноз та надання правової допомоги шляхом навчання, інформування та консультування з питань прав, обов'язків та відповідальності усіх членів сім'ї, ознайомлення з документами правового характеру тощо. Саме така діяльність сприятиме зміцненню статусу молодого сім'ї, підвищить її соціальну значущість у суспільстві, що позитивно позначиться на підвищенні народжуваності та добробуту молодих сімей і зменшення розлучень.

За даними відділу РАЦСу Івано-Франківської області, на Івано-Франківщині спостерігається зменшення кількості зареєстрованих шлюбів, що пов'язане із збільшення тенденції спільного прожиття разом без реєстрації сімейних стосунків.

У Івано-Франківській області найбільше розлучень зареєстровано у молодих сім'ях, тривалість шлюбу яких складала до 5 років (4176 розлучень протягом 2018 року (серед них 2923 розлучень серед молодих сімей), 4520 розлучень протягом 2019 році (серед них 3165 розлучень серед молодих сімей) та 3589 розлучень у 2020 році (серед них 2512 розлучень серед молодих сімей).

На основі статистичних даних нами складено таблицю щодо кількості зареєстрованих шлюбів загалом та розлучень серед сімей у Івано-Франківській області за 2018-2020 рр. [Додаток 2.2.1], для того, щоб простежити тенденцію укладених шлюбів та розлучень у районних центрах Івано-Франківська.

Тому враховуючи жахливі статистичні дані щодо кількості розлучених молодих сімей нами розроблений у 2019 році соціальний проект по наданню допомоги молодій сім'ї на рівні місцевих громад Івано-Франківської області. Найгірша картина з розлучень за 2018 рік щодо складення актових записів стосується громад: Косова (342 шлюбів, з них 163 розлучення (114 розлучень серед молодих сімей), Надвірна (503 шлюбів, з них 282 розлучень (197 розлучення серед молодих сімей), Калуша (618 шлюбів, з них 443 розлучень (310 розлучень серед молодих сімей), Коломиї (824 шлюбів, з них 525 розлучення (367 розлучення серед молодих сімей) та Долини (317 шлюбів, з них 215 розлучень (150 розлучень серед молодих сімей). Тому саме до цих громад, де найбільше проявляються проблеми молодих сімей та їх розпадів, нами розроблений соціальний проект по створенню Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї [Додаток 2.2.2]

Соціальний працівник здійснюючи соціально-правову діяльність повинен володіти належним рівнем знань для захисту та охорони законних прав та інтересів різних верств населення, в нашому випадку молодих сімей. Це мають бути знання з різних галузей права, допомога в отриманні різних пільг, соціальних допомог, правильне оформлення документів тощо. Тому ми

розробили структуру формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі підготовки до роботи з молодими сім'ями [296] (рисунок 2.2.1).

Рис. 2.2.1 Структура формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі підготовки до роботи з молодими сім'ями

Тому як ми бачимо, що для успішної роботи з клієнтами (в нашому випадку молодими сім'ями) необхідними є правильна професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з ними та вміння застосувати в подальшій професійній діяльності нові соціальні інструменти, оскільки суспільні перетворення є причиною появи різних проблем цільових груп, які потребують негайного їх вирішення.

2.3. Методика та організація констатувального експерименту

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у сучасних суспільних умовах має здійснюватися на належному рівні, щоб навчальний процес ЗВО здійснювався за допомогою нових методів, форм, засобів навчання для формування комплексних знань, які можна б було потім застосувати у практичній діяльності майбутнім фахівцям соціальної сфери. Але потрібно щоб така професійна підготовка забезпечувала гармонійний розвиток особистості студента як майбутнього соціального працівника, задовольняла його освітні і духовні потреби в процесі навчально-виховної діяльності. Саме професійна підготовка є одним із важливих засобів професійного розвитку соціального працівника.

Питаннями щодо визначення критеріїв і показників щодо професійної підготовки цікавилася низка науковців, зокрема В. Беліков, Є. Клімов, З. Курлянд, С. Савченко тощо.

Зокрема, З. Курлянд [141] визначає, що критерії є умовою появи та розвитку явища чи процесу, який має бути необхідним та достатнім. С. Савченко [236], характеризує критерій, як ознаку, на основі якої здійснюється оцінка, визначення чогось; судження, оцінки якогось явища, а під показниками – ступінь її прояву, за яким можна судити про її сформованість і розвиток.

Тісний зв'язок можна побачити між термінами «показник» та «критерій», оскільки критерій характеризує загальну властивість, а показник – ступінь прояву критерію [197]. Вибір критеріїв відображає сутність показника обґрунтованості інформації [279, с. 200].

Тому основними критеріями професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями ми виділяємо:

- 1) *Мотиваційний* – мотиви та спрямованість майбутнього соціального працівника до роботи з молодими сім'ями; інтерес та бажання здійснювати цю діяльність; потреба в оволодінні та реалізації набутих знань,

умінь та навичок, що є необхідними для професійної діяльності з молодими сім'ями;

2) *Особистісний* – наявність професійно-важливих особистісних характеристик, задатки та їх прояви у процесі роботи з молодими сім'ями;

3) *Теоретичний (змістовно-когнітивний)* – наявність знань, необхідних для роботи з молодими сім'ями; сформованість понять та сутності щодо молодих сімей; знання різних аспектів професійної діяльності соціальних працівників; уміння працювати з інформацією в роботі з молодими сім'ями;

4) *Діяльнісно-практичний* – володіння вміннями і навичками, методиками та технологіями різних форм діяльності соціального працівника у роботі з молодими сім'ями; уміння налагоджувати контакт та спілкуватися з молодими сім'ями; сприяти побудові позитивної атмосфери в процесі професійної діяльності з молодими сім'ями.

Тому різні критерії професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями характеризують рівні професійної підготовки студентів до роботи з даною категорією сімей. Питаннями щодо рівнів професійної підготовки цікавилася низка науковців, зокрема А. Багорка, В. Макєєва, О. Урбан, А. Чалданбаєва тощо.

Для прикладу, рівні професійної підготовки виділяють: А. Багорка – базовий професійний, вищий професійний та науковий професійний рівень [15]; Ю. Колодійчук – низький, середній та високий [128]; М. Миронова за основу класифікації взяла особистісні, діяльнісні, професійні та культурологічні характеристики [162]; А. Чалданбаєва – професійно обов'язковий рівень, професійний психолого-педагогічний рівень та професійний профільний рівень [275].

Тому для кожного критерію підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями нами визначено три рівні професійної підготовки до даної діяльності, які можна вимірювати.

У студентів із *низьким (елементарним) рівнем* професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями відсутність інтересу до діяльності; не бажання участі у різних видах соціально-педагогічної роботи; відсутність проявів показників професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що виявляється у мотивації, особистісно-важливих якостей, недостатньому рівні знань та професійних вмінь, відсутність активності у поведінці та потреб до самовдосконалення.

Студенти із *середнім (базовим) рівнем* професійної підготовки студентів характеризуються проявами інтересу до професійної діяльності; участь у різних видах соціально-педагогічної роботи за інтересом студента чи під контролем викладача; наявність незначних проявів показників професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що виявляється у мотивації прогностичного характеру, основних особистісно-важливих якостей, певним рівнем теоретичних знань з нестійкістю та періодичними проявами, недостатніми вміннями реалізації в професійній діяльності, нестійкістю активної поведінки та потреб до самовдосконалення.

Для студентів, які проявляють *високий (творчий) рівень* професійної підготовки характеризуються постійним професійним інтересом до професійної діяльності з молодими сім'ями; активна участь у різних видах соціально-педагогічної роботи; наявність усіх показників професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що виявляється у стійкій мотивації, сформованість особистісно-важливих якостей, глибоким рівнем знань у роботі з молодими сім'ями, творчими вміннями реалізації в професійній діяльності, стійкою активною поведінкою, потреб до творчого та професійного самовдосконалення.

На основі визначених нами критеріїв, показників та рівнів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями ми добирали діагностичний інструментарій. Нами розроблено авторську анкету та підібрано методики діагностики, що виявили показники кожного

критерію і визначали рівень професійної підготовки майбутніх соціальних працівників за критеріями кожного учасника контрольної та експериментальної груп, що відображено в табл. 2.3.1

На етапі констатувального експерименту було визначено дві групи студентів – експериментальну та контрольну двох закладів вищої освіти: Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (136 осіб ЕГ) і Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (164 особи КГ).

На основі розроблених нами критеріїв, показників та рівнів, наведених діагностичних методів ми можемо одержати результати рівнів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників і подати їх у вигляді таблиць та відсоткових відношень, оскільки дані показники дадуть можливість порівнювати експериментальну та контрольну групу незважаючи на неоднакову кількість студентів у групах.

Діагностику рівня професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями доцільно здійснювати поетапно згідно кожного критерія зазначеного вище.

Визначення рівня *мотиваційного критерію* ми здійснили за методикою Т. Елерса «Діагностика особистості на мотивацію до успіху» [Додаток 2.3.1] та опитувальником Реана «Мотивація успіху і боязнь невдач» [Додаток 2.3.2]. Результати за методикою Т. Елерса засвідчили, що у 4,4% ЕГ (6 із 136 студентів) та у 2,4% КГ (4 із 164 студентів) вираженим є надто високий рівень до успіху. У 58,82% ЕГ (80 із 136 студентів) та 51,22% КГ (84 із 164 студентів) виражений високий рівень до успіху. Підсумувавши результати надто високого і високого рівня мотивації до успіху, одержуємо: у 62,92% ЕГ (86 із 136 студентів) та у 53,26% КГ (88 із 164 студентів) простежується високий рівень мотиваційного критерію. У 23,78% ЕГ (32 із 136 студентів) та у 31,6% КГ (52 із 164 студентів) простежується середній рівень мотивації до успіху. А у 13,24% ЕГ (18 із 136 студентів) та 15,14% КГ (24 із 164 студентів) простежується низька мотивація до успіху.

Таблиця 2.3.1

Критеріальний апарат дослідження

Критерії	Показники	Діагностичний метод
<i>Мотиваційний</i>	Мотиви та спрямованість майбутнього соціального працівника до роботи з молодими сім'ями; інтерес та бажання здійснювати цю діяльність; потреба в оволодінні та реалізації набутих знань, умінь та навичок, що є необхідними для професійної діяльності з молодими сім'ями	Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса Мотивація успіху і боязнь невдач (опитувальник Раена)
<i>Особистісний</i>	Наявність професійно-важливих особистісних характеристик, задатки та їх прояви у процесі роботи з молодими сім'ями	Методика визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості Опитувальник діагностики самооцінки творчого потенціалу особистості («Який Ваш творчий потенціал?»)
<i>Теоретичний (змістовно-когнітивний)</i>	Наявність знань, необхідних для роботи з молодими сім'ями; сформованість понять та сутності щодо молодих сімей; знання різних аспектів професійної діяльності соціальних працівників; уміння працювати з інформацією в роботі з молодими сім'ями	Авторська анкета
<i>Діяльнісно-практичний</i>	Володіння вміннями і навичками, методиками та технологіями різних форм діяльності соціального працівника у роботі з молодими сім'ями; уміння налагоджувати контакт та спілкуватися з молодими сім'ями; сприяти побудові позитивної атмосфери в процесі професійної діяльності з молодими сім'ями	Метод експертних оцінок

За результатами опитувальника Реана визначено, що у 57,35% ЕГ (78 із 136 студентів) та у 49,4% КГ (81 із 164 студентів) простежується мотивація на успіх. У 27,94% ЕГ (38 із 136 студентів) та 31,09% КГ (51 із 164 студентів) мотиваційний полюс яскраво не виражений, серед яких у 10,3% (14 студентів ЕГ) та 14,02% (23 студента КГ) спостерігається певна тенденція мотивації на успіх, а в 17,64% (24 студента ЕГ) та 17,07% (28 студентів КГ) – певна тенденція мотивації на невдачу. Тоді як мотивація на невдачу присутня у 14,71% ЕГ (20 із 136 студентів) та 19,51% КГ (32 із 164 студентів).

Зведені розрахунки рівнів вираженості прояву мотиваційного критерію, виявлених нами за методикою Т. Елерса «Діагностика особистості на мотивацію до успіху», відображено в табл. 2.3.2

Таблиця 2.3.2

**Характеристика рівнів вираженості мотиваційного критерію
підготовки студентів експериментальної та контрольної груп**

(до формульовального експерименту)

Рівень вираженості компонента	ЕГ		КГ		Загальна кількість	
	К-сть студ	%	К-сть студ	%	К-сть студ	%
Низький (елементарний)	18	13,24	24	15,24	42	28,38
Середній (базовий)	32	23,78	52	31,6	84	55,38
Високий (творчий)	86	62,98	88	53,26	174	116,24
Всього	136	100	164	100	300	200

Отримані дані за результатами даної впровадженої методики дали можливість відобразити графічно рівні прояву показників за мотиваційним критерієм (рис. 2.3.2)

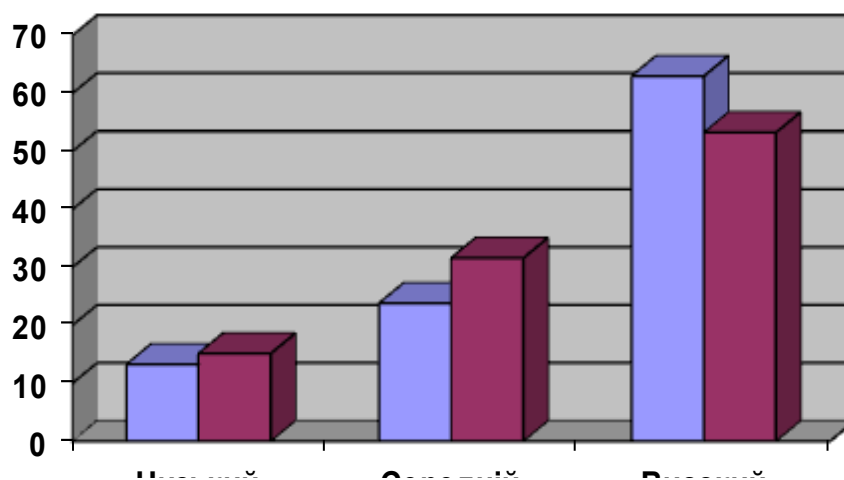

Рис. 2.3.2. Рівні прояву мотиваційного критерію професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями на етапі констатувального експерименту

Наступний етап – діагностика рівнів *особистісного критерію* підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями за методикою визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості [Додаток 2.3.3] та опитувальником діагностики самооцінки творчого потенціалу особистості («Який Ваш творчий потенціал?») [Додаток 2.3.4]. Методика визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості засвідчила такі результати: дуже високий рівень сформованих загальних творчих здібностей мають 2,94% ЕГ (4 із 136 студентів) та 2,44% КГ (4 із 164 студентів); високий рівень – 11,76% ЕГ (16 із 136 студентів) та 7,32% КГ (12 із 164 студентів); середній рівень – 47,1% ЕГ (64 із 136 студентів) та 42,68% КГ (70 із 164 студентів); низький рівень – 32,3% ЕГ (44 із 136 студентів) та 41,46% КГ (68 із 164 студентів); дуже низький рівень сформованості загальних творчих здібностей – у 5,9% ЕГ (8 із 136 студентів) і 6,1% КГ (10 із 164 студентів).

За результатами опитувальником діагностики самооцінки творчого потенціалу особистості («Який Ваш творчий потенціал?») було визначено, що у 13,2% ЕГ (18 із 136 студентів) та 10,4% КГ (17 із 164 студента) вираженим є значний творчий потенціал; у 52,2% ЕГ (71 із 136 студентів) та 46,9% КГ (77 із 164 студентів) - нормальний творчий потенціал; незначний

творчий потенціал є у 34,6% ЕГ (47 із 136 студентів) та 42,7% КГ (70 із 164 студентів).

Зведені розрахунки рівнів вираженості прояву особистісного критерію, виявлених за методикою визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості, відображено в табл. 2.3.3.

Отже, переважна частина у експериментальній та контрольній груп майбутніх соціальних працівників характеризуються середнім рівнем вираженості особистісного критерію професійної підготовки: 41,1% студентів ЕГ і 42,68% студентів КГ. Тому середній рівень підготовки у КГ на 1,58% більший за ЕГ. При цьому високий рівень досліджуваних становить тільки: 14,7% у ЕГ та 9,76% у КГі. Тоді як з високим рівнем підготовки в експериментальній на 4,94% більше ніж у контрольній групі. Також щодо низького рівня вираженості особистісного критерію студентів, то експериментальна група – 38,2%, а контрольна – 47,56%.. Це свідчить про те, що в контрольній групі студентів з низьким рівнем професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями більше на 9,36%.

Таблиця 2.3.3

**Характеристика рівнів вираженості особистісного критерію
підготовки студентів експериментальної та контрольної груп
(до формульовального експерименту)**

Рівень вираженості компонента	ЕГ		КГ		Загальна кількість	
	К-сть студ	%	К-сть студ	%	К-сть студ	%
Низький (елементарний)	52	38,2	78	47,56	130	85,76
Середній (базовий)	64	47,1	70	42,68	134	89,78
Високий (творчий)	20	14,7	16	9,76	36	24,46
Всього	136	100	164	100	300	200

Отримані дані за результатами даної впровадженої методики дали можливість відобразити графічно рівні прояву показників за особистісним критерієм (рис. 2.3.3).

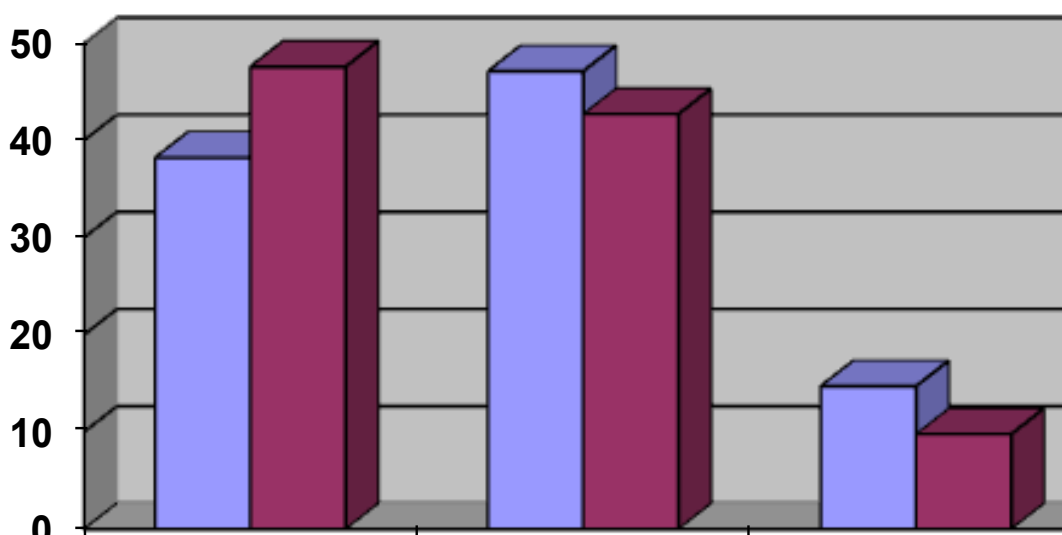

Рис. 2.3.3. Рівні прояву *особистісного критерію* професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями на етапі констатувального експерименту

Третій етап полягає в діагностиці *теоретичного (когнітивно-змістовного)* критерія визначення рівня професійної підготовки майбутнього соціального працівника до роботи з молодими сім'ями. З метою дослідження рівня професійної підготовки студентів за теоретичним критерієм ми використали авторську анкету [Додаток 2.3.5]. Із 12 запитань студентів 10 із них оцінюються 1 балом, а запитання, які потребують визначити основні поняття, оцінюються у 5 балів кожний. Тобто загалом максимальна кількість балів становить 20 балів. Якщо студент набрав від 0 до 12 балів, то це низький рівень, від 13 до 16 балів – середній рівень, а від 17 до 20 балів – високий рівень.

Оцінка рівня теоретичної підготовки студентів засвідчила такі результати: жоден з 24 студента із 300 студентів не назвали наукових дослідників, що здійснювали дослідження в сфері професійної підготовки

майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. Лише 38,24% ЕГ (52 осіб) та 32,93% КГ (54 осіб) дали чітку відповідь, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників. 22,06% (30 осіб) ЕГ та 24,39% (40 осіб) КГ знають, що таке «соціальний захист», 25% (34 осіб) ЕГ та 28,05% (46 особи) КГ – «право соціального захисту», 45,6% (62 особи) ЕГ та 42,68% (70 осіб) КГ – «соціальна профілактика», 39,71% (54 осіб) ЕГ та 35,37% (58 осіб) КГ – «соціальна допомога», 32,35% (44 особи) ЕГ та 25,61% (42 особи) КГ – «соціальний патронаж», 41,18% (56 осіб) ЕГ та 35,37% (58 осіб) КГ – «соціальна реабілітація». Також 25% (34 осіб) ЕГ та 28,05% (46 особи) КГ визначили параметри молоді сім'ї, 76,07% (104 особи) ЕГ та 65,85% (108 осіб) КГ з чого складається соціальний захист, 72,06% (98 осіб) ЕГ та 67,07% (110 осіб) КГ – мобільні навчально-практичні курси та 82,35% (112 осіб) ЕГ та 63,41% (104 особи) КГ – соціальну допомогу.

На основі проведеного анкетування проранжували студентів за рівнем знань: з 136 студентів експериментальної групи 14 студентів показали високий рівень, 58 студентів – середній і 64 – низький. А у контрольній групі з 164 студентів: 16 студентів – високий рівень, 62 студент – середній і 86 студенти – низький.

Тобто, високий рівень теоретичного критерія у ЕГ становить 10,29%, середній рівень – 42,65% та низький рівень – 47,06%. У КГ: 9,76% – високий рівень, 37,80% – середній рівень і 52,44% – низький рівень.

Зведені статистичні дані рівня вираженості теоретичного (когнітивно-змістового) критерію професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями представлено в табл. 2.3.4

Таблиця 2.3.4

**Характеристика рівнів вираженості
теоретичного (когнітивно-змістового) критерію
підготовки студентів експериментальної та контрольної груп
(до формувального експерименту)**

Рівень вираженості компонента	ЕГ		КГ		Загальна кількість	
	К-сть студ	%	К-сть студ	%	К-сть студ	%
Низький (елементарний)	64	47,06	86	52,44	150	99,5
Середній (базовий)	58	42,65	62	37,80	120	80,45
Високий (творчий)	14	10,29	16	9,76	30	20,05
Всього	136	100	164	100	300	200

Отже, переважна частина в ЕГ та КГ майбутніх соціальних працівників характеризуються низьким рівнем вираженості теоретичного (когнітивно-змістового) критерію професійної підготовки: 47,06% студентів ЕГ і 52,44% студентів КГ. Це свідчить про те, що в КГ студентів з низьким рівнем вираженості теоретичного (когнітивно-змістового) критерію професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями більше на 5,38% ніж в ЕГ. При цьому середній рівень досліджуваних становить тільки: 42,65% у ЕГ та 37,80% у КГ. Тоді як з середнім рівнем підготовки в ЕГ на 4,85% більше, ніж у КГ. Також щодо високого рівня вираженості теоретичного критерію студентів, то ЕГ – 10,29%, а КГ – 9,76%, тобто на 0,53% більше в експериментальній, ніж в контрольній групі.

Отримані результати дозволили представити рівні прояву теоретичного (когнітивно-змістового) критерію на рис. 2.3.4

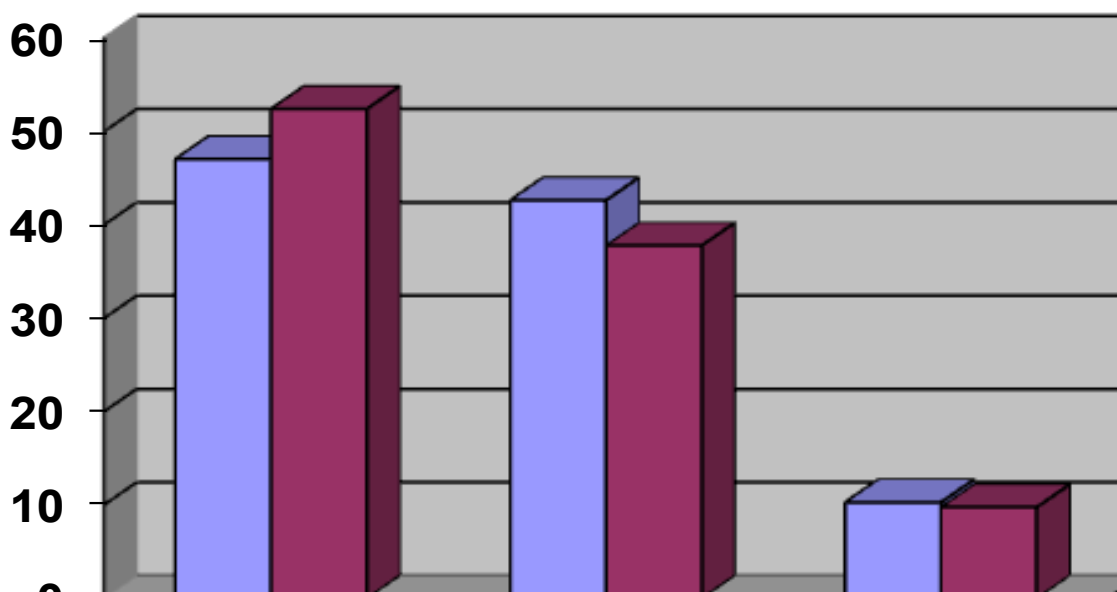

Рис. 2.3.4. Рівні прояву *теоретичного (когнітивно-змістового)* критерію професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями на етапі констатувального експерименту

Четвертий етап діагностики - вияв сформованості *діяльнісно-практичного критерія* підготовки майбутнього соціального працівника до роботи з молодими сім'ями. На даному етапі ми використали метод експертних оцінок, при якому експерти оцінювали виконання студентами трьох практичних завдань: 1) проведення форм соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями (мобільні начально-практичні курси, навчально-консультативні пункти, лекторії, дискусійні клуби, Школа молодого подружжя, Телефон довіри); 2) проведення сімейної консультації з молодою сім'єю; 3) розробка програми супроводу молодих сімей щодо надання їм соціальної допомоги, соціальної реабілітації або соціального патронажу.

Кожне завдання оцінюється за п'ятибальною шкалою: 5 балів – завдання виконано правильно; 4 бали – завдання виконано з незначними помилками; 3 бали – завдання виконано з менш значними помилками; 2 бали – завдання виконано з досить значними помилками; 1 бал – завдання виконано

неправильно; 0 балів – завдання не виконано зовсім. Максимальна експертна оцінка – 15 балів за три правильно виконані завдання. Якщо студент набрав від 0 до 6 балів, то це низький рівень, від 7 до 12 балів – середній рівень, а від 12 до 15 балів – високий рівень.

Діагностика рівня вираженості діяльнісно-практичного критерію показала, що студенти недостатньо володіють практичними вміннями, які необхідні для професійної діяльності майбутніх соціальних працівників. Успішно провести одну із форм соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями змогли тільки 8,8% (12 осіб) ЕГ та 4,9% (8 особи) КГ, провести сімейну консультацію з молодого сім'єю – 47,06% (64 особи) ЕГ та 32,93% (54 осіб) КГ; розробити програму супроводу молодих сімей щодо надання їм соціальної допомоги, соціальної реабілітації або соціального патронажу змогли тільки 7,35% (10 осіб) ЕГ та 2,44% (4 особи) КГ.

Тому експертами на основі проставленої шкали виконання практичних завдань студентами було визначено кількість студентів з такими рівнями:

– ЕГ: 14 студентів з високим рівнем, 28 студентів з середнім рівнем та 94 студентів з низьким рівнем;

– КГ: 12 студентів з високим рівнем, 22 студентів з середнім рівнем та 130 студентів з низьким рівнем.

Визначення відсоткового відношення рівнів діяльнісно-практичного критерію в ЕГ та КГ здійснено за рівнянням, застосованого у визначення рівнів теоретичного (когнітивно-змістового) критерія. В ЕГ рівні діяльнісно-практичного критерію будуть такими: високий рівень – 10,29%, середній – 20,59% і низький – 69,12%. У КГ показники будуть такими: високий рівень – 7,32%, середній – 13,41% і низький – 79,27%.

Зведені статистичні дані діагностики рівня вираженості діяльнісно-практичного критерію професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями відображено у табл. 2.3.5

Таблиця 2.3.5

**Характеристика рівнів вираженості діяльнісно-практичного
критерію підготовки студентів експериментальної та контрольної груп
(до формувального експерименту)**

Рівень вираженості компонента	ЕГ		КГ		Загальна кількість	
	К-сть студ	%	К-сть студ	%	К-сть студ	%
Низький (елементарний)	94	69,12	130	79,27	224	148,39
Середній (базовий)	28	20,59	22	13,41	50	34
Високий (творчий)	14	10,29	12	7,32	26	17,61
Всього	136	100	164	100	300	200

Отже, переважна частина майбутніх соціальних працівників у ЕГ та КГ характеризуються низьким рівнем вираженості діяльнісно-практичного критерію професійної підготовки: 69,12% студентів ЕГ і 79,27% студентів КГ. При цьому високий рівень досліджуваних становить тільки 10,29% у ЕГ та 7,32% у КГ. Це свідчить про те, що в КГ студентів з низьким рівнем професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями більше на 10,15%. Тоді як з високим рівнем підготовки в ЕГ на 2,97%, ніж у КГ. Щодо середнього рівня, то в ЕГ – 20,59%, а в КГ – 13,41%, що на 7,18% менше, ніж в ЕГ.

Графічне представлення розподілу рівнів вираженості у майбутніх соціальних працівників системи практичних вмінь, необхідних для роботи з молодими сім'ями, подано на рис. 2.3.5:

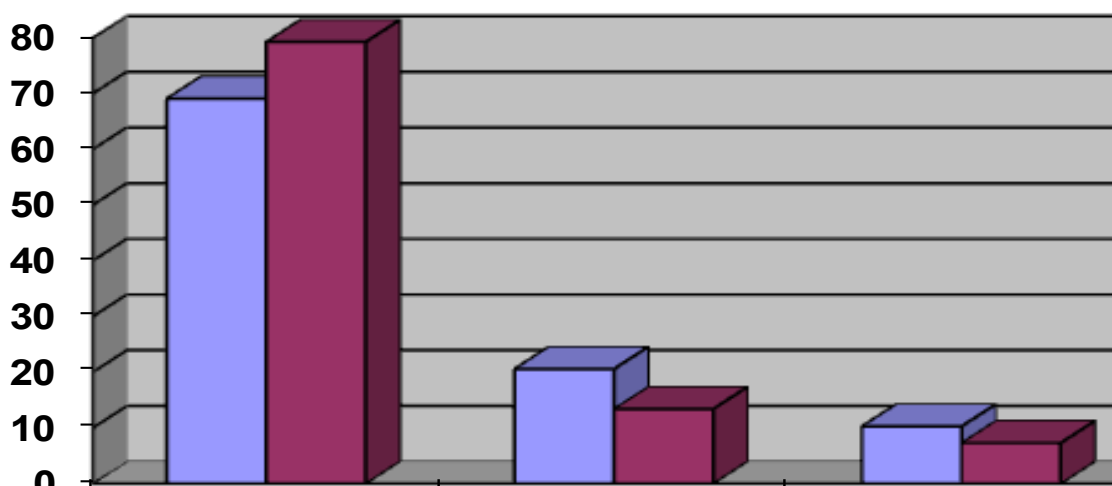

Рис. 2.3.5. Рівні прояву діяльнісно-практичного критерію професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями на етапі констатувального експерименту

Маючи показники вираженості мотиваційного, особистісного, теоретичного (когнітивно-змістового) та діяльнісно-практичного критерію, можна визначити рівні прояву професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями як усереднене значення за чотирма критеріями на етапі констатувального експерименту (табл. 2.3.6)

Таблиця 2.3.6

Визначення рівнів прояву критерії професійної підготовки на етапі констатувального експерименту

Рівень вираженості професійної підготовки	ЕГ		КГ	
	К-сть студ	%	К-сть студ	%
Низький (елементарний)	56	41,905	80	48,6025
Середній (базовий)	46	33,53	52	31,3725
Високий (творчий)	34	24,565	32	20,025
Всього	136	100	164	100

Отримані результати за усіма показниками прояву критеріїв професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями зведеного до загального рівня професійної підготовки досліджуваних груп (рис. 2.3.6):

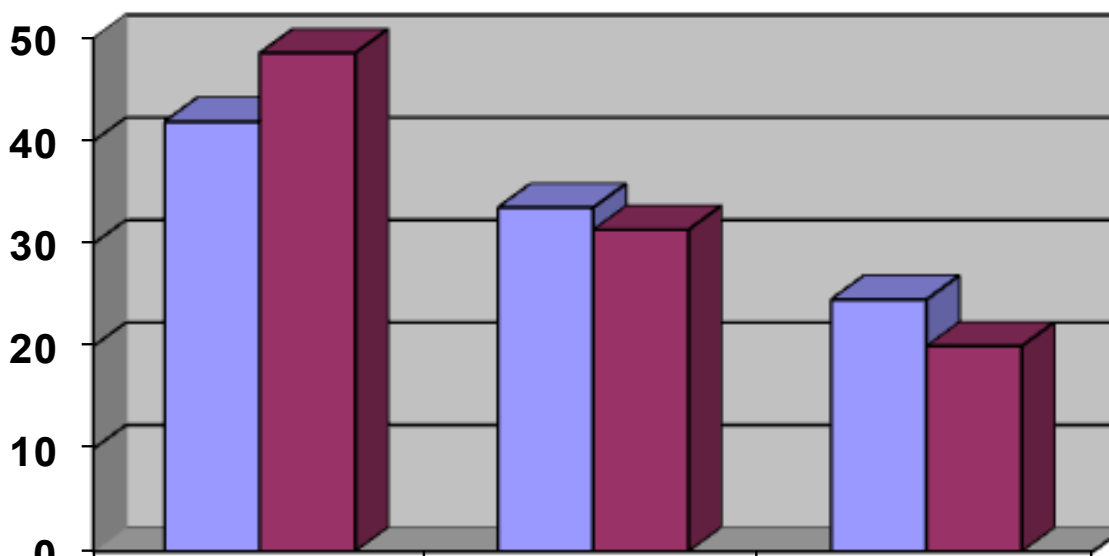

Рис. 2.3.6. Загальний рівень професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями на етапі констатувального експерименту

Отже, переважна частина здобувачів освіти в ЕГ та КГ характеризуються низьким рівнем прояву професійної підготовки: 41,905% студентів ЕГ і 48,6025% студентів КГ. При цьому високий рівень досліджуваних становить тільки: 24,565 у ЕГ та 20,025% у КГ. Це свідчить про те, що в КГ студентів з низьким рівнем професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями більше на 6,6975%, ніж в ЕГ. Тоді як з високим рівнем підготовки в ЕГ на 4,54%, ніж у КГ. Також щодо середнього рівня студентів, то в ЕГ спостерігається 33,53%, а в КГ – 31,3725%, що на 2,1575% менше, ніж в ЕГ.

Таким чином, студенти практично не мають точного розуміння роботи соціального працівника з молодими сім'ями, різні аспекти його діяльності. У них переважає низький рівень підготовки до роботи з молодими сім'ями, що є свідченням недостатньої підготовленості до професійної діяльності;

недостатньою сформованістю професійних знань, умінь і навичок, що є необхідними у роботі з молодими сім'ями. Безумовно, що підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями у ЗВО не приділялася необхідна увага, про що засвідчує виявлена низька їх теоретична та практична підготовка до роботи з молодими сім'ями.

За результатами діагностики можна стверджувати, що ЕГ та КГ мають статистично однакові рівні професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями.

Ми переконані, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями має здійснюватися у взаємозв'язку за сукупністю всіх втокремлених критеріїв для того, щоб така підготовка функціонувала та здійснювалася як єдине цілісне утворення у подальшій професійній діяльності.

2.4. Структурно-функціональна модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту

За Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, зміст освіти передбачає запровадження основних положень та національних підходів до організації навчання, збереження власних традицій, надбань у підготовці майбутніх фахівців. За роки незалежності на основі Конституції України створено відповідну правову базу в галузі освіти, визначено пріоритети реалізації державної політики в цій галузі. При реформуванні вищої освіти, з одного боку, враховувалися пріоритети збереження культурної різноманітності національної системи освіти, а з іншого — завдання поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування [92, с. 4]. З 2003 р. збільшилася потреба у фахівцях соціальної роботи у зв'язку із прийняттям Закону України «Про соціальні послуги» [217].

Зміст професійної підготовки фахівців – це комплексна програма, яка будується на основі програмно-цільового методу планування і управління процесом навчання, в основу якої покладено системний та логіко-евристичний підходи [50, с.23].

Головною метою професійної підготовки, на думку О. Москалюк, є особистісний, соціальний і професійний розвиток фахівця, а результатом виступає одержані знання, уміння та професійно важливі якості [183, с. 38].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства необхідне створення моделі підготовки соціальних працівників, спрямованої на нові знання, уміння та навички, та оновлення змісту процесу навчання, що відповідатимуть сучасним тенденціям розвитку освіти [234, с.2].

Способом дослідження об'єктів є моделювання [157]. Модель є реальною або уявною системою з певною метою [102]. Питання моделювання підготовки фахівців цікавило низку науковців, зокрема А. Алексюк, Ю. Бабанський, Г. Бурлака, Б. Зобнина, В. Штоф тощо.

На думку Г. Михайлишин, науково обґрунтована модель означеного процесу як знакова система відтворення навчально-виховного процесу дозволяє не тільки констатувати його стан, а й прогнозувати розвиток [177].

Моделі притаманні вимоги адекватності, подібності, універсальності, доцільної економічності [179]. Р.Гришкова розглядає поняття «освітня модель», до якої входять цілі освіти, структура планів, зміст навчальних дисциплін, тестування та оцінювання [63]. Модель професійної підготовки студентів ЗВО до соціальної роботи О.Карпенко розглядає діяльність, за яку кожний несе відповідальність: викладачі за набуття студентами знань та умінь, адміністрація ЗВО за організацію процесу навчання та студенти за засвоєння і використання набутих знань та умінь у практичній діяльності [119].

Б. Глинського виділяє переваги моделювання: при відсутності безпосереднього ознайомлення з об'єктом дослідження та збільшення значення теоретичного матеріалу у деяких галузях наукового пізнання [178].

Підготовка спеціаліста в галузі соціальної роботи, за баченням Г. Бурлаки, полягає у поетапному та послідовному введення студентів у сферу професійної діяльності [37].

Тому висновки за констатувальним етапом педагогічного експерименту обумовили потребу розробки авторського варіанту структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту [171] (Рисунок 2.3.1). Опишімо її блоки.

Перший (*цільовий*) блок моделі включає в себе мету та завдання щодо професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Метою професійної підготовки в розробленій моделі є підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.

Виходячи із мети можна виділити наступні *завдання*:

1. Підготувати фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та проблеми, що виникають серед молодих сімей у сфері соціально-правового захисту;
2. Навчити застосувати теоретичні знання, теорії і методи соціальної роботи у практичній професійній діяльності на основі зорієнтування на подальшу фахову самоосвіту у процесі підготовки до роботи з молодими сім'ями;
3. Сформувати вміння використання набутого досвіду та вдосконалення методів власної роботи щодо вирішення проблем серед молодих сімей в процесі підготовки в сфері соціальної роботи;.

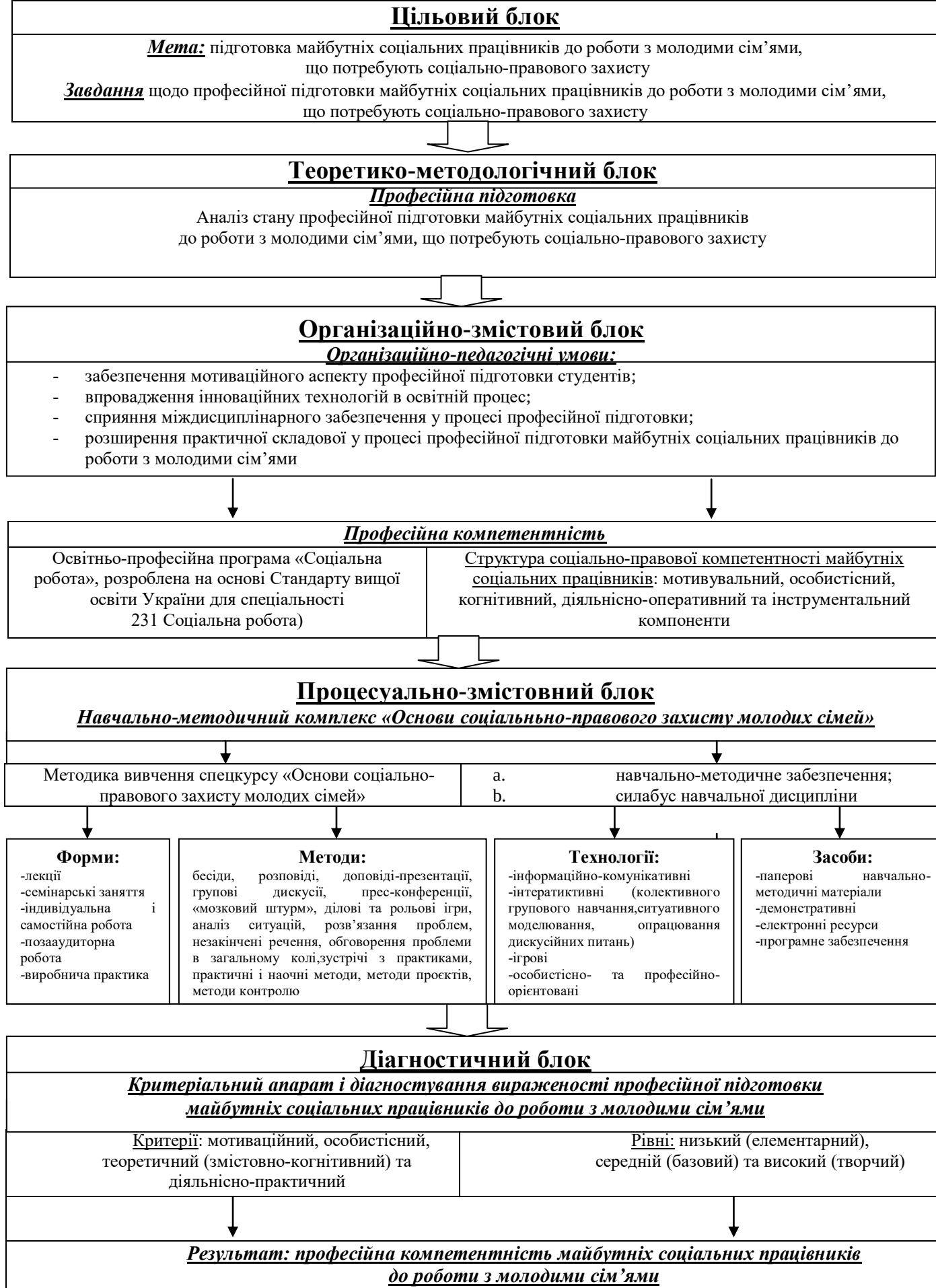

Рис. 2.3.1 Структурно-функціональна модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту

Теоретико-методологічний блок моделі включає в себе професійну підготовку майбутніх соціальних працівників, що складається з аналізу стану професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями

Аналіз стану професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту включає в себе теоретичний аналіз; стан професійної підготовки студентів у ЗВО та порівняльна характеристика з зарубіжними країнами; соціально-правовий захист молодих сімей за українським та міжнародним законодавством; проведення анкетування студентів ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника», Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та соціальних працівників Івано-Франківського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Організаційно-змістовий блок моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями включає організаційно-педагогічних умов професійної підготовки та професійну компетентність, до якої входить освітньо-професійна програма Соціальна робота (розроблена на основі Стандарту вищої освіти України за спеціальністю 231 «Соціальна робота») [190].

Одним із завдань дисертаційного дослідження є обґрунтування таких організаційно-педагогічних умов:

1. Забезпечення мотиваційного аспекту професійної підготовки студентів;
2. Впровадження інноваційних технологій в освітній процес;
3. Сприяння міждисциплінарного забезпечення у процесі професійної підготовки;
4. Розширення практичної складової у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Саме за цих організаційно-педагогічних умов організація навчально-виховного процесу у ЗВО в майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями відбувалась найефективніше. На нашу думку, вони є однією із важливих складових розробленої структурно-функціональної моделі.

В основі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та організаційно-педагогічних умов такої підготовки лежить *результат* – *професійна компетентність як утворення різних компонентів, системою певних складових та особистісно-психологічних властивостей особистості*. Професійна компетентність структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту, включає в себе розроблену Освітньо-професійну програму «Соціальна робота» (опис предметної галузі, перелік компетентностей випускника та нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти) відповідно до Стандарту вищої освіти України галузі знань 23 Соціальна робота [190].

Опис предметної області Освітньо-професійної програми «Соціальна робота» включає:

1) Об'єкт вивчення – молоді сім'ї, які потребують підтримки та соціальної допомоги для покращення здоров'я, соціального функціонування та благополуччя.

2) Цілі навчання – підготовка спеціалістів, які могли б втрішити складні задачі та проблеми або протягом навчання засвоєння понять та теоретичної основи соціально-правового захисту молодих сімей, дітей та батьків; формування уявлень про соціальні чинники і детермінанти організації соціально-правового захисту молодих сімей; управління цим процесом згідно структури та функцій конкретних соціальних інституцій; ознайомлення з соціальними явищами, які опосередковують та зумовлюють соціально-правовий захист і соціально-правовими документами та актами.

3) Теоретичний аспект: поняття, концептуальні положення та методи соціальної кваліфікованої допомоги молодим сім'ям з метою їх розширення, реалізацією громадянських прав та відновлення їх соціального функціонування та благополуччя.

4) Методико-технологічний аспект: методи пізнання соціальних явищ; методики щодо молодих сімей; педагогічні, психологічні, соціологічні, інформаційно-комунікативні технології.

5) Інструменти та обладнання: сучасні інформаційно-комунікативні технології, що застосовуються в соціальній сфері.

Перелік компетентностей випускника:

1. *Інтегральна компетентність*: здатність розв'язувати складні проблеми у соціальній сфері щодо роботи з молодими сім'ями, що передбачає застосування певних теорій та методів основ соціально-правового захисту молодих сімей.

2. *Загальні компетентності*: здатність реалізувати і сприяти реалізації права і обов'язків молодих сімей; здатність до аналізу проблем молодих сімей; здатність застосування знання у практичних ситуаціях в процесі вивчення навчальної дисципліни; навички використання інформаційних та комунікативних технологій, інформаційних ресурсів, що застосовуються у роботі з молодими сім'ями; здатність вчитися і оволодіти сучасними знаннями та інноваційними підходами у професійній діяльності; навички виявляти, ставити та вирішувати життєві проблеми молодих сімей; здатність приймати обґрунтовані рішення при розв'язанні проблем у молодих сім'ях; здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети – вирішення проблем у молодих сім'ях; здатність у роботі з молодими сім'ями діяти соціально, відповідально та свідомо.

3. *Спеціальні компетентності*: володіння знаннями щодо видів та напрямів соціальної роботи, зокрема юридичного; здатність прогнозувати перебіг вирішення проблем у молодих сім'ях; знання і розуміння нормативно-правової бази здійснення професійної діяльності у роботі з

молодими сім'ями та їх соціального забезпечення; здатність до аналізу проблем і потреб молодих сімей, процесів становлення, розвитку та соціалізації молодих сімей та їх соціально-правового захисту; здатність до виявлення молодих сімей, які потребують соціального забезпечення; здатність застосовувати сучасні експериментальні методи роботи з молодими сім'ями у професійній діяльності; здатність оцінювати соціальні проблеми, потреби, особливості та ресурси молодих сімей; здатність допомагати молодим сім'ям із врахуванням їх індивідуальних потреб, гендерних та інших особливостей; здатність ініціювати соціальні зміни, спрямовані на підвищення соціально-правового захисту молодих сімей з боку держави; здатність до розробки і та реалізації соціальних проектів і програм щодо підтримки та подолання проблем у молодих сім'ях; здатність взаємодіяти з клієнтами (молодими сім'ями); здатність оцінювати результати та якість професійної діяльності у роботі з молодими сім'ями; здатність до сприяння соціально-правового захисту молодих сімей, здійснення соціальної допомоги та надання підтримки тим молодим сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти даного профілю містить такі програмні результати, що майбутній фахівець з соціальної роботи повинен вміти:

- 1) здійснювати пошук та аналіз інформації з різних джерел;
- 2) ідентифікувати і розв'язувати завдання у сфері соціальної роботи з молодими сім'ями, інтегрувати практичні знання та практичний досвід;
- 3) формулювати власні судження на основі аналізу соціальної проблеми у молодих сім'ях;
- 4) аргументувати шляхи подолання проблем та складних життєвих обставин у молодих сім'ях, обирати ефективні методи їх вирішення, передбачати наслідки;
- 5) розробляти плани та програми заходів, швидко приймати рішення у конкретних життєвих обставинах;

- 6) аналізувати чинну соціальну політику країни щодо здійснення соціально-правового захисту молодих сімей та дію державних програм;
- 7) використовувати відповідні наукові дослідження та застосовувати професійні навички у ході надання соціальної допомоги молодим сім'ям;
- 8) аналізувати соціальні процеси в молодих сім'ях;
- 9) використовувати методи профілактики для запобігання порушень поведінки, стосунків, та уникнення проблем;
- 10) співпрацювати з організаціями-партнерами для роботи з молодими сім'ями;
- 11) застосовувати методи соціальної діагностики у вирішенні проблем та визначенні особливостей клієнтів серед молодих сімей;
- 12) визначати обставини у з'ясуванні яких потрібна соціальна допомога;
- 13) приймати практичні рішення для підвищення соціально-правового захисту молодих сімей;
- 14) встановлювати та підтримувати взаємини з молодими сім'ями на підґрунті довіри один до одного та надавати соціально-правову підтримку й насажувати їх;
- 15) налагоджувати співпрацю з представниками груп та громад та представляти інтереси молодих сімей;
- 16) виявляти сильні сторони та залучати особистісні ресурси молодих сімей, ресурси соціальної групи і громад для розв'язання їх проблем в процесі виходу із складних життєвих обставин;
- 17) демонструвати толерантну поведінку; демонструвати уміння креативно вирішувати проблеми серед молодих сімей;
- 18) планувати процес і результат соціальної роботи в межах поставлених завдань у роботі з молодими сім'ями.

Розроблена *структура соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями* включає в себе такі компоненти: когнітивний (класифікуємо за такими критеріями: соціально-

правові знання за галузями права, соціально-правові знання, одержані за ступенем ієрархії у законодавстві, соціально-правові знання за ступенем сформованості, соціально-правові знання за ступенем використання набутої інформації); діяльнісно-оперативний (вміння і навички індивідуально-організаційної роботи, вміння і навички з прогнозовано-проектувальної роботи, вміння і навички з консультативно-захисної роботи); мотивувальний; особистісний; інструментальний (соціальний проект «Освіта молоді сім'ї»).

Процесуально-змістовий блок – включає розроблені нами методичні рекомендації до навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» [72; 76]. до якого входить методика вивчення спецкурсу «Основи соціально-правового захисту молодих сімей», навчально-методичне забезпечення та силабус навчальної дисципліни.

До даного блоку ми відносимо форми, методи, технології та засоби реалізації організаційно-педагогічних умов, такі як:

1) *Форми:*

- лекції;
- семінарські заняття;
- індивідуальна і самостійна робота;
- позааудиторна робота;
- виробнича практика);

2) *Методи:* бесіди, розповіді, доповіді-презентації, навчальні дискусії, групові дискусії, прес-конференції, «мозковий штурм», ділові та рольові ігри, аналіз ситуацій, розв'язання проблем, незакінчені речення, обговорення проблеми в загальному колі, зустрічі з практиками, практичні і наочні методи, методи проєктів, методи контролю;

3) *Технології:*

- інтерактивні технології навчання (розігрування ситуацій за ролями
- технологія колективного групового навчання; обговорення проблеми в загальному колі, незакінчені речення, мозковий штурм, аналіз ситуацій,

розв'язання проблем – технологія ситуативного моделювання; дебати – технологія опрацювання дискусійних питань):

- комп'ютерна технологія навчання;
- інформаційно-комунікативна технологія навчання (*дистанційне навчання на різних платформах* (CiscoWebex; GoogleMeet, Zoom та ін.); застосування комп'ютерної техніки у демонстраційному супроводі занять; використання аудіо-, відео-, мультимедійних засобів (мобільні пристрої, комп'ютер для відеопрезентацій, мультимедіа-проектів; *інтеграція інформації* (інтернет-ресурси, інтернет-середовища, довідникові джерела, електронні каталоги); *участь в он-лайн опитуваннях* (створення Google-форм і збереження результатів); відвідування веб-сторінок і веб-сайтів, соціальних мереж);

- особистісно- та професійно орієнтовані технології;

4) *Засоби*: паперові навчально-методичні матеріали, демонстративні засоби, електронні засоби та програмне забезпечення.

Діагностичний блок відображає критеріальний апарат і методику діагностування сформованих знань у майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, містить інформацію про рівні та результати такої підготовки.

Отже, професійна підготовка студентів відіграє надзвичайно важливу роль у подальшій їх професійній діяльності з клієнтами, у особистісному зростанні та професійному формуванні їх як майбутніх фахівців. Тому, для належної професійної підготовки мають бути сформовані відповідні організаційно-педагогічні умови такої підготовки, яка б сприяла рівню розвитку майбутнього спеціаліста у роботі з молодими сім'ями.

Висновки до другого розділу. На основі термінологічного аналізу ключових понять дослідження («педагогічна умова», «організаційно-педагогічні умови»), з урахуванням аналізу стану та специфіки професійної

підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями уточнено сутність поняття *«педагогічна умова»* як сукупність системних, структурованих та міждисциплінарних зв'язків елементів змісту, форми, методів та прийомів здійснення і покращення освітньо-виховного процесу зумовленими об'єктивними обставинами, що спрямовані на досягнення конкретного результату. Конкретизовано, що *«організаційно-педагогічні умови»* є одним із видів педагогічних умов, що являє собою сукупність взаємопов'язаних умов спрямованих на вдосконалення та забезпечення навчального процесу як цілісної системи його функціонування». Сформульовано визначення поняття *«організаційно-педагогічних умов для підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями»* як сукупність взаємопов'язаних умов дії та взаємодії щодо покращення цілісної функціональної системи професійної підготовки майбутніх спеціалістів у закладах вищої освіти спрямованої на формування компетентностей та готовності до виконання своїх професійних обов'язків».

Визначені організаційно-педагогічні умови для професійної підготовки студентів як майбутніх соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями: забезпечення мотиваційного аспекту професійної підготовки студентів; впровадження інноваційних технологій в освітній процес; сприяння міждисциплінарного забезпечення у процесі професійної підготовки; розширення практичної складової у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

На основі термінологічного аналізу понять («компетенції», «компетентності»), визначено, що «компетенція – це норми, стандарти, які закріплені у законодавстві щодо освітньої підготовки певної категорії осіб». Сформульовано поняття *«компетентності»* як рівень сформованих знань та здібностей, умінь та навичок набутих в процесі здійснення професійної діяльності, тобто заданих нормами компетенцій». Конкретизовано, що *«професійна компетентність»* – це сукупність сформованих на теоретичному

та практичному рівні знань, умінь і навичок, особистісно-психологічних якостей набутих в процесі професійно-предметної діяльності.

Дослідження освітніх програм, робочих програм навчальних дисциплін підготовки бакалаврів із соціальної роботи у ЗВО дало змогу навчальні дисципліни поділити на *загальні* (формується базові компетентності), *спеціальні* (формується спеціальні компетентності по роботі з усіма видами клієнтів) та *дисципліни сімейного напрямку* (формується компетентності по роботі з сім'ями), а набуті знання в процесі вивчення навчальних дисциплін щодо підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями поділити на соціальні, психологічні, педагогічні, технологічні, соціально-правові та медичні знання.

Розглянуто структурні компоненти професійної компетентності майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями та розроблено *структуру формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі підготовки до роботи з молодими сім'ями* та описано такі *компоненти*: мотивувальний, особистісний, когнітивний (набутті знання поділили на види за такими *критеріями*: соціально-правові знання за галузями права, за ступенем їх ієрархії у законодавстві, за ступенем сформованості та за ступенем використання набутої інформації), діяльнісно-оперативний (вміння і навички індивідуально-організаційної роботи, вміння і навички з прогнозовано-проектувальної роботи та вміння і навички з консультативно-захисної роботи) та інструментальний компонент (соціальне проектування).

Визначено поняття *«соціальний проект* як нововведення по вирішенню конкретних соціальних проблем з створення, покращення чи підтримки відповідних цінностей зазначеної цільової групи організаторами та виконавцями проектної діяльності, яке має здійснюватися послідовно». Конкретизовано *«соціальне проектування* як самостійна теоретична та практична інноваційна діяльність індивіда, групи осіб чи організації, яка спрямована на конкретну цільову групу з наданням відповідно до її

особливостей послуг за допомогою визначених ресурсів, конкретного часу, місця, методів та заходів спрямованих на досягнення очікуваних результатів (кількісні та якісні)». Розроблено *соціальний проект «Освіта молодій сім'ї»*, що стосується створення Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї для підвищення рівня соціально-правової грамотності молодих сімей та їх соціально-правового захисту.

Розроблено *структурно-функціональну модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту*. До даної моделі включено такі блоки: *цільовий* (мета та завдання), *теоретико-методологічний* (професійна підготовка, зокрема аналіз стану професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту), *організаційно-змістовий* (організаційно-педагогічні умови професійної підготовки, професійна компетентність: Освітньо-професійна програма «Соціальна робота» (розроблена відповідно до Стандарту вищої освіти України для спеціальності 231 Соціальна робота) та структура соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників), *процесуально-змістовий* (навчально-методичний комплекс «Основи соціально-правового захисту молодих сімей», до якого входить методичне вивчення спецкурсу, навчально-методичне забезпечення та силабус навчальної дисципліни) *та діагностувальний блок* (критеріальний апарат і діагностування вираженості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, до якої входить критерії, рівні та результат професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту).

Визначено основні *критерії* професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями (мотиваційний, особистісний, теоретичний (когнітивно-змістовий) та діяльнісно-практичний) та *рівні* такої підготовки (низький (елементарний), середній (базовий) та високий (творчий). На основі критеріїв, показників та рівнів професійної

підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями нами обрано діагностичний інструментарій для визначення вираженості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса, Мотивація успіху і боязнь невдач (опитувальник Раена), Методика визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості, Опитувальник діагностики самооцінки творчого потенціалу особистості («Який Ваш творчий потенціал?»), авторська анкета та метод експертних оцінок.

Зведені статистичні дані вираженості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями проявляються тим, що переважна частина здобувачів освіти в експериментальній та контрольній групах характеризуються низьким рівнем прояву професійної підготовки: 41,905% студентів ЕГ і 48,6025% студентів КГ. При цьому високий рівень досліджуваних становить тільки: 24,565 у ЕГ та 20,025% у КГ. Це свідчить про те, що в КГ студентів з низьким рівнем професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями більше на 6,6975%, ніж в ЕГ. Тоді як з високим рівнем підготовки в ЕГ на 4,54%, ніж у КГ. Також щодо середнього рівня студентів, то в ЕГ спостерігається 33,53%, а в КГ – 31,3725%, що на 2,1575% менше, ніж в ЕГ.

РОЗДІЛ III.

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО
РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ
СОЦІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ**

3.1. Аналіз результатів дослідження професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту

Експериментальна робота здійснювалася поетапно:

1 етап (підготовчий): теоретичний аналіз літературних джерел про поняття та загальну характеристику молодих сімей та стан професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями; аналіз здійснення соціально-педагогічної роботи соціальними працівниками у роботі з молодими сім'ями; стан професійної підготовки у роботі з молодими сім'ями в Україні та зарубіжних країнах; аналіз стану соціально-правового-захисту молодих сімей. Тобто на даному етапі відбувався збір та аналіз основної інформації по означеній тематиці;

2 етап (констувальний експеримент): аналіз освітньо-професійних програм, робочих програм та силябусів навчальних курсів з підготовки освітньо рівня бакалавр спеціальності 231 Соціальна робота; обґрунтовано організаційно-педагогічні умови, що є необхідними у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями; визначено структуру соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями; анкетування соціальних працівників та студентів спеціальності 231 Соціальна робота; визначено та охарактеризовано рівні, критерії та показники професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями; застосовано

діагностувальний критерій для визначення рівнів прояву професійної підготовки. Тобто на даному етапі визначався рівень підготовки майбутніх соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями.;

3 етап (формувальний експеримент): упроваджено організаційно-педагогічних умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту; розроблено соціальний проект для надання допомоги молодим сім'ям; розроблено та обгрунтовано структурно-функціональну модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту; розроблено методичні рекомендації навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей»; аналіз одержаних результатів. Тобто даний етап полягає у проведенні та аналізі результатів дослідження;

4 етап (контрольний етап): обробка та оформлення результатів дослідження, їх співвідношення між собою. Тобто на даному етапі здійснювалася статистична обробка даних результатів дослідженнях.

Відповідно до завдань формувального експерименту полягає у перевірці ефективності професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту, яка здійснюється завдяки комплексному формуванню мотиваційного, особистісного, теоретичного (когнітивно-змістового) та діяльнісно-практичного критеріїв. Виявлення рівнів вираженості професійної підготовки здійснювалося як на констатувальному, так і на формувальному етапі за допомогою методики Т. Елерса «Діагностика особистості на мотивацію до успіху», Мотивація успіху та боязнь невдач (опитувальник Реана), Опитувальника діагностики самооцінки творчого потенціалу особистості («Який Ваш творчий потенціал?»), методики визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості, методу експертних оцінок, авторської анкети. Також обов'язково враховувався аналіз опитувань соціальних працівників та студентів четвертого курсу, аналіз спостережень

по розроблених методичних рекомендаціях «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» та соціальному проекту «Освіта молодої сім'ї».

Задля покращення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями нами проводилося дослідження на базі Івано-Франківського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (64 соціальних працівника), ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (136 осіб ЕГ) та Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (164 особи КГ), шляхом порівняння відповідей соціальних працівників як фахівців у соціальній сфері та студентів як майбутніх соціальних працівників. З метою визначення стану професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями було проведено експериментальну діагностику.

Однією із складових констатувального експерименту було опитування соціальних працівників та студентів четвертого курсу спеціальності «Соціальна робота [169], що проводилося у формі анкетування [Додаток 3.1.1] та [Додаток 3.1.2]. Розроблені нами анкети є закритого, напівзакритого і відкритого типу, прямі, очні, суцільні та анонімні.

Однією із складових констатувального експерименту було анкетування соціальних працівників [Додаток 3.1.1] та студентів спеціальності «Соціальна робота» [Додаток 3.1.2] [172]. Розроблені нами анкети є закритого, напівзакритого і відкритого типу, прямі, очні, суцільні та анонімні.

В опитуванні взяли участь соціальні працівники:

- віком 26-57 років;
- стажом роботи – 1 рік (4 осіб), 2 роки (10 осіб), 3 роки (10 осіб), 6 років (18 осіб), 7 років (14 осіб), 11 років (8 осіб);
- раніше обіймали посаду: фахівець із соціальної роботи (21 особа), провідний фахівець із соціальної роботи (4 особи), головний спеціаліст (4 особи), соціальний педагог (2 особи), 27 років роботи в освіті (1);

– обіймають посаду на даний час – фахівець із соціальної роботи (21 особа), провідний фахівець із соціальної роботи (7 осіб), фахівець із соціальної роботи II категорії (3 особи), заступник директора – начальник відділу соціальної роботи (1 особа).

На запитання: *«Що Ви розумієте під професійною підготовкою майбутніх соціальних працівників?»* відповіді соціальних працівників були такими:

– більше практичної підготовки, практичний досвід, більше практики ніж теорії – 24 (37,5%);

– отримання знань із психології та педагогіки, методик соціальної роботи, які можна застосувати на практиці – 10 (15,6%);

– навчання та оволодіння інноваційними педагогічними технологіями, участь та проведення семінарів і тренінгів, інших форма навчання – 10 (15,6%);

– освіта у вузі за даною спеціальністю, стажування, курси, підвищення кваліфікації – 8 (12,5%);

– вивчення нових постанов КМУ у сфері соціальної політики, нових форм і методів роботи, зміни у законодавстві – 4 (6,25%);

– розуміння психологічних процесів, професійна компетентність на основі отриманих знань – 4 (6,25%);

– виконання складових: теорія, практика + емоційний та моральний компонент – 2 (3,125%);

– профільна вища освіта – 2 (3,125%).

Тоді як *студенти* четвертого курсу розуміли:

– професійна компетентність соціального працівника, що проявляється в його знаннях, уміннях та навичках – 30 (22,05%) ЕГ та 34 (20,73%) КГ;

– надання певних знань та вмінь, в основі яких є підготовка до даної професії, набуття необхідних професійних навичок, підготовка та засвоєння основ соціальної роботи (методи, форми, правова база тощо) – 22 (16,18%) ЕГ та 20 (12,16%) КГ;

– підготовка кваліфікованих спеціалістів, які зможуть надавати допомогу різним категоріями людей та сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах – 28 (20,59%) ЕГ та 32 (19,5%) КГ;

– комплексна підготовка соціального працівника до подальшої роботи в соціальній сфері – 18 (13,2%) ЕГ та 30 (18,29%) КГ;

– підготовка у достатній кваліфікації та обізнаності своєї професії та вмінь розв'язувати проблеми з якими стикаємось особисто та/або отримувачі соціальних послуг – 12 (8,8%) ЕГ та 18 (7,78%) КГ;

– якісне навчання студентів, яке має більше практичності – 10 (7,4%) ЕГ та 12 (7,3%) КГ;

– бути відповідальним, вміти спілкуватися з людьми і розуміти їх, старатися їм допомогти – 8 (5,9%) ЕГ та 6 (3,66%) КГ;

– мотив до діяльності – 4 (2,9%) ЕГ та 6 (3,66%) КГ;

– знання своєї справи, дотримання Етичного кодексу соціального працівника, вміння використовувати знання отримані в університеті на практиці – 2 (1,5%) ЕГ;

– напрям професійної освіти і діяльності для соціальної роботи – 2 (1,5%) ЕГ;

– не має відповіді – 6 (3,66%) КГ.

На запитання *«Які, на Вашу думку є провідні чинники професійної підготовки майбутніх соціальних працівників?»* відповіді соціальних працівників були такими:

– практика – 26 (40,6%);

– професійна компетентність майбутніх соціальних працівників – 14 (21,9%);

– професійна підготовка соціальних працівників має здійснюватися на рівні професійної європейської підготовки – 12 (18,8%);

– мотивація діяльності – 8 (12,5%);

– застосування інноваційних педагогічних технологій – 4 (6,25%).

В свою чергу *студенти* четвертого курсу навчання провідними чинниками професійної підготовки майбутніх соціальних працівників виділяли:

- професійна компетентність майбутніх соціальних працівників – 76 (55,9%) ЕГ та 70 (42,68%) КГ;
- застосування інноваційних педагогічних технологій – 18 (13,2%) ЕГ та 28 (17,07%) КГ;
- професійна підготовка соціальних працівників має здійснюватися на рівні професійної європейської підготовки – 16 (11,8%) ЕГї та 26 (15,85%) та КГ;
- практика – 14 (10,3%) ЕГ та 18 (10,98%) КГ;
- мотивація діяльності – 12 (8,8%) ЕГ та 22 (13,4%) КГ.

На запитання *«Який із чинників професійної підготовки Вас як соціальних працівників (як майбутніх соціальних працівників) відіграв(є) найбільшу роль?»* відповіді соціальних працівників були такими:

- практика – 22 (34,4%);
- професійна підготовка європейського взірця, стажування – 12 (18,8%);
- професійна компетентність – 10 (15,6%);
- прикладні методики в соціальній роботі, семінари, тренінги – 8 (12,5%);
- бажання розвиватися і удосконалюватися, наполегливість – 6 (9,4%);
- знання з психології та педагогіки; освіта практичного психолога; попередня педагогічна діяльність сприяє формуванню навичок спілкування з людьми, що дуже допомагає у роботі з сім'ями – 6 (9,4%).

Тоді як *студенти* стверджували, що чинниками професійної підготовки їх як майбутніх соціальних працівників відіграє найбільшу роль:

- професійна компетентність, знання, уміння, навички – 68 (50%) ЕГ та 70 (42,68%) КГ;
- мотивація діяльності – 22 (16,18%) ЕГ та 28 (17,07%) КГ;

- практична діяльність у різних закладах, школах – 14 (10,29%) ЕГ та 14 (8,5%) КГ;
- якості та здібності, доброзичливість та людяність – 12 (8,8%) ЕГ і та 18 (10,98%) КГ;
- професійні знання та прив'язаність, любов до своєї праці – 6 (4,4%) ЕГ та 14 (8,54%) КГ;
- відповідально ставитися до всіх заданих проблем – 6 (4,4%) ЕГ та 10 (6,1%) КГ;
- психологічний чинник – 6 (4,4%) ЕГ та 8 (4,88%) КГ;
- переосмислення теорії і практики соціальної роботи як механізм позитивних змін у суспільстві – 2 (1,5%) ЕГ;
- не має відповіді – 2 (1,22%) ЕГ.

На запитання *«На Вашу думку, робота з молодими сім'ями є складною»* відповіді соціальних працівників: так – 30 (46,9%); в деяких випадках – 34 (53,1%). Тоді, як студенти вважають: так – 24 (17,6%) ЕГ та 26 (15,85%) КГ; в деяких випадках – 112 (82,4%) ЕГ та 120 (73,2%) КГ; ні – 18 (10,98%) КГ.

На питання: *«В яких випадках проявляється складність роботи з молододою сім'єю?»* відповіді соціальних працівників були такими:

- при співпраці та наданні консультацій і бесід, налагодженн контакту – 20 (31,3%);
- невизнання наявних проблем, не розуміння членів подружжя складних життєвих обставин та не бажання їх вийти з цих обставин; проблема у вирішенні життєвих проблем – 16 (25%);
- відсутність прикладу формування позитивного становлення сім'ї як такої, а саме побут, виховання дітей, сімейні цінності – 10 (15,6%);
- категорії неповних сімей, які не мають позитивного досвіду виховання та ведуть не здоровий спосіб життя – 6 (9,4%);
- немає становлення як сім'ї, матеріальні труднощі, професійне становлення – 4 (6,25%);
- батьківський потенціал на низькому рівні – 4 (6,25%);

– відсутність відповідальності – 4 (6,25%).

На думку *студентів* четвертого року навчання складність роботи з молодими сім'ями проявляється:

– не готові до сімейного життя та реалізують лише власні бажання не враховуючи думку партнера – 36 (26,5%) ЕГ та 40 (24,4%) КГ;

– неблагополучні сім'ї, алкогольна чи інша залежність – 18 (13,2%) ЕГ та 24 (14,63%) КГ;

– часто люди одружуються під впливом емоцій, не розуміють чого хочуть насправді і потім не знають як зберегти свою сім'ю – 16 (11,8%) ЕГ та 18 (10,98%) КГ;

– не завжди сім'я розуміє та усвідомлює, що їм потрібна допомога спеціалістів – 14 (10,3%) ЕГ;

– не надаються всі умови для сімейного життя – 12 (8,8%) ЕГ та 8 (4,88%) КГ;

– матеріальні труднощі – 10 (7,4%) ЕГ та 16 (9,76%) КГ;

– відсутність власної моделі сім'ї як такої – 10 (7,4%) ЕГ та 14 (8,54%) КГ;

– побудова взаємовідносин щодо створення сім'ї – 8 (5,9%) ЕГ та 18 (10,98%) КГ;

– не готові іти на компроміс між собою – 6 (4,4%) ЕГ та 16 (9,76%) КГ;

– в психологічному плані – 4 (2,9%) ЕГ та 12 (7,32%) КГ;

– молоді сім'ї можуть бути різними і не завжди робота з ними є результативною – 2 (1,5%) ЕГ.

На запитання: *«Чи стикалися Ви у своїй практичній діяльності (під час проходження практики чи особистому житті) з молодими сім'ями, яким потрібна була допомога?»*, де соціальні працівники зазначили, що так – 58 (90,6%) і ні – 4 (9,4%). А *студенти* четвертого курсу навчання: так – 96 (70,6%) ЕГ та 90 (54,88%) КГ; ні – 40 (29,4%) ЕГ та 74 (45,12%) КГ.

На запитання: *«Якщо так, то який тип допомоги найбільше потребували молоді сім'ї?»* відповіді соціальних працівників були такими:

- матеріально-житлова допомога – 26 (40,6%);
- соціально-правова допомога – 16 (25%);
- психологічна допомога – 10 (15,6%);
- медико-соціальна допомога – 6 (9,4%);
- соціально-педагогічна допомога – 6 (9,4%).

Тоді, як *студенти* зазначають:

- матеріально-житлова допомога – 50 (36,8%) ЕГ та 58 (35,37%) КГ;
- психологічна допомога – 36 (26,5%) ЕГ та 48 (29,27%) КГ;
- соціально-правова допомога – 20 (14,7%) ЕГ та 18 (10,98%) КГ;
- соціально-педагогічна допомога – 12 (8,8%) експериментальної та 20 (12,2%) контрольної груп;
- медико-соціальна допомога – 10 (7,4%) ЕГ та 10 (6,1%) КГ;
- соціально-демографічна допомога – 8 (5,9%) ЕГ та 10 (6,1%) КГ.

На запитання: «З якими *труднощами* Ви зустрічалися під час роботи (спілкування) з молодими сім'ями?» відповіді соціальних працівників були такими:

- не бажання змінювати ситуацію та спосіб свого життя; відсутність мотивації у молодих сімей щодо змін на краще; не бажання самотужки щось вирішувати або робити – 12 (18,8%);
- нерозуміння і невизнання ними їхніх проблем; не готовність усвідомлювати, що є проблема і безвідповідальне ставлення як до самих себе, так і до всього, що навколо них – 12 (18,8%);
- низький матеріальний стан, відсутність житла, низький матеріальний стан, відсутність навичок сімейного життя – 10 (15,6%);
- з небажанням виконувати рекомендації фахівця з соціальної роботи – 6 (9,4%);
- не сформовані навички відповідального батьківства – 6 (9,4%);
- конфлікти – 6 (9,4%);
- алкоголізм – 4 (6,25%);
- низький виховний потенціал, неосвідченності людей – 4 (6,25%);

– молоді одинокі мами, які в минулому особи з числа сиріт, вихованці інтернатних закладів – 4 (6,25%).

В свою чергу *студенти* зустрічалися з такими труднощами в процесі роботи (спілкування) з молодими сім'ями:

– небажання щось змінити у своєму житті, нехотіння вести діалог, йти на компроміс – 32 (23,5%) ЕГ та 30 (18,29%) КГ;

– невміння вирішувати конфлікти – 24 (17,6%) ЕГ та 36 (21,95%) КГ;

– матеріальні труднощі – 18 (13,2%) ЕГ та 12 (7,3%) КГ;

– нерозуміння того, що їм намагаються допомогти – 10 (7,4%) ЕГ та 10 (6,1%) КГ;

– небажання співпрацювати і спільно вирішувати існуючі проблеми – 8 (5,9%) ЕГ та 6 (3,66%) КГ;

– не визнають, що потребують допомоги і є проблеми – 8 (5,9%) ЕГ та 14 (8,54%) КГ;

– необізнаність у вирішенні певних складних ситуацій – 8 (5,9%) ЕГ та 16 (9,76%) КГ;

– житлова проблема – 6 (4,4%) ЕГ та 8 (4,88%) КГ;

– проблема працевлаштування – 6 (4,4%) ЕГ та 8 (4,88%) КГ;

– побутові труднощі – 6 (4,4%) ЕГ та 6 (3,66%) КГ;

– не готовність до спільного життя – 6 (4,4%) ЕГ та 4 (2,44%) КГ;

– некомпетентність стосовно виховання дітей – 4 (2,44%) КГи;

– не має відповіді – 4 (2,9%) ЕГ та 10 (6,1%) КГ.

На запитання: «З якими проблемами стикаються молоді сім'ї?» соціальні працівники виділили:

– матеріальне забезпечення – 12 (18,8%);

– житлова проблема – 12 (18,8%);

– проблема соціально-правового захисту – 10 (15,6%);

– проблема появи конфлікту – 8 (12,5%);

– проблема працевлаштування – 6 (9,4%);

– проблема створення, збереження та розширення сім'ї – 6 (9,4%);

- медична та демографічна проблема – 4 (6,25%);
- психологічна проблема – 4 (6,25%);
- низький виховний потенціал батьків – 2 (3,1%).

В свою чергу *студенти* виокремили:

- матеріальне забезпечення – 34 (25%) ЕГ та 32 (19,5%) КГ;
- житлова проблема – 24 (17,6%) ЕГ та 30 (18,29%) КГ;
- проблема появи конфлікту – 20 (14,7%) ЕГ та 18 (10,98%) КГ;
- проблема створення, збереження та розширення сім'ї – 16 (11,8%) ЕГ та 18 (10,98%) КГ;
- психологічна проблема – 14 (10,3%) ЕГ та 22 (13,41%) КГ;
- проблема працевлаштування – 12 (8,8%) ЕГ та 20 (12,2%) КГ;
- проблема соціально-правового захисту – 10 (7,4%) ЕГ та 16 (9,76%) КГ;
- медична та демографічна проблема – 6 (4,4%) ЕГ та 8 (4,88%) КГ.

На запитання: «*Чи вважаєте Ви доцільним створення Мобільної групи до роботи з молодими сім'ями для надання безкоштовної соціально-правової та психологічної допомоги у подоланні різних проблем та збереженні новоствореної сім'ї?*» соціальні працівники відповіли так – 64 (100%), а *студенти* так – 126 (92,6%) ЕГ та 146 (89%) КГ, ні – 10 (7,4%) ЕГ та 18 (10,98%) КГ.

На запитання: «*Чи необхідно соціальному працівникові володіти усіма знаннями під час роботи з молодими сім'ями?*»:

- так (психологічні, соціологічні, медичні, юридичні тощо) – 50 (78,1%) відповіли соціальні працівники, а *студенти* – 120 (88,2%) ЕГ групи та 140 (85,37%) КГ;
- ні, не обов'язково усіма знаннями – 10 (15,6%) – соціальні працівники, а *студенти* – 16 (11,8%) ЕГ та 24 (10,78%) КГ.
- іншу відповідь зазначили тільки соціальні працівники: потрібно працювати серцем – 2 (3,1%); в нашій роботі немає дрібниць, багато чинників

внутрішніх та зовнішніх – умови праці, графік роботи, мотиваційні та економічні чинники – 2 (3,1%).

На запитання: *«Чи вважаєте Ви юридичні знання необхідними для роботи соціальному працівникові з молодими сім'ями?»* відповіді соціальних працівників і студентів були такими: так – 52 (81,3%) – соціальні працівники, а 108 (79,4%) ЕГ та 116 (70,7%) КГ – студенти; ні – 8 (12,5%) – соціальні працівники, а 28 (20,6%) ЕГ та 48 (29,27%) КГ – студенти; інша відповідь: частково – 4 (6,25%) – соціальні працівники.

На запитання: *«Чи доводилось Вам отримані юридичні знання використовувати у практичній діяльності (під час проходження практики) або у повсякденному житті?»* соціальні працівники відповіли: так – 56 (87,5%), ні – 8 (12,5%), а студенти: так – 18 (13,3%) ЕГ та 22 (13,41%) КГ, ні – 118 (86,8%) ЕГ та 142 (86,59%) КГ.

На запитання: *«Якщо ні, то чому?»* відповіді соціальних працівників і студентів були такими:

- відсутність навчальної дисципліни, яка б включала в себе юридичну обізнаність студентів: 46 (71,9%) – соціальні працівники, а 112 (82,4%) ЕГ та 132 (80,49%) КГ – студенти;

- суперечливість теорії з практикою: 12 (18,8%) – соціальні працівники, а 24 (17,6%) ЕГ та 32 (19,51%) КГ – студенти;

- інша відповідь: педагогічна освіта – 4 (6,25%), співпрацюємо з юристами – 2 (3,125%) – соціальні працівники.

На запитання: *«Чи вважаєте Ви за доцільне, в навчальну програму ЗВО спеціальності «Соціальна робота» розробити курс, який би включав у себе усю нормативно-правову базу та юридичні знання щодо соціально-правового захисту сім'ї у соціальному забезпеченні – «Основи соціально-правового захисту молодих сімей?»* відповіді соціальних працівників і студентів були такими: так – 60 (93,8%) і ні – 4 (6,25%) – соціальні працівники, а студенти: так – 122 (89,7%) ЕГ та 148 (90,24%) КГ, ні – 12 (8,8%) ЕГ та 16 (9,76%) КГ, інша відповідь: тільки загальні знання – 2 (1,5%) ЕГ групи.

На запитання: *«Чи вважаєте Ви себе достатньо підготовленим до роботи з молодими сім'ями?»* соціальні працівники відповіли:

- більшою мірою так – 42 (65,6%);
- 50% на 50% – 18 (28,1%);
- так, на всі 100% – 4 (6,25%).

Тоді як студенти відповіли:

- 50% на 50% – 64 (47%) ЕГ та 76 (46,34%) КГ;
- ні, я ще не готовий – 32 (23,5%) ЕГ та 38 (23,17%) КГ;
- більшою мірою так – 24 (17,6%) ЕГ та 26 (15,85%) КГ;
- меншою мірою так – 16 (11,8%) ЕГ та 24 (14,6%) КГ.

На питання: *«Чи потрібна на Вашу думку професійна підготовка майбутніх соціальних працівників на практичному рівні, чи достатньо теоретичного матеріалу набутого під час навчання у ЗВО до роботи з молодими сім'ями?»* відповіді соціальних працівників і студентів були такими: так – 64 (100%) – соціальні працівники, а студенти: так – 104 (76,5%) ЕГ та 124 (75,6%) КГ; ні – 32 (23,5%) ЕГ та 40 (24,39%) КГ.

На запитання: *«Яка професійна підготовка відіграла для Вас найбільше значення у професійній діяльності?»* відповіді соціальних працівників і студентів були такими:

- теоретична, в процесі навчання – 16 (11,8%) ЕГ та 34 (20,73) КГ – студенти;
- практична, в процесі проходження практики, стажування чи діяльності в соціальній службі – 56 (87,5%) – соціальні працівники, а 116 (85,3%) ЕГ та 130 (79,27%) КГ – студенти;
- інша відповідь: теоретична і практична частини – 10 (15,6%) – соціальні працівники і 4 (2,9%) – студенти; попередня робота практичного психолога – 2 (3,125%) – соціальні працівники.

На запитання: *«На Вашу думку, які проблеми виховання і навчання є актуальними для якісної підготовки майбутніх соціальних працівників?»* відповіді соціальних працівників і студентів були такими:

– висока самосвідомість – 8 (12,5%) – соціальні працівники, а 36 (26,5%) ЕГ та 48 (29,27%) КГ – студенти;

– знання основ навчальних курсів – 24 (37,5%) – соціальні працівники, а 14 (10,3%) ЕГ та 26 (15,85%) КГ – студенти;

– вміння розв'язувати проблемні ситуації – 32 (50%) – соціальні працівники, а 80 (58,8%) ЕГ та 90 (54,88%) КГ – студенти;

– інша відповідь: психологічна стійкість – 2 (1,5%), усі вище перераховані – 2 (1,5%), погана підготовка соціального працівника – 2 (1,5%) – студенти.

На останнє запитання: *«Бути професійно підготовленими – це означає...»* соціальні працівники відповіли:

– отримати та набути відповідні теоретичні та практичні вміння, навички роботи – 20 (31,25%);

– володіти необхідними для професійної діяльності знаннями та практично їх застосовувати і проходити періодично навчання, семінари та тренінги – 12 (18,75%);

– мати освіту, досвід (практику), бажання допомогти людям, володіти емпатією, біти фізично і психічно здоровим – 12 (18,75%);

– вміти професійно реагувати та не боятися розв'язувати будь-які ситуації та проблеми, які виникають в сім'ях – 8 (12,5%);

– бути компетентним в питаннях соціальної сфери, мати теоретичні і практичні навички роботи з сім'ями, які потрапили у складні життєві обставини та мати активну позицію – 8 (12,5%);

– якісно виконувати свою роботу – 4 (6,25%).

В свою чергу *студенти* четвертого року навчання спеціальності 231 «Соціальна робота» вважають, що бути професійно підготовленим – це:

– бути компетентним та кваліфікованим всебічно розвиненим спеціалістом – 32 (23,5%) ЕГ та 36 (21,95%) КГ;

– розуміти мету та цілі своєї діяльності, мати необхідний інструментарій для досягнення цілей, бути повністю озброєним – 24 (17,6%) ЕГ та 30 (18,29%) КГ;

– мати як теоретичні знання, так і практичний досвід – 16 (11,8%) ЕГ та 12 (7,3%) КГ;

– вміти швидко реагувати на стресові ситуації і знати як знайти правильне вирішення проблемних ситуацій – 16 (11,8%) ЕГ та 18 (10,98%) КГ;

– бути готовим до складних ситуацій в роботі – 16 (11,8%) ЕГ та 24 (14,63%) КГ;

– бути професіоналом своєї справи та підготовленому до всього – 10 (7,4%) ЕГ та 8 (4,88%) КГ;

– вміти правильно проводити виховні процеси з дітьми, молоддю, сім'ями та різними групами – 6 (4,4%) ЕГ та 10 (6,1%) КГ;

– вміти розв'язувати проблеми та мати високу самосвідомість – 6 (4,4%) ЕГ та 6 (3,66%) КГ;

– надати якісно необхідно допомогу – 4 (2,9%) ЕГ та 6 (3,66%) КГ;

– розуміти важливість своєї справи – 4 (2,9%) ЕГ та 6 (3,66%) КГ;

– становлення прогресивної зміни його особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, яка спрямована на самоудосконалення – 2 (1,5%) студента ЕГ;

– не має відповіді – 6 (3,66%) студентів КГ.

Таким чином, рівень відповідей студентів засвідчила такі результати: лише (52 особи) ЕГ та (54 особи) КГ знають, що таке професійна підготовка майбутніх соціальних працівників; (116 осіб) ЕГ та (130 осіб) КГ вміють виділити чинники професійної підготовки майбутніх соціальних працівників; (24 особи) ЕГ та (26 осіб) КГ вважають роботу соціального працівника складною і виділяють в чому вона проявляється; 70,6% (96 осіб) ЕГ та 54,88% (90 осіб) КГ стикалися під час проходження практики чи особистому житті з молодими сім'ями, яким потрібна була допомога та 36,8% (50 осіб)

ЕГ та 35,37% (58 осіб) КГ виділили матеріально-житлову допомогу як найбільш затребувану; 23,5% (32 особи) ЕГ та 18,29% (30 осіб) КГ виділили небажання щось змінити у своєму житті, вийти на компроміс та не хотіння вести діалог як найбільша з труднощів у роботі з сім'ями; кожний із студентів позначив проблеми молодих сімей; 92,6% (126 осіб) ЕГ та 89% (146 осіб) КГ визначили потребу у створенні Мобільної групи з надання безкоштовної соціально-правової та психологічної допомоги; 88,2% (120 осіб) ЕГ та 85,37% (140 осіб) КГ виявили необхідність у володіння усіма знаннями під час роботи з молодими сім'ями; 79,4% (108 осіб) ЕГ та 70,7% (116 осіб) КГ вважають юридичні знання необхідними у роботі з молодими сім'ями; 89,7% (122 особи) ЕГ та 90,24% (148 осіб) КГ і частина студентів мала можливість використати їх на практиці: 13,3% (18 осіб) ЕГ та 13,41% (22 особи) КГ; 71,9% (46 осіб) ЕГ та 80,49% (132 особи) КГ не застосуванню юридичних знань пояснюють відсутністю навчальної дисципліни, яка б включала в себе юридичну обізнаність студентів; вважають за доцільне у запровадженні спецкурсу з соціально-правового захисту у соціальному забезпеченні; тільки 17,6% (24 осіб) ЕГ та 23,17% (38 осіб) КГ вважають себе більшою мірою підготовленими до роботи з молодими сім'ями; 76,5% (104 особи) ЕГ та 75,6% (124 особи) КГ виділяють потрібність професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на практичному рівні; 87,5% (56 осіб) ЕГ та 85,3% (116 осіб) КГ віддають практичній підготовці найбільшого значення у професійній діяльності; більшість студентів 58,8% (80 осіб) ЕГ та 54,88% (90 осіб) КГ щодо проблем виховання і навчання якісної підготовки майбутніх соціальних працівників віддають перевагу вмінню розв'язувати ситуації.

Як ми бачимо, що по проведеному анкетуванню соціальних працівників і студентів четвертого року навчання спеціальності 231 «Соціальна робота» відповіді соціальних працівників свідчать про рівень сформованих у них знань, умінь та навиків на основі набутого практичного досвіду. Основну перевагу соціальні працівники віддають саме практичній підготовці як

головну у формуванні професійної компетентності щодо роботи з молодими сім'ями, так і з іншими групами населення. Бачимо теж по відповідях студентів, що на практиці мало хто застосовував юридичні знання у роботі з молодими сім'ями, а також і те, що 23,5% ЕГ та 23,17% КГ студентів є не готовими до роботи з молодими сім'ями.

Розроблену нами навчальну дисципліну «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» по опитуванню підтримали: 93,8% – соціальні працівники і 89,7% ЕГ та 90,24% КГ студентів. Відповідно до навчальної дисципліни студенти мають знати: теоретичний аспект та технології роботи з молодими сім'ями; історичні та методологічні витоки розвитку соціально-правового захисту в Україні та індустріально розвинених країнах; напрямки її удосконалення; психологічна сутність та філософське підґрунтя соціально-правового захисту молодих сімей; завдання, зміст та форми роботи при здійсненні соціально-правового захисту молодих сімей; нормативно-правове забезпечення соціально-правового захисту молодих сімей та вміння: аналізувати та визначати потреби молодих сімей та наукові джерела щодо них, навчитися володіти соціально-правовими категоріями та поняттями; збирати та оцінювати інформацію про проблеми молодих сімей; застосовувати навички самостійно аналізувати та творчо реалізувати заходи по розв'язанню проблем, що виникають в молодих сім'ях та формулювати рекомендації щодо вирішення реальних ситуацій; виявляти, планувати та застосовувати набуті знання в майбутній діяльності з молодими сім'ями; використовувати сучасні методи та форми роботи у роботі з молодими сім'ями і формувати свій індивідуальний стиль майбутньої професійної діяльності та професійного педагогічного спілкування.

При опитуванні соціальних працівників було виявлено: відсутність раніше методичних матеріалів при підготовці їх як студентів у ЗВО; практично усі аспекти діяльності з молодими сім'ями вони дізналися в процесі виконання своїх посадових обов'язків.

На жаль, у процесі опитування виявлено: відсутність системності у підготовці студентів як майбутніх соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями; мотиваційної спрямованості й бажання працювати з категорією молодих сімей; обмаль спецкурсів та дисциплін, які спрямовані на підготовку майбутніх соціальних працівників у роботі саме з молодими сім'ями, незначна кількість навчально-методичної літератури по даній проблематиці.

Також очевидно, що студентам потрібно більше практичної частини навчання, що свідчить про набуття необхідної компетентності до роботи з молодими сім'ями. Для цього нами розроблено проект «Освіта молодої сім'ї» [173] щодо створення Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги, який підтримали 100% – соціальних працівників та 92,6% студентів ЕГ та 89% – студентів КГ. При впровадженні даного проекту обов'язкове залучення студентів, які б могли підвищити свій рівень знань, умінь та навичок у подальшій професійній діяльності до роботи з молодими сім'ями.

Тому на основі проведеного опитування, аналізу освітніх програм і робочих програм навчальних курсів ми виокремили основні причини недостатньої підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями:

1. Система організації та проходження практики (навчальної та волонтерської практики, виробничої практики в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та територіальних центрах надання соціальних послуг) у ЗВО не дає змоги здійснити ефективною підготовку майбутнього фахівця соціальної сфери до своєї професійної діяльності, зумовлене малим терміном проходження практики та відсутністю контролю за її проходженням;

2. Відсутність спеціалізованої підготовки професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи саме з молодими сім'ями;

3. Відсутність методичних посібників, навчально-методичних комплексів, рекомендацій щодо роботи соціальних працівників з молодими сім'ями;

4. Відсутність технологій підготовки та моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Наступним кроком у дослідженні була реалізація визначених нами у п. 2.1 організаційно-педагогічних умов професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Оскільки визначені нами організаційно-педагогічні професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями є взаємозалежними і взаємодоповнюючими, реалізація яких і лягла в основу формувального експерименту, спрямованого на формування визначених нами основних критеріїв професійної підготовки: мотиваційного, особистісного, теоретичного (когнітивно-змістового) та діяльнісно-практичного.

Проаналізувавши освітньо-професійні програми та робочі програми курсів з підготовки бакалавра спеціальності 231 Соціальна робота, опитування студентів, результати констатувального етапу експериментального дослідження стану професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту, ми з'ясували, що більшість студентів поверхнево володіють знаннями з проблеми дослідження, недостатньо орієнтуються або і взагалі не орієнтуються в системі понять досліджуваного контексту та не мають чітких уявлень по проблематиці дослідження. Тому доцільним, на нашу думку, стало впровадження в освітній процес розробленої нами навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» [76] та силабус [Додаток 3.1.3]. Навчальна програма дисципліни містить опис навчальної дисципліни, анотацію курсу, перелік компетентностей, програмних результатів навчання, інформаційний обсяг навчальної дисципліни, теми і плани для лекційних занять, семінарських

завдань, теми і завдання для самостійної роботи, питання для індивідуальних завдань, критерії оцінювання знань студентів та список рекомендованої літератури. Так, навчальний спецкурс «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» є теоретичною основою психологічної підготовки бакалаврів, які здобувають освітній рівень бакалавра; націлює бакалаврів на вивчення механізмів соціально-правового захисту молодих сімей, розумінні закономірностей формування і розвитку молодих сімей, особливостей соціально-правової діяльності соціальних працівників з молодими сім'ями, а також передбачає практичне оволодіння вміннями та навичками соціально-правової та педагогічної роботи по роботі з молодими сім'ями. Програма вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» розроблена відповідно освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 231 Соціальна робота.

Мета курсу – підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та прикладні проблеми соціальної сфери або у процесі навчання засвоєння понять та теоретичної основи соціально-правового захисту молодих сімей, дітей та батьків; формування уявлень про соціальні чинники і детермінанти організації соціально-правового захисту молодих сімей; управління цим процесом згідно структури та функцій конкретних соціальних інституцій, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи; ознайомлення з соціальними явищами, які опосередковують та зумовлюють соціально-правовий захист і соціально-правовими документами та актами.

Для виконання поставленої мети нами були визначені такі основні *завданнями курсу*: ознайомити студентів з теоретичними основами даного спецкурсу; вивчити основні поняття прав та обов'язків дитини та батьків; міжнародні та національні нормативно-правові акти, що стосуються соціального захисту молодих сімей та їх забезпечення; розкрити значення нормативних документів на сімейне життя молодих людей; навчитись захищати свої права задля запобігання порушень прав молодих сімей;

створити умови для засвоєння слухачами сутності змісту та організації основних видів діяльності соціального працівника з молодими сім'ями у соціальних закладах.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні

знати:

- теоретичний аспект та технології роботи з молодими сім'ями;
- історичні та методологічні витoki розвитку соціально-правового захисту в Україні та індустріально розвинених країнах; напрямки її удосконалення;
- психологічна сутність та філософське підґрунтя соціально-правового захисту молодих сімей;
- завдання, зміст та форми роботи при здійсненні соціально-правового захисту молодих сімей;
- нормативно-правове забезпечення соціально-правового захисту молодих сімей.

вміти:

- аналізувати та визначати потреби молодих сімей та наукові джерела щодо них, навчитися володіти соціально-правовими категоріями та поняттями;
- збирати та оцінювати інформацію про проблеми молодих сімей;
- застосовувати навички самостійно аналізувати та творчо реалізувати заходи по розв'язанню проблем, що виникають в молодих сім'ях та формулювати рекомендації щодо вирішення реальних ситуацій;
- виявляти, планувати та застосовувати набуті знання в майбутній діяльності з молодими сім'ями;
- використовувати сучасні методи та форми роботи у роботі з молодими сім'ями і формувати свій індивідуальний стиль майбутньої професійної діяльності та професійного педагогічного спілкування.

Програма навчальної дисципліни складається з двох змістових модулів: Модуль1. Теоретичні та методологічні аспекти соціально-правового захисту

молодих сімей і Модуль 2. Технології та форми соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями. Загальна кількість годин становить 90 год., з них 18 год. відводиться лекційним заняттям, а 16 год. – семінарським, 56 год. – самостійна робота. Форма контролю - залік.

Методичне забезпечення включає: лекцію (проблемна лекція, лекція-діалог, лекція-прес-конференція, лекція-бесіда), семінари, бесіди, розповідь; самостійна робота студентів, навчальні дискусії, що є словесними, наочними, практичними, проблемними та інтерактивними.

Методами контролю є підсумкова тестова робота (2 варіанти по 40 тестових запитань), педагогічний диктант (2 варіанти по 10 запитань), усне опитування, конспектування з поданих джерел, виконання самостійної роботи (конспектування основних термінів, складання таблиць та схем), захист доповідей-презентацій, виконання індивідуального завдання.

Задля формування у студентів теоретичних положень окресленої тематики використовувалися такі методи навчання як проблемна лекція, лекція-діалог, лекція-прес-конференція, лекція-бесіда студентам було запропоновано для обговорення наступні запитання та завдання (для прикладу):

1. Чим обумовлюється виникнення різноманітних проблем серед молодих сімей?
2. У логічній схемі історичних передумов в галузі соціального захисту сім'ї розкрийте особливості змін соціального захисту сімей.
3. Дайте порівняльну характеристику видів та форм страхування та соціальної допомоги молодих сімей: переваги та недоліки.
4. З яких міркувань слід вважати, що рівень соціального захисту молодих сімей залежить від рівня розвитку української держави?
5. Проаналізуйте фактори, що впливають на соціальний захист молодих сімей.

6. Визначте основні особливості міжнародних нормативно-правових актів та назвіть основні міжнародні документи регулювання сімейних відносин

7. У чому полягає сутність роботи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді?

8. Які права та інтереси захищаються Сімейним кодексом України?

9. Які Ви знаєте соціально-педагогічні технології сімейного консультування з молодими сім'ями?

10. У чому суть роботи соціального працівника по розподілу ролей між молодими людьми?

Для самостійної роботи були визначені завдання: розкрити поняття основних понять до тем самостійної роботи; виписати і пояснити три прислів'я або вислови присвячені сім'ї; розробити схему проблем молодих сімей та показати взаємозв'язок їх між собою; навести приклади та пояснити від яких чинників залежить розвиток сімейної політики в Україні; визначити спільні та відмінні риси понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення»; схематично зобразити соціальний захист молодих сімей; скласти таблицю норм шлюбно-сімейних відносин у різних зарубіжних країнах; схематично зобразити в ієрархічному порядку законодавчі акти щодо соціального забезпечення молоді сім'ї; зобразити схематично модель соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями; скласти таблицю соціального захисту прав та інтересів молодих сімей за галузями права опираючись на норми законодавчих актів; виписати основні права та обов'язки подружжя, матері, батька і дитини посилаючись на норму права; схематично зобразити як здійснюється захист законних прав та інтересів членів сім'ї; скласти таблицю видів технологій сімейного консультування молодих сімей; зобразити схематично модель індивідуального сімейного консультування молодих сімей; зобразити схематично модель групового сімейного консультування молодих сімей.

Семінарські заняття передбачали окрім підготовки до питань для фронтального обговорення теж підготуйте доповідь-презентацію на тему: «Стан розвитку молодії сім'ї на сучасному етапі розвитку українського суспільства», «Проблеми молодих сімей», «Становлення молодих сімей та її життєвий цикл», «Напрями соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями», «Форми соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями», «Державна сімейна політика: загальна характеристика», «Захист законних інтересів прав та інтересів членів сім'ї», «Види технологій консультування молодих сімей», «Соціальна політика в Україні щодо молодих сімей», «Державні програми по допомозі молодих сімей: порівняльна характеристика з європейськими країнами», «Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин у різних зарубіжних країнах» – кожний із студентів готує одну із країн та представляє її на прес-конференції як країну соціального забезпечення; групова дискусія «Соціально-правовий захист молодих сімей за законодавством України»; скласти типовий реліз для проведення тренінгу з молодими сім'ями.

Таке поєднання різнопланових методів та форм організації навчальної діяльності студентів як майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями дозволило висвітлити завдяки організаційно-педагогічних умов даної підготовки.

Щодо інноваційні технології у навчально-виховному процесі в процесі підготовки до роботи з молодими сім'ями майбутніх соціальних працівників були застосовані інтерактивні технології навчання (розігрування ситуацій за ролями – технологія колективного групового навчання; обговорення проблеми в загальному колі, незакінчені речення, мозковий штурм, аналіз ситуацій, розв'язання проблем – технологія ситуативного моделювання; дебати – технологія опрацювання дискусійних питань), метод проектів та комп'ютерних технологій (мультимедія-презентація).

Були проведені:

- вправи «Робота в групі», Розв'яжи життєві задачі», «Правова ситуація», «Знання прав та обов'язків в сім'ї»;
- лекції «Поняття та значення молодого сім'ї», «Молода сім'я на сучасному етапі розвитку суспільства», «Молода сім'я. Сімейні цінності»,
- інформаційне повідомлення «Відповідальність батьків за невиконання своїх обов'язків щодо дітей за законодавством України»,
- виступ про трансформаційні зміни в осередку молодого сім'ї на сучасному етапі розвитку суспільства;
- мозковий штурм «З якими проблемами може стикнутися сучасна молода сім'я?», «Від кого залежить рівень життя молодих сімей та їхній безпосередній соціально-правовий захист. Хто може надати такий захист? Куди потрібно звернутися за допомогою?», «Для чого придумали зазначені та інші права, обов'язки та міру відповідальності?», «Виникнення конфліктної ситуації», «Сторони сімейного конфлікту»,
- дебати щодо переліку прав та обов'язків зазначених у законодавстві України та розв'язання правових ситуацій щодо захисту прав та обов'язків серед сімей;
- моделювання життєвих ситуацій.

Забезпечення мотиваційного аспекту професійної підготовки полягав у роботі проблемних груп, написання проектів та групових занять у роботі з молодими сім'ями, презентації своїх результатів в процесі діяльності з молодими сім'ями, перегляд відеороликів та презентацій.

Сприяння міждисциплінарного забезпечення у процесі професійної підготовки як організаційно-педагогічних умов полягала у впровадженні різних форм, методів, засобів і технологій у освітній процес розглянутих вище. Також аналізі робочих навчальних програм та освітніх програм у закладах вищої освіти (ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника», Києво-Могилянської академії, Херсонському державному університеті та Подільському спеціальному навчально-реабілітаційному соціально-економічному коледжі), де можна побачити

міждисциплінарні зв'язки між дисциплінами (напр., у дисциплінах «Основи соціальної політики», «Право соціального забезпечення» та «Правові основи соціальної роботи» повторюються теми про стан та основні тенденції розвитку сім'ї в Україні; сімейна політика в Україні на сучасному етапі).

Однією із організаційно-педагогічних умов, які ми виділяємо, є *розширення практичної складової у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями*, яка полягає у виконанні студентам виконання різного комплексу науково-дослідних завдань, що спрямовані на вирішення проблем серед молодих сімей, а саме:

- збір інформації про молоді сім'ї та середовище їхнього життя, проведення експерименту по можливості;
- пошук засобів для налагодження контакту та подальшої співпраці, розробка нововведень щодо роботи з молодими сім'ями;
- оцінка обраних методів та технологій роботи з молодими сім'ями для вирішення конкретних задач;
- аналіз та узагальнення результатів дослідження молодих сімей;
- підготовка звіту та матеріалів з практики.

Взаємодія та співпраця студентів, викладачів, соціуму проявлялася у процесі проходження зустрічей, проходження практики студентами, безпосередньому їхньому контакті з працівниками Івано-Франківської міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та молодими сім'ями, яким потрібна була допомога та консультація у вирішенні сімейних проблем.

Для забезпечення професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями необхідним є як робота в проблемних групах, так і під час проходження практики і презентування результатів свого дослідження виступає як важливим чинником мотивації та самоорганізації до навчання і інших студентів, до їх співпраці з викладачами, соціальними працівниками, студентським колективом.

Результатом набутих теоретичних знань, умінь і навиків є *професійна компетентність*. Вона сформовано шляхом проведення лекційних та практичних занять зі студентами, позааудиторної роботи щодо написання різних групових занять із молодими сім'ями і обговорення різних проблем та аспектів діяльності із молодими сім'ями, в процесі проходження практики. У свою чергу це стимулювало студентів до особистої самоорганізації навчання, що полягало у безпосередньому спілкуванні з молодими сім'ями, соціальними працівниками.

Ключовими засадами організації освітньо-виховної діяльності студентів у процесі професійної підготовки є вивчення ними навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей», розробка соціального проекту «Освіта молодої сім'ї», робота у проблемних групах, проходження практики, взаємодія, публічна презентація результатів свого дослідження, обговорення та прогнозування їх, взаємозв'язок теоретичного матеріалу міждисциплінарних зв'язків навчальних дисциплін та практичної складової орієнтовані та мотиваційність, розвиток компетентності та самоорганізацію студентів до майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, реалізація зазначених нами організаційно-педагогічних умов здійснювалась із застосуванням різноманітних методів організації освітньо-виховного процесу та впровадженням в нього елективного навчального курсу «Основи соціально-правового захисту молодих сімей»).

3.2.Перевірка ефективності впровадження розробленої структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників відбувається в процесі навчання у ЗВО, тому організація навчання студентів становить експериментальний етап нашого дослідження, що здійснюється за

програмами навчання на базі ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» (ЕГ – 136 студентів) та Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (КГ – 164 студенти).

Перевірка ефективності впровадження розробленої методики та розробленої структурно-функціональної моделі проводилася шляхом зіставлення результатів дослідження в ЕГ та КГ до та після проведення формувального експерименту в результаті статистичного аналізу [73].

Для встановлення істотних відмінностей та перевірки гіпотези у ЕГ та КГ щодо професійної підготовки студентів на визначених рівнях (високий (творчий), середній (базовий), низький (елементарний)), ми застосували критерій χ^2 (хі-квадрат).

Критерій χ^2 (хі-квадрат) використовується у порівнянні розподілу об'єктів двох сукупностей за певною властивістю на основі вимірів за шкалою найменувань цієї властивості в двох незалежних вибірках з розглянутих сукупностей [61, с. 96].

Тому на основі проведеного дослідження за всіма чотирма критеріями (мотиваційного, особистісного, теоретичного (когнітивно-змістового) та діяльнісно-практичного) та трьома рівнями ((високий (творчий), середній (базовий), низький (елементарний)) перевіряли нульову гіпотезу про рівність ймовірностей попадання об'єктів першої і другої сукупності в першу чи другу категорію шкали вимірювання досліджуваних властивостей. Дані рівні визначилися за виділеними нами критеріями в процесі дослідження щодо визначення рівня професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями. Адже, професійна підготовка є безперервним процесом у формуванні особистості майбутнього соціального працівника у майбутній професійній діяльності, що потребує відповідних етапів такої підготовки. Тому нами виділено дані критерії, які на нашу думку, є важливими щодо визначення рівнів вираженості професійної підготовки у роботі саме з молодими сім'ями.

Для двохстороннього критерію [61, с. 97] нульова гіпотеза H_0 буде мати вигляд

$$H_0: p_{Ki} = p_{Ei},$$

а альтернативна гіпотеза –

$$H_1: p_{Ki} \neq p_{Ei}$$

Для перевірки нульової гіпотези за допомогою критерію χ^2 (хі-квадрат) здійснюється розрахунок статистики критерію (відповідно до експериментальних даних отриманих під час спостереження) $T_{спост}$ [61, с. 101]:

$$T_{спост} = \frac{1}{n_1 + n_2} * \sum_{i=1}^c \frac{(n_1 * O_{2i} - n_2 * O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}},$$

де n_1 та n_2 – загальна кількість респондентів у групах;

O_{1i} – кількість студентів КГи та O_{2i} – кількість студентів ЕГ групи які потрапили до i -ої категорії ($i = 1$ – низький (елементарний), $i = 2$ – середній (базовий), $i = 3$ – високий (творчий);

C – максимальна кількість категорій ($C = 3$).

В межах прийнятого рівня значимості $\alpha = 0,01$, тобто з імовірністю 0,99, для ступенів вільності $\nu = C - 1 = 2$ ($c=3$) критичне значення статистики критерію становитиме $T_{крит} = 9,210$ [61, с. 130].

Перевірка за допомогою статистичного критерію χ^2 (хі-квадрат) щодо рівня підготовки студентів у експериментальній та контрольній групах у роботі з молодими сім'ями на констатувальному етапі експерименту показано в таб. 3.2.1

Таблиця 3.2.1

**Визначення статистики критерію χ^2 (хі-квадрат) щодо рівнів
прояву критеріїв підготовки студентів у роботі з молодими сім'ями
на констатувальному етапі експерименту**

<i>Вибірка, обсяг вибірки</i>	<i>Категорія 1 (низький (елементарний) рівень)</i>	<i>Категорія 2 (середній (базовий) рівень)</i>	<i>Категорія 3 (високий (творчий) рівень)</i>	<i>Результати обчислення за статистичним критерієм $T_{спост}$</i>
Контрольна група, $n_1 = 164$	$O_{11} = 80$	$O_{12} = 52$	$O_{13} = 32$	1,03
Експериментальна група, $n_2 = 136$	$O_{21} = 56$	$O_{22} = 46$	$O_{23} = 34$	

$$T_{спост} = \frac{1}{164 \cdot 136} * \left(\frac{(164 \cdot 34 - 136 \cdot 32)^2}{32 + 34} + \frac{(164 \cdot 46 - 136 \cdot 52)^2}{52 + 46} + \frac{(164 \cdot 56 - 136 \cdot 80)^2}{80 + 56} \right) = 1,03$$

З таблиці для двохстороннього критерію χ^2 для даного ступеня свободи ($\nu = 1$) і рівня значимості $\alpha = 0,01$, знайшли $T_{крит} = 9,210$. Звідси, за результатами обчислення $T_{спост} < T_{крит}$ ($1,03 < 9,210$), тобто з імовірністю 0,99 можна сказати, що рівні прояву критеріїв до майбутньої професійної діяльності в роботі з молодими сім'ями у студентів ЕГ та КГ є однаковим. Тобто маємо підтвердження нульової гіпотези ($T_{спост} < T_{крит}$), що показники у КГ та ЕГ на початку експерименту статистично однакові. При цьому переважає низький (елементарний) рівень прояву професійної підготовки: 41,905% студентів ЕГ групи і 48,6025% студентів КГ. Також щодо середнього (базового) рівня студентів, то для ЕГ отримали 33,53%, а КГ – 31,3725%.; високий (творчий) рівень досліджуваних становить лише: 24,565% у ЕГ та 20,025% у КГ.

Ефективність запропонованої структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями ми визначали шляхом порівняння формувального та констатувального етапів експерименту із застосування діагностувального критерію.

Визначення рівня мотиваційного критерію на формуальному етапі експерименту ми здійснили за методикою Т. Елерса «Діагностика особистості на мотивацію до успіху» та Мотивація успіху і боязнь невдач (опитувальник Реана) і порівняли з показниками, отриманими на констатувальним етапом експерименту.

Перевірка за допомогою χ^2 - критерію щодо рівня підготовки студентів у ЕГ та КГ за мотиваційним критерієм на формуальному етапі експерименту подана в таб. 3.2.2

Таблиця 3.2.2

Визначення статистики критерію χ^2 щодо рівня підготовки студентів за мотиваційним критерієм на етапі формуального експерименту

Вибірка, обсяг вибірки	Категорія 1 (низький (елементарний) рівень)	Категорія 2 (середній (базовий) рівень)	Категорія 3 (високий (творчий) рівень)	Результати обчислення за статистичним критерієм $T_{спост}$
Контрольна група, $n_1 = 164$	$O_{11} = 22$	$O_{12} = 54$	$O_{13} = 88$	7,81
Експериментальна група, $n_2 = 136$	$O_{21} = 4$	$O_{22} = 36$	$O_{23} = 96$	

$$T_{спост} = \frac{1}{164 \cdot 136} * \left(\frac{(164 \cdot 96 - 136 \cdot 88)^2}{88 + 96} + \frac{(164 \cdot 36 - 136 \cdot 54)^2}{54 + 36} + \frac{(164 \cdot 4 - 136 \cdot 22)^2}{4 + 22} \right) = 7,81$$

Тому звідси, за результатами обчислення $T_{спост} < T_{крит}$ (7,81 < 9,210), тобто з імовірністю 0,99 можна сказати, що рівені мотиваційного критерію до майбутньої професійної діяльності в роботі з молодими сім'ями у студентів ЕГ та КГ є однаковим. Свідченням цього є підтвердження нульової гіпотези ($T_{спост} < T_{крит}$), коли показники у КГ та ЕГ на початку експерименту мають однакові умови.

За результатами опитувальника Реана нами визначено, що у студентів знизилася мотивація на невдачу ЕГ групи до 5,1% та КГ до 16,5%. Тоді як мотивація на успіх зросла до 66,2% у ЕГ та до 51,2% КГ. Мотиваційний

полюс яскраво не виражений зріс до 28,7% ЕГ (певна тенденція на успіх зросла до 12,5%, а певна тенденція мотивації на невдачу знизилася до 16,2%), а у КГ зріс до 32,3% (серед них певна тенденція на успіх зросла до 16,5% , а певна тенденція мотивації на невдачу знизилася до 15,8%).

За результатами проходження даної методики Т. Елерса «Діагностика особистості на мотивацію до успіху» на визначення рівня мотиваційного критерію відповідно здійснивши обчислення нами визначено рівні мотиваційного критерію. Тож, відповідно зменшилася кількість студентів ЕГ групи з низьким (елементарним) рівнем вираженого підготовки до 2,94%, а КГ до 13,41% щодо мотиваційного критерію. Тоді як кількість студентів ЕГ з високим (творчим) рівнем збільшиться до 70,59%, а студентів середнім (базовим) рівнем до 26,47% ЕГ і 32,93% КГ. У КГ високий (творчий) рівень залишився 53,26%. Це свідчить про підтвердження нульової гіпотези ($T_{спост} < T_{крит}$), коли показники у КГ та ЕГ за рівнями сформованості є однаковими та позитивними у двох групах.

Отримані результати мотиваційного критерію на етапі здійснення формульовального експерименту можна показати у формі діаграм у порівнянні з результатами констатувального експерименту (Рис. 3.2.1)

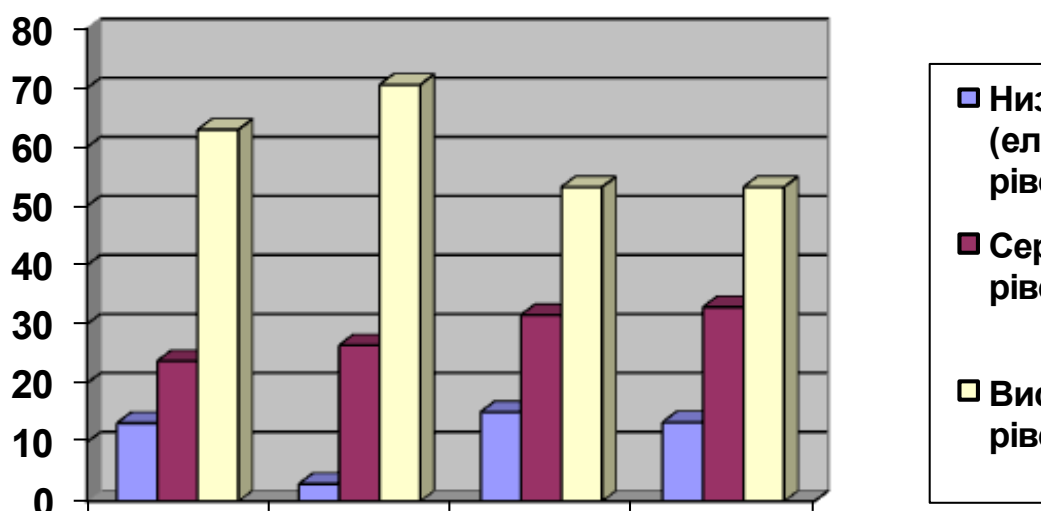

Рис. 3.2.1. Рівні прояву мотиваційного критерію професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями на етапі формульовального експерименту

Таким чином, можна стверджувати, що у більшості студентів саме ЕГ групи проявився мотив та спрямованість, інтерес та бажання до роботи з молодими сім'ями, підвищення рівень потребності в оволодінні та реалізації набутих знань, умінь та навичок, що є необхідними для професійної діяльності з молодими сім'ями. Оскільки, саме у ЕГ групи них досить суттєво підвищився високий (творчий) рівень (на 7,61%) і зменшився низький (елементарний) рівень (на 10,3%) за мотиваційним критерієм. Тоді як у КГ низький (елементарний) зменшився на 1,73%. Середній (базовий) рівень у двох групах збільшився - на 2,69% у ЕГ та 1,93 у КГ.

Визначення рівня *особистісного критерію* на формувальному етапі експерименту нами здійснено за методикою визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості та порівнюємо її з констатувальним етапом експерименту.

Перевірка за допомогою χ^2 -критерію щодо рівня підготовки студентів у ЕГ та КГ за особистісним критерієм на формувальному етапі експерименту в таб. 3.2.3

Таблиця 3.2.3

Визначення статистики χ^2 -критерію щодо рівня підготовки студентів за особистісним критерієм на етапі формувального експерименту

<i>Вибірка, обсяг вибірки</i>	<i>Категорія 1 (низький (елементарний) рівень)</i>	<i>Категорія 2 (середній (базовий) рівень)</i>	<i>Категорія 3 (високий (творчий) рівень)</i>	<i>Результати обчислення за статистичним критерієм $T_{спост}$</i>
Контрольна група, $n_1 = 164$	$O_{11} = 52$	$O_{12} = 80$	$O_{13} = 32$	12,25
Експериментальна група, $n_2 = 136$	$O_{21} = 12$	$O_{22} = 80$	$O_{23} = 44$	

$$T_{спост} = \frac{1}{164 * 136} * \left(\frac{(164 * 44 - 136 * 32)^2}{32 + 44} + \frac{(164 * 80 - 136 * 80)^2}{80 + 80} + \frac{(164 * 12 - 136 * 52)^2}{52 + 12} \right) = 12,25$$

Тому звідси, за результатами обчислення $T_{спост} > T_{крит}$ ($12,25 > 9,210$), тобто з імовірністю 0,99 можна сказати, що рівень вираженості особистісного критерію до майбутньої професійної діяльності в роботі з молодими сім'ями у студентів ЕГ та КГ відмінний. Свідченням цього є підтвердження альтернативної гіпотези ($T_{спост} > T_{крит}$), коли показники у контрольній та експериментальній груп за рівнями сформованості є відмінними. Тож, за результатами обчислення зменшилася кількість студентів ЕГ групи з низьким (елементарним) рівнем вираженого підготовки до 8,72% та КГ до 31,38% щодо особистісного критерію. Тоді як кількість студентів з середнім (базовим) рівнем збільшиться до 58,23% ЕГ та до 49,08% КГ, а з високим (творчим) – до 33,05% ЕГ та 19,54% КГ.

Отримані результати особистісного критерію на етапі здійснення формувального експерименту можна показати у формі діаграм у порівнянні з результатами констатувального експерименту (Рис. 3.2.2)

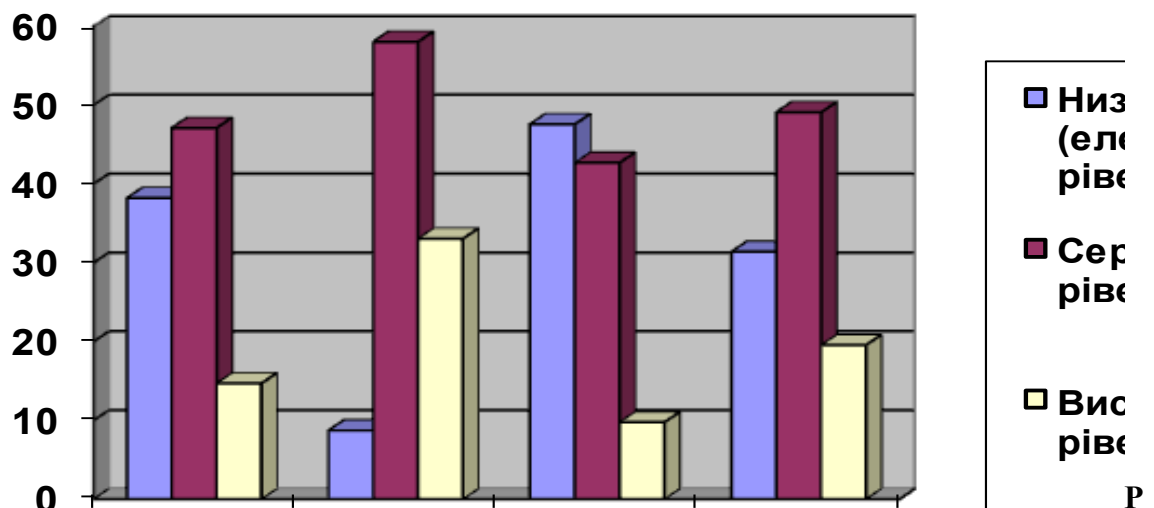

Рис. 3.2.2. Рівні прояву *особистісного критерію* професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями на етапі формувального експерименту

Отже, можна стверджувати, що у більшості студентів ЕГ та КГ будуть проявлятися та розвиватися професійно-важливі особистісні характеристики, задатки та їх прояви у процесі роботи з молодими сім'ями.

За результатами Опитувальника діагностики самооцінки творчого потенціалу особистості («Який Ваш творчий потенціал?») визначено, що зріс значний творчий потенціал до 33,8% в ЕГй та до 20,1% у КГ, а невеликий творчий потенціал знизився до 4,4% в ЕГ та до 25,6% у КГ. Тоді як нормальний творчий потенціал зріс до 61,8% в ЕГ та до 54,3% у КГ.

Оскільки, як ми бачимо, що за результатами дослідження особистісного критерію досить суттєво збільшився високий (творчий) рівень (18,35% у ЕГ та на 9,78 у КГ) та середній (базовий) рівень у двох групах (на 10,93% у ЕГ та на 6,4% у КГ). Також знизився низький (елементарний) рівень за особистісним критерієм на 29,28% у ЕГ та на 16,18% у КГ.

З метою визначення рівня *теоретичного (когнітивно-змістового) критерію* на формувальному етапі експерименту ми використали авторську анкету та порівнюємо її з констатувальним етапом експерименту.

Перевірка за допомогою χ^2 -критерію щодо рівня підготовки студентів у ЕГ та КГ за теоретичним (когнітивно-змістовим) критерієм в таб. 3.2.4

Таблиця 3.2.4

Визначення статистики χ^2 -критерію щодо рівня підготовки студентів за теоретичним (когнітивно-змістовим) критерієм на етапі формувального експерименту

Вибірка, обсяг вибірки	Категорія 1 (низький (елементарний) рівень)	Кате горія 2 (середній (базовий) рівень)	Кате горія 3 (високий (творчий) рівень)	Результат и обчислення за статистичним критерієм $T_{спост}$
Контрольна група, $n_1 = 164$	$O_{11} = 60$	$O_{12} = 74$	$O_{13} = 30$	12,59
Експериментальна група, $n_2 = 136$	$O_{21} = 16$	$O_{22} = 78$	$O_{23} = 42$	

$$T_{спост} = \frac{1}{164 \cdot 136} * \left(\frac{(164 \cdot 42 - 136 \cdot 30)^2}{30 + 42} + \frac{(164 \cdot 78 - 136 \cdot 74)^2}{74 + 78} + \frac{(164 \cdot 16 - 136 \cdot 60)^2}{60 + 16} \right) = 12,59$$

Тому звідси, за результатами обчислення $T_{спост} > T_{крит}$ ($12,59 > 9,210$), тобто з імовірністю 0,99 можна сказати, що рівень вираженості теоретичного (когнітивно-змістового) критерію до майбутньої професійної діяльності в роботі з молодими сім'ями у студентів ЕГ групи є відмінними від рівня у КГ. Свідченням цього є підтвердження альтернативної гіпотеза ($T_{спост} > T_{крит}$), коли показники у КГ та ЕГ за рівнями сформованості є відмінними. Тому, зменшилася кількість студентів ЕГ групи з низьким (елементарним) рівнем вираженого підготовки до 11,76% щодо теоретичного (когнітивно-змістового) критерію та у КГ до 36,59%. Тоді як кількість студентів ЕГ з середнім (базовим) рівнем збільшиться до 57,35%, а в КГ - до 45,12%, з високим (творчим) - до 30,88% та 18,29% в ЕГ та КГ відповідно.

Отримані результати теоретичного (когнітивно-змістового) критерію на етапі здійснення формульовального експерименту можна показати у формі діаграм у порівнянні з результатами констатувального експерименту (Рис. 3.2.3)

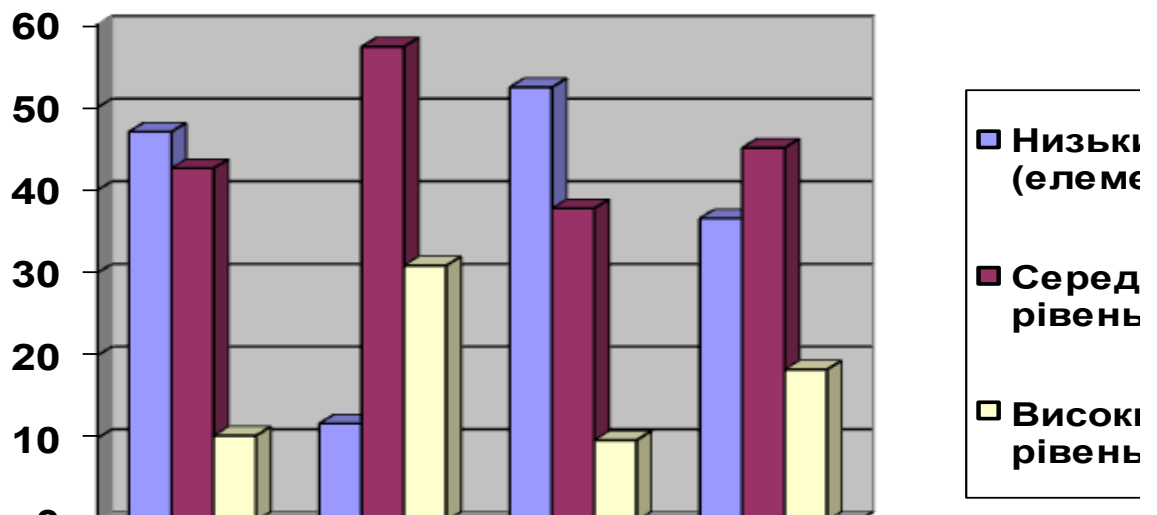

Рис. 3.2.3. Рівні прояву теоретичного (когнітивно-змістового) критерію професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями на етапі формульовального експерименту

Таким чином, можна стверджувати, що у більшості студентів є наявність необхідних знань для роботи з молодими сім'ями, сформованість понять та сутності щодо молодих сімей, знання різних аспектів професійної діяльності соціальних працівників, уміння працювати з інформацією в роботі з молодими сім'ями. Як бачимо за результатами дослідження на етапі формуального експерименту у двох групах зріс високий (творчий) рівень (на 20,59% у ЕГ та на 8,53% у КГ) та середній (базовий) рівень (на 14,7% у ЕГ та на 7,32% у КГ). Відповідно знизився низький (елементарний) рівень творчого (когнітивно-змістового) критерію на 35,3% у ЕГ та на 15,85% у КГ.

Визначення рівня діяльнісно-практичного критерію на формуальному етапі експерименту ми використали метод експертних оцінок та порівнюємо її з констатувальним етапом експерименту.

Перевірка за допомогою χ^2 -критерію щодо рівня підготовки студентів у ЕГ та КГ за діяльнісно-практичним критерієм в таб. 3.2.5

Таблиця 3.2.5

Визначення статистики χ^2 -критерію щодо рівня підготовки студентів за діяльнісно-практичним критерієм на етапі формуального експерименту

Вибірка, обсяг вибірки	Категорія 1 (низький (елементарний) рівень)	Кате горія 2 (середній (базовий) рівень)	Кате горія 3 (високий (творчий) рівень)	Результат и обчислення за статистичним критерієм $T_{спост}$
Контрольна група, $n_1 = 164$	$O_{11} = 108$	$O_{12} = 32$	$O_{13} = 24$	12,71
Експериментальна група, $n_2 = 136$	$O_{21} = 50$	$O_{22} = 46$	$O_{23} = 40$	

$$T_{спост} = \frac{1}{164 * 136} * \left(\frac{(164 * 40 - 136 * 24)^2}{24 + 40} + \frac{(164 * 46 - 136 * 32)^2}{32 + 46} + \frac{(164 * 50 - 136 * 108)^2}{108 + 50} \right) = 12,71$$

Тому звідси, за результатами обчислення $T_{спост} > T_{крит}$ ($12,71 > 9,210$), тобто з імовірністю 0,99 можна сказати, що рівень вираженості діяльнісно-практичного критерію до майбутньої професійної діяльності в роботі з

молодими сім'ями у студентів ЕГ групи є відмінним від рівня у КГ. Свідченням цього є підтвердження альтернативної гіпотеза ($T_{спост} > T_{крит}$), коли показники у контрольній та експериментальній груп за рівнями сформованості є відмінними. Тому, відповідно зменшилася кількість студентів ЕГ групи з низьким (елементарним) рівнем вираженого підготовки до 36,76% щодо діяльнісно-практичного критерію, а КГ - до 65,85% Тоді як кількість студентів з середнім рівнем збільшиться до 33,82% ЕГ та до 19,51% КГ, а з високим – до 29,41% ЕГ та до 14,63% КГ.

Отримані результати діяльнісно-практичного критерію на етапі здійснення формувального експерименту можна показати у формі діаграм у порівнянні з результатами констатувального експерименту (Рис. 3.2.4)

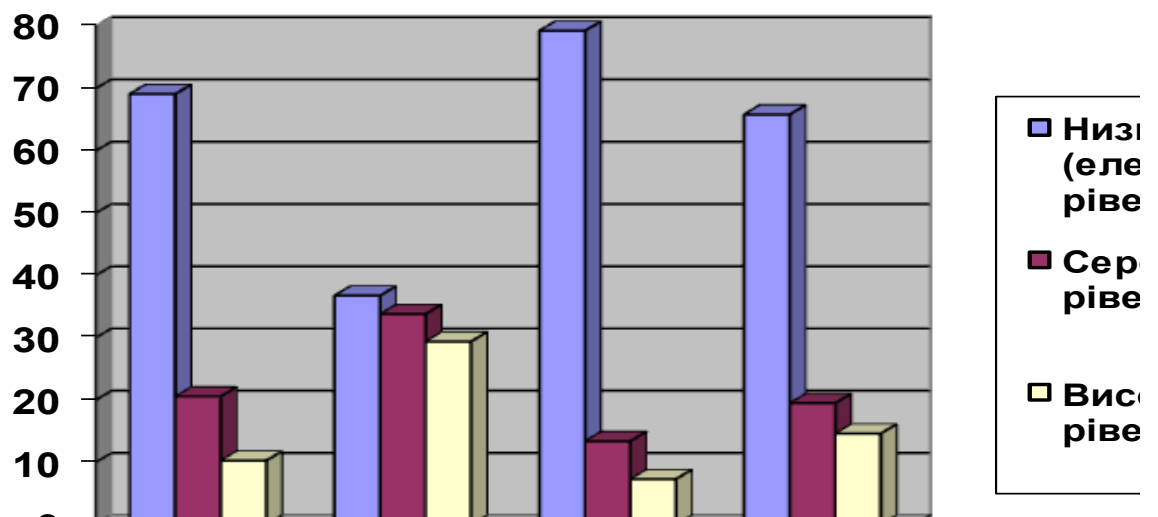

Рис. 3.2.4. Рівні прояву діяльнісно-практичного критерію професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями на етапі формувального експерименту

Таким чином, можна стверджувати, що у студентів проявляться однаковою мірою необхідні вміння і навички, оволодіють вони методиками та технологіями різних форм діяльності соціального працівника у роботі з молодими сім'ями, розвиватимуть вміння налагоджувати контакт та спілкуватися з молодими сім'ями і сприятимуть побудові позитивної

атмосфери в процесі професійної діяльності з молодими сім'ями. Оскільки, за результатами дослідження на етапі формувального експерименту підвищився високий (творчий) рівень (на 19,12% у ЕГ та на 7,31% у КГ) та середній (базовий) рівень (на 13,23% у ЕГ та на 6,1% у КГ). Відповідно зменшився низький (елементарний) рівень діяльнісно-практичного критерію на 32,36% у ЕГ та на 13,42 у КГ.

Таким чином, отримані результати дослідження на етапі формувального експерименту слід підсумувати та визначити середнє арифметичне по усіх чотирьох критеріях трьох рівнів.

В результаті проведених досліджень на етапі формувального експерименту рівень підготовки студентів ЕГ групи показано у таб.3.2.6

Таблиця 3.2.6

**Визначення рівнів прояву критеріїв професійної підготовки студентів
ЕГ групи на етапі формувального експерименту**

Рівень вираженості професійної підготовки	ЕГ до		ЕГ після	
	К-сть студ	%	К-сть студ	%
Низький (елементарний)	56	41,305	20	15,045
Середній (базовий)	46	33,53	60	43,98
Високий (творчий)	34	24,565	56	40,98
Всього	136	100	136	100

Отримані результати для КГ на етапі формувального експерименту показано у таб.3.2.7

Таблиця 3.2.7

**Визначення рівнів прояву критеріїв професійної підготовки студентів
КГ на етапі формувального експерименту**

Рівень вираженості професійної підготовки	КГ до		КГ після	
	К-сть студ	%	К-сть студ	%
Низький (елементарний)	80	48,6025	60	36,81
Середній (базовий)	52	31,3725	60	36,66
Високий (творчий)	32	20,025	44	26,43
Всього	164	100	82	100

Порівняння за допомогою χ^2 -критерію рівня підготовки студентів у ЕГ та КГ у роботі з молодими сім'ями на етапі формувального експерименту показано в таб. 3.2.8

Таблиця 3.2.8

**Визначення статистики χ^2 -критерію щодо рівнів прояву критеріїв
підготовки студентів у роботі з молодими сім'ями на етапі
формувального експерименту**

<i>Вибірка, обсяг вибірки</i>	<i>Категорія 1 (низький (елементарний) рівень)</i>	<i>Категорія 2 (середній (базовий) рівень)</i>	<i>Категорія 3 (високий (творчий) рівень)</i>	<i>Результати обчислення за статистичним критерієм $T_{спост}$</i>
Контрольна група, $n_1 = 164$	$O_{11} = 60$	$O_{12} = 60$	$O_{13} = 44$	9,496
Експериментальна група, $n_2 = 136$	$O_{21} = 20$	$O_{22} = 60$	$O_{23} = 56$	

$$T_{спост} = \frac{1}{164 \cdot 136} * \left(\frac{(164 \cdot 56 - 136 \cdot 44)^2}{44 + 56} + \frac{(164 \cdot 60 - 136 \cdot 60)^2}{60 + 60} + \frac{(164 \cdot 20 - 136 \cdot 60)^2}{60 + 20} \right) = 9,496$$

Тому звідси, за результатами обчислення $T_{спост} > T_{крит}$ ($9,496 > 9,210$), тобто з імовірністю 0,99 можна сказати, що рівні прояву критеріїв до майбутньої професійної діяльності в роботі з молодими сім'ями у студентів ЕГ є відмінним по відношенню до КГи. Свідченням цього є підтвердження альтернативної гіпотези ($T_{спост} > T_{крит}$), коли показники у КГ та ЕГ на початку експерименту є відмінними. Тому, за результатами дослідження на етапі формувального експерименту щодо визначення рівнів прояву критеріїв підвищився високий (творчий) рівень до 40,98% ЕГ та 26,43% КГ. Також підвищився і середній (базовий) рівень до 43,92% КГ та до 36,66% КГ. Щодо низького (елементарного) рівня, то він знизився до 15,045% у ЕГ та до 36,81 в КГ.

Отримані результати рівнів прояву критеріїв до майбутньої професійної діяльності в роботі з молодими сім'ями на етапі здійснення формувального

експерименту можна показати у формі діаграм у порівнянні з результатами констатувального експерименту (Рис. 3.2.5)

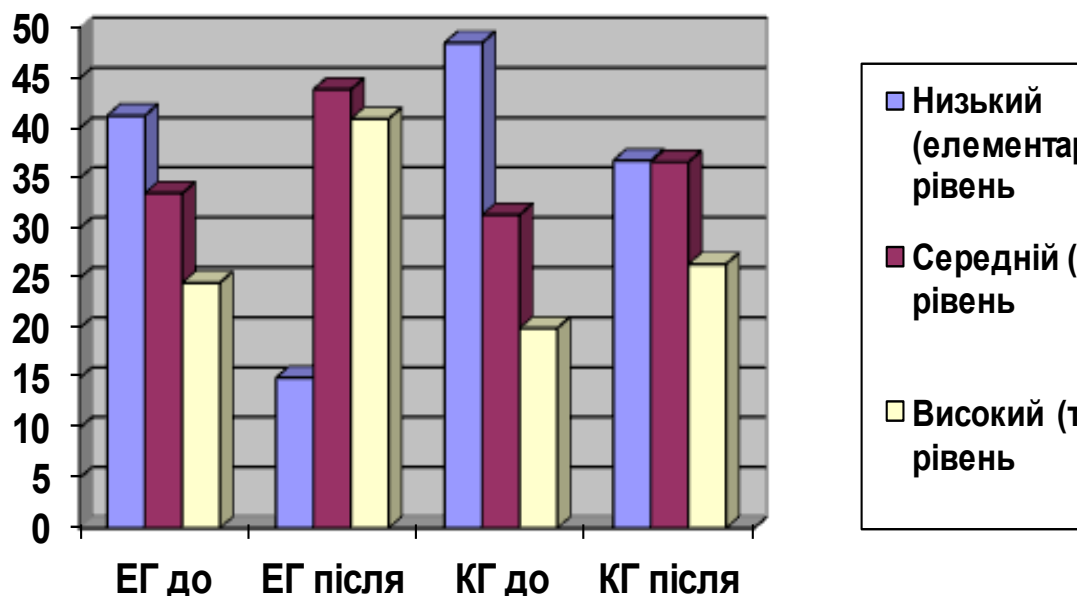

Рис. 3.2.5. Загальний рівень професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями на етапі формуального експерименту.

Таким чином, за результатами дослідження на етапі формуального експерименту підвищився високий (творчий) рівень до 40,98% у ЕГ та до 26,43% у КГ, середній (базовий) рівень - до 43,98% у ЕГ та до 36,66% у КГ. Відповідно зменшився низький (елементарний) рівень загальної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями до 15,045% у ЕГ та до 36,81 у КГ.

На підставі отриманих результатів та проведення порівняльного аналізу ЕГ та КГ на констатувальному та формуальному етапі експерименту дає підстави стверджувати, що відбулися суттєві зміни у рівнях вираженості професійної підготовки студентів ЕГ та КГ. Оскільки, за результатами дослідження на етапі формуального експерименту підвищився високий (творчий) рівень (на 16,415% у ЕГ та на 6,405% у КГ) та середній (базовий) рівень (на 10,39% у ЕГ та на 5,29% у КГ). Тоді як низький (елементарний) рівень загальної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників

до роботи з молодими сім'ями зменшився на 26,86% у ЕГ та на 11,7925% у КГ.

Отже, ми можемо стверджувати, що отримані результати на етапі формувального експерименту підтвержують ефективність впровадженої нами методики та розробленої структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.

3.3. Практична апробація та узагальнення отриманих результатів дослідження.

Визначати та діагностувати подружні відносини можна завдяки різноманітних методів та спеціальних методик, бесід, опитування, інтерв'ю. Нами здійснено діагностування відносин серед молодих сімей Івано-Франківська шляхом використання тесту-опитувальника задоволеності шлюбом (В.В.Столін, Г.П.Бутенко, Т.Л.Романова) [27] та опитувальника «Вимірювання установок в подружній парі» (Ю. Є. Алешина) [145].

У тесті-опитувальнику «Задоволеність шлюбом» [Додаток 3.3.1] взяло участь 57 молодих сім'ї м. Івано-Франківська. Опитувані набрали такі бали: 8, 10 (2), 12 (2), 14; 19 (5), 20 (2), 21, 22; 24 (5), 25 (2), 26 (5); 29, 30 (3), 31, 32 (5); 33, 34, 35 (3), 36, 37, 38 (5); 39, 40, 41, 42 (3).

Тобто за результатами експрес-діагностики ступеня задоволеності шлюбом визначили, що абсолютно неблагополучними є 6 молодих сім'ї, неблагополучними – 9, скоріше неблагополучні – 12, перехідні молодих сім'ї – 2, скоріше благополучні – 10, благополучні – 12, абсолютно благополучні – 6 молодих сімей.

Для визначення проблем та змін, які виникають в інституті сім'ї серед різних молодих сімей (абсолютно неблагополучних, неблагополучних, благополучних тощо) нами було використано *опитувальник «Вимірювання*

установок в подружній парі» (Ю. Є. Алешина), що являє собою 40 суджень, який зазвичай застосовують до визначення установок у конкретних сім'ях для подальшого надання консультацій та допомоги [Додаток 3.3.2].

Тому за результатами опитування у різних молодих сімей було вибрано значущу для них сферу, але при цьому необхідно враховувати особливості конкретної сім'ї, зокрема:

1. Оптимістичне ставлення до людей виражено практично у різних молодих сім'ях, але найбільше у скоріше неблагополучних (7 сімей з 12 – 58%) та благополучних (9 з 12 – 75%);
2. Перевага почуттів обов'язку (боргу) від задоволення найбільше проявляється у благополучних сім'ях (10 з 12 – 83%);
3. Роль дітей в житті людини та ставлення до них – скоріше неблагополучні (8 з 12 – 67%), неблагополучні (6 з 9 – 67%) та абсолютно благополучні (4 з 6 – 67%);
4. Спільна діяльність подружжя у всіх сферах сімейного життя – скоріше благополучні (9 з 10 – 90%) та благополучні молоді сім'ї (8 з 10 – 80%);
5. Менш лояльне ставлення до розлучення проявляється у благополучних молодих сім'ях (11 з 12 – 92%);
6. Орієнтація на романтичну любов – скоріше благополучні (9 з 10 – 90%), благополучні (10 з 12 – 83%), скоріше неблагополучні молоді сім'ї (10 з 12 – 83%);
7. Менш значущою сексуальна сфера проявляється у благополучних (6 з 12 – 50%) та скоріше благополучних молодих сім'ях (9 з 10 – 90%);
8. Заборонена тема сексуальних відносин – благополучних (7 з 12 – 58%) та скоріше неблагополучних молодих сім'ях (9 з 12 – 75%);
9. Менше уявлення про роль жінки присутнє у неблагополучних (8 з 9 (89%) та абсолютно благополучних молодих сім'ях (4 з 6 – 67%);

10. Бережливе ставлення до грошей – абсолютно благополучні (5 з 6 – 83%), благополучні (11 з 12 – 92%) та скоріше неблагополучні молоді сім'ї (9 з 12 – 75%).

Таким чином, за результатами проведених методик було виявлено, за ступенем задоволеності шлюбом половина з опитаних (57 молодих сімей) є задоволеними (перехідні молоді сім'ї – 2, скоріше благополучні – 10, благополучні – 12, абсолютно благополучні – 6 молодих сімей), а інша не задоволені шлюбом (абсолютно неблагополучними є 6 молодих сім'ї, неблагополучними – 9, скоріше неблагополучні – 12). Також визначено установки в молодій сім'ях: позитивне ставлення до людей найбільш виражене у благополучних та скоріш неблагополучних молодих сім'ях; перевага між почуття обов'язку і задоволення присутнє здебільшого у благополучних сім'ях; ставлення до дітей та розуміння їх значення присутнє скоріше неблагополучних, неблагополучних та абсолютно благополучних; спільна діяльність та підтримка один одного, автономність подружжя є у скоріше благополучних та благополучних молодих сім'ях; менш лояльне ставлення до розлучення є у благополучних сім'ях; ставлення до романтичної любові присутня у скоріше благополучних, благополучних та скоріше неблагополучних молодих сім'ях; менш значущою сексуальна сфера є у скоріше благополучних та благополучних молодих сім'ях; заборонена тема сексуальних відносин у благополучних та скоріше неблагополучних молодих сім'ях; менше уявлення про роль жінки присутнє у неблагополучних та абсолютно благополучних молодих сім'ях; бережливо ставляться до грошей абсолютно благополучні, благополучні та скоріше неблагополучні молоді сім'ї. Але завжди потрібно пам'ятати про особливості кожної конкретної сім'ї, в якій панують свої проблеми, що необхідно вирішити та потребують колекційної роботи.

Для більшого виявлення проблем серед молодих сімей, для розуміння необхідності у наданні їм конкретної допомоги та набуття необхідних знань в процесі професійної підготовки у ЗВО нами до зазначених вище методик

було проведено електронне опитування в *Googl формі*. Дану анкету можна знайти за посиланням

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSedBzu0RuYypuIF2cnQrKaeT2ohNCNHZx6vpCOukNcRPntrA/viewform>.

Авторська анкета [Додаток 3.3.3]. для молодих сімей складається з 23 запитань та спрямована на визначення рівня розуміння значення сім'ї у новостворених сім'ях, проблем з якими вони стикаються та сучасний стан молодих сімей.

Участь в електронному анкетуванні взяло 73 особи серед молодих сімей, з них 42 жінки (57,5%) та 31 чоловік (42,5%).

Вік опитуваних становив від 20 до 35 років: 20 р. (2 осіб - 2,7%), 21 р. (1 – 1,4%), 22 р. (5 – 6,8%), 23 р. (3 – 4,1%), 24р. (8 – 11%), 25 р. (2 (2,7%), 26 р. (10 – 13,7%), 27 р. (9 – (12,3%), 28 р. (7 – 9,6%), 29 р. (9 – 12,3%), 30 р. (5-6,8%), 31 р. (3 – 4,1%), 32 р. (4 – 5,5%), 33 р. (2 – 2,7%), 34 р. (2 – 2,7%), 35 р. (1 – 1,4%).

Час перебування у шлюбі чи прожиття разом становить: 4 місяці (2 осіб – 2,7%), 5 місяців (3 – 4,1%), 6 місяців (1 – 1,4%), 8 місяців (3- 4,1%), 1 рік (10 – 13,7%), 2 роки (11 – 15,1%), 3 роки (8 – 11%), 3,5 роки (6 – 8,1%), 4 роки (13 – 17,8%), 4,5 роки (1 – 1,4%), 4,7 роки (1 – 1,4%), 4,8 роки (2 – 2,7%), 5 років (10 – 13,7%), а двоє людей відповіли, що уже 5 місяців не проживають разом (2 – 2,7%).

Діти є у 40 молодих сімей: 1 дитина (28 осіб – 38,4%), 2 дитини (10 – 13,7%), 3 дитини (2 – 2,7%). У 33 молодих сім'ях дітей немає (33 – 45%).

На запитання «Що Ви розумієте під поняттям «Сім'я»?» молоді сім'ї відповіли: відповідальність (2 – 2,7%); турбота (1 – 1,4%); маленька держава (2 – 2,7%); щастя, разом жити щасливо (5 – 6,8%); любов (3 – 4,1%); затишок (2 – 2,7%), міцна родина (1 – 1,4%); одне ціле та єдине ціле де усі дбають один про одного (2 – 2,7%); це твій світ (1 – 1,4%); найкраще, найцінніше, найголовніше, що може бути у житті людини (4 – 5,5%); підтримка, довіра один до одного, взаємопідтримка (7 – 9,6%); смисел життя, сенс життя заради

чого варто жити і допомагає ставати сильнішим (3 – 4,1%); найближчі люди, які проживають разом задля продовження роду та мають спільні інтереси, спільний побут (5 – 6,8%); повага, взаєморозуміння незважаючи на складність повсякденного життя (4 – 5,5%); рідні, чоловік, жінка, діти (3 – 4,1%); це святе (1 – 1,4%); не знаю (4 – 5,5%). Були теж відповіді, де усі цінності молоді сім'ї об'єднували (8 – 11%): щастя, кохання, піклування, прагнення вдосконалюватися; люблячі люди, які завжди підтримують, допоможуть та розвеселять; це любов, взаєморозуміння, підтримка; взаєморозуміння, повага, довіра; затишок, комфорт, любов, розуміння і коли тебе чекають вдома; кожна хвилина, яка наповнюється щастям, підтримка один одного та радісні моменти проведені разом; коли живуть щасливо і в любові; наслідки від великого кохання, відчуття душевного тепла, безпеки та затишку. Як сімейне вогнище та гніздечко визначили 3 особи (4,1%): сімейне гніздечко, яке весь час потребує догляду; сімейне вогнище, осередок де відчуваєш себе потрібною для когось та де присутній затишок та відчуття найдорожчого. Як союз зазначили тільки 8 (11%) людей: союз двох людей у яких є спільні діти і панує любов, довіра, взаємопідтримка; добровільний союз чоловіка та жінки, заснований на любові для продовження роду; союз двох людей, які підтримують один одного як в моральному, так і матеріальному плані; союз чоловіка і жінки для добра один одного та народження і виховання дітей; союз чоловіка і жінки, скраплений любов'ю, повагою, турботою про дітей та один до одного; добровільний союз чоловіка і жінки; союз двох людей протилежної статі, що базується на любові, довірі та взаємоповазі; організація маленької групи людей, де панують свої правила. Також були такі відповіді (4 – 5,5%): фундамент, завдяки якому кожен з нас стоїть твердо на ногах і впевнений у майбутньому; найважливіші люди в світі, які завжди підтримують та зрозуміють, для яких хочеться щодня робити тільки хороші речі і дарувати взаємну любов; місце, де завжди чекають і прагнення швидше повернутися; люди, які споріднені не тільки

кровними зв'язками, але й спільними духовними та моральними цінностями, завжди готові підтримати один одного.

Як ми бачимо за результати опитування мало хто знає значення поняття «Сім'я», частина тільки окремі аспекти, а хтось і взагалі немає ніякого поняття та не знає. Це виступає однією із проблем серед молодих сімей – проблема нерозуміння справжнього значення сім'ї.

Наступне питання «*Чи побудовані у Вашій сім'ї міцні стосунки?*» на яке 68 осіб (93,2%) відповіли, що так, а 5 осіб (6,8%), що не знають (рис. 3.3.1)

Чи побудовані у Вашій сім'ї міцні стосунки?
73 відповіді

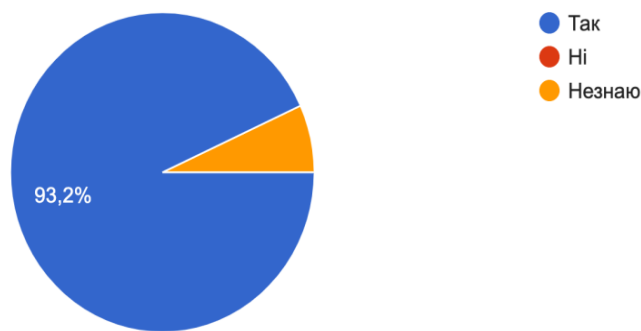

Рис. 3.3.1 Відповіді на запитання «Чи побудовані у Вашій сім'ї міцні стосунки?»

Але чи насправді так є, як відповіли люди з молодих сімей, оскільки при опитуванні соціальних працівників, то однією із проблем роботи з молодими сім'ями було саме невизнання та не хотіння побачити, що у їхніх стосунках не все добре як вони собі уявляють та хочуть бачити.

На запитання «*Чи погоджуєтесь Ви із твердженням Фаїни Раневської: «Сім'я замінює все. Тому, перш ніж її завести, варто подумати, що тобі важливіше: все або сім'я?» Чи це твердження стосується Вашої сім'ї?*», на що молоді сім'ї відповіли: так – 56 осіб (76,7%), ні – 11 (15,1%), а 6 осіб (8,2%) дали такі відповіді: незовсім; так, але не завжди так є через друзів,

роботу; сім'я на першому місці, але при цьому про свої хобі, роботу і т. д.; сім'я не замінює все, а все доповнює і стоїть в центрі життя; незнаю, скоріше так; думаю, що не до кожної сім'ї це відноситься, тому що без переосмислення вище всіх речей сім'ю не варто створювати (рис. 3.3.2).

Чи погоджуєтесь Ви із твердженням Фаїни Раневської: «Сім'я замінює все. Тому, перш ніж її завести, варто подумати, що тобі важливіше: вс...м'я»? Чи це твердження стосується Вашої сім'ї?
73 відповіді

Рис. 3.3.2 Відповіді на запитання «Чи погоджуєтесь Ви із твердженням Фаїни Раневської: «Сім'я замінює все. Тому, перш ніж її завести, варто подумати, що тобі важливіше: все або сім'я?». Чи це твердження стосується Вашої сім'ї?»

Можна побачити по відповідях, хто цінує свою сім'ю, для кого вона є важливою, а для кого ні. Це свідчить про готовність людей до створення та збереження сім'ї, яка виступає однією із проблем серед молодих сімей.

Питання «На Вашу думку, головним у сімейному житті є», на що відповіді були такими: любов (35 осіб – 47,9%), повага (26 – 35,6%), терпіння (3 – 4,1%), любов, вірність, чесність, послух (1 – 1,4%), усе вище перераховане (6 – 8,2%), взаєморозуміння (1.- 1,4%), бажання бути відповідальним за когось (1 – 1,4%) (рис. 3.3.3)

Отже, молоді сім'ї головним у сімейному житті вважають саме любов, менше частина – повагу. Так, любов вона є причиною з якої ми створюємо сім'ю, але не слід забувати, що її буває деколи недостатньо для щасливої

сім'ї при відсутності поваги, терпіння, довіри, взаємовідповідальності, взаєморозуміння та взаємопідтримки.

На вашу думку, головним у сімейному житті є:

73 відповіді

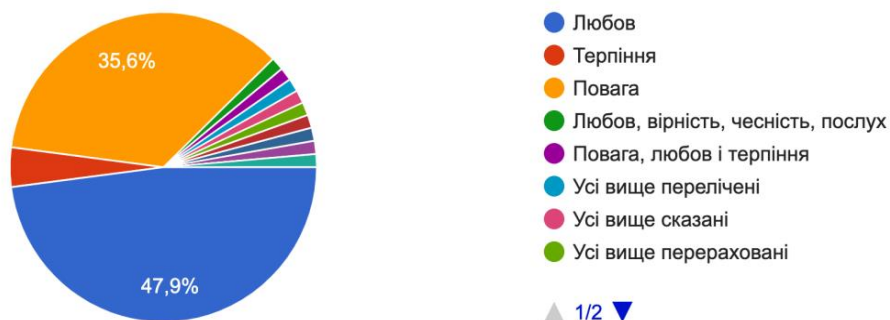

Рис. 3.3.3 Відповіді на запитання «На Вашу думку, головним у сімейному житті»

Наступним питанням є «Які сімейні цінності відіграють важливу роль для збереження сім'ї?», на яке опитувані відповіли: любов (32 осіб – 43,8%), довіра один до одного (32 – 43,8%), взаєморозуміння (18 – 24,7%), взаємопідтримка (16 – 21,9%), повага один до одного (15 – 20,5%), взаємовідповідальність (12 – 16,4%) та усі цінності разом (1 – 1,4%). (рис. 3.3.4)

Яка з сімейних цінностей відіграє важливу роль для збереження сім'ї?

73 відповіді

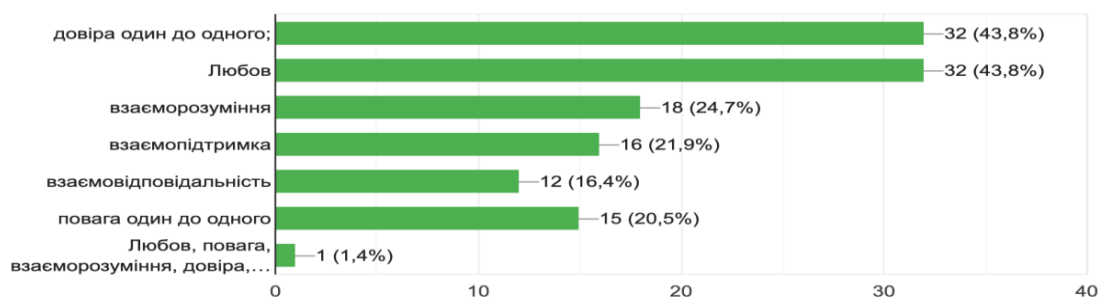

Рис. 3.3.4 Відповіді на запитання «Яка з сімейних цінностей відіграє важливу роль для збереження сім'ї?»

Як ми бачимо респонденти віддають перевагу любові та довірі один до одного, але необхідно пам'ятати, що ці цінності є всі важливими і відіграють досить суттєвої роль у сімейному житті, про що зазначив тільки один опитуваний.

Шосте питання «Які сімейні цінності панують у Вашій сім'ї?», відповіді бути такими: любов (16 осіб – 21,9%); довіра (5 – 6,8%). По три респонденти (по 4,1% на кожну відповідь): взаєморозуміння; взаєморозуміння, підтримка, кохання; довіра і любов; довіра, любов, взаємопідтримка; довіра, повага, любов, підтримка. По два респонденти (по 2,7% на кожну відповідь): взаємодопомога, повага, довіра; взаємопідтримка; взаєморозуміння, повага, любов, довіра; повага; любов, довіра, взаєморозуміння; любов, взаємовідповідальність, повага; любов і повага; любов, повага, взаєморозуміння; турбота; чудові цінності; усі перераховані вище. По одному опитуваному (по 1,4% на кожну відповідь): взаємодопомога; розуміння і повага; довіра, любов, турбота; любов, повага і підтримка; любов, турбота, розуміння; любов і турбота; любов і взаєморозуміння; любов, відданість, честь; любов, вірність, добро; любов, довіра, взаємоповага; любов, повага, взаємодопомога, розуміння; любов, терпіння, взаємодопомога; повага, взаєморозуміння, взаємопідтримка; підтримка і любов; наш син (рис. 3.3.5).

Які сімейні цінності панують у Вашій сім'ї?

73 відповіді

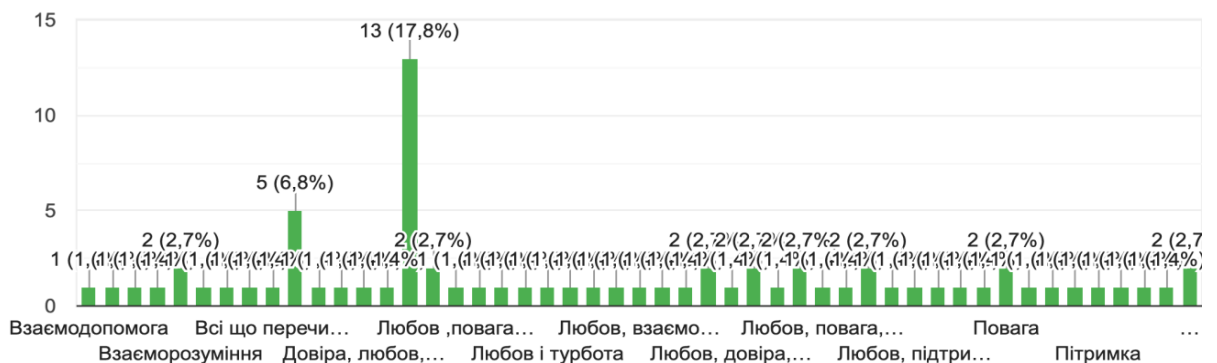

Рис. 3.3.5 Відповіді на запитання «Які сімейні цінності панують у Вашій сім'ї?»

Як ми бачимо по відповідях, що найбільшою цінністю молоді сім'ї віддають саме любові. Багато і інших цінностей присутні у сім'ях, в когось в комплексі, що є свідченням благополучних та щасливих сімей, а в когось поодинокі.

На запитання «*Чи сімейні свята Ви святкуєте разом? Які?*» Опитувані відповіли: ні (8 осіб – 11%); не завжди (2 – 2,7%); так (63 – 86%), серед яких церковні свята; Різдво, Великдень, Новий Рік, дні народження, пам'ятні події; святкування річниць; вечеряємо разом; релігійні свята, подорожі, вечери; загальноприйняті свята; сімейні подорожі, сімейні свята, молитви, вечери; сімейний відпочинок; відвідуємо батьків, ходимо до церкви; на вихідних гуляємо разом, виїздимо на природу; разом проводимо час; сімейні свята присвячую сім'ї; державні свята; перегляд улюблених фільмів; спільні покупки; вечори сімейного дозвілля; завжди прощаємося і зустрічаємося поцілунком; ранком завжди готує каву чоловік.

Тому на основі відповідей слід сказати, що 10 опитуваних присутня рекреативна проблема, яка є необхідною у налагодженні сімейних відносин та кращого розуміння і повного взнання один одного.

Восьме запитання «*Чи комфортно Вам перебувати у колі своєї сім'ї?*», на яке відповіді були такими: так (63 особи – 86,3%); ні (3 – 4,1%); не знаю (7 – 9,6%) (рис. 3.3.6)

Чи комфортно Вам перебувати в колі своєї сім'ї?
73 відповіді

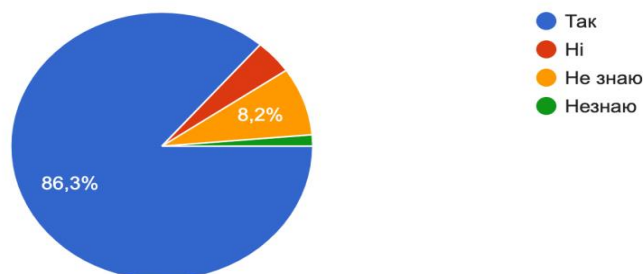

Рис. 3.3.6 Відповіді на запитання «Чи комфортно Вам перебувати в колі своєї сім'ї?»

На основі відповідей осіб з молодих сімей слід сказати, що 10 осіб почувають себе некомфортно у своїй сім'ї, що є свідченням відсутності комунікативної проблеми як про відсутність спілкування з членами сім'ї, їх взаєморозуміння, що призводить до частих конфліктних ситуацій.

На запитання «Щоб Ви хотіли змінити у своїй сім'ї?» опитувані відповіли: все добре, все влаштовує, нічого (31 – 42%); більше проводити часу разом, з сім'єю, з дружиною та дитиною, з чоловіком та дітьми, більше часу разом на відпочинок (12 – 16%); потрібне поповнення, розширення сім'ї, народження маленького чуда, народження ще однієї дитини, хочу донечку (9 – 12,3%); більше взаєморозуміння (3 – 4.1%); не знаю (3 – 4.1%); жити разом (2 – 2,7%); бути завжди разом (2 – 2,7%); матеріальне становище (2 – 2,7%). Поодинокі відповіді (по 1,4%): більше поваги; більше підтримки один одного; більше довіри один до одного; більше різноманіття; деякі риси характеру чоловіка; менше роботи, а більше спілкування; свою поведінку, хочу більше часу проводити разом; чоловік за кордом, хочеться щоб був уже вдома; щоб чоловік більше часу проводив з нами (рис. 3.3.7).

Щоб Ви хотіли змінити у своїй сім'ї?

73 відповіді

Рис. 3.3.7 Відповіді на запитання «Щоб Ви хотіли змінити у своїй сім'ї?»

Тому, тільки 42% опитаних не хочуть міняти щось у своїх сімейних стосунках, а у 58% хотіли б дещо змінити. Однією із сучасних проблем є зараз репродуктивна функція, кожна 5 сім'я не має дітей, а в нас по опитуванню 12,3% хочуть поповнення. Також кожна окрема сім'я хоче збільшити сімейні цінності, а також зменшити матеріальну, комунікативну та репродуктивну проблему.

На десяте запитання «З якими проблемами найчастіше стикаються молоді сім'ї?» опитувані визначили: житлово-побутова проблема (30 осіб – 41,1%); матеріально-економічна (29 – 39,7%); проблема роздратування, незадоволеності шлюбом та нерозуміння справжнього значення сім'ї (13 – 17,8%); комунікативна проблема (9 – 12,3%) та дезорганізація шлюбних відносин (1 – 1,4%), яку відносимо до комунікативної проблеми; репродуктивна (5 – 6,8%); проблема появи конфлікту (5 – 6,8%); виховна проблема (4 – 5,5%); рекреативна (3 – 4,1%); проблемам соціально-правового захисту (2 – 2,7%). По одинокі відповіді (по 1,4%): проблема створення, збереження та розширення сім'ї; комунікативна та виховна проблеми; соціально-правова, поява конфлікту та комунікативні проблеми; усі вище перераховані (рис. 3.3.8).

З якою проблемою найчастіше стикаються молоді сім'ї?

73 відповіді

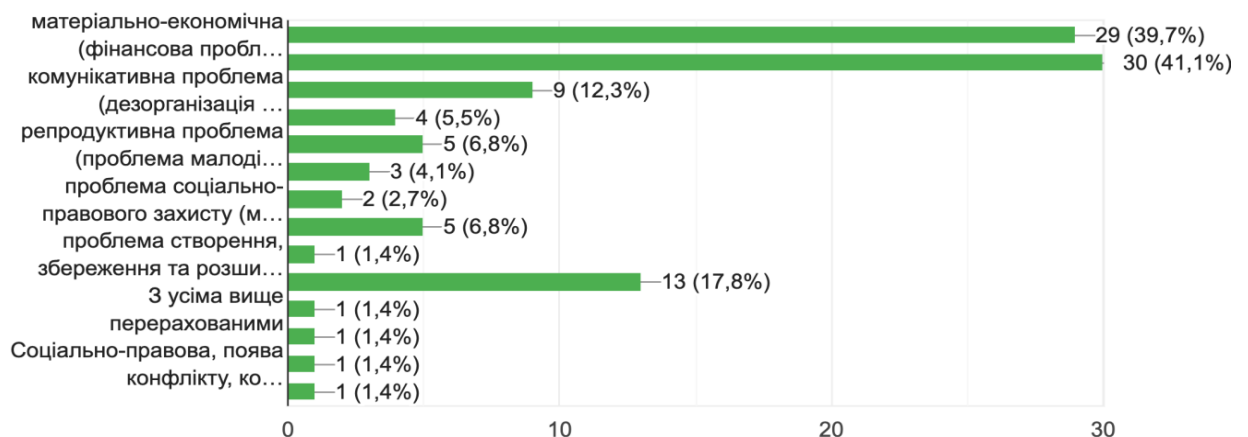

Рис. 3.3.8 Відповіді на запитання «З якою проблемою найчастіше стикаються молоді сім'ї?»

Як ми бачимо із проблем, з якими зустрічаються молоді сім'ї найбільше визначено у 41,1% – житлово-побутову проблему та 39,7% – матеріально-економічну проблему. Дані проблеми свідчать про відсутність соціально-правового захисту з боку держави щодо молодих сімей, що виступає однією із проблем серед сімей. Якщо б держава на належному рівні сприяла високому рівню життєдіяльності сімей, надавала їм відповідну допомогу, доступне кредитування, то б матеріально-економічної та житлово-побутової проблеми можна було б уникнути, а за нею і зменшити низку інших проблем.

Проте, на запитання *«Які проблеми є наявними у Вашій сім'ї?»* молоді сім'ї відповіли: немає проблем, ніяких у 22 осіб (30,1%); матеріально-економічна проблема у 12 осіб (16,4%): економічна, фінансові, недостатнє матеріальне забезпечення; проблема появи конфлікту у 9 осіб (12,3 %): конфлікти, конфлікти через все, конфлікти на рівному місці, часті суперечки; житлово-побутова проблема є наявною у 7 осіб (9,6%); рекреативна проблема присутня у 5 (6,8%): не завжди вистачає час на відпочинок, проблема з організації вільного часу, мало часу проводимо разом. Також визначено такі проблеми: комунікативна проблема (1 – 1,4%); нерозуміння (1 – 1,4%); одноманітність (1 – 1,4%); ревності (2 – 2,7%); часті сварки через мене батька (1 – 1,4%); не завжди живемо разом (1 – 1,4%); алкоголь (1 – 1,4%); впертість (невміння сприймати чужу думку) – 1 (1,4%); важко відповісти (1 – 1,4%). А деяких молодих сім'ях присутньо декілька проблем (8 – 11%): брак вільного часу, мало спілкування; житлово-побутова та репродуктивна проблеми; житлово-побутова, репродуктивна, проблема появи конфлікту; конфлікти і нерозуміння; матеріальні та житлові проблеми; матеріальна проблема та брак вільного часу; проблема появи конфлікту та комунікативна проблема; проблема появи конфлікту та житлов-побутові проблеми (рис.3.3.9)

Які проблеми є наявними у Вашій сім'ї?

72 відповіді

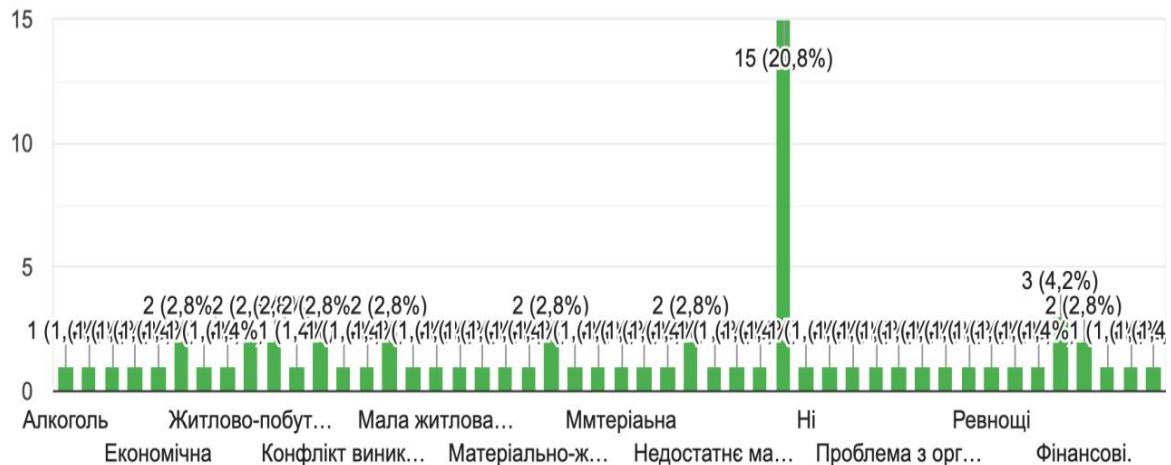

Рис. 3.3.9 Відповіді на запитання «Які проблеми є наявними у Вашій сім'ї?»

Тому по даному питанню можна зробити висновок, що у молодих сімей наявною найбільш вираженою є матеріально-економічна, житлово-побутова та проблема появи конфлікту. В деяких сім'ях присутньо декілька проблем. Така проблема як поява конфлікту виникає на основі інших проблем, що виникають між людьми в процесі їхнього спільного життя разом. Також якщо би в нас на належному рівні здійснювався соціально-правовий захист з боку держави, то таку проблему як житлову та матеріальну можна було б зменшити та подолати і відповідно зберегти новостворену сім'ю. А оскільки в нас відповідний соціально-правовий захист відсутній, то дані проблеми є і спричиняють до появи конфліктної ситуації.

Відповіді опитуваних осіб серед молодих сімей на запитання «Найбільш гострою соціально-демографічною проблемою» є були такими: високий рівень розлучень (36 осіб – 49,3%); нестабільність шлюбу (34 – 46,6%); у багатьох сім'ях не має дітей (1 – 1,4%); нерозуміння таїнства вінчання (1 – 1,4%); нерозуміння справжнього значення сім'ї (1 – 1,4%) (рис. 3.3.10)

Найбільш гострою соціально-демографічною проблемою є:
73 відповіді

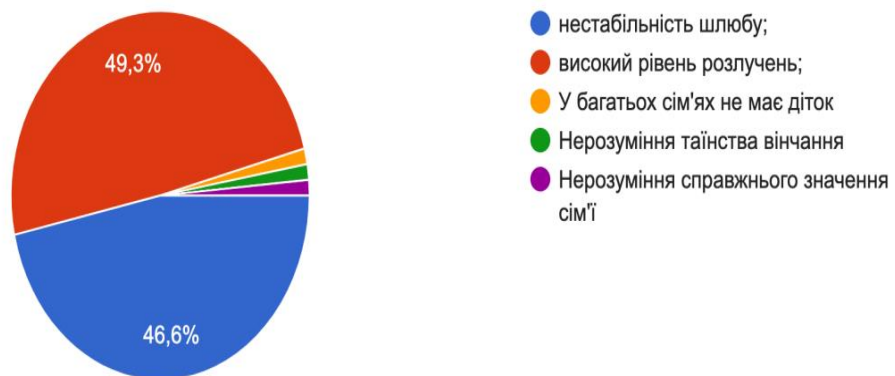

Рис. 3.3.10 Відповіді на запитання «Найбільш гострою соціально-демографічною проблемою»

По відповідях опитуваних найбільш гострою соціально-демографічною проблемою є саме високий рівень розлучень (49,3%). Розлучення серед молодих сімей є дійсно високе (напр., за 2019 рік у м. Івано-Франківську кількість зареєстрованих шлюбів 2987, серед яких 180 молодих сімей склали актовий запис, а 517 молодих сімей розійшлися за рішення суду). За статистичними даними кожна друга сім'я розлучається, тобто 50%, а з тих 70% становить рівень розлучень серед молодих сімей. Тому потрібно старатися зберегти сім'ю та здійснювати соціальними працівниками консультації, застосовувати різноманітні методи та засоби роботи з молодими сім'ями враховуючи нестабільність шлюбу у сучасних умовах життя (46,6% опитуваних).

На тринадцяте запитання «На Вашу думку причиною відкладення народження дітей та зменшення їх кількості» опитувані відповіли: 35 осіб (47,9%) – недостатній рівень матеріального добробуту; 17 (23,3%) – невпевненість у майбутньому дітей; 10 (13,7%) – житлові проблеми; 1 (1,4%) – низький рівень життя, егоїзм та надмірна любов до себе, страх брати на

себе відповідальність; 1 (1,4%) – боязнь відповідальності; 1 (1,4%) – незнаю (рис. 3.3.11).

На Вашу думку причиною відкладення народження дітей та зменшення їх кількості є :
73 відповіді

Рис. 3.3.11 Відповіді на запитання «На Вашу думку причиною відкладення народження дітей та зменшення їх кількості»

По відповідях молодих сімей щодо відкладення народження дітей та зменшення їх кількості слід сказати, що більшість (47,9%) виділяє саме недостатній рівень матеріального добробуту, що свідчить про проблеми матеріально-економічні у молодих сімей та проблему соціально-правового захисту з боку держави на їх підтримку та захист. На другий план вибрали (23,3%) невпевненість у майбутньому дітей, що тягне за собою відповідно збільшення репродуктивної проблеми. Можна побачити, що усі проблеми є взаємопов'язаними між, і коли виникає одна проблема, то тягне за собою і низку інших проблем серед молодих сімей.

На запитання «Скільки б Ви хотіли мати дітей?», на що молоді сім'ї відповіли: 41 особа (56,2%) – двох; 14 (19,2%) – трьох; 5 (6,8%) – двох або трьох; 4 (5,5%) – одна; 3 (4,1%) – п'ять; 2 (2,7%) – скільки дасть Бог; 1 (1,4%) – три або чотири; 1 (1,4%) – найменше двох; 1 (1,4%) – неважлива кількість, головне, щоб здорові; 1 (1,4%) – важко відповісти (рис. 3.3.12).

Скільки б Ви хотіли мати дітей?

73 відповіді

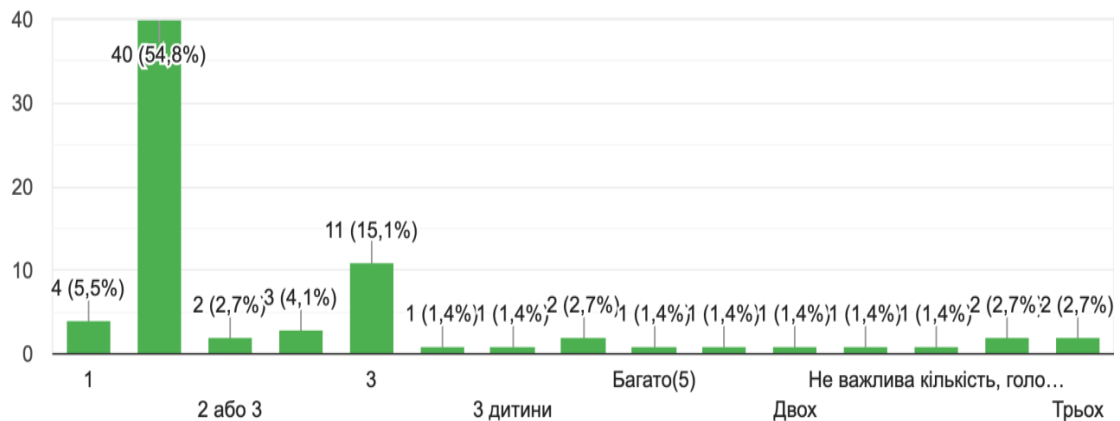

Рис. 3.3.12 Відповіді на запитання «Скільки б Ви хотіли мати дітей?»

Тому, на даний час тенденція дітонародження зросла до двох дітей (56,2% опитуваних). Свідченням цього є репродуктивної проблеми, яка відповідно тягне за собою і демографічну проблему усього українського суспільства, що призводить до меншої кількості народження дітей у сім'ях або і взагалі відмову сімей немати дітей, але в слід пам'ятати, що в кожній окремій сім'ї пріоритети є різними.

На наступне питання «*Головними причинами розлучень*» віділили: 26 осіб (35,6%) – подружні зради, відчуження одне від одного, незадоволення сексуальним життям; 24 (32,9%) – проблеми, що виникають у морально-психологічних відносинах; 11 (15,1%) – матеріальні труднощі, незадовільні житлові умови; 8 (11%) – розповсюдження алкоголізму; 2 (2,7%) – усі причини вище перераховані; 1 (1,4%) – не готовність до сімейного життя; 1 (1,4%) – не готовність до сімейного життя та відсутність розуміння значення сім'ї (рис. 3.3.13).

Головними причинами розлучень є:
73 відповіді

Рис. 3.3.13 Відповіді на запитання «Головними причинами розлучень»

На дане запитання щодо причин розлучень найбільше опитувані (35,6%) виділяють подружні зради, відчуження одне від одного, незадоволення сексуальним життям, що є свідченням появи комунікативної проблеми, коли люди мало спілкуються, приділяють часу недостатньо один одному та відповідно і віддаляються. Свідченням цього є і друга причина розлучень виділена опитуваними – проблеми, що виникають у морально-психологічних відносинах (32,9%). А потім після них йдуть причини матеріальні, житлові, розповсюдження алкоголізму та інші.

На шістнадцяте запитання «*Чи часто Ви проводите час зі своєю сім'єю та буваєте на сімейному відпочинку?*», на яке відповіді були такими: 41 особа (56,2%) – ні; 19 (26%) – так; не завжди (13 (17,8%): інколи (3 – 4,1%), рідко (2 – 2,7%), час від часу (2 – 2,7%), деколи (2 – 2,7%), не часто (2 – 2,7%), буває (1 – 1,4%), іноді (1 – 1,4%) (рис. 3.3.14).

Чи часто Ви проводите час зі своєю сім'єю та буваєте на сімейному відпочинку?
73 відповіді

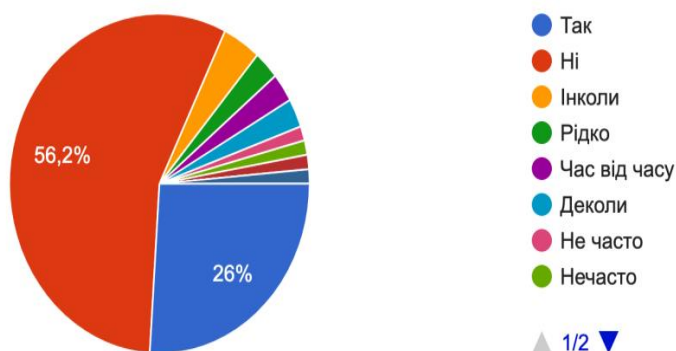

Рис. 3.3.14 Відповіді на запитання «Чи часто Ви проводите час зі своєю сім'єю та буваєте на сімейному відпочинку?»

Тому, як ми бачимо, що більшість молодих сімей (56,2%) не часто проводять час зі своєю сім'єю та бувають на сімейному відпочинку, свідченням чого є нестача часу, відсутність спілкування та низький матеріальний добробут, що тягнуть за собою комунікативну, матеріальн-економічну проблеми, проблеми появи конфлікту та в сукупності призводить до появи рекреативної проблеми. Можна побачити, на скільки все є взаємопов'язаним в нашому сімейному житті, яке дуже сильно залежить і від економічного розвитку держави.

На запитання «*Чи трапляються у Вашій сім'ї конфлікти? Які?*» опитувані відповіли, що дрібні та незначні непорозуміння, дрібниці (14 – 19,2%); різні причини конфліктів (6 – 8,2%); побутові, сімейний побут (6 – 8,2%); немає (5 – 6,8%); складність характерів, різні характери (5 – 6,8%); не розуміння одне одного, не чуємо один одного (5 – 6,8%); друзів (4 – 5,5%); є сварки, суперечки (3 – 4,1%); не часто, рідко, рідко спалахують і швидко згасають (3 – 4,1%); матеріальний стан (3 – 4,1%); через алкоголь (3 – 4,1%); проблеми на роботі (2 – 2,7%); втручання родичів, переважно через батьків дружини (2 – 2,7%); через дружину (2 – 2,7%); розбіжність в поглядах, у

кожного своя думка (1 – 4,1%); недовіра один до одного (1 – 1,4%); недовомки (1 – 1,4%); пов'язані з хибним сприйняттям позиції чоловіка (1 – 1,4%); через відсутність досвіду у сімейному житті (1 – 1,4%); я не вмію терпіти та слухати (1 – 1,4%); дурість (1 – 1,4%); браку часу, оскільки дитина дуже активна (1 – 1,4%); через дитину (1 – 1,4%); через куріння (1 – 1,4%).

Тому у молодих сім'ях виникають різні конфлікти, найбільше (19,2%) є через дрібниці та незначні непорозуміння. Також у деяких сім'ях виникають декілька конфліктів на основі різноманітних проблем, а в інших є один (напр., через друзів, алкоголь, недовіра один до одного, недовомки тощо), а в 6,8% конфлікти не виникають. Зазвичай поява конфлікту супроводжується якоюсь проблемою (матеріальна, комунікативна, рекреативна тощо), тому усі проблеми, що виникають серед молодих сімей призводять до такої проблеми як появи конфлікту.

Вісімнадцятим запитанням є «На Вашу думку, правові знання є необхідними у повсякденному житті?», на яке відповіді були такими: 49 осіб (67,1%) – так; 21 (28,8%) – ні та у повсякденному ні, але їх потрібно знати; 2 (2,7%) не обов'язково: для повсякденного не є обов'язковим, але є важливим для кращого розуміння прав та обов'язків у сім'ї та не пошкодили б, але не є необхідними; 1 (1,4%) – незнаю (рис. 3.3.15).

На вашу думку, правові знання є необхідними у повсякденному сімейному житті?

73 відповіді

Рис. 3.3.15 Відповіді на запитання «На Вашу думку, правові знання є необхідними у повсякденному сімейному житті?»

По відповідях опитуваних можна сказати, що більшість (67,1%) виділяють правові знання як необхідні у повсякденному сімейному житті, тоді як інша частина вважають їх не необхідними та не обов'язковими. Слід сказати, що володіння правовими знаннями на базовому рівні, а в деяких випадках і на елементарному рівні допоможе відстояти свої права та не завести нас в оману, оскільки такий правовий конфлікт може виникнути будь де. А набуті знання допоможуть нас захистити себе і своїх рідних від порушення наших прав та інтерів і відповідно їх захистити.

На запитання *«Чи правові знання допоможуть Вам захистити свою сім'ю і у яких випадках?»*, на що відповіли: так (20 осіб – 27,4%) та допоможуть (8 – 11%); так і назвали у яких випадках (8 – 11%): бюрократія, байдужість, корупція – 1 (1,4%); в побутових проблемах (1 – 1,4%); допоможуть зберегти (1 – 1,4%); з розуленням (1 – 1,4%); від зовнішніх факторів (1 – 1,4%); з конфліктами у суспільстві (1 – 1,4%); коли хтось буде здійснювати неправомірні дії (1 – 1,4%); у випадках сімейного насильства та психологічного тиску (1 – 1,4%); в соціальній сфері, що включає в себе соціальне забезпечення та соціальний захист (11 осіб – 15%): в соціальній сфері (1 – 1,4%); захисту прав (3 – 4,1%); для захисту прав подружжя, матері і дитини, членів сім'ї (4 – 5,5%); знання своїх прав для соціального забезпечення та цивільного захисту (2 – 2,7%); зрозуміти права та обов'язки членів сім'ї та їх захистити (1 – 1,4%). Також 13 осіб (17,8%) зазначають, що в різних проблемах; про необхідність знати права виділяють 3 особи (4,1%): в нашій Україні потрібно знати права; ми живемо у державі де є необхідними знання; треба знати, але у моїй сім'ї такого не було. Також при вирішенні проблемних та складних ситуацій зазначають 2 особи (2,7%), у всіх випадках (1 – 1,4%), це нам не знадобиться (1 – 1,4%), частково (1 – 1,4%), можливо (2 – 2,7%), не знаю (1 – 1,4%) та 2 особи (2,7%) вважають, що правові знання не допоможуть захистити сім'ю (рис. 3.3.16).

Чи правові знання допоможуть Вам захистити свою сім'ю і у яких випадках?

73 відповіді

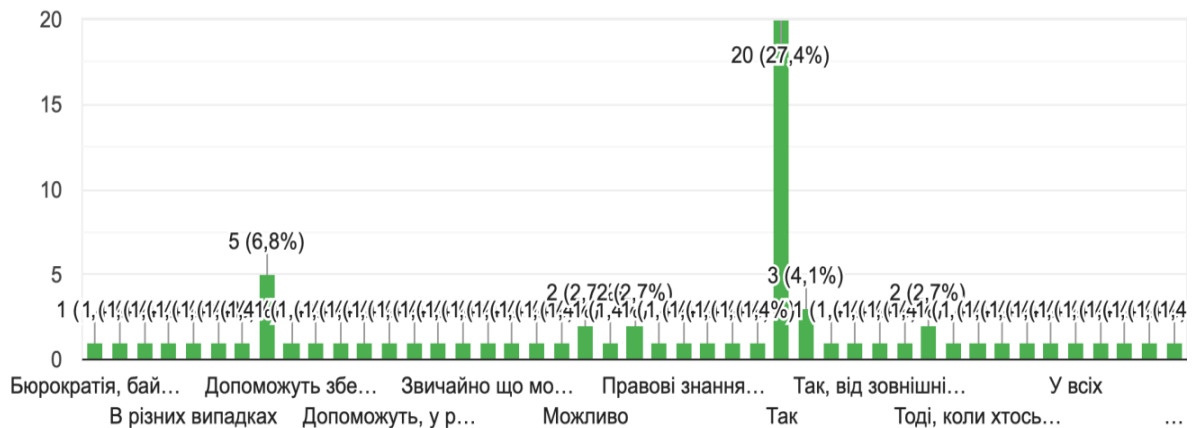

Рис. 3.3.16 Відповіді на запитання «Чи правові знання допоможуть Вам захистити свою сім'ю і у яких випадках?»

Тому на основі відповідей молодих сімей можна сказати, що 93,2% вважають, що правові знання допоможуть захистити свою сім'ю, серед яких називають випадки такої допомоги. А 1,4% вважає, що це не знадобиться, можливо знадобиться – 2,7%, частково знадобиться – 2,7%, не знають – 1,4% і 2,7%, що не допоможуть у захисті своєї сім'ї.

На двадцяте запитання «Чи вважаєте Ви доцільним створення Мобільної групи до роботи з молодими сім'ями для надання безкоштовної соціально-правової та психологічної допомоги у подоланні різних проблем та збереженні новоствореної сім'ї?», на яке відповіли 59 осіб (80,8%) – так, 12 (16,4%) – ні, 1 (1,4%) – також ще б додати допомогу батькам у вихованні дитини та 1 (1,4%) – не знаю (рис. 3.3.17).

Чи вважаєте Ви доцільним створення Мобільної групи до роботи з молодими сім'ями для надання безкоштовної соціально-правової та психологічної допомоги та збереженні новоствореної сім'ї?
73 відповіді

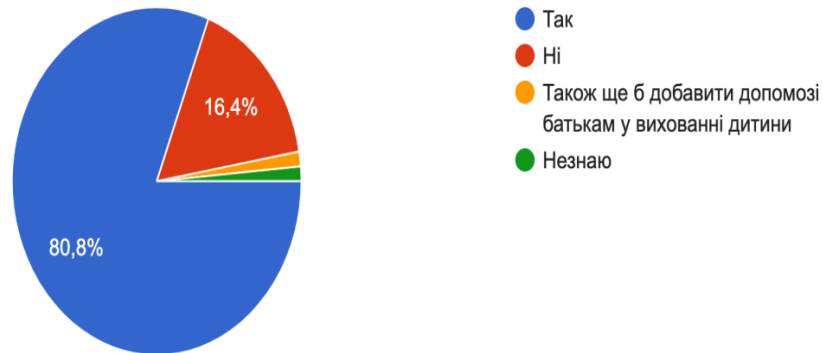

Рис. 3.3.17 Відповіді на запитання «Чи вважаєте Ви доцільним створення Мобільної групи до роботи з молодими сім'ями?»

Отже, 80,8% опитуваних серед молодих сімей вважають за доцільним створення Мобільної групи для надання їм безкоштовної соціально-правової психологічної допомоги і хтось запропонував додати допомогу батькам у вихованні проблеми, тобто додати подолання виховної проблеми серед молодих сімей.

Наступним запитанням є «*Чи рівень сімейного життя залежить від рівня розвитку суспільства?*», на яке опитувані відповіли: 58 осіб (79,5), що так, 12 (16,4%) – ні, 1 (1,4%) – частково, 1 (1,4%) – малою мірою і 1 (1,4%), що не знають (рис. 3.3.18).

Як ми бачимо по відповідях опитуваних, що 79,5% осіб серед молодих сімей вважають, що рівень сімейного життя залежить від рівня розвитку суспільства. Сім'я є осередком будь-якого суспільства, і не просто осередком, а найважливішим, яка відчуває усі впливи та виклики сучасного суспільного розвитку, що і впливає на реалізацією нею відповідних сімейних функцій та появи низки проблем серед молодих сімей.

Чи рівень сімейного життя залежить від рівня розвитку суспільства?

73 відповіді

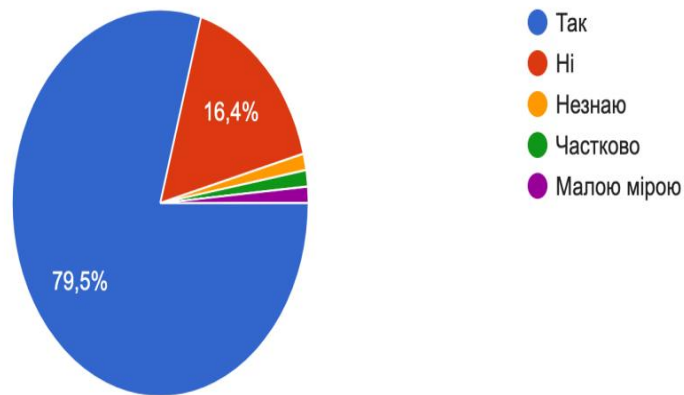

Рис. 3.3.18 Відповіді на запитання «Чи рівень сімейного життя залежить від рівня розвитку суспільства?»

На запитання «*Чи погоджуєтесь Ви з твердженням: «Міцна сім'я – міцна й держава»?*» відповіді були різними. З них погодилося 54 особи (74%): безперечно (1 – 1,4%); деякою мірою так (1 – 1,4%); звичайно (1 – 1,4%); погоджуюсь (1 – 1,4%); погоджуюсь, оскільки рівень сімейного життя залежить від рівня розвитку суспільства (1 – 1,4%); звісно так (1 – 1,4%); так (37 – 50,7%); так, адже від сім'ї залежить майбутнє дитини (1 – 1,4%); так, але залежить від ситуації (1 – 1,4%); так, без сім'ї не було б держави (1 – 1,4%); так, бо сім'я – це маленька держава (1 – 1,4%); так, неодмінно, коли ти живеш щасливо у своїй державі (1 – 1,4%); так, сім'я є основа держави (2 – 2,7%); так, тому що держава – це люди (1 – 1,4%); так, людина (народ) є основою будь-якої держави (1 – 1,4%); чим більше у нашій державі буде міцних сімей, тим міцнішою стане держава (1 – 1,4%); сім'я є частиною суспільства, його осередком (1 – 1,4%). Також частково погоджуються 2 осіб (2,7%), не зовсім (1 – 1,4%), можливо (1 – 1,4%). Не погоджуються з даним твердженням 15 осіб (20,5%): не погоджуюсь (2 – 2,7%), ні (12 – 16,4%) та 1 особа (1,4%) – ні, держава до сім'ї не має ніякого відношення (рис. 3.3.19)

Тож з твердженням «Міцна сім'я – міцна й держава» погодилося 74% опитуваних серед молодих сімей, 20,5% – не погоджуються і 5,5% не зовсім погоджуються. Слід сказати, що держава має здійснювати соціально-правовий захист сім'ї на належному рівні, а сім'я народжувати та виховувати дітей, створюючи при цьому свідомих громадян, які будуть творити міцну та незалежну державу.

Чи погоджуєтесь Ви з твердженням: «Міцна сім'я – міцна й держава»?

73 відповіді

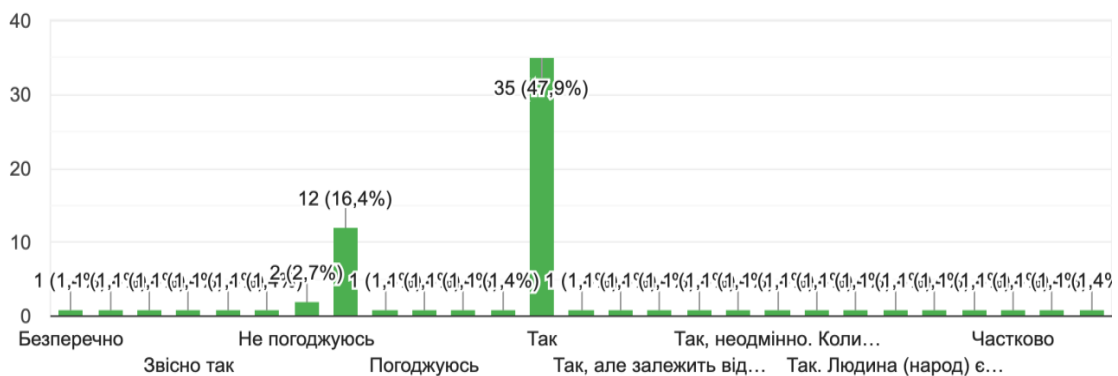

Рис. 3.3.19 Відповіді на запитання «Чи погоджуєтесь Ви з твердження «Міцна сім'я – міцна й держава»?»

Останнім запитанням було «Закінчіть речення: «Сім'я для мене – це.....», на яке відповіли: все (22 – 30%); життя: все моє життя (2 – 2,7%), життя (3 – 4,1%), це сенс мого життя (4 – 5,5%), це моє життя, без якого я не бачу смислу (1 – 1,4%); все на світі та мій світ (2 – 2,7%); щастя (6 – 8,2%), моє щастя (1 – 1,4%) та найбільше щастя (1 – 1,4%); мій оберіг (1 – 1,4%), опора (2 – 2,7%) та святе (1 – 1,4%). Найціннішим сім'ю вважали 16 осіб (21,9%): головне (5 – 6,8%); головне в житті (2 – 2,7%); найбільш важливе для чого варто жити (1 – 1,4%); найважливіше у житті (2 – 2,7%); найголовніше (2 – 2,7%); найдорожчий скарб та найцінніший скарб у житті (3 – 4,1%); найрідніші та найдорожчі для мене люди (1 – 1,4%). Також опитувані серед молодих сімей відповіли: благословення Господнє, яке я повинна зберегти (1 – 1,4%); захист, спокій, відчуття потрібності (1 – 1,4%);

пристань, де не страшні навіть найсильніші вітри (1 – 1,4%); після народження дітей сім'я – це частина суспільства (1 – 1,4%); це тепло, довіра, любов, підтримка, допомога (1 – 1,4%); довіра, любов, підтримка (1 – 1,4%); довіра (2 – 2,7%); відповідальність (1 – 1,4%); незнаю (2 – 2,7%) (рис. 3.3.20)

Як ми бачимо по відповідях молодих сімей, що більшість із них цінують та бережуть свою сім'ю. По відповідях є зрозумілим, що кожний намагається зберегти свою новостворену сім'ю, але на жаль, 70 % по статистичних даних є розлученими серед молодих сімей. Тому робота соціального працівника має бути спрямована на допомогу молодим сім'ям побудувати правильно сімейні відносини і поставити в основу найважливіші сімейні цінності, які будуть пріоритетами подальшого сімейного життя.

Закінчіть речення: «Сім'я для мене – це

73 відповіді

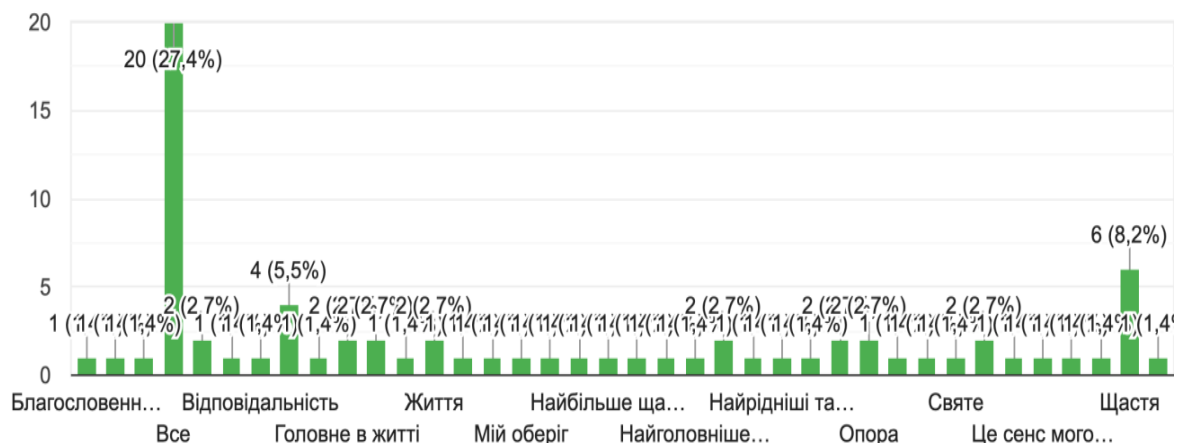

Рис. 3.3.20 Відповіді на запитання «Закінчіть речення: «Сім'я для мене – це...»

Як ми бачимо, що робота з молодими сім'ями потребує особливої уваги та підготовки. Тому нами розроблено групові заняття з молодими сім'ями (тренінг, година відкритих думок, година спілкування, бесіда та практичний семінар), яких об'єднує певні життєві проблеми сімейного життя на початку

створення та збереження сім'ї, що допомагають виявити та вирішити їх проблеми.

До основних переваг групових форм роботи відносять [248, с. 256]:

1. За допомогою групи можна створити образ маленького суспільства.
2. У групі явними стають випадки скритого соціального тиску.
3. Можливість одержання зворотного зв'язку та підтримки людей з спільними життєвими проблемами.
4. Сприйняття цінностей і потреб інших саме під час взаємодії у групі.
5. Відчуття довіри, турботи та прийняття себе іншими людьми.
6. Можливість відтворення ситуаційних моментів допомагає вирішити та полегшити вирішення проблем у стосунках.
7. Рівноцінність спілкування у групі.
8. Саморозкриття, самовдосконалення та впевненість в собі в процесі роботи у групі.
9. Гнучкість групової форми роботи.
10. Економічність під час групових зустрічей, порівняно з індивідуальними.

Науживанішою та найефективнішою технологією групової роботи з молодими сім'ями є тренінгові заняття, в ході якого можна використовувати різноманітні прийоми роботи: диспути, бесіди, лекції тощо. Тому нами розроблено *тренінг «Збережи найдорожче»* [77, с. 57].

Мета тренінгового заняття підвищити рівень соціально-правової грамотності молодих сімей та соціально-правового захисту щодо зміцнення статусу сім'ї та підвищити її соціальну значущість у суспільстві.

Завдання:

1. Розкрити поняття «молода сім'я».
2. Поінформувати учасників про сучасний стан молодої сім'ї.
3. Проаналізувати можливі причини появи проблем у молодих сім'ях.
4. Ознайомити молодих сімей з системою соціально-правового захисту та соціального забезпечення в сучасному суспільстві.

Тренінгове заняття складається з Вступної частини (повідомлення теми, мети, завдань та організаторів тренінгу), Основної частини (*7 вправ – Створення родинного кола, Робота в групі, Моя половинка, Чистий аркуш паперу, Моя сім'я, Моя щаслива сім'я, Розв'яжи життєві задачі, 2 мозкових штурми, показу відеоролика або презентації, 3 міні-лекції – Поняття та значення молодого сім'ї, Молода сім'я на сучасному етапі розвитку українського суспільства, Соціально-правовий захист молодого сім'ї*) та Заклучна частина (*підведення підсумків, заповнення анкет та проведення однієї вправи – Якою я хочу в майбутньому бачити свою сім'ю*). Дане тренінгове заняття розраховане на 5-10 молодих сімей тривалістю 4 год. 15 хв.

Наступне групове заняття розбілене нами є *година відкритих думок «Права та обов'язки сім'ї»* [77, с. 66].

Мета: ознайомити молодих сімей із правами та обов'язками сім'ї відчувати свою роль для сім'ї і суспільства; навчити молодих сімей правильно розуміти і реалізовувати свої права, щоб захистити себе і своїх рідних; допомогти усвідомити і сформувану стійку життєву позицію щодо відповідальності за свої вчинки та поведінку; виховувати взаємоповагу, взаємодопомогу та взаємну відповідальність.

Година відкритих думок складається з організаційного моменту (знайомства, установка в хороший настрій), актуалізації опорних знань (запитання до молодих сімей, вправа – Правова ситуація), мотивація навчальної діяльності молодих сімей (показ відеоролика або презентації, розповідь організаторів, вправа – Знання прав та обов'язків сім'ї, мозковий штурм), інформаційне повідомлення (повідомлення – Відповідальність батьків за невиконання своїх обов'язків щодо дітей за законодавством України, вправа – Моменти сімейного життя), висновок.

Також нами розроблено *годину спілкування «Сім'я – запорука побудови міцної держави»* [77, с. 77].

Мета: сприяти усвідомленню взаємозв'язку між сім'єю та державою, вплив сім'ї на розбудову держави і вплив сучасного суспільства на сімейне життя.

Година спілкування складається з організаційного моменту; вирішення проблеми (запитання до молодих сімей та доповнення організаторів); вправа – Життєвий шлях; Виступ організаторів про трансформаційні зміни в осередку молодії сім'ї на сучасному етапі розвитку суспільства; завдання: записати формулу побудови щасливої сім'ї в рамках міцної держави (обговорення); показ відеоролика або презентації; вислови про сім'ю, рід та державу (обговорення); висновки.

Також часто використовують бесіду для налагодження відносин та вирішення проблем серед сімей. Тому ми розробили *бесіду «Чи знаємо ми сімейні цінності»* [77, с. 86].

Мета: ознайомити молодих сімей із поняттям «молода сім'я», зрозуміти суть сімейних цінностей, допомогти їм зберегти та накопичувати їх.

Дана бесіда складається з таких елементів: організація молодих сімей до бесіди (*Вправа – Хто я є (сімейний статус) і яким я бачу себе в майбутньому сімейному житті?, вступне слово організаторів*); аналіз анкет молодих сімей; приклади (*4 приклади, які молоді сім'ї аналізують і відповідають на запитання, а організатори доповнюють*); лекція – Молода сім'я. Сімейні цінності (учасники висловлюють свої думки, а організатори узагальнюють та доповнюють); організація обговорення сімейних цінностей, їх трансформаційні процеси та показ відеоролика про сімейні цінності; підведення підсумків та розроблення нами правила щасливої сім'ї.

Також нами озроблено *науково-практичний семінар «Конфлікти та шляхи їх вирішення»* [77, с. 99].

Мета: допомогти молодим сім'ям вирішити труднощі між собою і налагодити відносини.

Завдання:

1. Розглянути поняття конфлікту та типи виникнення в сім'ї.

2. Виявити появу сімейної конфліктної ситуації та способи виходу із неї.

3. Допомогти налагодити сімейні відносини та зберегти сімейний добробут.

Даний науково-практичний семінар складається з вступної частини; основної частини (поняття «конфлікт», його види та типи в сім'ї – відповідають молоді сім'ї, а організатори доповнюють; мозковий штурм – Виникнення конфліктної ситуації та Створення сімейного конфлікту; поява конфлікту у сім'ї та способи виходу із нього (організатори відповідають); вправа – Запитання і відповідь; психологічний практикум – Вчимося налагоджувати сімейні відносини; як конфлікт впливає на сім'ю? (організатори відповідають); проведення методики – Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях; притча – Вантаж на душі); висновок.

Таким чином, розроблені групові заняття спрямовані на збереження створених молодих сімей, виявлення та подолання проблем, розуміння значення сім'ї та побудови і збереження сімейних цінностей, надання та вміння володіти своїми правами та обов'язками, вмінні себе захистити в разі порушення своїх законних прав в галузі сімейного права, взаємозв'язок сім'ї та держави у побудові міцної держави та міцної сім'ї, вмінні вирішувати конфліктні ситуації.

Безумовно, що робота з молодими сім'ями потребує особливої підготовки, яка має здійснюватися на рівні закладів освіти. У роботі з молодими сім'ями потрібно правильно налагодити контакт, вміти зберегти довірливі відносини у молодих сім'ях, вміти говорити та виявляти наявні проблеми, вміння їх вирішувати. А для цього, потрібно, щоб професійна підготовка майбутніх соціальних працівників здійснювалася на належному рівні та обов'язково теоретичний матеріал поєднувався з практичною складовою такої підготовки.

Висновки до третього розділу. На основі аналізованої літератури та проведеного анкетування соціальних працівників і студентів нами виділено *причини недостатньої підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.*

В основу підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями лежить експеримент, що здійснювався протягом 2018-2021 рр. у чотири етапи. Педагогічний експеримент проводився на базі ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» (ЕГ – 136 студентів) та Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (КГ – 164 студенти).

Впроваджено організаційно-педагогічні умови, навчальну дисципліну «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» та методику професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями на формувальному етапі експерименту.

Ефективність експериментальної роботи щодо запропонованої методики та розробленої структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту, здійснено завдяки комплексному формуванню мотиваційного, особистісного, теоретичного (когнітивно-змістового) та діяльнісно-практичного критеріїв. Виявлення рівнів вираженості професійної підготовки здійснено за допомогою методик: Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса, Мотивація успіху і боязнь невдач (опитувальник Раєна), Методика визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості, Опитувальник діагностики самооцінки творчого потенціалу особистості («Який Ваш творчий потенціал?»), авторська анкета та метод експертних оцінок.

Для встановлення істотних відмінностей у експериментальній та контрольній груп щодо професійної підготовки студентів на визначених рівнях ми здійснили за допомогою критерію χ^2 (хі-квадрат) при рівні

значимості $\alpha = 0,01$, тобто з імовірністю 0,99. В результаті чого нами було отримано позитивний результат, що свідчить про правильність обраних педагогічних умов щодо їх впливу на професійну підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Результати дослідження підтверджують зростання мотиваційного критерія до майбутньої професійної діяльності соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями. Зокрема, у ЕГ підвищився високий (творчий) рівень (на 7,61%) і зменшився низький (елементарний) рівень (на 10,3%) за мотиваційним критерієм. Тоді як у КГ низький (елементарний) зменшився на 1,73%. Середній (базовий) рівень у двох групах збільшився на 2,69% у ЕГ та 1,93 у КГ.

Результати дослідження підтверджують зростання особистісного критерія до майбутньої професійної діяльності соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями. Зокрема, досить суттєво збільшився високий (творчий) рівень (18,35% у ЕГ та на 9,78 у КГ) та середній (базовий) рівень у двох групах (на 10,93% у ЕГ та на 6,4% у КГ). Також знизився низький (елементарний) рівень на 29,28% у ЕГ та на 16,18% у КГ.

Результати дослідження підтверджують зростання теоретичного (когнітивно-змістового) критерія до майбутньої професійної діяльності соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями. Зокрема, за результатами дослідження на етапі формувального експерименту у двох групах зріс високий (творчий) рівень (на 20,59% у ЕГ та на 8,53% у КГ) та середній (базовий) рівень (на 14,7% у ЕГ та на 7,32% у КГ). Відповідно знизився низький (елементарний) рівень на 35,3% у ЕГ та на 15,85% у КГ.

Результати дослідження підтверджують зростання діяльнісно-практичного критерія до майбутньої професійної діяльності соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями. Зокрема, підвищився високий (творчий) рівень (на 19,12% у ЕГ та на 7,31% у КГ) та середній (базовий) рівень (на 13,23% у ЕГ та на 6,1% у КГ). Відповідно зменшився низький (елементарний) рівень на 32,36% у ЕГ та на 13,42 у КГ.

Позитивні зміни за результатами дослідження на формувальному етапі експерименту щодо визначення загального рівня професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями засвідчують про підвищення високого (творчого) рівня (на 16,415% у ЕГ та на 6,405% у КГ) та середнього (базового) рівня (на 10,39% у ЕГ та на 5,29% у КГ). Відповідно зменшився низький (елементарний) рівень на 26,86% у ЕГ та на 11,7925 у КГ.

На основі проведеного опитування серед молодих сімей та безпосередньому спілкуванні з членами молодих сімей ми розробили групові заняття з молодими сім'ями, зокрема: Тренінг «Збережи найдорожче», Година відкритих думок «Права та обов'язки сім'ї», Година спілкування «Сім'я – запорука побудови міцної держави», Бесіда «Чи знаємо ми сімейні цінності» та Практичний семінар «Конфлікти та шляхи їх вирішення».

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення дає підстави для таких загальних висновків.

1. Теоретико-методологічний аналіз наукової літератури за темою дослідження засвідчує недостатнє дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. На основі аналізу життєвих проблем серед молодих сімей спроектовано піраміду проблем молодих сімей, на основі проведених методик та анкетування серед молодих сімей розроблено групові заняття для роботи з молодими сім'ями; виділено особливості соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями; виокремлено компоненти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, виявлено причини недостатньої підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями; визначено переваги професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у зарубіжних країнах від їх підготовки на Україні та розглянуто стан професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями у ЗВО.

2. Означено категорію понять: «молода сім'я», «соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями», «професійна підготовка майбутніх соціальних працівників», «професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями», «соціально-правовий захист», «педагогічні умови», «організаційно-педагогічні умови для підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями», «компетенції», «компетентності», «професійна компетентність», «соціальний проект», «соціальне проектування».

3. Визначено, обгрунтовано та впроваджено в освітній процес організаційно-педагогічні умови для професійної підготовки студентів як

майбутніх соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями (забезпечення мотиваційного аспекту професійної підготовки студентів, впровадження інноваційних технологій в освітній процес, сприяння міждисциплінарного забезпечення у процесі професійної підготовки, розширення практичної складової у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями).

4. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями є постійним безперервним процесом, в результаті якого у студентів формуються знання, вміння та навички до майбутньої професійної діяльності з даною категорією сімей. Тому нами здійснено диференціацію навчальних дисциплін (загальні, спеціальні та дисципліни сімейного напрямку) та систематизацію набутих знань у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями; запропоновано структуру формування соціально-правової компетентності (мотивувальний, особистісний, когнітивний, діяльнісно-оперативний та інструментальний компонент) майбутніх соціальних працівників у процесі підготовки до роботи з молодими сім'ями; розроблено та впроваджено соціальний проект зі створення Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодим сім'ям; описано методичні рекомендації для навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей».

5. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями спрямована на обізнаність з особливостями роботи з молодими сім'ями. Тому нами розроблено структурно-функціональну модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту, яка складається з таких блоків: цільовий (мета та завдання), теоретико-методологічний (професійна підготовка, зокрема аналіз стану професійної підготовки до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту), організаційно-змістовий (організаційно-педагогічні умови професійної підготовки, професійна компетентність: Освітньо-

професійна програма 231 Соціальна робота, розроблена на основі Стандарту вищої освіти України для спеціальності 231 Соціальна робота, та структура соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників), процесуально-змістовий (методичні рекомендації до навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей», до яких входить рекомендації до вивчення спецкурсу, силабус та навчально-методичне забезпечення цієї навчальної дисципліни); діагностувальний (критеріальний апарат і діагностування вираженості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, до якого входять критерії, рівні та результат професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту).

Визначено критерії професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями (мотиваційний, особистісний, теоретичний (когнітивно-змістовий) та діяльнісно-практичний) та рівні такої підготовки (низький (елементарний), середній (базовий) та високий (творчий). Результатом впровадженої структурно-функціональної моделі виступає професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту.

6. Експериментальне дослідження дало можливість перевірити обґрунтовані організаційно-педагогічні умови та методику професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. Підготовлено та упроваджено в освітньо-виховний процес ЗВО навчально-методичне забезпечення з метою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, зокрема – методичні рекомендації та навчальна дисципліна «Основи соціально-правового захисту молодих сімей».

Формувальний експеримент підтвердив позитивний результат у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. Оскільки, після його проведення високий (творчий)

рівень збільшився з 24,565% до 40,98% у ЕГ та з 20,025% до 26,43% у КГ, а середній (базовий) рівень – з 33,53% до 43,92% у ЕГ та з 31,3725% до 36,66% у КГ. Тоді, як низький (елементарний) рівень зменшився з 41,905% до 15,045% у ЕГ та з 48,6025% до 36,81% у КГ. За результатами дослідження на етапі формувального експерименту підвищився високий (творчий) рівень (на 16,415% у ЕГ та на 6,405% у КГ) та середній (базовий) рівень (на 10,39% у ЕГ та на 5,29% у КГ). Відповідно зменшився низький (елементарний) рівень загальної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями на 26,86% у ЕГ та на 11,7925 у КГ.

За результатами дослідження на формувальному етапі експерименту можна стверджувати, що у студентів ЕГ відбулися позитивні зміни у зростанні рівня вираженості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, свідченням чого є підтвердження досягнутої мети.

Здійснене нами дослідження не вирішує всіх питань із підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення. Тому перспективами подальшої розробки питання є збагачення та удосконалення методик і технологій професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями; вивчення та удосконалення соціального-правового захисту молодих сімей із врахуванням досвіду зарубіжних країн; упровадження інноваційних методів фахової підготовки в даному аспекті дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Академія педагогічних наук України. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремін. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Акмеология : учебник / под общ. ред. А. А. Деркача. Москва : РАГС, 2002. 650 с.
3. Аксарина И. Ю. Педагогические условия адаптации выпускников школ на этапе перехода от общего к высшему профессиональному образованию: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2006. 19 с.
4. Аксьонова С. Ю., Бялковська В. Г., Ліанова Е. М. Сім'я та сімейні відносини в Україні : сучасний стан і тенденції розвитку : колективна монографія. Київ : ТОВ «Основа-Принт». 2009. 248 с.
5. Алёшина Ю. Е. Цикл развития семьи : исследования и проблемы. *Вестник МГУ. Серия : психология*. Москва : МГУ, 2004. № 2. С. 60–72.
6. Алексеєнко Т. Ф. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. Український соціум. Київ : Ін.-т екон. та прогноз. НАН України та громад. організ. «Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка», 2002. 143 с.
7. Алексеєнко Т. Ф. Педагогічні проблеми молодшої сім'ї : навч. посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 256 с.
8. Алпатова О. В. Особливості процесу формування психологічної готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. *Соціальна робота в Україні : теорія і практика* : науково-методичний журнал. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. № 1–2. С. 169–176.
9. Андреев В. Педагогика : учебный курс для творческого саморазвития. Казань : Центр инновац. технологий, 2000. Изд. 2. 600 с.
10. Андрусь О. Сучасні аспекти професійної підготовки студентів у технічних університетах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб. наук. праць Уманського дер. пед. ун-ту ім. П. Тичини. Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. № 4 (2). С. 283–294.

11. Антонова О. Соціальне проектування в теорії державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. С. 3–12.
12. Архипова С. П., Майборода Г. Й., Тютюнник О. В. Соціально-педагогічні технології роботи з неблагополучними сім'ями. *Методи та технол. роботи соц. педагога* : навч. посіб. Київ : Слово, 2011. С. 242–261.
13. Ашерев А. Т., Логвіненко В. Г. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів. Українська інженерно-педагогічна академія. Харків : УПА, 2005. 164 с.
14. Багдужева А. В. Педагогические условия формирования профессиональной готовности будущих специалистов с использованием информационных технологий (на примере специальностей кадастрового профиля) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Улан-Уде, 2006. 23 с.
15. Багорка А. М. Рівні професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в системі «коледж-університет». *Народна освіта*. Біла Церква : Київ. обл.. ін-т післяд. осв. пед.. кадрів. 2017. Вип. 1. С. 37–42.
16. Багрій В. Н. Особливості соціально-педагогічної роботи соціального працівника із сім'ями військовослужбовців. *Вісник Національного ун-ту оборони України* : зб. наук. праць. Київ : НУОУ, 2013. Вип. 2 (33). С. 7–10.
17. Багрій К. Л. Викладач і студенти : взаємодія у процесі навчання. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Серія : економічні науки. Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2016. Вип. 2 (62). С. 174–182.
18. Балакірева М. О. Молоде покоління нової України : ескіз соціального портрету : навч. посібник. Київ : Знання-Прес, 2002. 313 с.
19. Балдинюк О. Д. Ведення професійної документації як важлива складова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Актуальні проблеми соціальної роботи та підготовки фахівців : сучасні тенденції* : матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород : УжНУ, 2015. С. 16–18.

20. Бартків О. С. До проблеми практичної підготовки соціальних педагогів. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : педагогічні науки. Луцьк : ВНУ ім. Л. Українки. 2009. № 21. С. 71–75.

21. Батишева С. Я. Профессиональная педагогика : учебник для студен., обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. Изд. 2-е : перероб. и допов. Москва : Ассоциация «Профессиональное образование». 1999. 904 с.

22. Батищева Г. О. Зайцева З. Г. Робота соціальних служб для молоді з молоддю сім'єю : метод. рекомендації. Київ : А.Л.Д., 1996. 100 с.

23. Безтелесна Л., Юрчик Г., Нагай Ю. Удосконалення системи соціального захисту багатодітних сімей. *Україна : аспекти праці*. Київ : ВІПОЛ, № 6. 2014. С. 22–27.

24. Бех І. Д. Ціннісна система у розвитку особистості. *Вісник Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 1999. Вип. 1 (5). С. 13–20.

25. Библик Д. Д. Компетентність фахівця соціальної сфери як умова його ефективної професійної діяльності. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2012. С. 23–26.

26. Боднарчук І. І. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності на основі реалізації акмеологічного підходу: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне , 2015. 20 с.

27. Боднарчук О. І. Психологія сім'ї : курс лекц. Київ: МАУП, 2001. 96 с.

28. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації (підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями) : навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1996. 232 с.

29. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту : становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. С. 166–167.

30. Болотіна Н. Б. Соціальний захист. *Юридична енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2003. Т. 5. С. 558–559.
31. Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України : дис....канд.юрид.наук : 12.00.05.Одеса, 2015. 245 с.
32. Бориченко К. В. Юридичний механізм забезпечення прав на соціальний захист : дис....доктора юрид. Наук : 12.00.05. Одеса, 2020.452 с.
33. Боришевський М. Дорога до себе : Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
34. Бражнич О.Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
35. Брюханова Н. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Львів : УІПА Ін-т педаг. і псих. проф. освіти АПН України, 2007. № 4. С.40–49.
36. Буковинський А. Й. Фомін Ф. В. Курс підготовки до життя. Харків : ФОП Панов А. М., 2016. 176 с.
37. Бурлака Г.Ю. Социальная работа в России:проблемы формирования профессиональной культуры : дис. ... канд. социол. наук: 13.00.08. Москва, 1997. 181 с.
38. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
39. Вайнола Р.Х. Показники готовності молоді до створення сім'ї. Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітніх школах : зб. наук. пр. : за ред. Т. І. Сущенко. Запоріжжя : КПУ, 2016 р. Вип. 48 (101). С. 64–71.
40. Васюта О. І. Вимоги до освітнього стандарту з соціальної роботи згідно Національної рамки кваліфікацій. Вісник Чернігівського національного педагогічного ун-ту. Серія : педагогічні науки. Чернігів : ЧДПУ, 2012. Вип. 97. URL :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/ped/2012_97 (дата звернення : 20.10.2019 р.).

41. Васянович Г., Будник О. Методологічні засади формування лідерських якостей майбутнього соціального працівника. Лідер. Суспільство. Еліта, 2018. № 1. С. 60–69.

42. Ващук О. П. Міжнародний досвід сприяння інституту сім'ї. Розвиток сімейної політики міста : статті, за результ. Всеукраїнс. науково-практичної конференції. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С.38–43.

43. Вишнякова С. М. Профессиональное образование : словарь. Москва : НМЦ СПО, 1999. 538 с.

44. Волошко Л. Б. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації у процесі вивчення медико-біологічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 204 с.

45. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник / за ред. Т. В. Семигіної. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.

46. Вчимося самостійності : навч.-метод. посіб. / Ю. М. Галустян, А. В. Каравай, А. Б. Кочарян, Т. Д. Мельник ; за ред. Т. П. Спіріної. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2011. 212 с.

47. Гаврутенко Л.А. Організаційно-педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх спеціалістів економічного профілю у ВНЗ I-II рівня акредитації. Вісник Національного авіаційного університету. Серія : педагогіка, психологія. Київ : Нац. авіа. ун-т, 2014. Вип. № 5. С. 36–40.

48. Галагузова Ю.Н. Теория и практика профессиональной подготовки социальных педагогов : монография. Москва : Владос, 2001. 151 с.

49. Гардеева Т. Психология мотивации достижения. Москва : Смысл, 2006. 210 с.

50. Гершунський Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций). Москва : Совершенство, 1998. 608 с.

51. Главацька О. Л. Основи самовиховання особистості : навчально-методичний посібник. Київ : Кондор, 2008. 206 с.
52. Головань М. С. Компетенція і компетентність : досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України. Київ : Педагогічна преса, 2008. № 3. С. 23–30.
53. Голубенко Т.О. Особливості процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. Молодий вчений. Херсон : Гельветика, 2013. № 1 (01). С. 77–81.
54. Голубенко Т. О. Програмно-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до патронажної діяльності. Освітологічний дискурс. Київ : Київський університет імені Б. Грінченка, 2015. № 2. С. 56–66.
55. Голярдик Н.А. Дика Л. Л. Педагогічне спілкування як фактор взаємодії викладача і студентів у вищих навчальних закладах. Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні та психологічні науки. Хмельницький : НАДПСУ, 2014. № 2. С. 64–73.
56. Гомонюк О. М., Якубовська Л. П. Особливості підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери у Великій Британії. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький : ХІСТ, 2013. № 2. С. 43–48.
57. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
58. Гончаренко С. У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація : монографія Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи / за ред. І. А. Зязюна. Київ : ВІПОЛ, 2000. С. 81–107.
59. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ–Вінниця : ДОВ «Вінниця». 2008. 278 с.
60. Горішна Н. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки. Науковий вісник Ужгородського

університету. Серія : педагогіка, соціальна робота. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т. 2009. Вип. 16–17. С.144–117.

61. Грабарь М. И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы. Москва : Педагогика, 1977. 136 с.

62. Гребенников И. В. Основы семейной жизни. Москва : Просвещение, 1991. 218 с.

63. Гришкова Р. О. Інтернаціоналізація освіти з позицій компетентнісного підходу до навчання. Стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Миколаїв : МДГУ імені П. Могили, 2015. С. 24–29.

64. Гурко Т. А. Глобализация и семья. Papers for International Forum «Expanding the role of women in cross-cultural dialogue» Baku, Azerbaijan, 2008. URL : http://www.isras.ru/blog_gurko1.html (дата звернення : 10.09.2020 р.).

65. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва : Русский язык, 1982. Т. 3. 555 с.

66. Данко Д. В. Компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до використання технологій медико-соціальної роботи в професійній діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : педагогіка, соціальна робота. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т. 2012. Вип. 24. С.43–45.

67. Дементьева И. Ф. Первые годы становления брака : проблемы становления молодой семьи. Москва : Наука, 1991. 109 с.

68. Демчук О. Сімейні цінності як парадигма інституту життєдіяльності. Нова педагогічна думка. Рівне : Принт-Хауз, 2017. № 1. С. 47–49.

69. Департамент державної статистики України. Статистична інформація по розлучених сім'ях у період 1997–2017 рр. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення : 10.03.2019 р.).

70. Державна служба статистики України. Діти, жінки та сім'я в Україні : статистичний збірник. Київ : Дер. служ. статистики, 2018 р. 320 с.

71. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. Дію державної програми забезпечення молоді житлом продовжено до 2023 року. URL : <http://www.molod-kredit.gov.ua/pres-tsentr/novyny/diiu-derzhavnoi-prohramy-zabezpechennia-molodi-zhytlom-prodovzheno-do-2020-roku> (дата звернення : 15.04.2019 р.).

72. Дмитренко К. А. Педагогічна практика в системі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та її роль у формуванні готовності до професійної комунікації. Вісник Запорізького національного університету. Серія : педагогічні науки. Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2015. № 1. С. 108–116.

73. Довга М. М. Ефективність моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту. Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Гельветика, 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 313–320.

74. Довга М. М. Нормативно-правове забезпечення молодих сімей. Вісник науково-методичних досліджень Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу. Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2019. Вип. 4 (32). С. 128–134.

75. Довга М. М. Особливості роботи соціального працівника з молодими сім'ями. Virtus: Scientifis Journal / Editor-in-Chief M. A. Zhurba. Ukraine Canada : NGO Sobornist (Ukraine) CPM «ASF» (Canada), 2019. № 30. С. 86–89.

76. Довга М. М. Методичні рекомендації до початково-методичного комплексу «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 127 с.

77. Довга М. М. Подолання проблем серед молодих сімей в сучасному українському суспільстві : інфор. посіб. для студ. спец. «соц. робота» та соц. праців. У проф. діяльн. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 112 с.

78. Довга М. М. Провідні чинники професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Людина віртуальна: нові горизонти : зб. наукових праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції. Монреаль: СРМ «ASF», 2019. С. 113–116.

79. Довга М. Трансформаційні зміни молодії сім'ї на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Формування професійно мобільного фахівця: європейський вимір : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпро: Літограф, 2019. С. 81–83.

80. Докторович М. О. Професійна компетентність соціального педагога. Вісник Глухівського ДПУ. Серія : педагогічні науки. Глухів : ГНПУ імені О. Довженка, 2010. Вип. 15. Ч. 2. С. 64–69.

81. Дружинин Н. Е. Словарь по профориентации и психологической поддержке. Кимерово : Кемеровский областной центр профессиональной ориентации молодежи и психологической поддержки населения ; Томск : Томский центр профессиональной ориентации. 2003. 92 с.

82. Дударьов В. Професійна компетентність соціальних працівників: методи управління. Грані : наук.-теорет. і громад.-політ. альм. Дніпропетровськ : Грані, 2015. № 4. С. 27–32.

83. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Вид. 2-ге / за заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Симферополь : Універсум, 2013. 536 с.

84. Энциклопедия профессионального образования : в 3-х т. / под. ред. С. Я. Батышева. Москва : АПО, 1998. Т. 2. 556 с.

85. Єфремова Г. Л. Розвиток професійної адаптивності соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Полтава, 2014. 20 с.

86. Жигірь В. І. Чернега О. А. Професійна педагогіка : навчальний посібник / за ред. М. В. Вачевського. Київ : Кондор, 2012. 336 с.

87. Житник Н. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки бакалаврів економіки у коледжі II рівня акредитації : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. Кривий Ріг, 2001. 223 с.

88. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для ВНЗ. Вид. 2-ге : переробл. і допов. Київ : Слово, 2010. 240 с.

89. Загальна декларація з прав людини : Закон від 10.12.1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015 (дата звернення : 18.04.2019 р.).

90. Заїка О. П. Основні проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до діяльності в полікультурному середовищі. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький : ХІСТ, 2013. № 1. С. 93–96.

91. Зайцева З. Г. Форми і методи роботи з молоддю сім'єю. Київ : УДЦССМ, 2003. 64 с.

92. Закон України про виховання дітей та молоді : проект Закону України. URL : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=24076&pf35401=68387> (дата звернення : 09.03.2019 р.).

93. Закон України про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення : 25.09.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18> (дата звернення : 10.11.2020 р.).

94. Закон України про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. Дата оновлення : 24.10.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-12> (дата звернення : 10.12.2020 р.).

95. Закон України про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 17.09.2019 р. № 2671-VIII. Дата оновлення : 01.01.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2558-14> (дата звернення : 09.03.2020 р.).

96. Закону України про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-XII. Дата

оновлення : 09.08.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2998-12> (дата звернення : 10.11.2019 р.).

97. Зарецький А. Д., Иванова Т. Е. Корпоративная социальная ответственность : мировая и отечественная практика : учебное пособие. Краснодар : КСЭИ, 2012. 231 с.

98. Західноукраїнський національний університет. Проблеми спілкування викладача та студента та основні умови їх поліпшення. URL : <https://www.wunu.edu.ua/student-life/laboratory-psychological-services/recommendations-and-tips/9805-problemy-spilkuvannia-vykladacha-ta-studenta-ta-osnovni-umovy-ih-polipshennia.html> (дата звернення : 15.04.2019 р.).

99. Зверев И. Д. Взаимная связь учебных предметов. Москва : Знание, 1977. 213 с.

100. Зимівець Н. В. Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків та молоді: потенціал громади : метод. матеріали до тренінгу / за заг. ред. Г. М. Лактіонової. Київ : Наук. світ, 2004. 205 с.

101. Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект). Высшее образование сегодня. Москва : Логос, 2006. № 8. С. 20-26.

102. Зобнин Б. Б. Моделирование систем: конспект лекций. Екатеринбург: УГГГА, 2001. 129 с.

103. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец.: 13.00.04. Київ, 2002. 22 с.

104. Зубкова Т.С. Організація і зміст роботи щодо соціального захисту жінок, дітей і сім'ї : учеб. посібник для студ. середовищ. проф. навч. закладів. Москва : Академія, 2010. 79 с.

105. Зуйкова Е. М. Кузнецова Н. В. Молодая семья. Москва : Европа, 2009. 436 с.

106. Зязун І. Педагогічна майстерність : підручник. Вид. 2-ге : допов. і переробл. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
107. Інноваційні пошуки в сучасній освіті / за заг. ред. Л. І. Даніленко, Е. Ф. Паламарчук. Київ : Логос, 2004. 220 с.
108. Калашнікова С. Компетентнісно орієнтований підхід: базові поняття та положення. Педагогічна освіта: теорія і практика. Серія : педагогіка, психологія. Київ : Київс. ун-т ім. Б. Грінченка. 2010. № 1. С. 67–71.
109. Калініченко А. І. Деякі аспекти організації самовиховання студентської молоді. Проблеми освіти. Київ : НМЦ ВО, 2001. № 25. С. 162–165.
110. Капська А.Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія : педагогічні науки. Глухів : Глух. нац. пед. ун-т ім. О. Довженка. 2010. № 15. С. 12–16.
111. Капська А. Й. Молода сім'я : проблеми та умови її становлення. Київ : ДЦССМ, 2006. 184 с.
112. Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : навчально-методичний посібник. Київ : Слово, 2015. 328 с.
113. Карабанова О. А. Психология семейных отношений : учебн.пособ. Москва : Самара : СЮОКПП, 2001. 119 с.
114. Карпенко О. Г. Вступ до спеціальності «Соціальна робота» : навчально-методичний посібник. Слово, 2011. 248 с.
115. Карпенко О. Г. Голубенко Т. О. Практична підготовка майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : соціологія, соціальна робота, соціальна педагогіка, управління. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 18. С. 151–157.
116. Карпенко О. Г. Мотивація в структурі діяльності соціального працівника. ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка . Житомир : ЖДУ І. Франка, 2014. № 17. С.36–39.

117. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти : науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти : монографія / за ред. С.Я. Харченко. Дрогобич : Коло, 2007. 374 с.

118. Карпенко О.Г. Професійне становлення соціального працівника : навч.-метод. посібник. Київ : ДЦССМ, 2004. 164с.

119. Карпенко О. Г. Теоретико-методологічні підходи професійної готовності фахівців до соціальної роботи. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : соціологія, соціальна робота, соціальна педагогіка, управління. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. Вип.4. С. 47–54.

120. Карпенко О. Г. Формування професійної компетентності соціального працівника як однієї із умов успішної практичної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : соціологія, соціальна робота, соціальна педагогіка, управління. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. С. 32–39.

121. Карпичев В. С. Организация и самоорганиз. социальных систем : словарь. Москва : РАГС, 2004. 279 с.

122. Качеровська Т.В. Навчально-ігрове проектування у професійній підготовці майбутніх менеджерів організацій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2005. 278 с.

123. Кикоть В. Розвиток інституту сім'ї в Україні : нормативно-правовий аспект. Київ : Персонал. 2013. № 3. С.54–60.

124. Кнодель Л. В. Педагогіка вищої школи: посіб для магістрів. Київ : Паливода А. В., 2008. 136 с.

125. Коган М.С. Метод проектов и условия его эффективного применения в воспитательной работе. Москва : Дело, 1989. 253 с.

126. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Дата оновлення : 31.12.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08> (дата звернення : 02.01.2021 р.).

127. Коленіченко Т. І. Деякі особливості навчання майбутніх працівників соціальної сфери на основі інноваційних технологій. Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2012. С. 134–138.

128. Колодійчук Ю. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я : дис. ... кан. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2017. 265 с.

129. Колот А. М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. Соціальна економіка. Харків : Харківс. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2014. № 1-2, С. 76–83.

130. Комнатний С. Людям – доступне житло! Житловим програмам – якісне фінансування! URL : <https://vn.molod-kredit.gov.ua/novyny/liudiam-dostupne-zhytlo-zhytlovym-prohramam-iakisne-finansuvannia> (дата звернення : 05.05.2019 р.).

131. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом : навч.-метод. посібник / Капська А. Й., Волинська Л. В., Карпенко О. Г., Филипчук В. С. Київ : ДЦССМ, 2003. 87 с.

132. Кондур О. С. Управлінський компонент професійної компетентності фахівця в освітній системі. Витоки педагогічної майстерності : збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія : педагогічні науки. Полтава, 2018. Вип. 21. С. 95–99.

133. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 03.09.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення : 09.10.2019 р.).

134. Корнюшина Р. В. Зарубежный опыт социальной работы. Владивосток : Дальневосточного университета, 2004. 85 с.

135. Костів В. І. Сім'я з порушеною структурою як об'єкт соціальної політики держави. Соціальна робота : теорія, досвід, перспективи : матеріали

доповідей та повідомлень міжнар. наук.-прак. конфер. Ужгород : В. Подяка, 1991. 61 с.

136. Костровець Л. Б. Значення молодих сімей у процесі формування повноцінного українського суспільства. Комунальне господарство міст : науково-технічний збірник. Харків : Харківська національна академія міського господарства, 2012. № 102. С. 452–459.

137. Кремнева Т. Подготовка социальных работников за рубежом. Социальная работа. Москва : Социал. обслуживание, 2005. № 1. С. 46–49.

138. Кривоконь Н. Підготовка соціальних працівників для системи соціального захисту населення. Соц. політика і соц. робота. Київ : МАУП, 2000. № 3,4. С. 87–91.

139. Кулікова А. Є. Зміст підготовки соціальних працівників у Швеції до роботи з дітьми та молоддю. Европейская наука XXI века – 2007. Серия : педагогические науки, психология и социология. Днепропетровск : Наука и образование, 2007. Т. 5. С. 80–83.

140. Курбатов В. И., Курбатова О. В. Социальное проектирование : учебное пособие. Ростов н/Д. : Фенікс, 2001. 416 с.

141. Курлянд З. Н. Формирование и развитие профессиональной устойчивости учителя : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. Одесса, 1992. 39 с.

142. Курляк І. Є. Формування змісту ступеневої підготовки фахівців для сфери соціальних послуг : досвід, проблеми, перспективи. Соціальна робота в Україні на початку XXI століття : проблеми теорії і практики : матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції. Київ : КМАcademia, 2002. С.76–84.

143. Ларнер И., Гриз Ю., Тепер Й. Развитие и профессиональное понимание социальной работы в германки. Социальная работа на кануне 2000 года : пути и цели профессионального становлення. Москва : Берлин : Ин-т социальной работы, 1998. С. 5–25.

144. Лейбович А. Н. Структура и содержание государственного стандарта профессионального образования. Москва : ИРПО, 1991. 228 с.
145. Лидерс А. Г. Психологічне обстеження сім'ї : навч. посібник-практикум для студ. фак. психології вищ. навч. закладів. Вид. 2. Москва : Академія, 2007. 432 с.
146. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». Педагогіка і психологія професійної освіти. Львів : Львівська політехніка, 2013. № 4. С. 43–63.
147. Лісовець О.В. Теоретичний аналіз змісту соціально-правового захисту у діяльності соціального працівника. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Соціальна педагогіка : збірник наукових праць. Серія 11. Соціальна робота. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. Вип. 23. С.170–176.
148. Лісовець О. В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників : монографія. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2018. 344 с.
149. Літяга І., Михалкіна Р. Робота з молодими сім'ями, які потребують соціальної підтримки. Актуальні проблеми соціальної сфери URL: <http://eprints.zu.edu.ua/25291/1/Руслана%Михалкіна.pdf> (дата звернення : 16.04.2019 р.).
150. Луков В. А. Социальное проектирование : учеб. пособие. Изд. 3. Москва : Флинта, 2003. 240 с.
151. Максимова Е. Ю. Формирование профессионально значимых качеств у будущих социальных педагогов : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01. Казань, 1999. 224 с.
152. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : Международ. гуманит. фонд Знание, 1996. 238 с.

153. Марковська О. Є. Організація професійно-практичної підготовки майбутніх інженерів-педагогів машинобудівного профілю : методичні рекомендації. Київ-Сімферополь : ДІАЙПІ, 2010. 152 с.

154. Мачульська О. Е. Современные представления о предмете права социального обеспечения. Вестн. Моск. ун-та. Серия 11. Москва : Право. 2003. № 6. С. 47–55.

155. Медіна Т. В. Вплив батьківської родини на формування молодії сім'ї. Нова парадигма : альманах наук. праць. Серія : філософія, соціологія, політологія. Закарпаття : АВС, 2000. 376 с.

156. Медіна Т. Молода сім'я як об'єкт соціальної політики держави. Соціальна політика і соціальна робота. Київ : МАУП, 2000. №1. С. 13–24.

157. Мижериков В. А. Словарь-справочник по педагогике ; под общ. ред. П. И. Пидкасистого. Москва : ТЦ Сфера, 2004. 448 с.

158. Мельничук І. М. Використання інтерактивних технологій для організації самостійного учіння майбутніх соціальних працівників. Вища освіта України. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології». Київ – Кіровоград : Кіровоград. держ. педагог. ун-т імені В. Винниченка, 2009. № 3 (додаток 1). С. 435–439.

159. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ...док. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2011. 44 с.

160. Мигович І.І. Теоретичні й організаційно-методичні аспекти підготовки фахівців для соціальної роботи. Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття : проблеми теорії і практики : матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції. Київ : КМАcademia, 2002. С.49–58.

161. Микитенко Н. О. Сучасний стан професійної підготовки соціальних працівників в Україні. Наукові записи Львівського університету бізнесу і права. Львів : Львівська політехніка, 2012. Вип. 8. С. 212–215.

162. Миронова М. Н. Попытка к целесному построению модели личности учителя. Вопросы психологии. Москва : Школа-Пресс, 1998. № 1. С. 44–54.

163. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. Budapest : Keszult a Rozsadomb Contact Kft nyomdajaban, 2019. VII (79). Issue : 197. P. 20–23.

164. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Аналіз життєвих проблем молодих сімей у суспільстві. Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Гельветика, 2020. Вип. 34. Т. 4. С. 207–215.

165. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Зміна сімейних цінностей як складова життєдіяльності суспільства. Розвиток сімейної політики міста : статті, за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон : Гельветика, 2019. С. 67–70.

166. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Змістовий контент процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки : зб. тез Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції / за ред. Н. І. Богданець-Білоskalенко. Київ : Педагогічна думка, 2020. С. 94–98.

167. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Інноваційні технології як організаційно-педагогічна умова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. Соціокультурологічні та психолого-педагогічні аспекти становлення особистості в сучасному суспільстві: тенденції і перспективи : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті професора Володимира Костіва. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. С. 5–8.

168. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Категорія соціально-правового захисту у соціальному забезпеченні сім'ї. Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль : СМП «ТАЙП», 2019. Ч. 2. С. 48–51.

169. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: поняття та загальна характеристика. Освітні обрії. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2019. № 2(49). С.75–77.

170. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Правова проблема суспільства через призму молодої сім'ї. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology Monograph 24. Katowice : Wyzszej Szkoły Technicznej, 2019. С. 483–488.

171. Михайлишин Г., Довга М. Розробка та результати впровадження структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту. Social Work and Education. Ternopil-Aberdeen : ІПФ ТНПУ ім.. В. Гнатюка, 2020. Vol. 7, No. 4. pp. 497–513.

172. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Роль організаційно-педагогічних умов у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. Традиції та новації у сфері педагогіки та психології : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С. 108–112.

173. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Соціальне проектування як один із прогресивних засобів подолання проблем молодих сімей у Івано-Франківській області. Освітній простір. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2019. № 17. С.139–146.

174. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Стан професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: регіональний аспект та зарубіжний досвід. Наукові записки : збірник

наукових статей. Серія : педагогічні науки. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – Випуск СХХХХV (145). С. 91–101.

175. Михайлишин Г. Й. Вплив системи виховної роботи на духовний розвиток майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Харків-Донецьк : ХДАДМ (ХХІІІ), 2005. №10. С.42–44.

176. Михайлишин Г. Й. Перспективи професійної підготовки педагогічних працівників у контексті Закону України «Про освіту». Гірська школа Українських Карпат. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2017. № 16. С. 5–10.

177. Михайлишин Г. Й. Формування професійних вмінь майбутніх учителів у системі виховної роботи вищих навчальних закладів фізичного виховання : автореф. дис. ... канд пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 20 с.

178. Моделирование как метод научного исследования (гносеологический анализ) / Глинский Б. А., Грязнов Б. С., Дынин Б. С., Никитин Е. П. Минск : МиГУ, 1965. 248 с.

179. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес : матеріали до першої лекції / Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Левківський К. М., Сухарніков Ю. В. Київ : Узд., 2004. 60 с.

180. Молодая семья : социально-экономические, правовые, морально-психологические проблемы / Сост. В. И. Зацепин. Київ : Логос, 1991. 314 с.

181. Молода сім'я в Україні : соціологічний аналіз. URL: [http://ua-referat.com/Молода сім'я в Україні : соціологічний аналіз.html](http://ua-referat.com/Молода_сім'я_в_Україні:_соціологічний_аналіз.html) (дата звернення : 10.12.2018 р.).

182. Молода сім'я України 90-х / Ю. Якубова, Л. Волинець, Н. Лавриненко, Г. Онищенко ; за ред. Якубової Ю. М. Київ : А.Л.Д., 1996. 104 с.

183. Москалюк О. І. Формування професійної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2007. 211с.

184. Мукан Н.В. Система професійної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 21 с.

185. Мухаметзянова Ф.Ш. Теория и практика дистанционной подготовки специалиста социальной сферы в регионе. Казань : Наука, 2002. 321 с.

186. Назарова О. Л. Новые информанионные технологии в управлении качеством образовательного процесса в колледже. Информатика и образование. Москва : Образование и информатика, 2003. № 11. С. 79–84.

187. Найн. А. Я. Инновации в образовании : монография. Челябинск : ИПР МО РФ, 1998. 288 с.

188. Наказ про затвердження Положення про проведення практики студентів у навчальних закладах України : Наказ від 08.04.1993 р. № 93. Дата оновлення : 20.12.1994. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0035-93> (дата звернення : 10.10.2019 р.).

189. Наказ про затвердження професійного стандарту «Фахівець із соціальної роботи» : Наказ від 20.06.2020 р. № 1179. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf> (дата звернення : 05.02.2021 р.).

190. Наказ про затвердження стандарту вищої освіти України за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ від 24.04.2019 р. № 557. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf> (дата звернення : 05.10.2020 р.).

191. Нероба Е. Професійна підготовка інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах Польщі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2003. 22 с.

192. Никитин В.А. Социальная педагогика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : ВЛАДОС, 2000. 269 с.

193. Ничипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні. Умань : Сочінський, 2011. 217 с.

194. Овод Ю. В. Особливості професійної діяльності соціального працівника в системі соціального забезпечення. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький : ХІСТ, 2013. № 1. С. 167–170.
195. Оврашко О. С. Проблеми розвитку молодії сім'ї в Україні. Наукові записи. Кіровоград : КНТУ, 2011. Вип. 11. Ч. 1. С. 229–232.
196. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. Київ : К.І.С., 2003. С.13–42.
197. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 53000 слов ; под общ. ред проф. Л. И. Скворцова. Изд. 24. Москва : ООО «Издательство Оникс» : ООО «Издательство Мир и образование», 2007. 640 с.
198. Олізько Ю. Міждисциплінарний підхід як засіб реалізації основних дидактичних принципів навчання. Педагогічний дискурс. Хмельницький : ХГПА, 2015. Вип. 18. С. 161–165.
199. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / Алексюк А. М. та ін. Київ : ІСДО, 1993. 336 с.
200. Освітня програма «Соціальна робота». Києво-Могилянська акад. : веб-сайт. URL : <https://www.ukma.edu.ua/ects/index.php/fsnst/187-2018-06-13-09-07-15/c/260-2018-11-01-10-30-04> (дата звернення : 10.05.2019 р.).
201. Освітня програма вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота. Подільський спеціально навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж : веб-сайт. URL : http://posek.km.ua/images/stories/licenziya/op/sotsalna_robota_bakalavr.pdf (дата звернення : 12.05.2019 р.).
202. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота». Херсонський державний університет : веб-сайт. URL : <http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx> (дата звернення : 15.05.2019 р.).
203. Останіна Н. С. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах модернізації вищої освіти на засадах компетентнісного підходу.

Наукові записи Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія : психолого-педагогічні науки. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. № 1. С. 204–08.

204. Патик Ю. В. Мотиваційні тенденції майбутніх соціальних працівників. Наука і освіта. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2016. № 1. С.47–50.

205. Петрова И. Э. Образование в области социальной работы в Великобритании. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия : социальные науки. Нижний Новгород : Нижегородского ун-та, 2004. Вып. 1 (3). С. 245–253.

206. Пеша І. В. Соціальний супровід як форма комплексної соціальної допомоги. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : педагогічні науки. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. № 11 (2) . С. 193–199.

207. Пилипенко П. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. Київ : Істина, 2012. Вид. 3. 232 с.

208. Пірен М., Ясенова А. Молода сім'я в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми – дослідження. Освіта регіону. Київ : Університет «Україна», 2011. № 4. С. 262–266.

209. Пічкарь О. П. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2002. 24 с.

210. Пічкарь О. П. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2002. 213 с.

211. Пов'якель Н.І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога : монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. 295 с.

212. Покудіна Л. С. Міждисциплінарні зв'язки як засіб ефективного викладання фінансово-економічних дисциплін. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогіка. Хмельницький : Нац. акад. Дер. прикор. служби України ім. Б. Хмельницького, 2016. Вип. 1.

URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_1_9 (дата звернення : 10.10.2019 р.).

213. Полисадова М.Н. Подготовка будущего социального педагога к деятельности по профилактике наркомании среди трудновоспитуемых подростков : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2004. 202 с.

214. Поліщук. В.А. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до здійснення профілактичної роботи щодо вживання наркогенних засобів неповнолітніх. Підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки молоді : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси : Черкаський національний університет, 2004. С. 184–191.

215. Поліщук Ю. Й. Правові засади соціально-педагогічної діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : педагогіка, соціальна робота. Ужгород : Ужгородський нац. ун-т, 2011. Вип. 23. С. 132–134.

216. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери : зарубіжний досвід. Тернопіль : Богдан, 2003. 183 с.

217. Поліщук В. А. Янкович О. І. Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи : курс лекцій. Тернопіль : ТДПУ, 2009. 256 с.

218. Постанова про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : постанова від 29.04.2015 р. № 266. Дата оновлення : 11.02.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/266-2015-%D0%BF> (дата звернення:10.04.2020 р.).

219. Постанова про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме : Постанова від 22 лютого 2006 р., № 189. Дата оновлення : 31.10.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/189-2006> (дата звернення : 23.03.2019 р.).

220. Постовий В. Г. Сучасна сім'я і її педагогіка. Київ : Логос, 1994. 63 с.

221. Попова А. С. Професійна підготовка соціальних працівників до роботи з мігрантами в Україні. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : педагогіка та психологія. Мукачево : МДУ, 2017. Вип.2. С. 104–108.

222. Попович Г. Підготовка соціальних працівників: широкий профіль чи вузька спеціалізація. Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія : педагогіка, соціальна робота. Ужгород : Ужгор. нац. ун-т. 2005. № 8. С. 149–151.

223. Поясок Т. Б. Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів у вищих навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 559 с.

224. Приходько С. Здійснення громадянами права на соціальний захист та гарантії його забезпечення. Право України. Київ : Право України, 2000. № 2. С. 18–22.

225. Протас О. Трансформація інституту сім'ї як чинник умов сімейного виховання. Вісник післядипломної освіти. Серія : педагогічні науки. 2020. Випуск 11(40) С. 136–153. URL : [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11\(40\)-136-153](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11(40)-136-153) (дата звернення : 17.07.2021 р).

226. Равлюк Т. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами в процесі професійно орієнтованої практики. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : педагогічні науки. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Л. Українки, 2014. № 8. С. 129–133.

227. Робочий навчальний план по підготовці «бакалавра» з галузі знань 23 Соціальна робота ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2018. 4 с.

228. Рогульська О. Актуальні методологічні підходи до підготовки майбутніх учителів іноземної мови. Освітній простір України. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2018. Вип.13. С.82–88.

229. Романенко О. А., Марцук Ю. І. Вплив державної сімейної політики на економічну поведінку суспільства: досвід України і Польщі. Критичний підхід у викладанні природничих дисциплін : матеріали Міжнародної науково-методичної конфер. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 150–156.

230. Романенко О. А., Марцук Ю. І. Ефективність державних та міських сімейних програм: світовий досвід. Розвиток сімейної політики міста : статті, за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон : Гельветика, 2019. С.19–23.

231. Романовська Л. І. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності та позитивні тенденції такого процесу в Україні. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький : ХІСТ, 2013. №2 (8). С. 224–227.

232. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.

233. Рябова, Ю. М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Миколаїв, 2016. 238 с.

234. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія : педагогічні науки. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2016. Вип. 1. С. 120–125.

235. Савіцька В. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності на засадах проксеологічного підходу: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2015. 20 с.

236. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді у позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2004. 43 с.

237. Савчин М. В. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 422 с.

238. Сальков А. В. Взаємозв'язок ціннісного самовизначення і мотивації досягнення у студентів університету. Вісник ОДУ. Одеса : ОДУ імені І. І. Мечникова, 2002. № 2. С. 111–119.

239. Сердюк Ю.О. Соціальний захист членів сімей працівників органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2005. 185 с.

240. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні. Харків : Одиссей, 2001. 420 с.

241. Серьожнікова Р. К. Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 243 с.

242. Сімейний Кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 р.

№ 2947-III. Дата оновлення : 01.01.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14> (дата звернення : 02.01.2021 р.).

243. Скачкова Г. С. Особливості сучасної професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах. Вісник НТУУ «КПІ». Серія : філософія, психологія, педагогіка. Київ : НТУУ «КПІ», 2016. № 3 (48). С. 128–133.

244. Служба тематических толковых словарей. Глоссарий. URL: <http://glossary.ru> (дата звернення : 02.04.2019 р.).

245. Слюсарь Л. И. Украинская сім'я в условиях глобализации. Демографическое развитие : вызовы глобализации (седьмые Валентеевские чтения) : материалы Международной конференции / под. ред. В.А. Ионцев, Н.В. Зверевой, Г.Е. Ананьевой, В.П. Тышкевич. Москва : МАКС Пресс, 2012. С. 474–479.

246. Собчак Н. М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2004. 351 с.

247. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : монографія / за ред. С. О. Сисоєвої. Маріуполь, Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2008. 400 с.

248. Соціальна педагогіка : теорія та технології : підручник / за ред. І. Д. Зверєвої. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

249. Социальная защита детей и семьи (зарубежный опыт) ; ред колл. Л. Э. Кунельский, М. С. Мацковський, А. М. Панов. Москва : Центр общечеловеческий ценностей. 1992. С. 78–88.

250. Соціально-педагогічна діяльність. Короткий курс лекцій з дисципліни «Правове забезпечення соціальної роботи». URL: https://studme.com.ua/13560615/sotsiologiya/sotsialnopravovaya_kompetentnost_sotsialnyh_rabotnikov_kak_osnovnoy_element_professionalnoy.htm (дата звернення : 11.09.2020 р.).

251. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за ред. І. Д. Зверєвої. Київ : Центр навч. літератури, 2008. 336 с.

252. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / Зверєва І. Д. та ін. ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Центр навч. л-ри, 2004. 256 с.

253. Соціальна робота в Україні : перші кроки / за ред. В. Полтавця. Київ: КМ Academia, 2000. 236 с.

254. Соціальна робота : менеджмент соціальної роботи / Андрущенко В. та ін. Київ : ДЦССМ, 2003. Кн. 7. 372 с.

255. Соціальна робота : підручник / Поліщук В. А., Бартош-Пічкара О. П., Горішна Н. М., Лещук Г. В., Пришляк О. Ю. ; за ред. Н. Г. Ничкало. Тернопіль : ВАТ «ТВПК «Збруч». 2010. 330 с.

256. Соціальні технології: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні : монографія / за ред. В. В. Барабаша. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2008. 340 с.

257. Социальный работник – профессия XXI века. URL : <http://socio.rin.ru/cgi-bin/article.pl?id=655&page=1> (дата звернення : 10.09.2019р.).

258. Спеціальність 8.040202 «Соціальна робота». URL: <http://www.vmurol.com.ua> (дата звернення : 15.01.2019 р.).
259. Старикова С. В. Социальная педагогика и арт-терапия в системе высшего образования. Москва : ИСПС РАО, 2002. 350 с.
260. Суворова Г. А. Психология деятельности : учеб. пособие для студ. психол. и пед. Москва : ПРЕС, 2003. 175 с.
261. Сушко А. Стабільність молодії сім'ї в Україні. Соціально-філософський та демографічний аспекти. Мультиверсу : філософський альманах. Київ : Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2004. С. 235–242 с.
262. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : монографія. Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 2003. 442 с.
263. Технології соціально-профілактичної роботи : навч. посібник / за заг ред. А. Й. Капської. Київ : Логос, 2000. 372 с.
264. Товщинко С. А. Теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців соціальної сфери. Соціальне партнерство у професійній підготовці соціальних педагогів : матеріали міжрегіональної конференції. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка. 2010, С. 52–55.
265. Тополь О.І. Здоров'язберігаюча компетентність як складова професіоналізму соціального працівника. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету Володимира Гнатюка. Серія : педагог. Тернопіль : Тер. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2011. № 4. С. 69–75.
266. Трубавіна І. М. Поняття про соціально-педагогічне консультування сім'ї. Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості: в 2-х кн. Київ : ІПВ, 2001. С. 202–209.
267. Українське суспільство : десять років незалежності (соціальний моніторинг та коментар науковців) / за ред. В. М. Ворони, М. О. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2001. 662 с.

268. Уткіна С. В. Держава як гарант соціально-правового захисту сім'ї. URL : https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/26Utkina.pdf (дата звернення : 05.03.2019 р.).

269. Файчук О. До питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Витоки педагогічної майстерності. Серія : педагогічні науки. Полтава : Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, 2012. № 10. С. 299–302.

270. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1970. 301 с.

271. Хоменко-Семенова Л. О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до використання інтерактивних технологій у професійній діяльності. Збірник наукових праць «Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки» Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ : Логос, 2013. Вип. 19. С. 252–257.

272. Хом'як М. Я. Аналіз сучасних проблем сім'ї та народжуваності в Україні. Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2013. Вип. 58. С. 161–169.

273. Хуторский А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования. Народное образование. Москва : АНО «ИД « Народное образование», 2003. № 2. С. 55–61.

274. Централізована бібліотечна система для дітей м. Львова. Інформаційний калейдоскоп «Модель сучасної родини». URL : <http://www.biblioteka.lviv.ua/files/family.pdf> (дата звернення : 13.04.2019 р.).

275. Чалданбаева А. К. Уровни профессиональной подготовки учителя биологии в контексте компетентного подхода. Вестник ТГПУ. Томск : ТГПУ, 2015. № 12(165). С. 53–55.

276. Чижевський Б.Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1996. 249 с.

277. Чубук Р.В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи із студентською молоддю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2008. 21 с.

278. Чубук Р.В. Професійна підготовка соціальних працівників з використанням методу проектів. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. Херсон : Грінь Д. С., 2014. Вип. 1. С. 181–185.

279. Чусова О. М. Діагностика підготовленості майбутніх соціальних педагогів до роботи з молодшими школярами девіантної поведінки. Наука і освіта. Серія : педагогіка. Одеса : Південноукраїнський націон. педагог. ун-т К. Д. Ушинського, 2014. № 3. С. 199–204.

280. Шапенко Л. О. Щодо співвідношення категорій «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» працівників цивільної авіації. Юридичний вісник. Серія : повітряне і космічне право. Київ : НАУ, 2014. № 2. С. 15–19.

281. Шубович М. М. Підготовка студентів вуза к социально-педагогической деятельности с семьей как фактор профессионального становления социального работника : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Ульяновск, 2003. 23 с.

282. Щербань П. Психологія сучасної сім'ї та педагогіка сімейних взаємин. Рідна школа. Київ : Рідна школа, 2005. № 3. С. 14–15.

283. Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. Український соціум. Київ : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України та гром. організ. «Український ін-т соціальних досліджень імені О. Яременка», 2004. № 2 (4). С. 80–84.

284. Яригіна Є. П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми : міжнародний досвід та українська модель : монографія. Харків : Монолит, 2016. 196 с.

285. Яркіна Т.Ф. Социальная педагогика и социальная работа в контексте международного сотрудничества. Москва : АСОПиР, 1998. 62с.

286. Albert, Raymond. Law and social work practice: A legal systems approach. 2d ed. New York : Springer. USA, 2000. 560 p.

287. Amthor R.-Ch. Die Geschichte der Berufsausbildung in der Sozialen Arbeit. Auf der Suche nach Professionalisierung und Identität. Weinheim, München : Juventa, 2003. 656 p.

288. Baranyuk V. V. Experience of Forming Professional and Communicative Competency of Future Social Workers in Educational Systems of Western European Countries. Comparative Professional Pedagogy : Scientific Journal [Chief. Ed. N. M. Bidyuk]. Kyiv ; Khmelnytskyi : KhNU, 2015. Vol. 5. Issue 4. P. 109–114.

289. Bradway, John S. Law for Social Workers, 5 University of Kansas Law Review, 1957. P. 376–382.

290. Brouns H. J., Kramer D. Social Work Education in Europe. A Comprehensive Description of Social Work Education in 21 European Countries. Frankfurt ; Main, 1986. 585 p.

291. Dovga M. M. Academic and methodological aspect of training future social workers for professional activity with young families. ScienceRise : Pedagogical Education. Харків : НБП ПП «Технологічний Центр», 2020. № 5(38). P. 28–32.

292. International Association of Schools of Social Work. IASSW Census of Social Work Education 1998–1999. URL : <http://www.iassw.soton.ac.uk/en/publications/worldcensuscommissionreport1.pdf> (дата звернення : 17.07.2021р.).

293. International Encyclopedia of Education [електронне видання] : у 8 т. P/ Peterson, E. Baker, B. McGaw, edit. Oxford : Elsevier, Academic Press, 2010. 6957 p.

294. International Federation of Social Workers. The Ethics of Social Work: Principles and Standard. URL : <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles> (дата звернення : 17.07.2021р.).

295. Gesundheitsmanagement – studieren.de. URL : <http://www.gesundheitsmanagement-studieren.de>. (дата звернення : 17.07.2021р.).

296. Halyna Mykhailyshyn, Mirosława Dovha. Formation of social and legal competencies of future social workers in the process of preparation to work young families. Journal of Stefanyk Precarpathian National University. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2021. Vol. 8, No. 1. P. 7–16.

297. Kruse E. Stufen zur Akademisierung. Wege der Ausbildung für Soziale Arbeit von der Wohlfahrtsschule zum Bachelor. Mastermodell. Siegen : VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2004. 265 p.

298. McClelland D. C. Testing for competence rather than for «intelligence». American Psychologist. 1973. № 28 (1), С. 1–14. URL : <https://doi.org/10.1037/h0034092> (дата звернення : 17.07.2021р.).

299. Morales A., Sheafor B. Social Work: A Profession of Many Faces. Boston, 1990. 325 p.

300. Semigina T., Boyko O. Social work education in post-socialist and post-modern era: case of Ukraine. Global social work education-crossing borders blurring boundaries [Eds. C. Noble, H. Strauss, B. Littlechild]. Sydney : Sydney University Press, 2014. P. 257–269.

301. Simpson R. D., Frost S. H. Inside College : Undergraduate Education for The Future. N.Y. : Insight books, 1993. P. 67–68.

302. Fokin J. Theory and Technology of Learning: Approach Based on the Activity : textbook for students of higher educational institutions. Moskva : Academy, 2006. 240 p.

ДОДАТКИ

Список опублікованих праць за темою дисертації

Посібник та методичні рекомендації

1. Довга М. М. Методичні рекомендації навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» для студентів спеціальності 231 Соціальна робота: Педагогічний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 127 с.

2. Довга М. М. Подолання проблем серед молодих сімей і формування міцної сім'ї і сучасному українському суспільстві : інформаційний посібник для студентів спеціальності «соціальна робота» та соціальних працівників у професійній діяльності. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 112 с.

Статті у фахових виданнях України

3. Halyna Mykhailyshyn, Miroslava Dovha. Formation of social and legal competencies of future social workers in the process of preparation to work young families. Journal of Stefanyk Precarpathian National University. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2021. Vol. 8, No. 1. pp. 7-16.

4. Dovga M. M. Academic and methodological aspect of training future social workers for professional activity with young families. *ScienceRise : Pedagogical Education*. Харків : НВП ПП «Технологічний Центр», 2020. № 5(38). С. 28–32.

5. Довга М. М. Ефективність моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Гельветика, 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 313–320.

6. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Аналіз життєвих проблем молодих сімей у суспільстві. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський*

збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Гельветика, 2020. Вип. 34. Т. 4. С. 207–215.

7. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: поняття та загальна характеристика. *Освітні обрії*. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2019. № 2(49). С.75–77.

8. Михайлишин Г., Довга М. Розробка та результати впровадження структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують соціально-правового захисту. *Social Work and Education*. Ternopil-Aberdeen : ПФ ТНПУ ім.. В. Гнатюка, 2020. Vol. 7, No. 4. pp. 497–513.

Статті у закордонному фаховому виданні України

9. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest : Keszult a Rozsadomb Contact Kft nyomdajaban, 2019. VII (79). Issue : 197. P. 20–23.

Статті у не фахових виданнях України та у закордонних наукових виданнях

10. Довга М. М. Нормативно-правове забезпечення молодих сімей. *Вісник науково-методичних досліджень Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу*. Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2019. Вип. 4 (32). С. 128–134.

11. Довга М. М. Особливості роботи соціального працівника з молодими сім'ями. *Virtus: Scientifis Journal* / Editor-in-Chief M. A. Zhurba. Ukraine Canada : NGO Sobornist (Ukraine) CPM «ASF» (Canada), 2019. № 30. С. 86–89.

12. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Правова проблема суспільства через призму молоді сім'ї. *Series of monographs Faculty of Architecture, Civil*

Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology Monograph 24.
Katowice : Wyższej Szkoły Technicznej, 2019. С. 483–488.

13. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Соціальне проектування як один із прогресивних засобів подолання проблем молодих сімей у Івано-Франківській області. *Освітній простір*. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2019. № 17. С.139–146.

14. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Стан професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: регіональний аспект та зарубіжний досвід. *Наукові записки* : збірник наукових статей. Серія : педагогічні науки. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – Випуск СХХХХV (145). С. 91–101.

***Матеріали і тези міжнародних та всеукраїнських конференцій,
які засвідчують апробацію матеріалів дисертації***

15. Довга М. М. Провідні чинники професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Людина віртуальна: нові горизонти* : зб. наукових праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції. Монреаль: СРМ «ASF», 2019. С. 113–116.

16. Довга М. Трансформаційні зміни молоді сім'ї на сучасному етапі розвитку українського суспільства. *Формування професійно мобільного фахівця: європейський вимір* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпро: Літограф, 2019. С. 81–83.

17. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Зміна сімейних цінностей як складова життєдіяльності суспільства. *Розвиток сімейної політики міста* : статті, за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон : Гельветика, 2019. С. 67–70.

18. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Змістовий контент процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки* : зб. тез Всеукраїнської науково-

практичної онлайн-конференції / за ред. Н. І. Богданець-Білоskalенко. Київ : Педагогічна думка, 2020. С. 94–98.

19. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Інноваційні технології як організаційно-педагогічна умова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. *Соціокультурологічні та психолого-педагогічні аспекти становлення особистості в сучасному суспільстві: тенденції і перспективи* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті професора Володимира Костіва. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. С. 5–8.

20. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Категорія соціально-правового захисту у соціальному забезпеченні сім'ї. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль : СМП «ТАЙП», 2019. Ч. 2. С. 48–51.

21. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Роль організаційно-педагогічних умов у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями. *Традиції та новації у сфері педагогіки та психології* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С. 108–112.

Додаток 1.3.1

**Статистичні дані по укладенню шлюбів та розлучень
у сім'ях за 2018 р.**

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

ГОЛОВНЕ ТЕРИТОРІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ЮСТИЦІЇ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

ВІДДІЛ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ АКТИВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ

вул. Гаркуші, 15, м. Івано-Франківськ, 76018, тел (факс) (0342) 55-21-75, 55-19-49, 53-93-66, e-mail: vcs@il.drsu.gov.ua, код ЄДРПОУ 20556900

20.03.2018

Організаторам соціального проекту створення Мобільної
Групи з надання соціально-правової та психологічної
допомоги молодим сім'ям

Надаємо Вам інформацію щодо статистичних даних по укладенню
шлюбів та розлучень у молодих сім'ях.

Додаток: на 1 арк.

Начальник відділу

А.М.Королик

Продовження Додатку 1.3.1

	Кількість зареєстрованих шлюбів в 2018 році		Розірвання шлюбу 2018 рік	
	Всього	з іноземними громадянами	Всього складено актових записів	Проставлено відміток про розірвання шлюбу в актових записах про шлюб на підставі рішень судів, які надійшли із суду
Богородчани	262	--	39	163
Болехів	100	--	21	43
Верховина	151	1	13	36
Галич	253	5	33	130
Городенка	203	1	19	109
Долина	317	8	55	160
Івано-Фран	2784	226	385	590
Калуш м/в	499	20	88	214
Калуш р/в	119	--	20	121
Коломия м/в	581	15	87	191
Коломия р/в	243	--	44	203
Косів	342	7	60	103
Надвірна	503	10	58	224
Рогатин	167	2	30	84
Рожнятів	355	3	29	208
Снятин	300	4	41	154
Тисмениця	184	3	38	242
Тлумач	184	2	33	66
Яремче	140	2	10	32
ВСЬОГО	7687	309	1103	3073

Продовження Додатку 1.3.1

	К-сть зареєстрованих шлюбів 2018 р.	К-сть шлюбів з іноземцями 2018 р.	Шлюб за добу	
			період	К-сть
Богородчани	262	--		
Болехів	100	--		
Верховина	151	1		
Галич	253	5		
Городенка	203	1		
Долина	317	8		
Івано-Фран	2784	226	2018 р.	933
Калуш м/в	499	20	з 07.12.2018	10
Калуш р/в	119	--		
Коломия м/в	581	15		
Коломия р/в	243	--		
Косів	342	7		
Надвірна	503	10		
Рогатин	167	2		
Рожнятів	355	3		
Снятин	300	4		
Тисмениця	184	3		
Тлумач	184	2		
Яремче	140	2		
ВСЬОГО	7687	309		943

Додаток 1.3.2

**Статистичні дані по укладенню шлюбів та розлучень
у сім'ях за 2019 р.**

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНЕ МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ МІНІСТЕРСТВА
ЮСТИЦІЇ (М.ІВАНО-ФРАНКІВСЬК)
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ
ЦЕНТРАЛЬНИЙ ВІДДІЛ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ
вул. Гаркуші, 15, м. Івано-Франківськ, 76018, тел.(факс) (0342) 55-21-75, 55-19-49, 53-93-66, e-mail: vcs@if.drsu.gov.ua код ЄДРПОУ
20556900

25.02.2020 № 05.2-01-09/68

Організаторам соціального проект
створення Мобільної Групи з надання
соціально-правової та психологічної
допомоги молодим сім'ям

Надаємо інформацію щодо статистичних даних щодо державної
реєстрації шлюбів та розірвання шлюбів у 2019 році у молодих сім'ях.

Додаток: на 1 арк. в 1 прим.

Начальник відділу

Анна КОРОЛИК

Марта Ільницька (0432)539366

Продовження Додатку 1.3.2

	Кількість зареєстрованих шлюбів в 2019 році		Розірвання шлюбу 2019 рік	
	Всього	з іноземними громадянами	Всього складено актових записів	Проставлено відміток про розірвання шлюбу в актових записах про шлюб на підставі рішень судів, які надійшли із суду
Богородчани	232	1	24	174
Болехів	95	1	4	43
Верховина	146	-	8	57
Галич	202	2	27	133
Городенка	174	4	17	131
Долина	317	1	24	211
Івано-Фран	2987	239	258	739
Калуш м/р	701	50	68	323
Коломия м/р	806	20	95	472
Косів	358	1	35	208
Надвірна	477	3	58	237
Рогатин	138	-	20	108
Рожнятів	315	4	16	165
Снятин	303	-	30	239
Тисмениця	177	1	33	381
Тлумач	157	1	20	98
Яремче	140	1	11	53
ВСЬОГО	7725	329	748	3772

Продовження Додатку 1.3.2

	Кількість складених актових записів про шлюб	Кількість шлюбів, зареєстрованих з іноземцями	Кількість проведених обрядів		К-сть шлюбів, зареєстр. по пілоту «Шлюб за добу»
			ювілейних весіль	заручин	
Богородчани	232	1	6	1	-
Болехів	95	1	-	-	-
Верховина	146	-	-	-	-
Галич	202	2	3	-	-
Городенка	174	4	-	-	-
Долина	317	1	4	-	-
Івано-Фран	2987	239	3	-	1198
Калуш м/р	701	50	2	-	153
Коломия м/р	806	20	1	-	76
Косів	358	1	1	-	-
Надвірна	477	3	1	1	--
Рогатин	138	-	-	-	-
Рожнятів	315	4	-	-	-
Снятин	303	-	6	76	-
Тисмениця	177	1	-	-	-
Тлумач	157	1	-	-	-
Яремче	140	1	-	2	-
ВСЬОГО	7725	329	27	80	1427

Додаток 1.3.3

**Статистичні дані по укладенню шлюбів та розлучень
у сім'ях за 2020 р.**

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНЕ МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ МІНІСТЕРСТВА
ЮСТИЦІЇ (М.ІВАНО-ФРАНКІВСЬК)
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ
ЦЕНТРАЛЬНИЙ ВІДДІЛ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ
вул. Гаркуші, 15, м. Івано-Франківськ, 76018, тел.(факс) (0342) 55-21-75, 55-19-49, 53-93-66, e-mail: vcs@if.drsu.gov.ua, код ЄДРПОУ 20556900

02.02.2021 № 05.2-01-09/46

Організаторам соціального проект
створення Мобільної Групи з надання
соціально-правової та психологічної
допомоги молодим сім'ям

Надаємо інформацію щодо статистичних даних щодо державної
реєстрації шлюбів та розірвання шлюбів у 2020 році у молодих сім'ях.

Додаток: на 1 арк. в 1 прим.

Начальник відділу

Анна КОРОЛИК

Марта Ільницька (0432)539366

Продовження Додатку 1.3.3

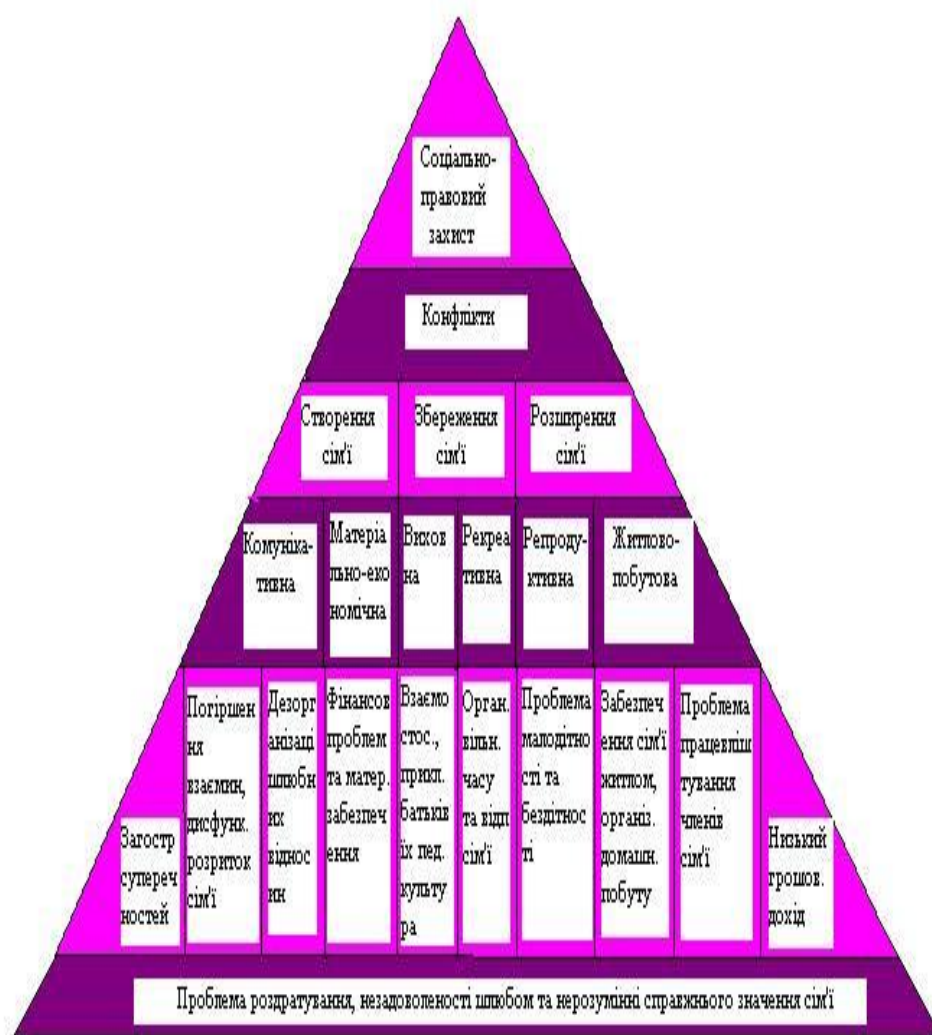
	Кількість зареєстрованих шлюбів у 2020 році		Розірвання шлюбу у 2020 році	
	Всього складен о актових записів	з них, з іноземними громадянами	Всього складено актових записів	Проставлено відміток про розірвання шлюбу в актових записах про шлюб на підставі рішень судів, які надійшли із суду
Богородчани	199	-	16	149
Болехів	61		3	32
Верховина	110	-	6	55
Галич	133	1	17	153
Городенка	136	2	12	5
Долина	226	3	40	173
Івано-Франків	2337	176	200	565
Калуш м/р	521	21	64	337
Коломия м/р	772	45	69	387
Косів	268	1	28	230
Надвірна	368	6	32	257
Рогатин	101	1	12	60
Рожнятів	238	2	14	119
Снятин	224	-	21	158
Тисмениця	101	-	17	188
Тлумач	119	-	20	109
Яремче	117	1	5	36
ВСЬОГО	6031	256	576	3013

Додаток 1.3.4

**Статистичні дані Державної служби статистики України та
Головного територіального управління юстиції в Івано-Франківській
області щодо кількості зареєстрованих шлюбів та розлучень
в регіоні Івано-Франківська
в 2000, 2005, 2010, 2015-2020 рр.**

Рік	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Зареєстровані шлюби	8652	10163	9359	9597	8026	8003	7687	7725	6031
Розлучення у судовому порядку	4304	4446	2910	4091	4086	3928	3073	3772	3013
Розлучення у %	49,7	43,7	31,1	42,6	50,9	49,1	40	48,8	49,96

Додаток 1.3.5

Піраміда проблем молодих сімей

Додаток 2.2.1

**Кількість зареєстрованих шлюбів та розлучень
серед сімей
в районних центрах Івано-Франківська
в період 2018-2020 рр.**

	2018			2019			2020		
	Кількість зареєстрованих шлюбів	Розірвання шлюбу		Кількість зареєстрованих шлюбів	Розірвання шлюбу		Кількість зареєстрованих шлюбів	Розірвання шлюбу	
		Складено актові записи	Рішення суду		Складено актові записи	Рішення суду		Складено актові записи	Рішення суду
Богородчани	262	39	163	232	24	174	199	16	149
Болехів	100	21	43	95	4	43	61	3	32
Верховина	151	13	36	146	8	57	110	6	55
Галич	253	33	130	202	27	133	133	17	153
Городенка	203	19	109	174	17	131	136	12	5
Долина	317	55	160	317	24	211	226	40	173
Івано-Франківськ	2784	385	590	2987	258	739	2337	200	565
Калуш м/р	449	88	214	701	68	323	521	64	337
Калуш р/в	119	20	121	-	-	-	-	-	-
Коломия м/р	581	87	191	806	95	472	772	69	387
Коломия р/в	243	44	203	-	-	-	-	-	-
Косів	342	60	103	358	35	208	268	28	230
Надвірна	503	58	224	477	58	237	368	32	257
Рогатин	167	30	84	138	20	108	101	12	60
Рожнятів	355	29	208	315	16	165	238	14	119
Снятин	300	41	154	303	30	239	224	21	158
Тисмениця	184	38	242	177	33	381	101	17	188
Тлумач	184	33	66	157	20	98	119	20	109
Яремче	140	10	32	140	11	53	117	5	36
ВСЬОГО	7687	1103	3073	7725	748	3772	6031	576	3013

Додаток 2.2.2

**Аплікаційна форма проекту
«Освіта молоді сім'ї»**

Аплікаційна форма проекту	
1. Назва проекту	Створення Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї («Освіта молоді сім'ї»)
2. Населені пункти реалізації проекту (вказіть також район, область)	Місце реалізації на рівні ОТГ: - Делятинська селищна громада (Надвірнянський район); - Яблунівська селищна громада (Косівський район); - Войнилівська селищна громада (Калуський район); - Печеніжинська селищна громада (Коломийський район); - Витвицька сільська громада (Долинський район)
3. Відповідність проекту Стратегії розвитку регіону, району, громади	Відповідність проекту операційним цілям та завданням Стратегії розвитку Івано-Франківської області. Даний проект розрахований на 1 рік Стратегічна ціль 4. Розвиток людського капіталу. Операційна ціль 4.2. Підвищення обізнаності та соціальної активності жителів краю 4.2.2. Створення дієвих механізмів мобілізації жителів краю до вирішення місцевих проблем
4. Короткий опис проблеми проекту (не більше 300 слів)	Недостатність соціально-правової грамотності молодих сімей щодо вирішення сімейних проблем та низька соціальна захищеність їх з боку держави. В результаті швидких соціальних змін суспільства у складних обставинах опинилася саме молода сім'я. На початку створення сім'ї у перші роки життя молодих людей закладаються основи формування тих пріоритетних цінностей, переваг та зразків поведінки, які є важливими для їх майбутнього сімейного життя. Тому стан розвитку сім'ї потребує особливої уваги до себе, а відтак розробки активної і ґрунтовної державної соціальної політики для подолання проблем, що стоять перед громадянським суспільством. Подолання сімейних проблем та пошук виходу із кризової ситуації потребує створення міцної, справедливої та оптимістичної системи здійснення державою сімейної політики, яка полягатиме у наданні належних умов розвитку та функціонування усіх членів сім'ї, розвитку їх культури, виховання дітей, забезпечення їх соціального та правового захисту тощо. Таким чином, сім'я як один із важливих суспільних

	інститутів має вирішальна значення як для життя кожної людини, так і для розвитку усього суспільства, тому потребує особливого соціально-правового захисту. Адже, однією із проблем є низький рівень правових знань людей, які є дуже суттєвими і проявляються у неготовності до сімейного життя. Тому робота з молодими сім'ями має бути спрямована на аналіз, прогноз та надання правової допомоги шляхом навчання, інформування та консультування з питань прав, обов'язків та відповідальності членів сімей у різних видах діяльності, знайомство з пільгами, законодавчими і нормативними документами тощо. Саме така діяльність сприятиме зміцненню статусу сім'ї, підвищить її соціальну значущість у суспільстві, що позитивно позначиться на підвищенні народжуваності дітей та добробуту сімей і зменшення розлучень (по загальній статистиці по Україні 70% розлучених сімей є саме молоді сім'ї, з них 50% - молоді сім'ї з дітьми). За даними відділу РАЦСу Івано-Франківської області, на Івано-Франківщині спостерігається зменшення кількості зареєстрованих шлюбів, що пов'язане із збільшення тенденції спільного прожиття разом без реєстрації сімейних стосунків. Якщо взяти Івано-Франківську область, то статистичними даними у 2018 році було укладено приблизно 7687 шлюбів з яких 3073 розпалося. У Івано-Франківській області найбільше розлучень зареєстровано у молодих сім'ях, тривалість шлюбу яких складала до 5 років (2151 розлучень серед молодих сімей протягом 2018 року). Серед шлюбів зареєстрованих у актах цивільного стану 75,6% молодих пар не мали спільних неповнолітніх дітей, 17,5% мали одну дитину, 6,1% - двоє дітей, а 0,8% сімейних пар, у яких офіційно шлюб зареєстровано при наявності 3-х і більше спільних неповнолітніх дітей, не було причиною припинити розлучення. Найгірша картина з розлучень стосується громад: Косова (342 шлюбів, з них 60 розлучень), Надвірна (503 шлюбів, з них 58 розлучень), Калуша (618 шлюбів, з них 108 розлучень), Коломиї (824 шлюбів, з них 131 розлучень) та Долини (317 шлюбів, з них 55 розлучень). Тому саме в цих громадах, де найбільше проявляються проблеми молодих сімей та їх розпадів, ми б хотіли розпочати роботу Мобільної групи Даний проект передбачає співпрацю організаторів з викладачами та студентами, які допомагають вирішувати питання молодих сімей, також співпрацю з громадами ОТГ, діяльність яких спрямована на роботу з молодими сім'ями
5. Мета проекту	Підвищення рівня соціально-правової грамотності молодих сімей та соціально-правового захисту шляхом створення сучасної Мобільної групи з надання безкоштовної соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї на рівні ОТГ.

6. Завдання проекту (не більше 3-х)	1. Створити Мобільну групу з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї 2. Проаналізувати ступінь поінформованості молодих сімей щодо подолання різних сімейних проблем. 3. Підвищити рівень правової обізнаності молодих сімей з їхніми правами, свободами та інтересами у сфері соціально-правового захисту.
7.Заходи проекту	1. Реклама соціального проекту про створення Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї. Підбір виконавців соціального проекту. Налагодження співпраці з громадами ОТГ. Створення інтернет-сторінки.. 2. Опитування молодих сімей та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик (постійно) 3. Виїзд Мобільної групи в громади ОТГ та зустріч з молодими сім'ями. 4. Організація та проведення тренінгу . 5. Проведення розмов, години відкритих думок, спілкування та панорама правових питань з молодими сім'ями 6. Бесіда з молодими сім'ями 7. Тематична зустріч з молодими сім'ями 8. Проведення семінарів з молодими сім'ями 9. Воркшопи з молодими сім'ями 10. Майстер-класи з молодими сім'ями 11.Індивідуальні консультації з молодими сім'ям відповідно до запитів (постійно) 12.Організація та проведення підсумкової конференції по соціальному проекту.
8. Очікуванні результати: кількісні та якісні	Створення 1 Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї / Розвинуто надання безкоштовної правової допомоги молодим сім'ям в результаті чого відбулося покращення життя молодих сімей. Проведення щонайменше 10 консультацій / Покращення умов для розвитку соціально-правового захисту сім'ї Навчено та проконсультовано щонайменше 10 молодих сімей / Підвищено рівень правової обізнаності серед молодих сімей на 10%. Очікуємо, що після закінчення даного проекту Мобільна група з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї підготує до друку методичний посібник для роботи з молодими сім'ями та продовжить свою діяльність, поширить її на території м. Івано-Франківська
9. Інноваційність проекту (бажано вказати)	1. Вперше цільовою групою виступає саме молода сім'я як мала соціальна група двох людей (чоловіка та дружини) з дітьми чи без них, які проживають разом не більше 5 років у громадянському шлюбі чи на основі

	взаємної довіри, що взяли на себе матеріальну та моральну відповідальність за всіх членів сім'ї, мають сприяти загальному добробуту та саморозвитку кожного із них, вести спільний побут, довіряти один одному і брати безпосередню участь у народженні та вихованні своїх дітей, а вік одруженої пари не може перевищувати 35 років 2. Вперше створено Мобільну групу з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї задля підвищення їх правової обізнаності щодо захисту прав, свобод та інтересів на базі співпраці з адміністративними центрами. 3. Надання послуг саме молодим сім'ям, як особливій категорії осіб, що потребують навчання, надання правових послуг та консультування.
10. Орієнтована вартість проекту (загальна сума, грн.):	149,190.304
11. Контактна інформація ініціатора проекту (ініціативну групу):	
- Телефон	Довга М. М. – 097-820-47-52, E-mail: mirosya29@meta.ua
- Сайт/сторінка у facebook (якщо є)	
- Адреса ел. пошти координатора проекту	Михайлишин Г. Й. - 098-858-35-84, E-mail: galmuh60@gmail.com

ПЛАН-ГРАФІК РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ПРОЕКТУ	
Тривалість заходу (за етапами)	Захід
	Коротка назва заходу, що пояснює його зміст
Місяць 1	1. Підбір виконавців соціального проекту. 2. Реклама соціального проекту про створення Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї шляхом поширення інформації у мережі Інтернет, інформаційних буклетів та листівок.
Місяць 2	Виїзд Мобільної групи в громади та зустріч з молодими сім'ями (2 рази): 1. Тренінг з молодими сім'ями 2. Опитування та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик з молодими сім'ями 3. Індивідуальні консультації з молодими сім'ями відповідно до запитів
Місяць 3	Виїзд Мобільної групи в громади та зустріч з молодими сім'ями (2 рази): 1. Відверта розмова «Права та обов'язки сім'ї» 2. Опитування та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик з молодими сім'ями 3. Індивідуальні консультації з молодими сім'ями відповідно до запитів
Місяць 4	Виїзд Мобільної групи в громади та зустріч з молодими сім'ями (2 рази): 1. Година відкритих думок «Вплив суспільства на сімейне життя» 2. Опитування та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик з молодими сім'ями 3. Індивідуальні консультації з молодими сім'ями відповідно до запитів
Місяць 5	Створення інтернет-сторінки. Виїзд Мобільної групи в громади та зустріч з молодими сім'ями (2 рази): 1. Панорама правових знань. Тематична зустріч з молодими сім'ями що необхідності їм правових знань для подолання сімейних проблем та формування правової грамотності. 2. Опитування та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик з молодими сім'ями 3. Індивідуальні консультації з молодими сім'ями відповідно до запитів
Місяць 6	Виїзд Мобільної групи в громади та зустріч з молодими сім'ями (2 рази): 1. Проведення семінарів з молодими сім'ями щодо знайомства з умовами і порядком надання відповідної соціальної допомоги та соціальних послуг згідно сімейного, житлового та іншого законодавства тощо 2. Опитування та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик з молодими сім'ями 3. Індивідуальні консультації з молодими сім'ями відповідно до запитів

Місяць 7	Виїзд Мобільної групи в громади та зустріч з молодими сім'ями (2 рази): 1. Бесіда з молодими сім'ями щодо зростання значення сімейних цінностей та переосмислення ролі інституту сім'ї 2. Опитування та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик з молодими сім'ями 3. Індивідуальні консультації з молодими сім'ями відповідно до запитів
Місяць 8	Виїзд Мобільної групи в громади та зустріч з молодими сім'ями (2 рази): 1. Тематична зустріч «У світі прав сім'ї» 2. Опитування та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик з молодими сім'ями 3. Індивідуальні консультації з молодими сім'ями відповідно до запитів
Місяць 9	Виїзд Мобільної групи в громади та зустріч з молодими сім'ями (2 рази): 1. Година спілкування «Соціально-правовий захист молодих сімей» 2. Опитування та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик з молодими сім'ями 3. Індивідуальні консультації з молодими сім'ями відповідно до запитів
Місяць 10	Виїзд Мобільної групи в громади та зустріч з молодими сім'ями (2 рази): 1. Воркшоп з молодими сім'ями на тему «Сучасна молода сім'я» 2. Опитування та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик з молодими сім'ями 3. Індивідуальні консультації з молодими сім'ями відповідно до запитів
Місяць 11	Виїзд Мобільної групи в громади та зустріч з молодими сім'ями (2 рази): 1. Майстер-клас з молодими сім'ями 2. Опитування та проведення дослідження за допомогою соціально-педагогічних методик з молодими сім'ями 3. Індивідуальні консультації з молодими сім'ями відповідно до запитів
Місяць 12	Організація та проведення підсумкової конференції по проекту

БЮДЖЕТ ПРОЕКТУ				
Витрати	Одиниця виміру	Кількість одиниць	Вартість одиниць	Загальна вартість (грн.)
	1	2	3	2*3
1.Людські ресурси (плата за цивільно-правовий договір):				
- професор, доктор;	година	4	118,12	4724,8
- викладач, доцент (3);	година	12	79,68	9561,6
- аспірант;	година	4	66,80	2672
- студент (5)	година	20	66,80	13360
2.Транспортні витрати (поїздки):				
- витрати на проїзд;	добові	20	1000	20000
- добові для фахівців	добові	100	60	6000
3.Обладнання та витратні матеріали:				
- комп'ютер (ноутбук);	штука	1	18000	18000
- принтер;	штука	1	9000	9000
- дошка з маркером;	штука	1	1600	1600
- банер;	штука	1	600	600
- блокноти з логотипом (40)	штука	40	30	1200
- ручки з логотипом (40)	штука	40	10	400
- папки сегрегорні	штука	20	100	2000
- папки для файлів;	штука	10	10	100
- файли	упаковка	100	1,50	150
- папір по 500 листків	упаковка	10	98	980
4.Утримання офісу проекту	-	-	-	-
5.Послуги та інші витрати:				
5.1. Публікації дослідження:				
- методичні рекомендації;	штука	100	200	20000
- статті;	штука	2	700	1400
- тези;	штука	5	400	2000
5.2. Витрати на проведення підсумкової конференції:				
- збірник конференції;	штука	60	250	15000
- кава-брейк;			3000	3000
5.3. Реклама та витрати пов'язані із висвітленням діяльності проекту:				
- інформаційні пакети;	штука	100	50	5000
- листівки;	штука	500	3	1500
- буклети;	штука	500	5	2500
5.4. Прямі витрати:				1,407.484
- моніторинг та оцінка проекту				
6.Будівельні роботи	-	-	-	-
7.Разом прямі витрати по проекту (1-6)				142,155.884

8.Непрямі (адміністративні) витрати				7,037.42
9.Разом витрати по проекту (7+8)				149,190.304
10.Внески в натуральній формі	-	-	-	-
11.Разом прийнятні витрати по проекту (9+10)				149,190.304

Додаток 2.3.1

«Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху» Т. Елерса

Інструкція для учасників дослідження. Вам запропонована 41 обставина, на кожну з яких дайте відповідь «ТАК» чи «НІ».

Текст опитувальника

1. Коли є вибір між двома варіантами, то краще, не відкладаючи, зробити вибір.
2. Я нервую, коли помічаю, що не можу виконати завдання на 100 відсотків.
3. Коли я працюю, то так виглядає, ніби я ставлю усе для здобуття успіху.
4. Якщо виникає проблемна ситуація, я здебільшого приймаю рішення один з останніх.
5. Коли в мене два дні підряд немає чим зайнятися, то я втрачаю спокій.
6. У певні дні мої успіхи є нижчими за «норму».
7. Стосовно себе я є більш вимогливий, ніж щодо інших людей.
8. Я є більш привітний, ніж інші.
9. Коли я відмовляюся від важкого завдання, то згодом собі дорікаю, бо переконаний, що зміг би впоратися з завданням.
10. Під час виконання роботи я потребую невеликих перепочинків.
11. Старанність – головна риса моєї вдачі.
12. Мої досягнення не завжди однаково успішні.
13. Мені до душі інша праця, ніж та, якою я тепер займаюся.
14. Зауваження більше сприяють моїй активності, ніж похвала.
15. Я переконаний в тому, що колеги сприймають мене добрим спеціалістом.
16. Перешкоди допомагають мені приймати більш тверді рішення.
17. Іншим не важко зачепити почуття моєї гідності.

18. Коли я працюю без особливого бажання, це легко помітити.
19. Під час виконання роботи я не розраховую на допомогу інших.
20. Деколи я відкладаю на потім роботу, яку повинен виконати тепер.
21. Слід покладатися лише на власні сили.
22. У житті мало речей, які більш важливі за гроші.
23. Завжди, коли я маю виконати важливе доручення я не відволікаюся на інші проблеми.
24. Почуття мого честолюбства є меншим, ніж в інших.
25. Наприкінці відпустки я переважно з радістю повертаюся до роботи.
26. Коли робота мені до вподоби, я виконую її більш якісно, ніж іншу працю.
27. Мені приємніше мати справу з людьми, які здатні інтенсивно працювати.
28. Коли у мене немає заняття, я відчуваю дискомфорт.
29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше за інших.
30. Коли мені доводиться приймати рішення, то я стараюся знайти найкращий спосіб вирішення завдання.
31. Мої товариші деколи вважають мене ледачим.
32. Мої успіхи певною мірою залежать від моїх колег.
33. Немає сенсу йти всупереч волі керівника.
34. Деколи я не знаю яку роботу доведеться виконувати.
35. Коли щось не вдається зробити, то я втрачаю терпіння.
36. Я переважно не надаю значення своїм досягненням.
37. Коли я працюю разом з іншими, то результати моєї праці є вищими, ніж результати інших людей.
38. Багато за що я брався я не доводив до завершення.
39. Я заздрю людям, які є менш завантаженими за мене.
40. Я не рівняюся на тих, хто прагне влади і посад.
41. Коли я переконаний у вірності власної позиції, я здатний зробити все, щоб довести власну правоту.

Щоб отримати результати по цій методиці, слід оцінити отримані Вами відповіді згідно КЛЮЧА. Відповіді на питання 1, 11, 12, 19, 23, 33, 34, 35, 40 не враховуються.

КЛЮЧ

Номери запитань з відповіддю «ТАК» (+)	Оцінка	Номери запитань з відповіддю «НІ» (-)	Оцінка
2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 37, 41	1	6, 13, 18, 20, 24, 31, 36, 38, 39	1

Отримані оцінки слід підсумувати. Кількісні результати по цій методиці означають:

1 – 10 балів: мотивація до успіху низька, особа не прагне досягти перемоги, не схильна докладати власних сил у працю, апатична, пасивно ставиться до життя.

11 – 16 балів: середня мотивація до успіху. При такій мотивації людина не боїться ризикувати, вона не є скованою у своїх діях, бо можлива невдача не надто хвилює її.

17 – 20 балів: висока мотивація до успіху. Такі особи здатні йти на середнього рівня ризик для досягнення бажаного, схильні орієнтуватися на власні сили, гнучко і наполегливо добиватися поставленої мети.

Вище від 21 балу: мотивація до успіху надто висока. Це може спричиняти надмірну самокритичність до власних можливостей. При цьому особа може зазнавати надмірного хвилювання та страху зазнати невдачі. Підсвідома зневіра у власні сили викликає в людини меншу готовність до ризику, особистісну скованість. У результаті при надмірній мотивації до успіху людина може втрачати віру в те, що вона доб'ється бажаного.

Додаток 2.3.2***Мотивація успіху і боязнь невдачі (опитувальник Реана)***

Інструкція: Відповідаючи на нижчеприведені питання, необхідно вибрати відповідь «та» чи «ні». Якщо вам важко з відповіддю, то пригадаєте, що «та» об'єднує як явне «так», так і «скоріше так, чим немає». То ж відноситься і до відповіді «ні»: він об'єднує явне «ні» і «скоріше немає, чим так».

Відповідати на питання слід швидко, не замислюючись надовго. Відповідь, яка перший приходить в голову, як правило, є і найбільш точною.

Текст опитувальника

1. Включаючись в роботу, як правило, оптимістично сподіваюся на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативності.
4. При виконанні відповідальних завдань прагну по можливості знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайнощі: або занижені легкі завдання, або нереалістично високі по трудності.
6. При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні достатньо важких завдань, в умовах обмеження часу, результативність діяльності погіршується.
10. Схильний проявляти наполегливість в досягненні мети.
11. Схильний планувати своє майбутнє на достатньо віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то, скоріше, з розумом, а не відчайдушно.

13. Не дуже наполегливий в досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Вважаю за краще ставити перед собою середні по труднощі або злегка завищені, але досяжні цілі, чим нереально високі.
15. У разі невдачі при виконанні якого-небудь завдання його привабливість, як правило, знижується.
16. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх невдач.
17. Вважаю за краще планувати своє майбутнє лише на найближчий час.
18. При роботі в умовах обмеження часу результативність діяльності поліпшується, навіть якщо завдання достатнє важке.
19. У разі невдачі при виконанні чого-небудь від поставленої мети, як правило, не відмовляюся.
20. Якщо завдання вибрав собі сам, то у разі невдачі його привабливість ще більш зростає.

Ключ до опитувальника

Вважаються за правильне:

- відповідь «так»: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20;
- відповідь «ні»: 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Обробка результатів і критерії оцінки

За кожен збіг відповіді з ключем випробовуваному дається 1 бал. Підраховується загальна кількість набраних балів.

Якщо кількість набраних балів від 1 до 7, то діагностується мотивація на невдачу (боязнь невдачі).

Якщо кількість набраних балів від 14 до 20, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх).

Якщо кількість набраних балів від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений. При цьому можна мати на увазі,

що, якщо кількість балів 8 — 9, є певна тенденція мотивації на невдачу, а якщо кількість балів 12—13, є певна тенденція мотивації на успіх.

Мотивація на успіх відноситься до позитивної мотивації. При такій мотивації чоловік, починаючи справу, має на увазі досягнення чогось конструктивного, позитивного. У основі активності людини лежить надія на успіх і потребу в досягненні успіху. Такі люди зазвичай упевнені в собі, в своїх силах, відповідальні, ініціативні і активні. Їх відрізняє наполегливість в досягненні мети, цілеспрямованість.

Мотивація на невдачу відноситься до негативної мотивації. При даному типі мотивації активність людини пов'язана з потребою уникнути зриву, осуду, покарання, невдачі. Взагалі, в основі цієї мотивації лежить ідея уникнення і ідея негативних очікувань. Починаючи справу, людина вже наперед боїться можливої невдачі, думає про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про способи досягнення успіху.

Люди, мотивовані на невдачу, зазвичай відрізняються підвищеною тривожністю, низькою упевненістю в своїх силах. Прагнуть уникати відповідальних завдань, а при необхідності рішення надвідповідальних задач можуть впадати в стан, близький до панічного. Принаймні, ситуативна тривожність у них в цих випадках стає надзвичайно високою. Все це разом з тим може поєднуватися з вельми відповідальним відношенням до справи.

Додаток 2.3.3**Методика визначення сформованості
загальних творчих здібностей людини****Інструкція**

«Уважно прочитай наведені нижче пункти «Бланку тверджень» і у відповідній клітинці «Бланку відповідей» простав знак «+» у колонці «Так», якщо ствердження співпадає з твоєю думкою про себе, або у колонці «Ні» — якщо воно не співпадає. Ніяких додаткових знаків чи записів робити не варто. Тобі потрібно дуже уважно прослідкувати за тим, щоб номер ствердження і номер клітинки, куди ти запишеш відповідь, співпадали.

БЛАНК ТВЕРДЖЕНЬ

1. Як правило, я легко пристосовуюсь до людей, ідей та умов.
2. Мені подобається вирішувати типові, стандартні завдання.
3. Мені здається, що я б із задоволенням створював або конструював нове, ніж покращував би, вдосконалював старе.
4. Зазвичай я обачливий, коли маю справу з колективом.
5. В більшості випадків я дію самостійно, без допомоги і підказки друзів та старших.
6. Ніколи не намагався змінити своє ставлення до себе та свої стосунки з друзями.
7. Дуже часто я утримувався від висування ідей, пропозицій, хоча і мав їх.
8. Мені часто вдається знайти нестандартні, оригінальні рішення завдань.
9. Мені подобається, коли відбувається швидка зміна різних видів діяльності.
10. Для мене є характерним прагнення реалізувати одночасно декілька ідей, вирішити декілька проблем.
11. Дуже часто я один вступаю в суперечку з однолітками або старшими.
12. Як правило, я легко погоджуюсь і підкоряюсь колективній думці.

13. У мене часто виникають оригінальні ідеї.

14. Мені подобається виконувати завдання за розробленим планом, схемою, інструкцією.

15. Я завжди охоче розповсюджую, пропагую нові ідеї.

16. Я надаю перевагу виконанню роботи по новому, хоча знаю, що це пов'язано з ризиком бути незрозумілим товаришами, старшими.

17. Зазвичай я працюю без суттєвих змін, відхилень від тих рекомендацій, які дають учителі, батьки.

18. Мені часто доводилось виправдовувати свої дії інструкціями, правилами, рекомендаціями або авторитетами.

19. Мені подобається виконувати завдання дослідницького характеру.

20. Я завжди до кінця відстоюю свою точку зору.

ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ

Обробка результатів дослідження проводиться за такою схемою. За допомогою дешифратора проводиться оцінка кожної відповіді опитаного. При цьому за кожну відповідь, яка співпала з номером питання в рядках «Так» чи «Ні», виставляється 2 бали. **Дешифратор до методики творчих здібностей**

Відповідь Номери питань “Бланку стверджень”

Так 3, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 19, 20

Ні 1, 2, 4, 6, 7, 12, 14, 17, 18

Результати сумуються і записуються до матриці та на основі цього визначається рівень сформованості загальних творчих здібностей.

Матриця результатів вивчення творчих здібностей

Показник сформованості загальних творчих здібностей

Рівень сформованості загальних творчих здібностей

При цьому, якщо набрано від 33 до 40 балів, то цей рівень сформованості можна оцінювати як «**дуже високий**».

26 – 32 бали — «**високий**»

13 – 25 балів — «**середній**»

6 – 12 балів — «**низький**»

0 – 5 балів — «**дуже низький**».

***Опитувальник діагностики самооцінки
творчого потенціалу особистості
(«Який Ваш творчий потенціал?»)***

Інструкція

Пропонуємо відповісти на подані запитання (виберіть найприйнятніший для Вас варіант відповіді). Вибрані відповіді занесіть у бланк відповідей.

Текст опитувальника

1. Чи вважаєте Ви, що навколишній світ може бути поліпшено:
  - а) так;
  - б) ні, він і так достатньо гарний;
  - в) так, але тільки в дечому?
2. Чи думаєте Ви, що самі можете брати участь у значних змінах навколишнього світу:
  - а) так, у більшості випадків;
  - б) ні;
  - в) так, у деяких випадках?
3. Чи вважаєте Ви, що деякі з Ваших ідей сприяли значному прогресу в тій сфері діяльності, в якій Ви працюєте:
  - а) так;
  - б) так, за сприятливих обставин;
  - в) лише незначною мірою?
4. Чи вважаєте Ви, що в майбутньому будете грати настільки важливу роль, що зможете щось принципово змінити:
  - а) так, напевно;
  - б) малоймовірно;
  - в) можливо?

5. Коли Ви вирішуєте розпочати якісь дії, чи думаєте Ви, що здійсните свої починання:

- а) так;
- б) часто думаю, що не зумію;
- в) так, часто?

6. Чи відчуваєте Ви бажання зайнятися абсолютно незнайомою справою:

- а) так, невідоме мене приваблює;
- б) невідоме мене не цікавить;
- в) усе залежить від характеру цієї справи?

7. Вам доводиться займатися незнайомою справою? Чи відчуваєте Ви бажання домогтися в ній досконалості:

- а) так;
- б) задовольнюся тим, чого встиг домогтися;
- в) так, але тільки якщо мені це подобається?

8. Якщо незнайома справа Вам подобається, чи хочете Ви знати про неї все:

- а) так;
- б) ні, хочу навчитися тільки найголовнішого;
- в) ні, хочу тільки задовольнити свою цікавість?

9. Коли Ви зазнаєте невдачі, то:

- а) якийсь час стоїте на своєму всупереч здоровому глузду;
- б) махнете рукою на цей намір;
- в) і далі робитимете свою справу, навіть коли стає очевидним, що перешкоди непереборні.

10. По-Вашому, професію треба вибирати з огляду на:

- а) свої можливості, подальші перспективи для себе;
- б) стабільність, значимість, престижність професії, потреби в ній;
- в) переваги, які вона забезпечить.

11. Мандруючи, могли б Ви легко зорієнтуватися в маршруті, яким уже пройшли:

- а) так;
- б) ні, боюся збитися зі шляху;
- в) так, але тільки там, де місцевість мені сподобалася і запам'яталася?

12. Чи зможете Ви пригадати, про що йшла мова, відразу після закінченні бесіди:

- а) так, без труднощів;
- б) усього пригадати не зможу;
- в) запам'ятовую тільки те, що мене цікавить?

13. Коли Ви чуєте слово незнайомою мовою, то можете повторити його по складах, без помилок, навіть не знаючи його значення:

- а) так, без утруднень;
- б) так, якщо це слово легко запам'ятати;
- в) повторю, але не зовсім правильно?

14. Чому Ви надаєте перевагу у вільний час:

- а) залишатися наодинці, помізкувати;
- б) перебувати в компанії;
- в) Вам байдуже, чи будете Ви один або в компанії?

15. Ви займаєтеся якою-небудь справою? Вирішуєте припинити її, якщо:

- а) справу закінчено і вона здається Вам відмінно виконаною;
- б) Ви більш-менш задоволені;
- в) Вам ще не все вдалося зробити?

16. Коли Ви один:

- а) любите мріяти, можливо, навіть про якісь нетактовні речі;
- б) за будь-яку ціну намагаєтеся зайнятися чимось конкретним;
- в) іноді любите помріяти, але лише про речі, пов'язані з Вашою роботою?

17. Коли якась ідея захоплює Вас, то Ви намагаєтеся думати про неї:

- а) незалежно від того, де і з ким Ви перебуваєте;
- б) Ви можете робити це тільки наодинці;

в) тільки там, де буде не занадто гамірно?

18. Коли Ви відстоюєте яку-небудь ідею, то:

- а) можете відмовитися від неї, якщо вислухаєте переконливі аргументи опонентів;
- б) залишитеся при своїй думці, які б аргументи не вислухали;
- в) змініте свою думку, якщо опір виявиться занадто сильним?

Обробка та інтерпретація результатів

Підрахуйте суму балів, яку Ви набрали:

за відповідь «а» — 3 бали,

«б» — 1 бал,

«в» — 2 бали.

Питання допоможуть визначити таке:

1, 6, 7, 8 визначають межу допитливості,

2—5 — віру в себе,

9 і 15 — сталість,

10 — амбіційність,

11 — зорову пам'ять,

12 і 13 — слухову пам'ять,

14 — прагнення бути незалежним,

16, 17 — здатність абстрагуватися,

18 — ступінь зосередженості.

Загальна сума набраних балів визначить рівень Вашого творчого потенціалу, а саме:

49 балів і більше. У Вас значний творчий потенціал, що надає Вам багатий вибір творчих можливостей. Якщо Ви на ділі зможете застосувати здібності, то Вам доступні найрізноманітніші форми творчості.

24-47 балів. У Вас нормальний творчий потенціал, Ви маєте ті риси, які дозволяють Вам творити, однак у Вас є й проблеми, що гальмують процес творчості. В усякому разі, Ваш потенціал дозволить Вам творчо проявити себе, якщо Ви, звичайно, цього забажаєте.

23 бали і менше. Ваш творчий потенціал, на жаль, не великий. Але, може бути, Ви просто недооцінили себе, свої здібності? Брак віри у свої сили може привести Вас до думки, що Ви взагалі не здатні до творчості. Позбудьтеся цього, і таким чином вирішите проблему.

Анкета для студентів
на визначення рівня професійної підготовки майбутніх соціальних
працівників до роботи з молодими сім'ями за
теоретичним (когнітивно-змістовим) критерієм

1. Що таке професійна підготовка майбутніх соціальних працівників?

---

2. Назвіть наукових дослідників, що здійснювали дослідження в сфері професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: _____

---

3. Молода сім'я є створена сім'я до п'яти років, а вік чоловіка та жінки не обмежений:

А) так;

Б) ні.

4. Соціальний захист – це

А) сукупність певних соціально-економічних заходів, пов'язаних із забезпеченням матері і дитини, громадян у старості і при непрацездатності, з медичним лікуванням і обслуговуванням як важливим засобом профілактики і відновлення працездатності;

Б) система державних гарантій для реалізації прав громадян на працю і допомогу під час безробіття, надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам і сім'ям, які виховують дітей, матеріальне забезпечення при досягненні пенсійного віку, при тимчасовій або постійній втраті працездатності тощо;

В) система заходів з матеріального забезпечення за рахунок державного та місцевого бюджетів та інших джерел фінансування громадян, які не

набули з різних причини юридичного права на пенсії та інші види допомоги, але потребують соціальної допомоги і не можуть самостійно вийти із скрутного становища;

Г) встановлена державою система права щодо надання соціальних послуг та матеріального забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від громадянина причин, старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків роботодавцями та найманими працівниками, а також бюджетних асигнувань у випадках, визначених законодавством

5. Право соціального захисту –

А) сукупність певних соціально-економічних заходів, пов'язаних із забезпеченням матері і дитини, громадян у старості і при непрацездатності, з медичним лікуванням і обслуговуванням як важливим засобом профілактики і відновлення працездатності;

Б) система державних гарантій для реалізації прав громадян на працю і допомогу під час безробіття, надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам і сім'ям, які виховують дітей, матеріальне забезпечення при досягненні пенсійного віку, при тимчасовій або постійній втраті працездатності тощо;

В) сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини щодо реалізації, охорони і захисту соціальних прав людини і громадянина;

Г) дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають

6. Соціальний захист складається з державного соціального забезпечення і недержавного соціального забезпечення:

А) так;

Б) ні.

7. Мобільні начально-практичні курси є:

- А) типом допомоги молодим сім'ям;
- Б) напрямом соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями;
- В) формою соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями

8. Соціальна допомога є:

- А) типом допомоги молодим сім'ям;
- Б) напрямом соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями;
- В) формою соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями

9. Соціальна профілактика полягає у реалізації системи соціально-психологічних, медико-соціальних і правових заходів, спрямованих на ліквідацію умов та причин виникнення проблем, а також системи заходів з профілактики сімейного неблагополуччя, конфліктів, розлучень, стресових станів; у формуванні відповідального батьківства, збереженні репродуктивного здоров'я молоді; в організації роботи щодо запобігання помилок, розрахунків у системі сімейного виховання:

- А) так;
- Б) ні.

10. Соціальна допомога полягає у відвідуванні сім'ї на дому з метою проведення діагностичної, контролюючої, адаптаційно-реабілітаційної роботи, що дозволяє встановити і підтримувати тривалі зв'язки з сім'єю, вчасно виявляти її проблемні питання та оперативно надавати допомогу:

- А) так;
- Б) ні.

11. Соціальний патронаж полягає у стабілізації сім'ї; робота щодо розвитку членів сім'ї, вдосконалення сімейних стосунків; може бути й екстрена соціальна робота – термінова, надзвичайна допомога (надання притулку, негайне видалення із сім'ї членів родини, що перебувають в небезпеці, які зазнають насилля тощо):

- А) так;
- Б) ні.

12. Соціальна реабілітація полягає у подоланні сімейних конфліктів, кризових станів, дисгармонії у взаємостосунках, тимчасових або постійних труднощів у житті сім'ї, які з'являються в результаті тяжких захворювань, майнових витрат, конфліктних взаємостосунках, нервово психічних захворювань, а також допомогти тим, хто залишився у стані безвихідності, безпорадності чи самотності:

А) так;

Б) ні.

Додаток 3.1.1

АНКЕТА
для працівників соціальних служб

Шановні соціальні працівники! Просимо Вас позначити та дати на Вашу думку потрібну відповідь на поставлені запитання. Дане анкетування є анонімним.

Метою анкетування є вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Дякуємо за Ваші щирі відповіді!

Зазначте будь ласка, Вашу стать _____, Ваш вік _____, стаж Вашої роботи в соціальних службах _____

Зазначте будь ласка, посаду, яку Ви посідаєте на даний час в соціальній службі _____,
і які посідали раніше в соціальних службах _____

Інструкція: позначте та дайте відповіді на поставлені запитання.

1. Що Ви розумієте під професійною підготовкою майбутніх соціальних працівників?

---

2. Які, на Вашу думку є провідні чинники професійної підготовки майбутніх соціальних працівників?

А) застосування інноваційних педагогічних технологій, в основі яких би лежав принцип діяльнісного підходу до розуміння професії, де викладачі вищого навчального закладу проводили орієнтацію навчання на оволодіння

вміннями і навичками практичної майбутньої діяльності соціального працівника;

Б) професійна підготовка соціальних працівників має здійснюватися на рівні професійної європейської підготовки, що полягала б вона у спрямованості програм підготовки, оновленні системи знань та інше;

В) мотивація діяльності, що полягає у готовності до соціальної діяльності та взаємодії з різними групами людей;

Г) професійна компетентність майбутніх соціальних працівників, що проявляється у його професійних знаннях, уміннях, навичках, а також психологічних особливостях та професійно важливих якостях і здібностях;

Д) практика як підсумок реалізації одержаних знань, що є заключним етапом підготовки перед професійною діяльністю соціального працівника.

Е) інша відповідь _____

3. Який із чинників професійної підготовки Вас як соціальних працівників відіграв найбільшу роль?

_____
_____

4. На Вашу думку, робота з молодими сім'ями є складною?

А) так;

Б) ні;

В) в деяких випадках;

5. В яких саме випадках проявляється складність роботи з молодими сім'ями?

_____
_____

6. Чи стикалися Ви у своїй практичній діяльності з молодими сім'ями, яким потрібна була допомога?

А) так;

Б) ні;

7. Якщо так, то який тип допомоги найбільше потребували молоді сім'ї?

А) соціально-демографічна допомога;

Б) матеріально-житлова допомога;

В) медико-соціальна;

Г) соціально-правова допомога;

Д) психологічна допомога;

Е) соціально-педагогічна допомога;

8. З якими труднощами Ви зустрічалися під час роботи з молодими сім'ями?

---

9. З якими проблемами стикаються молоді сім'ї?

А) матеріальне забезпечення;

Б) житлова проблема;

В) проблема працевлаштування;

Г) медична та демографічна проблема;

Д) психологічна проблема;

Е) проблема соціально-правового захисту (мається на увазі забезпечення правового та соціального захисту сім'ї, сприяти високому рівню життєдіяльності сім'ї, всебічна державна допомога молодим сім'ям тощо);

Є) проблема появи конфлікту;

Ж) проблема створення, збереження та розширення сім'ї;

З) інші варіанти _____

10. Чи вважаєте Ви доцільним створення Мобільної групи до роботи з молодими сім'ями для надання безкоштовної соціально-правової та психологічної допомоги у подоланні різних проблем та збереженні новоствореної сім'ї?

А) так;

Б) ні;

В) інша відповідь _____

11. Чи необхідно соціальному працівникові володіти усіма знаннями під час роботи з молодими сім'ями?

А) так (психологічні, соціологічні, медичні, юридичні тощо);

Б) ні, не обов'язково усіма знаннями;

В) інша відповідь _____

12. Чи вважаєте Ви юридичні знання необхідними для роботи соціальному працівникові з молодими сім'ями?

А) так;

Б) ні;

В) інша відповідь _____

13. Чи доводилося Вам отримані юридичні знання використовувати у практичній діяльності до роботи з молодими сім'ями?

А) так;

Б) ні;

14. Якщо ні, то чому?

1) відсутність навчальної дисципліни, яка б включала в себе по юридичній обізнаності студентів;

2) мала кількість годин;

3) суперечливість теорії з практикою;

4) інша відповідь _____

15. Чи вважаєте Ви за доцільне, в навчальну програму ЗВО спеціальності «Соціальна робота» розробити курс, який би включав у себе усю нормативно-правову базу та юридичні знання щодо соціально-правового захисту сім'ї у соціальному забезпеченні – «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» (метою спецкурсу є засвоєння понять та теоретичної основи соціально-правового захисту молодих сімей, дітей та батьків; формування уявлень про соціальні чинники і детермінанти організації соціально-правового захисту молодих сімей; управління цим процесом згідно структури та функцій конкретних соціальних інституцій, ознайомлення з соціальними явищами, які опосередковують та зумовлюють соціально-правовий захист і соціально-правовими документами та актами)?

А) так;

Б) ні;

В) інша відповідь _____

16. Чи вважаєте Ви себе достатньо підготовленим до роботи з молодими сім'єю?

А) так, на всі 100%;

Б) більшою мірою так;

В) 50% на 50%;

Г) меншою мірою ні;

Д) ні, я ще не готовий;

17. Чи потрібна на Вашу думку професійна підготовка майбутніх соціальних працівників на практичному рівні, чи достатньо теоретичного матеріалу набутого під час навчання у ЗВО до роботи з молодими сім'ями?

А) так;

Б) ні;

18. Яка професійна підготовка відіграла для Вас найбільше значення у професійній діяльності?

А) теоретична, в процесі навчання;

Б) практична, в процесі проходження практики, стажування чи діяльності в соціальній службі;

В) інша відповідь _____
_____

19. На Вашу думку, які проблеми виховання і навчання є актуальними для якісної підготовки майбутніх соціальних працівників?

1) висока самосвідомість;

2) знання основ навчальних курсів;

3) вміння розв'язувати проблемні ситуації;

5) інша відповідь _____

20. Закінчіть речення: «Бути професійно підготовленим – це означає...»

Дякуємо за розуміння!

АНКЕТА
для студентів спеціальності «Соціальна робота»

Шановні студенти! Просимо Вас позначити та дати на Вашу думку потрібну відповідь на поставлені запитання. Дане анкетування є анонімним.

Метою анкетування є вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

Дякуємо за Ваші щирі відповіді!

Зазначте будь ласка, Вашу стать _____, Ваш вік _____, рік навчання у ЗВО та Вашу спеціальність _____

Зазначте будь ласка, назву ЗВО в якому Ви навчаєтеся _____

Інструкція: позначте та дайте відповіді на поставлені запитання.

1. Що Ви розумієте під професійною підготовкою майбутніх соціальних працівників?

---

2. Які, на Вашу думку є провідні чинники професійної підготовки майбутніх соціальних працівників?

А) застосування інноваційних педагогічних технологій, в основі яких би лежав принцип діяльнісного підходу до розуміння професії, де викладачі вищого навчального закладу проводили орієнтацію навчання на оволодіння вміннями і навичками практичної майбутньої діяльності соціального працівника;

Б) професійна підготовка соціальних працівників має здійснюватися на рівні професійної європейської підготовки, що полягала б вона у спрямованості програм підготовки, оновленні системи знань та інше;

В) мотивація діяльності, що полягає у готовності до соціальної діяльності та взаємодії з різними групами людей;

Г) професійна компетентність майбутніх соціальних працівників, що проявляється у його професійних знаннях, уміннях, навичках, а також психологічних особливостях та професійно важливих якостях і здібностях;

Д) практика як підсумок реалізації одержаних знань, що є заключним етапом підготовки перед професійною діяльністю соціального працівника.

Е) інша відповідь _____
_____

3. Який із чинників професійної підготовки Вас як майбутніх соціальних працівників відіграє найбільшу роль?

_____
_____

4. На Вашу думку, робота з молодими сім'ями є складною?

А) так;

Б) ні;

В) в деяких випадках;

5. В яких саме випадках проявляється складність роботи з молодими сім'ями?

_____
_____
_____
_____

6. Чи стикалися Ви під час проходження практики чи у особистому житті з молодими сім'ями, яким потрібна була допомога?

А) так;

Б) ні;

7. Якщо так, то який тип допомоги найбільше потребували молоді сім'ї?

А) соціально-демографічна допомога;

Б) матеріально-житлова допомога;

В) медико-соціальна;

Г) соціально-правова допомога;

Д) психологічна допомога;

Е) соціально-педагогічна допомога;

8. З якими труднощами Ви зустрічалися під час спілкування з молодими сім'ями?

---

9. З якими проблемами стикаються молоді сім'ї?

А) матеріальне забезпечення;

Б) житлова проблема;

В) проблема працевлаштування;

Г) медична та демографічна проблема;

Д) психологічна проблема;

Е) проблема соціально-правового захисту (мається на увазі забезпечення правового та соціального захисту сім'ї, сприяти високому рівню життєдіяльності сім'ї, всебічна державна допомога молодим сім'ям тощо);

Є) проблема появи конфлікту;

Ж) проблема створення, збереження та розширення сім'ї;

З) інші варіанти _____

10. Чи вважаєте Ви доцільним створення Мобільної групи до роботи з молодими сім'ями для надання безкоштовної соціально-правової та психологічної допомоги у подоланні різних проблем та збереженні новоствореної сім'ї?

А) так;

Б) ні;

В) інша відповідь _____

11. На Вашу думку, майбутньому соціальному працівникові необхідно володіти усіма знаннями під час роботи з молодими сім'ями?

А) так (психологічні, соціологічні, медичні, юридичні тощо);

Б) ні, не обов'язково усіма знаннями;

В) інша відповідь _____

12. Чи вважаєте Ви юридичні знання необхідними для роботи соціальному працівникові з молодими сім'ями?

А) так;

Б) ні;

В) інша відповідь _____

13. Чи доводилося Вам отримані юридичні знання використовувати до молодих сімей під час проходження практики чи у особистому житті?

А) так;

Б) ні;

14. Якщо ні, то чому?

1) відсутність навчальної дисципліни, яка б включала в себе по юридичній обізнаності студентів;

2) мала кількість годин;

3) суперечливість теорії з практикою;

4) інша відповідь _____

15. Чи вважаєте Ви за доцільне, в навчальну програму ЗВО спеціальності «Соціальна робота» розробити курс, який би включав у себе усю нормативно-правову базу та юридичні знання щодо соціально-правового захисту сім'ї у соціальному забезпеченні – «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» (метою спецкурсу є засвоєння понять та теоретичної основи соціально-правового захисту молодих сімей, дітей та батьків; формування уявлень про соціальні чинники і детермінанти організації соціально-правового захисту молодих сімей; управління цим процесом згідно структури та функцій конкретних соціальних інституцій, ознайомлення з соціальними явищами, які опосередковують та зумовлюють соціально-правовий захист і соціально-правовими документами та актами)?

А) так;

Б) ні;

В) інша відповідь _____

16. Чи вважаєте Ви себе достатньо підготовленим до роботи з молодими сім'єю?

А) так, на всі 100%;

Б) більшою мірою так;

В) 50% на 50%;

Г) меншою мірою ні;

Д) ні, я ще не готовий;

17. Чи потрібна на Вашу думку професійна підготовка майбутніх соціальних працівників на практичному рівні, чи достатньо теоретичного матеріалу набутого під час навчання у ЗВО до роботи з молодими сім'ями?

А) так;

Б) ні;

18. Яка професійна підготовка відіграє для Вас найбільше значення у професійній діяльності?

А) теоретична, в процесі навчання;

Б) практична, в процесі проходження практики, стажування чи діяльності в соціальній службі;

В) інша відповідь _____
_____

19. На Вашу думку, які проблеми виховання і навчання є актуальними для якісної підготовки майбутніх соціальних працівників?

1) висока самосвідомість;

2) знання основ навчальних курсів;

3) вміння розв'язувати проблемні ситуації;

5) інша відповідь _____

20. Закінчіть речення: «Бути професійно підготовленим – це означає...»

Дякуємо за розуміння!

Силабус навчальної дисципліни
«Основи соціально-правового захисту молодих сімей»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

Факультет/інститут_педагогічний

Кафедра_соціальної педагогіки і соціальної роботи

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ МОЛОДИХ СІМЕЙ

Освітня програма Соціальна робота

Спеціальність 231 Соціальна робота

Галузь знань 23 Соціальна робота

Затверджено на засіданні кафедри
Протокол № __ від “_” ____ 2021 р.

ЗМІСТ

1. Загальна інформація
2. Анотація до курсу
3. Мета та цілі курсу
4. Результати навчання (компетентності)
5. Організація навчання курсу
6. Система оцінювання курсу
7. Політика курсу
8. Рекомендована література

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	Основи соціально-правового захисту молодих сімей
Рівень вищої освіти	Освітньо-науковий рівень підготовки бакалавра
Викладач (-і)	Довга Мирослава Мирославівна – аспірант кафедри теорії і методики дошкільної і спеціальної освіти
Контактний телефон викладача	Довга Мирослава Мирославівна – 0978204752
E-mail викладача	Довга Мирослава Мирославівна – myroslava.dovha@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Лекції, практичні, самостійна робота
Обсяг дисципліни	Кредити ЄСТС -3 (90 год.)
Посилання на сайт дистанційного навчання	
Консультації	
2. Анотація до курсу	
Дисципліна «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» є базовою вибірковою дисципліною для спеціальності «Соціальна робота», що викладається на 4 курсі підготовки бакалаврів соціальної роботи в обсязі трьох кредитів (90 годин), з них: 20 годин лекцій, 18 годин семінарських занять, форма контролю – залік. Передбачає ознайомлення бакалаврів з вивченням механізмів соціально-правового захисту молодих сімей, розумінні закономірностей формування і розвитку молодих сімей, особливостей соціально-правової діяльності соціальних працівників з молодими сім'ями, а також передбачає практичне оволодіння вміннями та навичками соціально-правової роботи по роботі з молодими сім'ями.	
3. Мета та цілі курсу	
Мета: підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та прикладні проблеми соціальної сфери або у процесі навчання засвоєння понять та теоретичної основи соціально-правового захисту молодих сімей, дітей та батьків; формування уявлень про соціальні чинники і детермінанти організації соціально-правового захисту молодих сімей; управління цим процесом згідно структури та функцій конкретних соціальних інституцій, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи; ознайомлення з соціальними явищами, які опосередковують та зумовлюють соціально-правовий захист і соціально-правовими документами та актами. Основними завданнями вивчення дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» є: - ознайомити студентів з теоретичними основами даного спецкурсу; - вивчити основні поняття прав та обов'язків дитини та батьків; міжнародні та національні нормативно-правові акти, що стосуються соціального захисту молодих сімей та їх забезпечення; - розкрити значення нормативних документів на сімейне життя молодих людей; - навчитись захищати свої права задля запобігання порушень прав молодих сімей; - створити умови для засвоєння слухачами сутності змісту та організації основних видів діяльності соціального працівника з молодими сім'ями у соціальних закладах. Завдання курсу спрямовані на те, щоб студенти: оволоділи знаннями про теоретичний аспект та технології роботи з молодими сім'ями; історичні та методологічні витоки розвитку соціально-правового захисту в Україні та індустріально розвинених країнах; напрямки її удосконалення; психологічна сутність та філософське підґрунтя соціально-правового захисту молодих сімей; завдання, зміст та форми роботи при здійсненні соціально-правового захисту молодих сімей; нормативно-правове забезпечення соціально-правового захисту молодих сімей; сформувати у них уміння аналізувати та визначати потреби молодих сімей та наукові джерела щодо них, навчити володіти соціально-правовими категоріями та поняттями; збирати	

та оцінювати інформацію про проблеми молодих сімей; застосовувати навички самостійно аналізувати та творчо реалізувати заходи по розв'язанню проблем, що виникають в молодих сім'ях та формулювати рекомендації щодо вирішення реальних ситуацій; виявляти, планувати та застосовувати набуті знання в майбутній діяльності з молодими сім'ями; використовувати сучасні методи та форми роботи у роботі з молодими сім'ями і формувати свій індивідуальний стиль майбутньої професійної діяльності та професійного педагогічного спілкування.

4. Результати навчання (компетентності)

У результаті вивчення курсу «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» випускники зможуть набути:

Інтегральна компетентність: здатність розв'язувати складні проблеми у соціальній сфері щодо роботи з молодими сім'ями, що передбачає застосування певних теорій та методів основ соціально-правового захисту молодих сімей.

Загальні компетентності: здатність реалізувати і сприяти реалізації права і обов'язків молодих сімей; здатність до аналізу проблем молодих сімей; здатність застосування знання у практичних ситуаціях в процесі вивчення навчальної дисципліни; знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; навички використання інформаційних та комунікативних технологій, інформаційних ресурсів, що застосовуються у роботі з молодими сім'ями; здатність вчитися і оволодіти сучасними знаннями та інноваційними підходами у професійній діяльності; навички виявляти, ставити та вирішувати життєві проблеми молодих сімей; здатність приймати обґрунтовані рішення при розв'язанні проблем у молодих сім'ях; здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети – вирішення проблем у молодих сім'ях; визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих на себе обов'язків; здатність у роботі з молодими сім'ями діяти соціально, відповідально та свідомо.

Спеціальні компетентності: знання і розуміння сутності, значення і видів соціальної роботи та основних її напрямів, зокрема юридичного; здатність прогнозувати перебіг вирішення проблем у молодих сім'ях; знання і розуміння нормативно-правової бази здійснення професійної діяльності у роботі з молодими сім'ями та їх соціального забезпечення; здатність до аналізу проблем і потреб молодих сімей, процесів становлення, розвитку та соціалізації молодих сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах та їх соціально-правового захисту; здатність до виявлення молодих сімей, які потребують соціального забезпечення; знання і розуміння організації та функціонування системи соціального захисту і соціальних служб; здатність застосовувати сучасні експериментальні методи роботи з молодими сім'ями у професійній діяльності; здатність оцінювати соціальні проблеми, потреби, особливості та ресурси молодих сімей; здатність розробляти шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення; здатність до

надання допомоги та підтримки молодих сімей із врахуванням їх індивідуальних потреб, гендерних та інших особливостей; здатність ініціювати соціальні зміни, спрямовані на підвищення соціально-правового захисту молодих сімей з боку держави; здатність до розробки і та реалізації соціальних проектів і програм щодо підтримки та подолання проблем у молодих сім'ях; здатність взаємодіяти з клієнтами (молодими сім'ями), представниками різних професійних груп та громад; здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи; здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній діяльності; здатність оцінювати результати та якість професійної діяльності у роботі з молодими сім'ями; здатність до сприяння соціально-правового захисту молодих сімей, здійснення соціальної допомоги та надання підтримки тим молодим сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Програмні результати навчання:

здобувачі вищої освіти повинні вміти здійснювати пошук та аналіз інформації з різних джерел для розв'язання професійних завдань і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між соціальними подіями і явищами; ідентифікувати і розв'язувати завдання у сфері соціальної роботи з молодими сім'ями, інтегрувати практичні знання та практичний досвід; формулювати власні судження на основі аналізу соціальної проблеми у молодих сім'ях; аргументувати шляхи подолання проблем та складних життєвих обставин у молодих сім'ях, обирати ефективні методи їх вирішення, передбачати наслідки; розробляти плани, програми проведення заходів, оперативно приймати ефективні рішення у складних ситуаціях; аналізувати чинну соціальну політику країни щодо здійснення соціально-правового захисту молодих сімей та дію державних програм; використовувати відповідні наукові дослідження та застосовувати професійні навички у ході надання соціальної допомоги молодим сім'ям; аналізувати соціальні процеси в молодих сім'ях; використовувати методи профілактики для запобігання порушень поведінки, стосунків, та уникнення проблем, для розв'язання сімейних конфліктів, попередження соціальних ризиків та складних життєвих обставин; визначати зміст співпраці з організаціями-партнерами з соціальної роботи для виконання завдань професійної діяльності з молодими сім'ями; використовувати методи соціальної діагностики у процесі оцінювання проблем, потреб, специфічних особливостей та ресурсів клієнтів серед молодих сімей; визначати обставини у з'ясуванні яких потрібна соціальна допомога; приймати практичні рішення для підвищення соціально-правового захисту молодих сімей; встановлювати та підтримувати взаємини з молодими сім'ями на підґрунті взаємної довіри та відповідно до етичних принципів і стандартів соціальної роботи, надавати їм соціально-правову підтримку й наснажувати їх; налагоджувати співпрацю з представниками різних

професійних груп та громад, використовувати стратегії індивідуального та колективного представництва інтересів молодих сімей; виявляти сильні сторони та залучати особистісні ресурси молодих сімей, ресурси соціальної групи і громад для розв'язання їх проблем в процесі виходу із складних життєвих обставин; демонструвати толерантну поведінку; демонструвати уміння креативно вирішувати проблеми серед молодих сімей та приймати інноваційні рішення, мислити та застосовувати творчі здібності до формування принципово нових ідей; планувати процес і результат соціальної роботи в межах поставлених завдань у роботі з молодими сім'ями, використовувати кількісні та якісні показники, коригувати план роботи відповідно до результатів оцінки.

5. Організація навчання курсу

Обсяг курсу					
Вид заняття			Загальна кількість годин		
лекції			18		
семінарські заняття / практичні / лабораторні			14		
самостійна робота			56		
Ознаки курсу					
Семестр		Спеціальність	Курс (рік навчання)		Нормативний / вибірковий
VI		Соціальна робота	Четвертий		Вибірковий
Тематика курсу					
Тема, план	Форма заняття	Література	Завдання, год	Вага оцінки	Термін виконання
Тема 1. Молода сім'я як основа розбудови міцної держави і система формування особистості в суспільстві План 1.Наукові дослідження аспектів молодих сімей, їх особливості та функціонування. 2.Молода сім'я як перша стадія формування сімейних	Лекція (проблемна лекція) – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.	1, 2, 4, 7, 13, 15, 17, 24, 27, 28, 93, 39, 41, 55, 58-61, 81, 86, 90, 92, 96	Підготувати термінологічний словник основних понять. Розробити схему проблем молодих сімей та їх взаємозв'язок між собою. Виписати і пояснити прислів'я або вислови присвяченій сім'ї. Скласти типовий реліз соціального проекту для надання допомоги	Максимальна оцінка – 5 балів (за опитування на семінарі або підготовки доповіді-презентації).	

стосунків та створення сім'ї. 3.Психологічні особливості молодих сімей. 4.Формування та становлення молододі сім'ї. Життєвий цикл молододі сім'ї. 5.Проблеми молодих сімей: а)Функціональні проблеми молодих сімей: матеріально-економічна, житлово-побутова, репродуктивна (демографічна), комунікативна, виховна та рекреативна функція; б) Проблеми становлення молодих сімей: створення сім'ї, її збереження та розширення; в) Конфлікт як сімейна проблема; г) Соціально-правовий захист молодих сімей як важлива проблема подолання усіх інших проблем та оптимістична система здійснення 6. Тенденції розвитку молододі сім'ї на сучасному етапі розвитку українського суспільства.			молодим сім'ям. Підготувати доповідь-презентацію: «Стан розвитку молододі сім'ї на сучасному етапі розвитку українського суспільства», «Проблеми молодих сімей», «Становлення молододі сім'ї та її життєвий цикл»		
Тема 2.	Лекція	6, 10, 11,	Підготувати	Максимальна	

Соціальна політика в Україні щодо молодих сімей План 1.Поняття сімейної політики. 2.Принципи та цілі сімейної політики. 3.Історичні передумови в галузі соціального захисту сім'ї. 4.Соціальний захист сім'ї на сучасному етапі. 5.Види та форми соціального страхування та соціальної допомоги молодих сімей: загальна характеристика.	(проблемна лекція) – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.	20, 32, 46, 53, 54, 63, 72, 76, 80	термінологічний словник основних понять. Навести приклади та пояснити від яких чинників залежить розвиток сімейної політики України. Визначити спільні та відмінні риси понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». Схематично зобразити соціальний захист молодих сімей. Підготувати доповідь-презентацію: «Сімейна політика в Україні щодо молодих сімей», «Державні програми по допомозі молодим сім'ям: порівняльна характеристика з європейськими країнами»	оцінка – 5 балів (за опитування на семінарі або підготовки доповіді-презентації)	
Тема 3. Право соціального захисту та соціального забезпечення молоді сім'ї План 1.Поняття соціального захисту. Поняття соціального	Лекція (лекція-діалог) – 2 год.	9, 25, 50, 57, 64, 66, 71, 77-80, 84, 87, 91, 95	Зробити ретроспективний порівняльний аналіз основних етапів розвитку соціального захисту молодих сімей.		

забезпечення. 2.Історія розвитку соціального захисту молодих сімей в світі. 3.Організація соціального захисту молодих сімей в Україні. 4.Законодавчі засади соціального забезпечення молодих сімей. 5.Система соціального захисту молодих сімей: соціальне забезпечення (соціальне страхування, державна соціальна допомога), пільги, соціальне обслуговування (послуги).					
Тема 4. Соціальне забезпечення молоді сім'ї за міжнародними правовими актами План 1.Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин за міжнародним правом. 2.Поняття та особливості міжнародних нормативно-правових актів у сімейній сфері. Значення міжнародних	Лекція (лекція - прес-конференція) – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.	16, 18, 22, 24, 30, 40, 43, 44, 47, 51, 56, 69, 75	Підготувати термінологічний словник основних понять. Скласти таблицю норм шлюбно-сімейних відносин у різних зарубіжних країнах. Підготувати доповідь-презентацію на тему «Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин у різних зарубіжних країнах» (кожний із студентів готує	Максимальна оцінка – 5 балів (за опитування на семінарі або підготовки доповіді-презентації).	

нормативно-правових актів у регулюванні сімейних відносин. 3. Основні документами, що формують міжнародно-правову основу прав людини у сфері сімейних відносин: а) Загальна декларація прав людини (10 грудня 1948 р.) та Європейська конвенція з прав людини (4 листопада 1950 р.); б) Конвенція ООН про права дитини (20 листопада 1989 р.) та Декларація прав дитини (20 листопада 1959 р.); в) Міжнародний пакт громадянських і політичних прав та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (16 грудня 1966 р.); г) Конвенція про захист людини і основоположних свобод (4 листопада 1950 р.) та Декларація соціального прогресу та розвитку (11 грудня 1969 р.) 4. Відмінність			одну із країн та представляє її як країну соціального забезпечення)	

норм шлюбно-сімейного права у різних зарубіжних країнах.					
Тема 5. Соціальне забезпечення молоді сім'ї за українським законодавством План 1.Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин за українським правом. 2.Поняття та особливості законодавчих актів, які містять нормативні положення про соціальний захист сімей. 3.Конституція України як Основний закон української держави у соціальному захисті прав та гарантій сімейних відносин. 4.Сімейний кодекс як основа створення та функціонування сім'ї. 5.Кодекс законів про працю щодо захисту трудових прав вагітних жінок та матерів. Земельний кодекс України щодо захисту та врегулювання сімейних прав.	Лекція (лекція-діалог) – 4 год. Семінарське заняття – 2 год.	5, 8, 13, 22, 31, 33-36, 38, 42, 45, 67, 83, 73, , 88, 94, 97	Підготувати термінологічний словник основних понять. Схематично зобразити в ієрархічному порядку законодавчі акти щодо соціального забезпечення молоді сім'ї. Провести групову дискусію на тему: «Соціально-правовий захист молодих сімей за законодавством України». Скласти типовий реліз для проведення тренінгу з молодими сім'ями.	Максимальна оцінка – 5 балів (за опитування на семінарі або підготовки доповіді-презентації).	

6. Закони та їх види як нормативно-правові документи у регулюванні сімейних відносин молодих сімей. 7. Підзаконні нормативно-правові акти у регулюванні сімейних відносин молодих сімей: укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України.					
Тема 6. Соціально-педагогічна діяльність соціального працівника з молодими сім'ями План 1. Поняття соціально-педагогічної роботи з сім'єю. 2. Принципи соціальної роботи із молодістю сім'єю. 3. Зміст та складові соціально-педагогічної діяльності молоді сім'ї. 4. Основні напрями соціально-педагогічної роботи із молодістю сім'єю: а) соціальна	Лекція (проблемна лекція) – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.	23, 25, 26, 29, 48, 49, 65, 69, 70, 82	Підготувати термінологічний словник основних понять. Зобразити схематично модель соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями. Скласти таблицю соціального захисту прав та інтересів молодих сімей за галузями права опираючись на норми законодавчих актів. Підготувати доповідь-презентацію «Напрями соціально-педагогічної роботи з молодими	Максимальна оцінка – 5 балів (за опитування на семінарі або підготовки доповіді-презентації).	

профілактика; б) соціальна допомога; в) соціальний патронаж; г) соціальна реабілітація. 5.Характеристика центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. 6.Форми роботи з молоддю сім'єю. 7.Форми роботи з молоддю сім'єю. Модель соціальної рооти з молодими сім'ями			сім'ями», «Форми соціально-педагогічної роботи молодими сім'ями» 3		
Тема 7. Соціальний захист прав молодих сімей План 1.Соціальний захист прав та інтересів молодих сімей за сімейним правом України. 2.Соціальний захист права молодих сімей нормами законодавства про працю. 3.Соціальний захист житлових прав молодих сімей. 4.Соціальний захист земельних прав молодих сімей. 5.Соціальний захист прав і державна допомога молодим сім'ям.	Лекція (лекція-бесіда) – 2 год.	8, 10. 31, 33-36, 42, 67, 73, 83, 94, 97	Проаналізувати соціальний захист прав молодих сімей на практиці. Обґрунтувати специфіку соціального захисту молодих сімей		
Тема 8. Технології	Лекція (проблемна	5, 6, 20, 21,	Підготувати термінологічний	Максимальна оцінка – 5	

соціально-правової діяльності з молодими сім'ями План 1.Поняття та характеристика державної сімейної політики. 2.Принципи державної сімейної політики. 3.Шлюб та сім'я. 4.Права та обов'язки подружжя. 5.Права та обов'язки матері, батька і дитини. 6.Захист законних прав та інтересів кожного члена сім'ї.	лекція) – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.	38, 42, 54, 63	словник основних понять. Виписати основні права та обов'язки подружжя, батька, матері і дитини посилаючись на законодавчі акти. Схематично зобразити як здійснюється захист законних прав та інтересів членів сім'ї. Підготувати доповідь-презентацію «Державна сімейна політика: загальна характеристика», «Захист законних прав та інтересів членів сім'ї»	балів (за опитування на семінарі або підготовки доповіді-презентації).	
Тема 9. Технології соціально-педагогічного консультування молодих сімей План 1.Сімейне консультування: зміст, завдання та проблеми. 2.Особливості психологічного та соціально-правового консультування подружжя. 3.Стратегія і технологія консультування молодят. 4.Індивідуальне та групове	Лекція (проблемна лекція) – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.	3, 12-14, 19, 26, 37, 62, 68, 74, 85, 89	Підготувати термінологічний словник основних понять. Скласти таблицю видів технологій сімейного консультування молодих сімей. Зобразити схематично модель індивідуального сімейного консультування молодих сімей. Зобразити схематично модель групового сімейного консультування молодих сімей. Підготувати	Максимальна оцінка – 5 балів (за опитування на семінарі або підготовки доповіді-презентації).	

сімейне консультування молодих сімей. 5. Соціально-педагогічні технології консультування сім'ї. 6. Особливості роботи з проблемами розподілу ролей між молодими людьми. 7. Особливості захисту майнових та особистих немайнових прав членів сім'ї.			довідь-презентцію на тему «Види технологій консультування молодих сімей» (кожний із студентів готує один вид технологій консультування молодих сімей)		

6. Система оцінювання курсу

Загальна система оцінювання курсу	Оцінювання здійснюється за національною та ECTS шкалою оцінювання на основі 100-бальної системи. (Див.: пункт „9.3. Види контролю" Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»).
Вимоги до письмової роботи	За умови проведення контрольної роботи у вигляді тесту на виконання якої необхідно дві академічна година, що повинні відповідати таким вимогам: пакет тестових завдань повинен містити 2 варіанти, серед яких кожний має у собі 40 завдань тестової форми по усьому матеріалу навчальної дисципліни. Оцінка за виконання тестової форми контролю виставляється за чотирибальною системою.
Семінарські заняття	Максимальна оцінка 25 балів. Оцінювання знань студентів на семінарських заняттях здійснюється за такими вимогами: активність студента на семінарському занятті та повного висвітлення поставленого перед ним питання; вміння обґрунтувати власні судження та вести толерантно дискусію; посилалися на першоджерела; уміння використовувати матеріал набутий на попередньо вивчених темах чи дисциплінах; уміння використовувати набуті знання при розв'язанні поставлених проблем використовуючи при цьому новітні засоби та технології; вміння робити презентацію; вміння

	виконувати самостійну роботу. Поточний контроль знань студентів з теми семінарського заняття відбувається за результатами виконання самостійних робіт опрацювання літератури, написання доповіді-презентації, конспектування першоджерел, ведення словника термінів по даному курсу тощо. Наприклад, опитування на семінарських заняттях (максимум 5 балів), доповідь-презентація (максимум 5 балів), самостійна робота (максимум 5 балів), індивідуальне завдання (максимум 5 балів). Оцінювання відбувається за п'ятибальною шкалою. Залік виставляється наприкінці семестру на основі поточного контролю з урахуванням відвідування занять, виступів на семінарах, якості самостійної навчальної роботи
Умови допуску до підсумкового контролю	Умовою допуску студентів четвертого курсу до заліку є обов'язковим відвідування лекцій, семінарських занять, написання доповідей-презентацій, вчасного виконання самостійної роботи, педагогічного диктанту. Для допуску до заліку студент має набрати впродовж семестру 25 балів. Мінімальна кількість балів для позитивного зарахування курсу – 50.

7. Політика курсу

Політика курсу «Основи соціально-правового захисту молодих сімей» передбачає

- лекційні заняття не відпрацьовуються, але володіння лекційним матеріалом є обов'язковим;
- семінарські заняття обов'язково відпрацьовуються, якщо вони пропущені без поважних причин;
- обов'язковим є написання педагогічного диктанту та виконання самостійної роботи, конспектування вказаної літератури, написання доповіді-презентації, словник термінів, тестових завдань.

Студент максимально набирає 50 балів за роботу впродовж семестру, а мінімально 25 балів, а також 50 балів – за залік.

В основу викладання курсу та взаємодія зі студентами стоїть академічна доброчесність, педагогічна взаємодія, гуманістична спрямованість, повага до особистості студента, розвиток інтелектуальних вмінь і практичних навиків у майбутній професійній діяльності.

8. Рекомендована література

1. Алексеенко Т. Ф. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. *Український соціум*. Київ : Ін.-т екон. та прогноз. НАН України та гром. організ. «Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка», 2002. 143 с.
2. Алексеенко Т. Ф. Педагогічні проблеми молоді сім'ї: навч. посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 256 с.
3. Алешина Ю. Е. Индивидуальное и семейное консультирование. Москва : Класс, 2004. 208 с.
4. Алёшина Ю. Е. Цикл развития семьи : исследования и проблемы. *Вестник МГУ*. Сер. психология. Москва : издательство МГУ, 2004. № 2. С. 60–72.

5. Апопій І. В. Сімейне право України : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 360 с.
6. Арабаджи К. Г. Державна сімейна політика в Україні в умовах соціальних реформ. *Держава та регіони*. Сер. державне управління. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2014. № 1 (45). С. 84–88.
7. Балакірева М. О. Молоде покоління нової України: ескіз соціального портрету : навч. посібник. Київ : Знання-Прес, 2002. 313 с.
8. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту : становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. С. 166–167.
9. Болотіна Н. Б. Соціальний захист. *Юридична енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2003. Т. 5. С. 558–559.
10. Вакуленко С. М. Оптимізація сімейної політики в умовах сучасного українського суспільства : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Харків, 2007. 20 с.
11. Васьківська С. В. Основи психологічного консультування : навч. посіб. Київ : Четверта хвиля, 2004. 256 с.
12. Вчимося самостійності : навч.-метод. посіб. / Ю. М. Галустян, А. В. Каравай, А. Б. Кочарян, Т. Д. Мельник.; за загал. ред.: Т. П. Спіріної. Київ : Видавництво ФОП Москаленко О. М., 2011. 212 с.
13. Гагай В. В. Семейное консультирование. Санкт-Петербург : Речь, 2019. 317 с.
14. Галустова О. В. Психологическое консультирование : конспект лекцій. Москва : Приор-издат, 2005. 240 с.
15. Гребенников И. В. Основы семейной жизни. Москва : Просвещение, 1991. 218 с.
16. Декларація прав дитини : Закон від 20 листопада 1999 р. № 995_384. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_384 (дата звернення : 10.04.2019 р.).
17. Дементьева И. Ф. Первые годы становления брака : проблемы становления молодой семьи. Москва : Наука, 1991. 109 с.
18. Декларація соціального прогресу та розвитку : Закон від 11 грудня 1999 р. № 995_116. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_116 (дата звернення : 6.05.2009 р.).
19. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. Дію державної програми забезпечення молоді житлом продовжено до 2023 року. URL : <http://www.molod-kredit.gov.ua/pres-tsentr/novyny/diiu-derzhavnoi-prohramy-zabezpechennia-molodi-zhytloom-prodovzhenno-do-2020-roku> (дата звернення : 15.04.2019 р.).
20. Деріга В. В. Основні поняття та категорії дослідження державної сімейної політики. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу*

«Києво-Могилянська академія». Сер. державне управління. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 190. Т. 202. С.110–115.

21. Дитинство в Україні : права, гарантії, захист (збірник документів). Ч. 1. Київ : АТ «Видавництво «Столиця», 1998. 248 с.

22. Довга М. М. Нормативно-правове забезпечення молодих сімей. *Вісник науково-методичних досліджень Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу* / за ред. Т. С. Слоблдинська та ін. Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2019. Вип. 4 (32). С. 128–134.

23. Довга М. М. Особливості роботи соціального працівника з молодими сім'ями. *Virtus: Scientifis Journal* / Editor-in-Chief M. A. Zhurba. Ukraine Canada : NGO Sobornist (Ukraine) CPM «ASF» (Canada), 2019. № 30. С. 86–89.

24. Довга М. Трансформаційні зміни молоді сім'ї на сучасному етапі розвитку українського суспільства. *Формування професійно мобільного фахівця: європейський вимір* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпро : Видавництво «Літограф», 2019. С. 81–83.

25. Дубич К. В. Соціальне забезпечення в Україні : особливості управління в радянський повоєнний період історії. *Соціонпростір* : міждисцип. зб. наук. пр. з соціол. та соціал. роботи. Харків : Харківськ. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2012. № 3. С. 74–79.

26. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В. В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 656 с.

27. Жушман В. П. Шуміло І. А. Міжнародне приватне право : підручник. Харків : Право, 2011. 320 с.

28. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для ВНЗ. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 240 с.

29. Зайцева З. Г. Форми і методи роботи з молодію сім'єю. Київ : УДЦССМ, 2003. 64 с.

30. Загальна декларація з прав людини : Закон від 10.12.1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015 (дата звернення : 18.04.2019 р.).

31. Закон України про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. Дата оновлення : 24.10.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-12> (дата звернення : 10.12.2020 р.).

32. Закон України про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. Дата оновлення : 01.01.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19> (дата звернення : 18.04.2020 р.).

33. Закон України про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 17.09.2019 р. № 2671-VIII. Дата оновлення : 01.01.2020 р. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/go/2558-14> (дата звернення : 09.03.2020 р.).

34. Закону України про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-XII. Дата оновлення : 09.08.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2998-12> (дата звернення : 10.11.2019 р.).

35. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Дата оновлення : 16.10.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14> (дата звернення : 28.10.2020 р.).

36. Капська А. Й. Молода сім'я : проблеми та умови її становлення. Київ : ДЦССМ, 2006. 184 с.

37. Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 328 с.

38. Карабанова О. А. Психология семейных отношений : учебн.пособ. Москва : Самара : Изд-во СИОКПП, 2001. 119 с.

39. Кикоть В. Розвиток інституту сім'ї в Україні : нормативно – правовий аспект. Київ : Персонал. 2013. № 3. С.54–60.

40. Кісарчук З. Г. Особливості сучасної родини та специфіка надання їй психологічної допомоги. *Творча спадщина Г. С. Костюка та сучасна психологія. До 100-річчя від дня народження академіка Г. С. Костюка* : матеріали III з'їзду Товариства психологів України. Київ : ДІНІТ, 2000. С. 78–79.

41. Кобзаєва Т. А., Шапіро В. С. Сімейне право України : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2015. 90 с.

42. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Дата оновлення : 31.12.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08> (дата звернення : 02.01.2021 р.).

43. Конвенція ООН про права дитини : Заклон від 20 листопада 1989 р. № 995_021. Дата оновлення : 20.11.2014 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення : 10.05.2019 р.).

44. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Закон від 04.11.1950 р. № 995_004. Дата оновлення : 02.10.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення : 04.03.2019 р.).

45. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 03.09.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення : 09.10.2019 р.).

46. Костів В. І. Сім'я з порушеною структурою як об'єкт соціальної політики держави.

Соціальна робота : теорія, досвід, перспективи. Ужгород, 1991. 61 с.

47. Корнєєв Ю. В. Берегович Л. В. Колізійне регулювання сімейних правовідносин у міжнародному приватному праві: шляхи подолання конфлікту. *Юридичний вісник. Сер. повітряне і космічне право*. Київ : НАУ, 2018. № 4. С.140–145.

48. Костровець Л. Б. Значення молодих сімей у процесі формування повноцінного українського суспільства. *Комунальне господарство міст* : науково-технічний збірник. Харків : Харківська національна академія міського господарства, 2012. № 102. С. 452–459.

49. Кочемировська О.А., Пищуліна О.М. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні. Київ : НІСД, 2012. 54 с.

50. Кузьменко С. Г. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 316 с.

51. Літяга І., Михалкіна Р. Робота з молодими сім'ями, які потребують соціальної підтримки. Актуальні проблеми соціальної сфери URL: <http://eprints.zu.edu.ua/25291/1/Руслана%Михалкіна.pdf> (даба звернення : 16.04.2019 р.).

52. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : МАУП, 2003. 168 с.

53. Мачульська О. Е. Современные представления о предмете права социального обеспечения. *Вестн. Моск. ун-та. Серия 11. Москва : Право*. 2003. № 6. С. 47–55.

54. Международное частное право: учебник: в 2 т. / Е.А. Абросимова, А.В. Асосков, А.В. Банковский и др.; отв. ред. С.Н. Лебедев, Е.В. Кабатова. Москва : Статут, 2015. Т. 2. 372 с.

55. Мельничук Л. М. Державне регулювання розвитку соціального інституту сім'ї в Україні : автореф. дис. ... канд. наук держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2009. 20 с.

56. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права : Закон від 16 грудня 1966 р. № 995_042. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_042 (дата звернення : 15.05.2009 р.).

57. Мішин А. Державна сімейна політика як цілісна науково-практична система. Актуальні проблеми державної сімейної політики: матеріали науково-практичної конференції. *Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту (спецвипуск)*: науково-практичний журнал. Київ : Держ. ін-т. розвитку сім'ї та молоді, 2010. № 1–2. С. 17–22.

58. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Зміна сімейних цінностей як складова життєдіяльності суспільства. *Розвиток сімейної політики міста* : статті, за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 67–70.

59. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Категорія соціально-правового захисту у

соціальному забезпеченні сім'ї. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль : СМП «ТАЙП», 2019. Ч. 2 С. 48–51.

60. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Правова проблема суспільства через призму молодого сім'ї. *Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology Monograph 24*. Katowice: Wyzszej Szkoły Technicznej, 2019. С. 483–488.

61. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Соціальне проектування як один із прогресивних засобів подолання проблем молодих сімей у Івано-Франківській області. *Освітній простір*. Івано-Франківськ : Видавництво ДВНЗ «ПНУ ім. В. Стефаника», 2019. № 17. Ч. 1. С.139–146.

62. Міністерство Юстиції України. Правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин між суб'єктами сімейних правовідносин. URL : <https://minjust.gov.ua/35982> (дата звернення : 15.05.2019 р.).

63. Молодая семья : социально-экономические, правовые, морально-психологические проблемы / Сост. В. И. Зацепин. Київ : Логос, 1991. 314 с.

64. Молода сім'я України 90-х / Ю. Якубова, Л. Волинець, Н. Лавриненко, Г. Онищенко; за ред. Якубової Ю. М. Київ : А.Л.Д., 1996. 104 с.

65. Ничипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні. Умань : Видавець «Сочінський», 2011. 217 с.

66. Овод Ю. В. Особливості професійної діяльності соціального працівника в системі соціального забезпечення. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький : ХІСТ, 2013. № 1. С. 167–170.

67. Пеша І. В. Соціальний супровід як форма комплексної соціальної допомоги. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер. педагогічні науки. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. № 11 (2) . С. 193–199.

68. Пилипенко П. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. Київ : Істина, 2012. Вид. 3. 232 с.

69. Пилипенко П. Д., Хома Н. М., Кельман М. С. Основи правознавства : навч. посібн. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Львів : Магнолія 2006, 2007. 468 с.

70. Пов'якель Н. І. Сімейне психоконсультавання в становленні партнерської інтенції як рефлексивного механізму саморегуляції у профілактиці й подоланні конфліктів. *Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія і психотерапія* : зб. наук. пр. Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, З. Г. Кісарчук. Київ : Міленіум, 2005. Т. 3. Вип. 3. 244 с.

71. Поліщук Ю. Й. Правові засади соціально-педагогічної діяльності. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Сер. педагогіка, соціальна робота. Ужгород : Ужгородський нац. ун-т, 2011. Вип. 23. С. 132–134.

72. Постанова про Концепцію державної сімейної політики : Постанова від 17.09.1999 р. № 1063-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1063-14> (дата звернення : 23.03.2019 р.).

73. Постанова про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме : Постанова від 22 лютого 2006 р., № 189. Дата оновлення : 31.10.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/189-2006> (дата звернення : 23.03.2019 р.).

74. Постовий В. Г. Сучасна сім'я і її педагогіка. Київ : Логос, 1994. 63 с.

75. Приходько С. Здійснення громадянами права на соціальний захист та гарантії його забезпечення. *Право України*. Київ : Ред. журн. «Право України», 2000. № 2. С. 18–22.

76. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : учеб. пособ. для студентов вузов / под ред. Е. Г. Силиевой. Москва : изд. центр «Академия», 2002. 192 с.

77. Розвиток сімейної політики міста: статті, за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції / Ред. кол.: Романенко О. А. та ін. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 76 с.

78. Руженський М.М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України : монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2013. 318 с.

79. Семигіна Т. В. Моделі соціальної політики економічно розвинутих країн : історія та сучасний розвиток : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2007. 20 с.

80. Сердюк Ю.О. Соціальний захист членів сімей працівників органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / Харківс. мед. академ. післядип. освіти. Харків, 2005. 185 с.

81. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні. Харків : Одиссей, 2001. 420 с.

82. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування. Київ : Центр громадської експертизи, 2009. 104 с.

83. Сімейний Кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення : 01.01.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14> (дата звернення : 02.01.2021 р.).

84. Слюсарь Л. И. Украинская сім'я в условиях глобализации. *Демографическое развитие: вызовы глобализации (Седьмые Валентеевские чтения)* : материалы Международной конференции / под. ред. В.А. Ионцев, Н.В. Зверевой, Г.Е. Ананьевой, В.П.

Тышкевич. Москва : МАКС Пресс, 2012. С. 474–479.

85. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ : Центр навч. літератури, 2008. 336 с.

86. Соціальне забезпечення і страхування. Збірник офіційних документів з коментарями. Москва, 1994. 634 с.

87. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.

88. Сушко А. Стабільність молодшої сім'ї в Україні. Соціально-філософський та демографічний аспекти. *Мультиверсум*. Філософський альманах. Київ : Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2004. С. 235–242 с.

89. Устинов С.О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України. *Юридична наука і практика*. Київ : Всеукр. громад. орг. «Майбутнє країни», Сум. держ. ун-т, 2011. № 2. С.90–95.

90. Уткіна С. В. Держава як гарант соціально-правового захисту сім'ї. URL : https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/26Utkina.pdf (дата звернення : 05.03.2019 р.).

91. Харченко С. Я. Краснова Н. П. Юрків Я. І. Соціально-педагогічне консультування : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 403 с.

92. Хом'як М. Я. Аналіз сучасних проблем сім'ї та народжуваності в Україні. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2013. Вип. 58. С. 161–169.

93. Централізована бібліотечна система для дітей м. Львова. Інформаційний калейдоскоп «Модель сучасної родини». URL: <http://www.biblioteka.lviv.ua/files/family.pdf> (дата звернення : 13.04.2019 р.).

94. Чутчева О. Г. Дія соціально-забезпечувального законодавства: проблеми теорії та практики. *Держава і право*. Сер. юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т дер. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. №. 47. С. 323–330.

95. Щербань П. Психологія сучасної сім'ї та педагогіка сімейних взаємин. *Рідна школа*. Київ : Рідна школа, 2005. № 3. С.14–15.

96. Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. *Український соціум*. Київ : Ін.-т екон. та прогнозув. НАН України та громад. організ. «Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка», 2004. № 2 (4). С. 80–84.

97. Яригіна Є. П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми : міжнародний досвід та українська модель : монографія. Харків : Монолит, 2016. 196 с.

Викладач _____

Додаток 3.3.1

Тест-опитувальник «Задоволеність шлюбом»**(В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко)**

Інструкція опитуваному. Уважно читайте кожне твердження і вибирайте один з трьох запропонованих варіантів відповідей. Намагайтеся уникати проміжних відповідей типу «важко сказати», «важко відповісти».

1. Коли люди живуть так близько, як це спостерігається в сімейному житті, вони неминуче втрачають взаєморозуміння і гостроту сприйняття іншої людини:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

2. Ваші подружні відносини приносять вам:

- а) скоріше занепокоєння і страждання;
- б) важко відповісти;
- в) скоріше радість і задоволення.

3. Родичі і друзі оцінюють ваш шлюб:

- а) як удалий;
- б) щось середнє;
- в) невдалий.

4. Якби ви могли, то змінили б щось у характері свого чоловіка (дружини):

- а) багато чого;
- б) важко сказати;
- в) нічого.

5. Одна з проблем сучасного шлюбу полягає в тому, що все набридає, у тому числі й сексуальні стосунки:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

6. Коли ви порівнюєте своє сімейне життя із сімейним життям друзів і знайомих, вам здається, що ви:

- а) більш нещасливі, ніж інші;
- б) важко сказати;
- в) щасливіші від інших.

7. Життя без сім'ї, близької людини — надто дорога ціна за цілковиту свободу:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

8. Ви вважаєте, що без вас життя вашого чоловіка (дружини) було б неповноцінним:

- а) так;
- б) важко сказати;
- в) ні.

9. Сподівання більшості людей щодо шлюбу якоюсь мірою не справджуються:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

10. Тільки безліч різних обставин заважає подумати вам про розлучення:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

11. Якби повернути час, коли ви одружувалися, то вашим чоловіком (дружиною) міг би стати:

- а) хто завгодно, тільки не теперішній чоловік (дружина);
- б) важко сказати;
- в) можливо, що саме теперішній чоловік (дружина).

12. Ви пишаєтеся, що така людина, як ваш чоловік (дружина), поруч з вами:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

13. На жаль, недоліки вашого чоловіка (дружини) часто переважають його (її) достоїнства:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

14. Основні перешкоди для щасливого подружнього життя найімовірніше криються:

- а) у характері вашого чоловіка (дружини);
- б) важко сказати;
- в) скоріше у нас обох.

15. Почуття, з якими ви одружувалися:

- а) підсилилися;
- б) важко сказати;
- в) ослабли.

16. Шлюб знижує творчі можливості людини:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

17. Можна сказати, що ваш чоловік (дружина) має достоїнства, що компенсують його (її) недоліки:

- а) так;
- б) важко сказати;
- в) ні.

18. На жаль, у вашому шлюбі не все гаразд з емоційною підтримкою один одного:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

19. Вам здається, що ваш чоловік (дружина) часто робить дурниці, говорить невлад, недоречно жартує:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

20. Життя в сім'ї, як вам здається, не залежить від вашої волі:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

21. Ваші сімейні відносини не внесли в життя порядку й організованості, на які ви очікували:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

22. Помиляються ті, хто вважає, що саме в сім'ї людина найменше може розраховувати на повагу:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

23. Як правило, товариство вашого чоловіка (дружини) є для вас приємним:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

24. Щиро кажучи, у вашому подружньому житті немає і не було жодного світлого моменту:

- а) правильно; б) важко сказати; в) неправильно.

Тест-опитувальник «Задоволеність шлюбом» призначений для експрес-діагностики ступеня задоволеності шлюбом, а також ступеня узгодженості-неузгодженості задоволеності шлюбом конкретної подружньої пари. Опитувальник може застосовуватися індивідуально в консультативній практиці і масово для з'ясування задоволеності шлюбом тієї чи іншої соціальної групи.

Опитувальник є одновимірною шкалою, що складається з 24 тверджень, які належать до різних сфер: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки тощо. Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді.

Ключ

1в, 2в, 3а, 4в, 5в, 6в, 7а, 8а, 9в, 10в, 11в, 12а, 13в, 14в, 15а, 16в, 17а, 18в, 19в, 20в, 21в, 22а, 23а, 24в.

Порядок підрахунку. Якщо обраний опитуваним варіант відповіді (а, б, чи в) збігається з наведеними у ключі, йому нараховується 2 бали; проміжний варіант (б) — 1 бал, якщо відповідь не збігається з наведеними у ключі — 0 балів. Потім підраховують сумарний бал. Можливий діапазон тестового бала — від 0 до 48. Високий бал свідчить про задоволеність шлюбом. При цьому за розподілом балів розрізняють такі сім'ї:

0—16 — абсолютно неблагополучні;

17—22 — неблагополучні;

23—26 — скоріше неблагополучні;

27—28 — перехідні;

29—32 — скоріше благополучні;

33—38 — благополучні;

39—48 — абсолютно благополучні

Додаток 3.3.2

Опитувальник «Вимірювання установок в подружній парі»**Ю.Є. Алешиной***Інструкція:*

Просимо оцінити ступінь вашої згоди з пропонованими нижче судженнями, виражають ту чи іншу позицію людини в житті. Тут немає і не може бути «правильних» чи «неправильних» відповідей, важливо, щоб обраний варіант найбільш повно відображав вашу особисту точку зору.

1. Я думаю, що багатьох людей залишають байдужими неприємності оточуючих

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, це не так

2. Більшість людей зайняті лише собою, і їх мало цікавить, що відбувається навколо

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, це не так

3. Я переконаний(а), що існують певні моральні принципи, якими слід керуватися в будь-яких обставинах

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, це не так

4. Погані вчинки люди роблять частіше за все не по своїй волі, а з вини обставин

- А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

5. Що б людина не робила, головне, щоб він від цього отримував задоволення

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

6. Я вважаю, що навіть незнайомі охоче допомагають один одному, не кажучи вже про близьких людей

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

7. Я думаю, що по можливості потрібно уникати робити те, що тобі неприємно

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

8. Щоб бути щасливим, потрібно перш за все виконувати свої обов'язки перед іншими людьми

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

9. Єдине, що надає сенс людського життя, – це діти

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

10. Я думаю, що подружжя повинні розповідати один одному про все, що їх хвилює

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

11. Сім'я, в якій немає дітей, – неповноцінна сім'я

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

12. Я думаю, що в хорошій сім'ї подружжя повинні розділяти різні хобі та захоплення один одного

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

13. Чим більше дітей у сім'ї, тим краще

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

14. Бути постійним свідком сварок батьків для дитини значно важче, ніж залишитися з одним з батьків після розлучення

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, незалежно від відносин батьків для дитини краще жити з батьком і матір'ю

15. У хорошій сім'ї подружжя повинні проводити вільний час завжди разом

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Думаю, що вільний час слід проводити порізно

16. Радість, яку дитина доставляє своїм батькам, не компенсує всього того, чого вони позбавляються за нього

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, дитина в житті сім'ї може замінити все

17. Я вважаю, що справжня любов буває один раз в житті

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, любити можна і кілька разів у житті

18. Часто люди розлучаються, не використавши всіх можливостей налагодити стосунки

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

19. Коли люди люблять один одного, то ніщо їх по-справжньому не радує, якщо поруч немає коханої людини

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, любов не означає, що ніщо інше вже не радує

20. Я думаю, що взаємна повага і любов подружжя по відношенню один до одного часто бувають значно важливіше, ніж сексуальна гармонія між ними

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

21. Розлучення, по-моєму, дає людині можливість зрештою знайти собі такого супутника життя, який йому потрібен

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, можливість розлучення лише заважає цьому

22. Я вважаю, що якщо у коханого є якісь недоліки, то потрібно прагнути виправити їх, а не закривати на них очі

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, оскільки вже любиш людину, то любиш і його гідності, і його недоліки

23. Останнім часом про сексуальні проблеми дуже вже багато говорять

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

24. Я думаю, що доступність розлучення призвела до того, що руйнуються багато шлюби, які могли б бути вдалими, якби розлучення був неможливий

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, можливість розлучення допомагає зберегти вдалий шлюб і дає засіб виправити помилку

25. Я вважаю, що всі сімейні проблеми легко розв'язати, фізична близькість обом приносить справжнє задоволення

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

26. Якщо люди люблять один одного, то вони кожную вільну хвилину прагнуть провести разом

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, я думаю, що те, що люди люблять один одного, не означає, що вони постійно хочуть бути разом

27. Я вважаю, що краще, щоб подружжя якомога рідше обговорювали між собою проблеми, пов'язані з фізичною близькістю

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

28. Я думаю, що значення сексуальної гармонії в сімейному житті зазвичай перебільшується

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, це не так

29. Я вважаю, що сімейні відносини залежать тільки від того, як складаються сексуальні відносини подружжя

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, це не так

30. Секс може бути такою ж темою для розмови між подружжям, як і будь-яка інша

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, це не так

31. Я думаю, що не варто звертатися до фахівця з приводу труднощів у своїй сфері сексуального життя

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, необхідно звертатися

32. Сучасні жінки все рідше відповідають істинному ідеалу жіночності

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, це не так

33. Як зараз, так і в майбутньому всі основні обов'язки жінки будуть пов'язані з домашнім вогнищем, а чоловіки – з роботою

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, це не так

34. Для сучасної жінки так само важливо володіти діловими якостями, як і для чоловіка

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, для чоловіка це значно важливіше

35. І дружина, і чоловік повинні мати деяку суму, яку кожен може витратити так, як вважає за необхідне

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, всі витрати потрібно обговорювати разом

36. Професійні успіхи дружини заважають щасливого сімейного життя

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, це не так

37. Якщо є гроші, то не варто роздумувати, купити чи не купити вподобану річ

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Навряд чи це так
- Г. Ні, це не так

38. Я думаю, що слід реєструвати (наприклад, записувати) всі зроблені витрати

- А. Так, це так
- Б. Ймовірно, це так
- В. Врядли це так
- Г. Ні, це не так

39. Бюджет сім'ї необхідно планувати до найдрібніших покупок

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи це так

Г. Ні, я думаю, планувати бюджет не треба

40. Я вважаю, що необхідно робити заощадження, навіть якщо при цьому доводиться собі в чомусь відмовляти

А. Так, це так

Б. Ймовірно, це так

В. Навряд чи є сенс робити заощадження, якщо коштів недостатньо

Г. Робити заощадження слід тільки в тому випадку, якщо для цього не треба економити

Методика Ю. Є. Алешиной являє собою 40 суджень. Всі судження групуються в 10 настановних шкал.

1. Шкала ставлення до людей (позитивність ставлення до людей): судження 1, 2, 4, 6.

2. Шкала альтернативи між почуттям обов'язку і задоволенням: судження 3, 5, 7, 8.

3. Шкала ставлення до дітей (значення дітей в житті людини): судження 9, 11, 13, 16.

4. Шкала орієнтації на переважно сумісну або ж переважно роздільну діяльність, автономність подружжя або ж залежність подружжя один від одного: судження 10, 12, 15, 35.

5. Шкала відносини до розлучення, судження 14, 18, 21, 24.

6. Шкала відношення до кохання романтичного типу: судження 17, 19, 22, 26.

7. Шкала оцінки значення сексуальної сфери у сімейному житті: судження 20, 25, 28, 29.

8. Шкала ставлення до «заборонності сексу» (уявлення про заборонене сексуальної теми): судження 23, 27, 30, 31.

9. Шкала ставлення до патріархального чи егалітарної влаштування сім'ї (орієнтація на традиційні уявлення): судження 32, 33, 34, 36.

10. Шкала ставлення до грошей (легкість трат - ощадливість): судження 37, 38, 39, 40.

За кожною шкалою підраховується середнє арифметичне значення чотирьох відповідей.

При цьому в прямих питаннях (у ключах нижче перед ними стоїть «+») альтернативам у відповідях приписують такі значення: 4 бали («Так, це так»); 3 бали («Ймовірно, це так»); 2 бали («Навряд Чи це так »); 1 бал (« Ні, це не так »).

У зворотних, Інвертувати питаннях (перед їх номерами нижче стоять знаки «-») бали нараховуються за іншим принципом: альтернативам у відповідях приписують такі значення: 1 бал («Так, це так»); 2 бали («Ймовірно, це так») ; 3 бали («Навряд чи це так»); 4 бали («Ні, це не так»).

Ключі для обробки результатів:

Шкала 1 (-1-2 +4 +6): 4. Чим вищий бал, тим більш оптимістичне уявлення респондента про людей взагалі.

Шкала 2 (+3-5-7 +8): 4. Чим вищий бал, тим виражено орієнтація респондента на борг в порівнянні з задоволенням.

Шкала 3 (+9 +11 +13-16): 4. Чим вищий бал, тим більш значущою представляється респонденту роль дітей в житті людини.

Шкала 4 (+10 +12 +15-35): 4. Чим вищий бал, тим більш виражена у респондента орієнтація на спільну діяльність подружжя в усіх сферах сімейного життя.

Шкала 5 (-14 +18-21 +24): 4. Чим вищий бал, тим менш лояльно ставлення респондента до розлучення.

Шкала 6 (+17 +19 +22 +26): 4. Чим вищий бал, тим виражено орієнтація на традиційно подану романтичну любов.

Шкала 7 (+20-25 +28-29): 4. Чим вищий бал, тим менш значущою представляється респонденту сексуальна сфера в сімейному житті.

Шкала 8 (+23 +27-30 +31): 4. Чим вищий бал, тим більше забороненою представляється респонденту тема сексуальних відносин.

Шкала 9 (-32-33 +34-36): 4. Чим вищий бал, тим менш традиційно уявлення респондента про роль жінки.

Шкала 10 (-37 +38-39 +40): 4. Чим вищий бал, тим більше бережливе ставлення респондента до грошей, чим нижче - тим легше він вважає можливим їх витратити.

Додаток 3.3.3

АНКЕТА
для молодих сімей

Шановні молоді сім'ї! Просимо Вас позначити та дати на Вашу думку потрібну відповідь на поставлені запитання. Дане анкетування є анонімним.

Метою анкетування є визначення рівня розуміння значення сім'ї у новостворених сім'ях, проблем з якими вони стикаються та сучасний стан молодих сімей.

Дякуємо за Ваші щирі відповіді!

Зазначте будь ласка, Вашу стать _____, Ваш вік____, скільки часу перебуваєте у шлюбі чи проживаєте разом_____, чи є діти (скільки)_____

Інструкція: позначте та дайте відповіді на поставлені запитання.

1. Що Ви розумієте під поняттям «Сім'я»?

_____

2. Чи побудовані у Вашій сім'ї міцні стосунки?

А) так;

Б) ні;

В) не знаю

3. Чи погоджуєтесь Ви із твердженням Фаїни Раневської: «Сім'я замінює все. Тому, перш ніж її завести, варто подумати, що тобі важливіше: все або сім'я»? Чи це твердження стосується Вашої сім'ї?

А) так;

Б) на;

В) інша відповідь_____

4. На вашу думку, головним атрибутом сімейного життя є:

А) любов;

Б) терпіння;

В) повага;

Г) інша відповідь) _____

5. Які сімейні цінності відіграють важливу роль для збереження сім'ї?

А) довіра один до одного;

Б) любов;

В) взаєморозуміння;

Г) взаємопідтримка;

Д) взаємовідповідальність;

Е) повага один до одного

6. Які сімейні цінності панують у Вашій сім'ї?

_____

7. Чи сімейні свята Ви святкуєте разом? Які? _____

_____

8. Чи комфортно Вам перебувати в колі своєї сім'ї?

А) так;

Б) ні;

В) не знаю.

9. Щоб Ви хотіли змінити у своїй сім'ї?

_____

10. З якими проблемами найчастіше стикаються молоді сім'ї?

А) матеріально-економічна (фінансова проблема та матеріальне забезпечення сім'ї);

Б) житлово-побутова проблема (забезпечення сім'ї житлом, організація домашнього побуту; проблема працевлаштування членів сім'ї; низький грошовий дохід);

В) комунікативна проблема (дезорганізація шлюбних відносин, погіршення взаємин, дисфункціональний розвиток сім'ї, загострення суперечностей);

Г) виховна проблема (взаємостосунки, педагогічна культура батьків);

Е) репродуктивна проблема (проблема малодітності та бездітності);

Є) рекреативна проблема (організація вільного часу та відпочинку);

Ж) проблема соціально-правового захисту (мається на увазі забезпечення правового та соціального захисту сім'ї, сприяти високому рівню життєдіяльності сім'ї, всебічна державна допомога молодим сім'ям тощо);

З) проблема появи конфлікту;

И) проблема створення, збереження та розширення сім'ї;

І) проблема роздратування, незадоволеності шлюбом та нерозуміння справжнього значення сім'ї

Ї) інші варіанти _____

11. Які проблеми є наявними у Вашій сім'ї?

_____

12. Найбільш гострою соціально-демографічною проблемою є:

А) нестабільність шлюбу;

Б) високий рівень розлучень;

В) інша відповідь _____

13. На Вашу думку причиною відкладення народження дітей та зменшення їх кількості є :

А) недостатній рівень матеріального добробуту;

Б) житлові проблеми;

В) невпевненість у майбутньому дітей;

Г) кар'єризм;

Д) інша відповідь _____

14. Скільки б Ви хотіли мати дітей? _____

15. Головними причинами розлучень є:

А) проблеми, що виникають у морально-психологічних відносинах;

Б) подружні зради, відчуження одне від одного, незадоволення сексуальним життям;

В) матеріальні труднощі, незадовільні житлові умови;

Г) розповсюдження алкоголізму;

Д) інша відповідь _____

16. Чи часто Ви проводите час зі своєю сім'єю та буваєте на сімейному відпочинку?:

А) так;

Б) ні;

В) інша відповідь _____

17. Чи трапляються у Вашій сім'ї конфлікти? Які? _____

18. На вашу думку, правові знання є необхідними у повсякденному сімейному житті?

А) так;

Б) ні;

В) інша відповідь _____

19. Чи правові знання допоможуть Вам захистити свою сім'ю і у яких випадках?

_____

_____

20. Чи вважаєте Ви доцільним створення Мобільної групи до роботи з молодими сім'ями для надання безкоштовної соціально-правової та психологічної допомоги у подоланні різних проблем та збереженні новоствореної сім'ї?

А) так;

Б) ні;

В) інша відповідь _____

21. Чи рівень сімейного життя залежить від рівня розвитку суспільства?

А) так;

Б) ні;

В) інша відповідь _____

22. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням: «Міцна сім'я – міцна й держава»?

_____

_____

23. Закінчіть речення: «Сім'я для мене – це.....»

Дякуємо за розуміння!

Додаток 3.3.4

Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження**Івано-Франківського міського центру соціальних служб****для сім'ї, дітей та молоді**

Виконавчий комітет Івано-Франківської міської ради

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ МІСЬКИЙ ЦЕНТР
СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ**
76000, м. Івано-Франківськ, вул. В. Симоненка, 36. (0342) 772060, 772062 факс (0342) 772028, e-mail: soc.misto@i.ua

15.11.2019 № 195/49-21/35в

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки
кафедри теорії і методики дошкільної і спеціальної освіти

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Довгої Мирослави Мирославівни на тему:

**«Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з
молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення»**

Даною довідкою засвідчується, що в процесі діяльності Івано-Франківського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді була впроваджена ідея застосування сучасного прогресивного інструменту допомоги молодим сім'ям – соціального проектування, яка полягає у підвищенні рівня соціально-правової грамотності молодих сімей та їх соціально-правового захисту.

Ідеї дисертаційного дослідження М. М. Довгої позитивно оцінені соціальними працівниками центру та представниками органів територіальних громад.

Отримані результати заслуговують на увагу як у теоретичному, так і в методичному аспектах і засвідчують їх доцільність використання в практичній діяльності соціальними працівниками.

Директор

Івано-Франківського міського центру
соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Міністерство освіти і науки України
 Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-21-51, факс (0342) 53-15-74
 e-mail: office@pnu.edu.ua, Код ЄДРПОУ 02125266

23.03.2024, 03.04-29/65

АКТ
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Довгої Мирослави Мирославівни
«Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з
молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення»
в освітній процес
Державного вищого навчального закладу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Результати дисертаційного дослідження М. М. Довгої «Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення» впроваджується в освітній процес ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» впродовж 2018-2021 рр.

Дисертанткою запропоновано для впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту молодих сімей», що націлює на вивчення механізмів соціально-правового захисту молодих сімей, розумінні закономірностей формування і розвитку молодих сімей, особливостей соціально-правової діяльності соціальних працівників з молодими сім'ями, а також передбачає практичне оволодіння вміннями та навичками соціально-правової та педагогічної роботи по роботі з молодими сім'ями.

Розроблена М. М. Довгою система професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями може бути рекомендована до використання в освітньому процесі закладів вищої освіти України.

Впроваджені автором науково-методичні матеріали у роботі зі студентами спеціальності «Соціальна робота» сприяли підвищенню якісного рівня професійної підготовки студентів до практичної діяльності з молодими сім'ями та націлює на вивчення механізмів соціально-правового захисту молодих сімей, розумінні закономірностей формування і розвитку молодих сімей, особливостей соціально-правової діяльності соціальних працівників з молодими сім'ями, а також передбачає практичне оплодіння вміннями та навичками соціально-правової та педагогічної роботи по роботі з молодими сім'ями.

Представлені дисертанткою матеріали знаходять втілення у педагогічній діяльності кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи і схвалені на засіданні кафедри (протокол № 14 від 14. 01. 2021 р.).

Завідувач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
кандидат педагогічних наук, професор

Ковбас Б.І.

Проректор з наукової роботи
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
доктор економічних наук, професор

Якубів В.М.

Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА
01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9
Телефон 234-11-08
E-mail: rector@npu.edu.ua; код ЄДРПОУ 02125295

11.12.2020 № 1138

АКТ
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Довгої Мирослави Мирославівни
«Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з
молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення»
в освітній процес Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

Результати дисертаційного дослідження М.М. Довгої «Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення» впроваджується в освітній процес Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова впродовж 2018-2020 рр.

Довгою М. М. запропоновано для впровадження в освітній процес вищих педагогічних навчальних закладів навчально-методичний комплекс «Основи соціально-правового захисту молодих сімей». Впроваджені автором науково-методичні матеріали у роботі зі студентами спеціальності 231 «Соціальна робота» сприяли підвищенню якісного рівня професійної підготовки студентів до практичної діяльності з молодими сім'ями.

Розроблена М. М. Довгою система професійної підготовки студентів до роботи з молодими сім'ями може бути рекомендована до використання в освітньому процесі закладів вищої освіти України.

Зважаючи на актуальність та значущість окресленої проблематики, колективом кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова були зроблені висновки щодо отриманих результатів, які заслуговують на увагу як у теоретичному, так і методичному аспектах і засвідчують їх доцільність використання в навчальному процесі закладів вищої освіти.

Результати дослідження Довгої М.М. заслуговують на увагу і рекомендуються для використання у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями.

